

ÇANKIRI
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
9

Çankırı Belediyesi
Dr. Rifkı Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Haziran - 2012/1

ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI

Yıl 7 • Sayı 9 • Haziran 2012/1 | Hakemli Bir Dergidir

■ **Dergi Sahibi** ISSN 1306-9713
Çankırı Belediyesi Adına
İrfan DİNÇ

■ **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü** (Editör)
Sadık SOFTA

■ **Genel Yayın Yönetmeni**
Sadık SOFTA

■ **Yayın Kurulu**
Prof. Dr. Mehmet BEŞİRLİ
Doç. Dr. Nesime CEYHAN
Yrd. Doç. Dr. Hakkı KALAYCI
Sadık SOFTA
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL
Mustafa Kemal KARATATAR

■ **Çankırı Araştırmaları Dergisi**
Çankırı Belediyesi Kültür ve
Sosyal İşler Müdürlüğü
Dr. Rıfki Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Yayıncıdır.

■ **İrtibat Adresi**
Dr. Rıfki Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Alibey Mah. Köprü Sokak ÇANKIRI
Tel. : 0376 212 14 00 / 233
0376 212 34 60
Fax : 0376 213 25 05
web : www.cankiri-bld.gov.tr

■ **Dizgi - Baskı**
Yenigün Ofset Matbaacılık
Cumhuriyet Mah. Kapalı Sokak
Fakoğlu Pasajı No: 6 ÇANKIRI
Tel. : 0376 212 33 53 - 212 77 47

■ **Sayfa Düzeni**
Ömer KARAMAN

■ **Kapak Fotoğrafı**
Ön Kapak : Çankırı Araştırmaları Merkezi
Arka Kapak : Çankırı Araştırmaları Merkezi
Kilim Örneği

Çankırı Araştırmaları Dergisi

Yılda İki Defa Yayınlanır.

Dergimizdeki yazılardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Dergimizde Yer Alan Yazılardan Yazarları Sorumludur.

Dergimize Gönderilen Her Türlü Yazı Fotoğraf vb. Belgeler Yayınlansın Yayınlanmasın İade Edilmez.

Dergimize Gönderilecek Eserlerde Aranan Nitelikler Çankırı Ortak Coğrafya ile İlgili Olmalıdır. Yazılar A4 Ebadında "Times New Roman" Yazı Karakteriyle 12 Punto ve 1.5 mm Satır Aralığında Yazılarak Tarafımıza Ulaştırılmalı ve Her Makale Türkçe-İngilizce Özetli Olmalıdır.

Dergimiz 2000 Adet Basılmıştır.

İçindekiler

Takdim

5

Editörden

7

Yrd. Doç. Dr. Uğur KURTARAN

Candaroğulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti İle İlişkileri Ve Beyliğin Osmanlı Hâkimiyetine Geçiş
The Relations Of Candarogulları Seignior With The Ottoman Empire And The Annexation Of The Seignior To The Ottomans

9

Yrd. Doç. Dr. H. Vehbi İMAMOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Önder DENİZ

Beylikler Dönemi Anadolu Kent Tarihine Bir Bakış: Sinop Limanı
An Overview Of The Anatolian Town History In The Period Of Seigniories : Port Of Sinop

19

Hatice SARGIN

Çankırı Yâran Kültüründe Halk Edebiyatı Unsurları
Folk Literature Element In Cankiri Friendship Culture Summary

27

Yrd. Doç. Dr. Abdulsalam ARVAS

Çankırı'da "Ebru"Yu Yaşatan Bir Sanatkâr: Ali Akgül
In Çankırı The "Marbling Art" Perpetuating A Craftsman:ali Akgül

51

Mehmet Emin YILMAZ
Hasan Fevzi ÇÜGEN
Fatih M. TANRIVEREN

Çankırı Yeni Cami
New Mosque In The Center Çankırı

57

Yrd. Doç. Dr. Erhan METİN

Lise Öğrencilerinin Tarihsel Dil Kullanımı
İngilizcesi

79

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN

Çankırı Tarihi Çalışmalarına Dair Bazı Tespitler
Some Determinations Related To The Works Of History Of Cankırı

95

Prof. Dr. Ziya ŞİMŞEK
Arş. Gör. Yalçın KONDUR
Öğ. Gör. Muharrem ŞİMŞEK
Doç. Dr. Nuri ÖNER

Tarım Arazilerinde Sürdürülebilir Zararlı Yönetimi Kapsamında Arazi Yapısı, Biyoçeşitlilik Ve Doğal Zararlı Yönetimi Üzerinde İncelemeler
A Review On Natural Pest Management, Biodiversity & Landscape Structure In The Concept Of Sustainable Pest Control In Agricultural Landscapes

103

DANIŞMA ve BİLİM KURULU

Prof. Dr. Halil İNALCIK Bilkent Üniversitesi
 Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAS Karatekin Üniversitesi Rektörü
 Prof. Dr. Ramazan KAPLAN Bartın Üniversitesi Rektörü
 Prof. Dr. Kenan GÜRSOY Galatasaray Üniversitesi
 Prof. Dr. Belkis GÜRSOY İstanbul Aydın Üniversitesi
 Prof. Dr. İsa EŞME YÖK E. Üyesi
 Prof. Dr. Ahmet İNAM ODTÜ
 Prof. Dr. İlber ORTAYLI Topkapı Sarayı Müzesi E. Müdürü
 Prof. Dr. Mustafa SAFRAN Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Ahmet KANKAL Dicle Üniversitesi
 Prof. Dr. Hamza KELEŞ Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Ayla Sevim EROL Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
 Prof. Dr. Kadir ARICI Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Muammer DEMİREL Uludağ Üniversitesi
 Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Necdet HAYTA Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ Balıkesir Üniversitesi
 Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU Marmara Üniversitesi
 Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU Hacettepe Üniversitesi
 Prof. Dr. Öcal OĞUZ Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Harun GÜNGÖR Erciyes Üniversitesi
 Prof. Dr. Ahmet KAL'A İstanbul Üniversitesi
 Prof. Dr. Suraiya FAROQHI Bilgi Üniversitesi
 Prof. Dr. Mühsin MACİT Van 100. Yıl Üniversitesi
 Prof. Dr. Mihai MAXİM Romen Kültür Merkezi
 Prof. Dr. Mehmet PACACI Ankara Üniversitesi
 Prof. Dr. Mustafa ÜNAL Erciyes Üniversitesi
 Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL Başkent Üniversitesi
 Prof. Dr. Refet YINANÇ Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ Muğla Üniversitesi
 Prof. Dr. Hayati DEVELİ İstanbul Kültür Üniversitesi
 Prof. Dr. Durali YILMAZ İstanbul Kültür Üniversitesi
 Prof. Dr. Sabahattin BAYRAM Ankara Üniversitesi
 Prof. Dr. Cem DİLÇİN Hacettepe Üniversitesi
 Prof. Dr. Mustafa UZUN Marmara Üniversitesi
 Prof. Dr. Erdoğan BOZ Osmangazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI Atatürk Üniversitesi
 Prof. Dr. Murat E. YAZGAN Ankara Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Yusuf SARINAY Osmanlı Arşivleri Genel Müdürü
 Prof. Dr. Orhan BATMAN Sakarya Üniversitesi
 Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ Uludağ Üniversitesi
 Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN Atatürk Üniversitesi
 Prof. Dr. Kamil HALILOĞLU Atatürk Üniversitesi
 Prof. Dr. Ramazan YELKEN Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Ömür CEYLAN İstanbul Kültür Üniversitesi
 Doç. Dr. Hasan AKÇA Karatekin Üniversitesi
 Doç. Dr. Nihat YATKIN Atatürk Üniversitesi
 Doç. Dr. Yüksel ÖZTÜRK Gazi Üniversitesi
 Doç. Dr. Mustafa BUDAK İstanbul Osmanlı Arşivleri
 Doç. Dr. Aynur KOÇAK Kocaeli Üniversitesi
 Doç. Dr. Hasan KURT Ankara Üniversitesi
 Doç. Dr. Ferudun ATA Selçuk Üniversitesi
 Doç. Dr. Bahri ATA Gazi Üniversitesi
 Doç. Dr. Köksal ALVER Selçuk Üniversitesi
 Doç. Dr. Murat SAYILI Gazi Osman Paşa Üniversitesi
 Doç. Dr. Ersin GÜLSOY Atatürk Üniversitesi
 Doç. Dr. Nesime CEYHAN Karatekin Üniversitesi
 Doç. Dr. Yaşar SARI Osmangazi Üniversitesi
 Doç. Dr. Uğur ÜNAL Gazi Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Rüstem BOZER Ankara Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN Sakarya Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Bülent ATALAY Trakya Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. İbrahim SEZGİN Trakya Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN Atatürk Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Adem ÇELİK Atatürk Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Aynur ÇAN Marmara Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Serdar ERKAN Dicle Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ebubekir ŞAHİN Ankara Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim OKUMUŞ Karadeniz T. Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ali ÜNLÜKARA Erciyes Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Halil ÇETİN Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ali ŞENOL Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ali ECE Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÇOBAN Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Zübeyde ŞENDERİN Kırıkkale Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇAKICI Ankara Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Mustafa BALCI, Kırıkkale Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Erhan METİN, Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Salim PILAV Kırıkkale Üniversitesi
 Dr. Olcay ÇETİNER Yıldız Teknik Üniversitesi
 Dr. Namık Kemal KURT Emekli Tıp Tarihi Uzmanı
 İsa KOCAPLAN İstanbul Kültür Üniversitesi
 Fuat RECEP İstanbul Osmanlı Arşivleri
 Ahmet ABSARILIOĞLU Ahi Yaran Derneği Başkanı
 Mehmet BAŞBUĞ Yaran Kültürü Yaşatma Der. Başkanı

Sadık SOFTA	Çankırı'da Çiğdem Gezmesi Crocus Tours In Cankırı	119
Yrd. Doç. Dr. Emine KARPUZ	Çankırı Evinde Mutfak Kültürü Ve Etnografyası İngilizcesi	149
Hamdi ZENGİNBAL	Çankırı İlinin Bahçe Bitkileri Yetiştiriciliğinde Mevcut Durumu ve Potansiyeli Current Situation And Potential Of Horticulture Crops In Çankırı, Turkey	157
Doç.Dr.Nesime CEYHAN AKÇA	Çankırı'da Bir Gönül Kapısı: Sabiha Astarlı A Heartfelt Door In Çankırı : Sabiha Astarlı	163
Cahit AKTAŞ	Çankırlı Astarlızâde Mehmed Hilmi Efendi Hakkında Bir Biyografi Denemesi (1876-1962) A Biography Of Trial About Çankırlı Astarlızâde Mehmed Hilmi Efendi	169
Yrd. Doç .Dr. İbrahim AKYOL	Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi'nin Hocaları The Scholars Of Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi	171
Songül KAVUŞTUK	Bilinmeyen Yönleriyle Çankırlı Bir Tarihçi: Mustafa Çağatay Uluçay A Historian From Cankırı With His Unknown Aspects: Mustafa Çağatay Uluçay	179
Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ	Açıksöz Gazetesinde Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931) Çankırı Subject Publications In Açıksöz Newspaper (1919-1931)	193
Yayın İlkeleri		207

TAKDİM

Değerli Yerel Tarih Gönüllüleri,

Çankırı Belediyesi imkânları ile restore edilerek 26 Temmuz 2005 tarihinde Başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan tarafından hizmete açılan Çankırı Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi, sekiz yıl boyunca bağış ya da ciddi araştırmalar eşlinde oluşturulan arşivle Çankırı'nın tarihi ve kültürü üzerine yeni bir soluk getirmektedir.

Merkezin kuruluşunun bir yıl sonrası Ağustos ayında ilk yayın hayatına başlayarak hem yerel hem de Türkiye ve hatta dünya tarihi açısından birçok konuya ışık tutacak nitelikteki belgeleri tarih severlerle paylaşan ve tarihi çalışmalara hizmet ederek örnek oluşturan "Çankırı Araştırmaları Dergisi" ile tozlu raflardan, çatı katlarından çıkarttığımız tarihi belgelerin sesine bir kez daha kulak veriyoruz.

Çankırı'nın tarihi ve kültürel geçmişini gözler önüne seren makalelerin yayınlandığı "Çankırı Araştırmaları Dergisi" sayesinde; kentimizle ilgili daha fazla inceleme ve araştırmaların yapılmasını, konuların akademik farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesini ve bu kapsamda Çankırı'nın geçmişi ve geleceği arasında sağlam köprüler inşa ederek yürütülecek faaliyetlere dayanak sağlanmasını hedeflemekteyiz.

Özellikle devlet, siyaset ve bilim adamlarının da yoğun ilgi gösterdiği Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezimiz faaliyete geçtiği andan itibaren hiç aksatmadan yürüttüğü çalışmalarla hem ziyaretçilerde kalıcı izler bırakmış hem de bıraktığı izlerle gururumuz olmuştur. Bu haklı gururu, her sayısında içeriğini daha da güçlendirdiğimiz "Çankırı Araştırmaları Dergisi"nde halkımızın tüm kesimi ile paylaşmaktayız. Merkezimizin çalışmalarının yanı sıra dergimizin yayın sürecine hazırlanmasında emeği geçen Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Üyelerine, Bilim ve Danışma Kurulu Üyelerine, yazı ve makaleleri ile dergimizi zenginleştiren değerli akademisyenlerimize ve araştırmacılarımıza teşekkür ediyorum.

"Maziye geleceğe taşıyan tarih dürbününden hepimizin bir kez olsun bakması dileğiyle..."

Yeni sayılarda görüşmek üzere...

İrfan DİNÇ
Çankırı Belediye Başkanı

Editör'den

Merhaba...

Çankırı Belediyesi Dr. Rifkî Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi faaliyetleri devam etmekte, uzmanlık seviyesinde iki görevi ile tasnif ve düzenleme çalışmaları sürdürülmektedir. Zamanla yarış halinde devam eden bu durum çok zaman almaktadır. Bu çalışmaların çok önemli bir yönü de bittiğinde geleceğe yöne-lik çok önemli bir altyapı oluşturacak olmasıdır. Onun için çalışmalar aralıksız devam ettirilmektedir. Diğer yandan her geçen gün artan ziyaretçi sayısı ile özel durumlarda yapılan sunumlar vasıtası ile araştırma merkezinin yeri ve önemi de bir daha ortaya çıkmakta, Çankırı'ya gelen akademisyen, devlet ve siyaset adamlarının yanı sıra halkın da yoğun ilgisi sürmektedir. Bu ilgi ve alaka Araştırma Merkezi binasının eski bir Çankırı evi ol-masından ve mimari özellik arzemesinden de kaynaklanmaktadır..

Çankırı Belediyesi Dr. Rifkî Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi, Çankırı özelinde başlattığı çalışmaları ile tanınmış ve altyapı çalışmaları ile başından bu yana gündemde kalmıştır. Ortaya çıkan belgelere ilave olarak belge akışı devam etmekte, arşivde bulunan belgelerin de katkısıyla Çankırı özelinde hayat bulan araştırma yazıları, akademisyen ve araştırmacıların gayretleri ile Türk kültürüne katkıda bulunmaya devam et-mektedir. Bu tür önemli çalışmaların yer aldığı ve kaynaklık ettiği Çankırı Araştırmaları Dergisi'nin bu sayısı ile de yen bir boyut ve yeni bir katkı sağlayarak yoluna devam etmenin sevincini yaşamakta ve yaşatmaktadır.

Çankırı Belediyesi Dr. Rifkî Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi'nin çalışmalarını devam etmekte olup, baştan bu yana belirtildiği gibi dergimizin yayın hayatına katkısı sümektedir. Çankırı tarihi yanında Türk kültür tarihine de ışık tutacak olan bu çalışmaların önemini tartışmaya hiç gerek yoktur. Değişik yazarların ve araştırmacıların değişik üslup güzelliği içinde her sayfasına çok önemli bir katkı sağlayarak meydana gelen dergimizin bu sayısında da değişik güzellikleri tespit etmekte ve adeta her sayısında yeni bir çerağ olma özelliğini gösteren dergimizin yerinin sağlamlığını bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Çankırı Araştırmaları Dergisi'nin bu sayısında Yrd. Doc. Dr. Uğur KURTARAN yazısında Candaroğulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti ile olan münasebetleri ve beyliğin Osmanlı hâkimiyetine geçiş süreci ile ilgili değerlendirmeler yapılmakta olup, Osmanlı Devleti'nin beylikler ile ilgili politikaları dâhilinde Candaroğulları ile olan ilişkilerini ve beyliğin ilhakında uyguladıkları politikaların tespitine yer verilmektedir. Yrd. Doc. Dr. H.Vehbi İMAMOĞLU ve Yrd. Doc. Dr. Önder DENİZ'in birlikte hazırladıkları yazılarında ise yine Candaroğulları Beyliği'nin iktisadi ve sosyal yapısının biçimlenmesinde Sinop Limanının etkisi yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmekte, arkeolojik bulgular da göz önüne alınarak konununetraflıca bir tespiti yapılmaktadır.

Hatice SARGIN, Çankırı yâranındaki halk edebiyatı unsurlarına yer verirken; Yrd. Doc. Dr. Abdulse-lam ARVAS, Çankırı'da ebru sanatını yaşatan, öğreten ve bu sanata katkıda bulunan Ali Akgül'ün çalışmalarını ele almış ve onun Çankırı'daki faaliyetleri ile ebru sanatına bakışını değerlendirmiştir. Mehmet Emin YIL-MAZ, Hasan Fevzi ÇÜGEN ve Fatih M.TANRIVEREN, Çankırı Yeni Cami'yi tanıtmaktadır. Yrd. Doc. Dr. Erhan METİN, çalışmasında lise öğrencilerinin tarih derslerindeki tarihsel dil kullanımlarının incelemesini yapmaktadır. Büyük bir emek sarfedilerek yapılan bu çalışma Araştırma verilerinin toplanmasında literatür taraması, gözlem çalışması ve görüşme teknikleri uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Yrd. Doc. Dr. Ahmet ÖZCAN,

“Zamanında halkevleri bünyesinde yapılan çalışmalar bugün belediye bünyesinde oluşturulan araştırma ve kültür kurumları vasıtasıyla yeniden canlandırılmıştır.” diyerek “Çankırı tarihi hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmalar üzerine bazı tespitler ve bundan sonra ne yapılabilir?” sorusuna cevaplar aramaktadır.

Bizi her Sayımızda yalnız bırakmayan ve kıymetli çalışmaları ile katkıda bulunan Prof. Dr. Ziya ŞİM-ŞEK hocamız, Yalçın KONDUR, Muharrem ŞİMŞEK, Doc. Dr. Nuri ÖNER gibi değerli isimlerle bu sayıda da bir ekip çalışması halinde yer verdikleri yazılarında “Tarım Arazilerinde Sürdürülebilir Zararlı Yöntemi Kapsamında Arazi Yapısı, Biyoçeşitlilik ve Doğal Zararlı Yöntemi Üzerinde İncelemeler”de bulunmaktadır.

Sadık SOFTA yazısında ise, 2010 yılından bu yana kutlanmakta olan “Çiğdem Gezmesi”ne yer veril-mektedir. Çankırı Belediye Başkanı İrfan Dinç’in eşi Zeynep Perihan Dinç’in Çankırı’nın Karacözü Köyü’nde başlattığı “Çiğdem Gezmesi” kutlamaları her yıl tekrarlanmakta ve Karacözü Köyü’nden başlatılıp Çankırı mer-kezinde de bir dizi etkinlikler yapılmaktadır.

Yrd. Doc. Dr. Emine KARPUZ, Çankırı evinde eski mutfak ve pişirme mekânlarını kırsal alan ve kent merkezinden örneklendirmiştir. Günümüz Çankırı’sında, şehir ve köylerimizde mutfak konusuna yer verilmiş, bu konu ile ilgili önemli tespitlerde bulunulmuştur.

Hamdi ZENGİNBAL, “Çankırı ilinde ağırlıklı olarak tarla bitkileri yetiştiriciliğinin yapılması bahçe bitkileri yetiştiriciliğini engellemiştir” tespitinde bulunarak ilimizle ilgili yeni bir yöne dikkat çekmektedir.

Doç.Dr.Nesîme CEYHAN AKÇA, “Her mekânın canlara ferahlık veren, yol açan, gönül açan, dert dinleyen, çözüm ya da sabır teklif eden dost insanları vardır. Zaman geçer, asırlar devrilir, bu insanlar tükenmez. Biri diğer âleme göçtü mü diğeri doğar...” diye başlayan makalesinde, “gönül eri” Astarlızâde Hilmi Efendi’nin gelini Sabiha Astarlı ile ilgili gönül iklimine yolculuk yaptırıyor.

Cahit AKTAŞ, sevenleri tarafından “Hacı Baba” veya “Efendi Baba” diye hitap edilen son dönem mutasavvıflarından Çankırlı Astarlızade Mehmed Hilmi Efendi Hakkında Bir Biyografi Denemesi’ne yer ver-mektedir.

Songül KAVUŞTUK, değerli tarihçi Mustafa Çağatay Uluçay`ın farklı yönlerini değişik açılardan ele almaktadır.

Yrd. Doç. Dr.İbrahim AKYOL, Bu sayıda “bu yüzyılda hem tasavvufi kişiliği hem de ilmî yönü ile Çankırı’nın en önemli şahsiyetlerindendir.” Dediği Çankırlı Astarlızade Mehmet Hilmi Efendi’ye yer vermiştir.

Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ, Açıkşöz gazetesinin 15 Haziran 1919 ile 14 Aralık 1931 tarih-leri arasında gazetede yayınlanmış olan Çankırı konulu yayınları taramıştır. Çalışmada Açıkşöz gazetesinde söz konusu döneme ilişkin veri olup olmadığı sorusuna cevap aranmış, Çankırı kent tarihi konusunda çalışma yapa-cak araştırmacılara kolaylık sağlanması ve gazetenin yerel tarih araştırmalarına kaynaklık etmesi amaçlanmıştır.

Bilgi, eğitim ve öğrenmenin hayat boyu sürmesi ve katkısı şüphesiz tartışılmaz bir durumdur. Bu bağlamda bakıldığında bu sayımıza kadar gelen Araştırma Dergisi, kültürümüze katkısının bundan sonra da devam edeceği inancındayız. Bu doğrultuda dergimize katkıda bulunanlara tekrar teşekkür ediyorum.

Saygılarımızla...

Sadık SOFTA
Dr. Rıfki Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Yönetim Kurulu Başkanı

CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ'NİN OSMANLI DEVLETİ İLE İLİŞKİLERİ VE BEYLİĞİN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GEÇİŞİ

THE RELATIONS OF CANDAROGULLARI SEIGNIORY WITH THE OTTOMAN EMPIRE AND THE ANNEXATION OF THE SEIGNIORY TO THE OTTOMANS

Yrd. Doç. Dr. Uğur KURTARAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,

E-mail: www.uktrn@hotmail.com.

ÖZET

Anadolu'da Türklerin hâkimiyeti Oğuzların 1015-1020 yılları arasında Anadolu'ya yaptıkları ilk akınlar ile başlamakta olup, 1048 Pasinler Savaşı'nda Bizans'ın yenilmesi ve 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun kapılarının tamamen Türklerle açılmasına kadar gitmektedir. Bilindiği üzere Malazgirt Savaşı Türk tarihinde bir dönüm noktası olup, bu tarihten sonra Anadolu tarihinde yeni bir dönem başlamış ve çeşitli Türk boyları beylerinin önderliğinde bu yeni topraklara gelerek, uzun süren mücadeleler sonucunda değişik bölgelere yerleşmişlerdir. Türk tarihinde I. dönem Anadolu Beylikleri denilen bu beyliklerin Anadolu Selçuklu devleti bünyesinde toplanması ve sonrasında yaşanan 1176 Miryokefelon Zaferi ile Bizans'ın yenilmesi ise Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğunu kesin olarak ortaya koymuştur.

Ancak 1243 Köseadağ Savaşı'nda Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti'ni yenmesi ile Anadolu'daki siyasi birlik yeniden bozulmuş ve Anadolu'nun değişik bölgelerinde tarihlerde II. dönem Anadolu beylikleri olarak adlandırılan beylikler kurulmuştur. İşte bu beyliklerden birisi de Batı Anadolu'da Kastamonu, Çankırı ve Sinop civarında 1291 yılında Şemseddin Yaman Candar tarafından kurulup, bu bölgelerde 170 yıl kadar hüküm sürmüş olan Candaroğulları Beyliği'dir. Buna göre beylik 1291 yılında bağımsızlığını ilân etmiş ve 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından ortadan kaldırılarak Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.

Beyliğin hüküm sürdüğü 170 yıl boyunca 10 beyi hüküm sürmüş olup, beyliğin Osmanlı Devleti ile münasebetleri 1361-1385 yılları arasında hüküm süren Bayezid döneminde başlamıştır. Buna göre Bayezid'in saltanatı döneminde çağdaşı Osmanlı padişahı I. Murad ile ilişkileri dostça olmuştur. Hatta Bayezid I. Murad'ın ağabeyi Süleyman Paşa'nın kızı ile evlenerek Osmanlılar ile akrabalık ilişkileri geliştirmiştir. Ondan sonra yerine geçen Süleyman Bey döneminde de dostça geçen ilişkiler yerine geçen İsfendiyar Bey döneminde onun Kadı Burhaneddin Beyliği'nin desteklemesi ile bozuldu. Ancak daha sonra Osmanlı hâkimiyetini kabul eden İsfendiyar Bey, Osmanlı padişahı adına para bastırıp, hutbe okuttu. Bu şekilde beylik biri yarı bağımsız, diğeri Osmanlı hâkimiyetinde olmak üzere şeklen ikiye bölündü. Bundan sonra yine Osmanlıların ataması ile beylerin geçtiği ve hâkim olduğu Candaroğulları Beyliği son olarak Kızıl Ahmed'in 1461 yılında Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet tarafından ortadan kaldırılması ile tamamen Osmanlı hâkimiyetine geçti. Çalışmamızda Candaroğulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti ile olan münasebetleri ve beyliğin Osmanlı hâkimiyetine geçiş süreci ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Temel amacımız Osmanlı Devleti'nin beylikler ile ilgili politikaları dahilinde Candaroğulları ile olan ilişkilerini ve beyliğin ilhakında uyguladıkları politikaların tespitini yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Candaroğulları Beyliği, Anadolu, Devletlerarası ilişkiler.

ABSTRACT

The sovereignty of Anatolia by the Turks had started with the first invasions of the Oghuz tribes to the Anatolia between the years 1015-1020, and goes back to the defeat of The Byzantines in Pasinler War in 1048 and the opening of the gates of Anatolia to the Turks completely with the victory of the Battle of Manzikert in 1071. As is known, the Battle of Manzikert is a milestone in Turkish history, and a new era had begun after this date, various Anatolian Turkish tribes led by seigniors had come to this new land, settled in different regions as a result of a prolonged power struggle. The gathering of these seigniories so-called as first period Anatolian Seigniories in Turkish history under Anatolian Seljuk Dynasties and aftermath the defeat of the Byzantine Empire in the Mirykefelon Victory in 1176 has revealed that Anatolia is a Turkish homeland.

However, with the defeat of Anatolian Seljuk Dynasties to the Mongols in Kosedag Battle in 1243, the political union in Anatolia was broken again and the seigniories so-called as second period Anatolian Seigniories in the history have been established in various regions of Anatolia. Here, one of these seigniories is Candarogullari Seignior which was established in western Anatolia around Kastamonu, Cankiri and Sinop in 1291 by Semseddin Yaman Candar and had ruled these regions for 170 years. Accordingly, the Seignior had declared its independence in 1291 and abolished by Fatih Sultan Mehmet in 1461 and annexed to the Ottomans.

10 seigniors had ruled during the reign of the Seignior for 170 years, and the relations with the Ottomans had started in the period of Bayezid who ruled between the years 1361-1385. Accordingly, during his period, Bayezid had friendly relations with his coeval Murad, the first, the Ottoman Emperor. Moreover, Bayezid

developed the kinship relations with the Ottomans by marrying the daughter of Suleyman Pasha, the elder brother of Murad, the first. Later on, these friendly relations had continued in the period of Suleyman Bey but broken in the period of Isfendiyar Bey as he supported the Seignior of Kadi Burhaneddin. However, Isfendiyar Bey had accepted the sovereignty of Ottomans then, coined and preached on behalf of Ottoman Emperor. In this way, the Seignior had been formally divided into two, one is semi-independent, and the other is under the Ottoman rule. Hereafter the rulers of the Candarogullari were appointed by the Ottomans and finally Fatih Sultan Mehmet abolished Kizil Ahmed in 1461 and annexed the Seignior to the empire completely. In this study, the relations of Candarogullari Seignior with the Ottoman Empire and the process of annexation of the Seignior to the Ottomans were evaluated. Our basic aim is to determine the relations and policies of the Ottomans in the annexation of the Candarogullari Seignior within the context of the Ottoman policies with the seigniories.

Key Words: Ottomans, Candarogullari Seignior, Anatolia, intergovernmental relations.

GİRİŞ

Tarihi incelemelere ve yapılan araştırmalara göre Kastamonu ili tarih öncesi çağlardan günümüze kadar pek çok kavim ve devletin yerleşme ve itilâsına sahne olmuştur. Anadolu'ya değişik bölgelerden gelen bu kavimler Kastamonu'da devletler kurarken, Kastamonu kurulan bu devletlerin ve beyliklerin merkezliğini yapmış, aynı zamanda çevrenin ticarî, iktisadî ve ilmî merkezi hâline gelmiştir. Bu çerçevede bölgede M. Ö. sekiz binli yıllardan itibaren sırasıyla, Gaslar¹, Hititler, Frigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Pontus Rumlari, Romalılar ve Bizanslılar hâkim olmuşlardır².

1 Sümer asıllı bir Türk kabilesidir, Ahmet Koral, Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri, Kastamonu 1966, s. 7.

2 Fatma Gürgözeler, Candaroğulları Beyliği'nin İlmî ve Kültürel Fa-

Yine tarihi M. Ö. 4500 yıllarına kadar uzanan Sinop'ta ise ilk yerleşimler erken Kalkolitik Çağ'da başlamış ve Eski Tunç Çağı'nda devam etmiştir. M. Ö. 3000 yıllarında Karadeniz'in yerli kavimlerinden Kaşka (Gaşga)'lar tarafından kurulan şehirde onların ardından Asurlar, Hititler, Kimmerler, Frigler ve Lidyalılar hâkim olmuşlardır³. Ancak her iki bölgede de Türklerin kesin hâkimiyeti Oğuzların 1015-1020 yılları arasında Anadolu'ya yaptıkları ilk akınlar ile başlamakta olup⁴ 1048 Pasinler Savaşı'nda Bizans'ın yenilmesi ve ardından 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun kapılarının tamamen Türklere açılmasına kadar gitmektedir⁵.

Bilindiği üzere Malazgirt Savaşı Türk tarihinde önemli bir dönüm noktası olup, bu tarihten sonra Anadolu tarihinde yeni bir dönem başlamış ve çeşitli Türk boyları beylerinin önderliğinde bu yeni topraklara gelerek, uzun süren mücadeleler sonucunda değişik bölgelere yerleşmişlerdir⁶.

Buna göre ilk olarak 1075-1084 yılları arasında Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleyman Şah'ın komutanlarından Kara Tekin tarafından fethedilen Çankırı, Kastamonu ve Sinop bölgesi Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlanmıştır⁷. Ardından I. Haçlı Seferi'nin başlamasıyla (1096) Haçlıların eline geçen bölgedeki Haçlıların hâkimiyeti I. Kılıç Arslan'ın bölgeyi yeniden fethiyle sona ermiştir. Bu tarihten sonra bölgede Anadolu Selçukluları, Danişmentliler ve Bizans arasındaki çatışmalar devam etmiş ve sürekli olarak el değiştiren bölgeye Sultan İzzeddin Keykavus döneminde Selçuklular tekrar hâkim olmuşlardır⁸.

Fakat 1204'te başlayan bu Selçuklu hâkimiyeti 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra yaşanan Moğol istilâsıyla sona ermiştir. Köseadağ Savaşı'nda Moğolların Anadolu Selçuklu Devleti'ni yenmesi ile Anadolu'daki siyasi birlik yeniden bozulmuş ve Anadolu'nun değişik bölgelerinde tarihlerde ikinci dönem Anadolu beylikleri olarak adlandırılan beylikler kurulmuştur⁹.

İşte bu beyliklerden birisi de Batı Anadolu'da Kastamonu ve Sinop çevresinde Çobanoğulları'ndan sonra¹⁰ XIII. yüzyılın sonlarında Şemseddin Yaman Candar tarafından kurulup, bu bölgelerde 170 yıl kadar hüküm sürmüş olan Candaroğulları Beyliği'dir¹¹. 1292 yılında kurulan beylik, 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından ortadan kaldırılarak Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir.

1. Beyliğin Menşei

Tarihi kaynaklarda Candaroğulları hanedanına kırk sekiz yıl hüküm sürmüş olan sekizinci hükümdarlarının adına izafeten "İsfendiyaroğulları" veya son hükümdar Kızıl Ahmed Paşa sebebiyle "Kızıl Ahmedliler" de denmiştir¹².

Ancak beyliğin ilk ortaya çıkışındaki ismi olan Candaroğulları isminin menşei bu beyliği kuran Şemseddin Yaman Candar'ın adına izafe edilmesinden kaynaklanmaktadır¹³. Candar kelimesi ise Farsça can (silah) ve dar (tutan) kelimelerinden oluşan bir terim olup, eskiden bazı İslâm devletlerinde hükümdar ve sarayını korumakla

aliyetleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2005, s. 39.

3 Komisyon, Sinop İl Yıllığı, Ankara 1973, s. 1.

4 Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyetleri, İstanbul 1996, s. 119-120; Mustafa Kafalı, "Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesi", Türkler, C. VI, Ankara 2002, s. 179.

5 M. H. Yinanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, İstanbul 1944, s. 73; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993, s. 32.

6 İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. I, Ankara 1988, s. 1; Mehmet Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatanı Hâline Gelmesi", Türkler, C. VI, Ankara 2002, s. 21.

7 Ali Sevim- Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995, s. 424; Besim Darkot, "Kastamonu" İA., C. VI, İstanbul 1994, s. 401.

8 Gürgözel, s. 44; Darkot, s. 401.

9 Zuhuri Danişman, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. I, İstanbul 1964, s. 208-214; Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, I, Ankara 1991, s. 4; Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da kurulan bu beylikler şunlardır: Karamanoğulları, Germiyoğulları, Karesioğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Eşrefioğulları, Hamitoğulları, Saruhanoğulları, Taceddinoğulları, Pervaneioğulları, Sahipatağulları, Alaiye Beyliği, İnançoğulları, Dulkadiroğulları, Eretnaoğulları, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti, Kuvvadarogulları Beyliği ve Çobanoğulları Beyliği, Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s. 39-91; Donald Edgar Pitcher, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2007, s. 55-61.

10 Çobanoğulları Beyliği Anadolu Selçuklu sultanı İzzeddin Keykavus'un bölgeye tekrar hâkim olmasından sonra Kastamonu'ya vali olarak atanan ve dönemin ünlü komutanlarından birisi olan Hüsameddin Çoban tarafından kurulmuştur, Aydın Taneri, "Hüsameddin Çoban", DİA., C. XVIII, İstanbul 1998, s. 515.

11 Y. Yücel, "Candaroğulları", DİA. C. VII, İstanbul 1993, s. 146.

12 Necip Asım-Muhammed Arif, Osmanlı Tarihi, C. I, İstanbul 1335, s. 492.

13 Talat Mümtaz Yaman, Kastamonu Tarihi, C. I, Kastamonu 1935, s. 96.

görevli muhafızlar hakkında kullanılan bir terimdir. Bu terime Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Harzemşahlar, Eyyubiler ve Memlukler gibi İslâm devletlerinin saray teşkilâtlarında rastlanmaktadır¹⁴.

Bu hanedanın ilk emiri olan Şemseddin Yaman Candar'ın bağlı bulunduğu ailenin menşei hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi bulunmamasıyla birlikte¹⁵ bazı kaynaklarda Candaroğulları hanedanının Osmanlılar gibi Oğuzların Kayı boyundan olduğu belirtilmektedir¹⁶.

Bunların yanı sıra hanedanın Oğuzların Alayurd kabilesine mensup olduğu ya da Tevaifi Mülük'ten olup, soylarının Halid b. Velid nesline dayandığını ileri süren görüşler de vardır¹⁷. Ancak bu görüşlerden hiçbirisi kesin olmamakla birlikte Candaroğulları hanedanının menşei Selçuklular devrinde Ankara-Kastamonu bölgesine yerleştirilen Türkmenler arasında aramak gerekir¹⁸.

2. Beyliğin Kuruluşu ve Gelişmesi

Candaroğulları Beyliği XIII. yüzyılın sonlarında Kastamonu ve Sinop bölgelerinde kurulan bir beylik olup, beyliğin kuruluşu Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı II. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonradır¹⁹. Buna göre Keykavus'un ölümü üzerine oğulları, Mesut, Kılıç Arslan ve Feramuz arasında başlayan saltanat mücadelesine Anadolu Selçuklu Devleti'nin o sıralarda Moğolların hâkimiyetinde bulunmasından dolayı Moğollar da müdahale etmişlerdir²⁰. 1292'de kardeşi Kılıç Arslan ile savaşa giren Sultan Mesut, Moğolların da desteği ile kardeşi üzerine yürümüş ise de yenilerek, tutsak edilmiştir. Ancak İlhanlı hükümdarının Sultan Mesud'a

yardım için gönderdiği kuvvetlerin gelmesiyle yapılan savaşta Kılıç Arslan savaşı kaybetmiş ve Sultan Mesut kurtarılmıştır²¹.

Candaroğulları Beyliği'nin kurucusu olan Şemseddin Yaman Candar işte bu savaşta Sultan II. Mesut'u ve Selçuklu devlet adamlarını kurtarmaya gelen destek kuvvetlerinin birinde yer alıyordu²². Onun savaş esnasında gösterdiği başarılar savaşın Moğollar tarafından kazanılmasında etkili olurken, bu hizmetine karşılık İlhanlı hükümdarı Geyhatu tarafından Kastamonu'nun batı tarafı yani Eflâni bölgesi Şemseddin Yaman Candar'a ikta olarak verildi²³. Beyliğin Moğollara olan bağlılığı ikinci hükümdarları Şemseddin Yaman Candar'dan sonra tahta geçen I. Süleyman Paşa döneminde 1335'de Moğol hükümdarının ölümünden sonra sona erdi ve Candaroğulları bağımsızlıklarını ilân ettiler²⁴.

Bu şekilde 1292 tarihinde Şemseddin Yaman Candar tarafından kurulan Candaroğulları Beyliği'nin hüküm sürdüğü 170 yıl boyunca 10 beyi hâkim olmuş olup bunlar: Şemseddin Yaman Candar (1291-?), I. Süleyman Paşa (1309-1340), I. İbrahim Bey (1341-?), Yakup Bey (?-?), (Adil Bey) 1345-1361), Kötürüm Bayezid (1361-1385), II. Süleyman Paşa (1385-1392), İsfendiyar Bey (1392-1439), II. İbrahim Bey (1439-1443), İsmail Bey (1443-1461) ve son hükümdar Cemaleddin Kızıl Ahmet Bey'dir (1461-?)²⁵.

3. Candaroğulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti ile Münasebetleri ve Beyliğin Osmanlı Hâkimiyetine Geçiş

Candaroğulları Beyliği'nin Osmanlı Devleti ile münasebetleri beyliğin kuruluş aşamasında dostça bir şekilde gerçekleşmiştir. Buna göre Osmanlı padişahı Osman Bey'in Mudurnu tarafına

14 Aydın Taneri, "Candar", DİA, C. VII, İstanbul 1993, s. 145; Selçuklulardaki bu memuriyetler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, İstanbul 1941, s. 108-109.

15 Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 54.

16 Danışman, s. 222; Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, C. II, İstanbul 1977, s. 38.

17 Bu görüşler ile ilgili bk. Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, C. II, İstanbul 1342; İbrahim Peçevi, Tarih-i Peçevi, C. II, İstanbul 1286.

18 Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 54.

19 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s. 81.

20 Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 53.

21 Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", Türkler, C. VI, Ankara 2002, s. 733.

22 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s. 82; Mustafa Çetin Varlık, "Candaroğulları Beyliği", Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, C. VIII, İstanbul 1992, s. 550.

23 Asım-Arif, s. 492; A. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, C. I, İstanbul 1981, s. 328; Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 56.

24 Koca, s. 753.

25 Yücel, "Candaroğulları", s. 146-151.

yaptığı seferde Çobanoğulları ve Candaroğulları Beylikleri de Osmanlı'ya yardım etmişlerdir²⁶. Yine ilerleyen dönemlerde Osmanlıların Rumeli seferlerine Candaroğulları Beyliği de yardımcı kuvvet göndermiştir²⁷.

Ardından beyliğin ikinci hükümdarı olan Süleyman Paşa devrinde beyliğin dış siyasetinde Osmanlı Devleti oldukça etkili olmuş ve özellikle Osmanlıların kuzeye ve batıya seferleri Süleyman Paşa'nın Anadolu'da çok ihtiyatlı bir siyaset takip etmesine neden olmuş ve bu durum onu Batı ve Orta Anadolu'ya yapacağı seferlerden alıkoymuştur. Nitekim bu durum çağdaşı olan Osmanlı padişahı Orhan Bey'le aralarında zaman zaman anlaşmazlıklar ve harplerin çıkmasına neden olmuştur²⁸. Ancak beyliğin bu dönemlerdeki Osmanlı Devleti ile olan münasebetleri hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır²⁹.

Döneme ait kaynaklara göre Candaroğulları'nın Osmanlı Devleti ile ilk münasebetleri beyliğin altıncı hükümdarı olan ve 1361-1385 yılları arasında hüküm süren Celaleddin Bayezid (Kötürüm Bayezid) döneminde başlamıştır³⁰. Buna göre kendisinden önceki beşinci hükümdar olan Adil Bey'in 1361 yılında ölümü ile onun yerine beyliğin başına geçen³¹ Bayezid'in saltanatının ilk zamanlarında çağdaşı olan Osmanlı padişahı I. Murat'la dostça ilişkiler içerisinde olduğu görülmektedir³². Bu çerçevede I. Murat'ın oğulları Yıldırım Bayezid ve Yakup Çelebi'nin sünnet düğününe Candaroğulları Beyi de davet edilmiş ve Bayezid elçileri aracılığıyla çeşitli hediyeler göndermiştir³³. Yine I. Murat oğlu

Bayezid'in 1381 tarihinde Germiyanogulları'nın kızı Sultan Hatun ile yapılan düğününe de Candaroğulları davet edilmişlerdir³⁴. Bu durum Rumeli'de büyük başarılar kazanan Osmanlı Padişahı I. Murat'ın Balkanlarda tutunabilmek için Anadolu yakasındaki Türk beylikleri ile ilgili dostluk kurmak için her fırsattan faydalandığını göstermektedir³⁵.

Bu arada Kötürüm Bayezid Osmanlı Devleti'nin giderek güçlenmesinden endişe duymaya başlamış ise de, başlangıçta Osmanlı kuvvetlerini tahrik etmemek için Osmanlılar ile barış politikasına taraftar görünerek, Osmanlı padişahı I. Murat'a itaatini bildirmiştir³⁶. Hatta Bayezid I. Murat'ın ağabeyi Süleyman Paşa'nın kızı ile evlenerek damat unvanını almış ve Osmanlılar ile akrabalık ilişkilerini geliştirmiştir³⁷.

Ancak iki Türk hükümdarı arasındaki bu iyi ilişkiler çok uzun sürmedi. Candaroğulları hanedanı içerisinde çıkan bir aile kavgası hem Osmanlı-Candar ilişkilerinin bozulmasına hem de Candaroğulları Beyliği'nin bölünmesine neden oldu³⁸. Buna göre Kötürüm Bayezid'in tahtını küçük oğlu İskender'e bırakma niyeti üzerine büyük oğlu Süleyman (II. Süleyman) kardeşini öldürdü. Bu durum üzerine İskender'i çok seven Bayezid, Süleyman'ın çocukları ve olayda etkisinin olduğunu düşündüğü kendi kızını öldürdü. Bunun sonucunda tehlikeli bir iktidar bunalımı içerisine giren Candaroğulları'nda Bayezid'in oğlu Süleyman Paşa babasına karşı isyan ederek Osmanlılara sığındı (786 /1384-85)³⁹. Bu şekilde iki devlet arasındaki dostluk süreci babasına karşı iktidar mücadelesinde bulunan Süleyman'ın Osmanlı padişahı I. Murat tarafından himaye edilmesi ile sona erdi⁴⁰. Osmanlı kuvvetlerinin Kastamonu'ya saldırısı sonucunda yenilen Bayezid Sinop'a kaç-

26 Togan, s. 328.

27 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi, C. I, İstanbul 1995, s. 99.

28 Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 61.

29 M. Yaşar Yücel, "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı- Candar Münasebetleri (1361-1392)", A. Ü. D. T. C. F. Tarih Araştırmaları Dergisi, C. I, Ankara 1963, s. 133.

30 Asım-Arif, s. 126; Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 70.

31 Ali Sevim-Yaşar Yücel, Türkiye Tarihi, Fetihden Osmanlı'ya Kadar, C. I, İstanbul, s. 200-201.

32 Bununla ilgili Feridun Bey'in Münşeat'inde 776 /1374-1375 tarihli, Kötürüm Bayezid tarafından Osmanlı padişahı I. Murad'ın Balkanlardaki fetihlerini tebrik için yazılan bir mektup ve bu mektuba I. Murad tarafından verilen cevaptaki samimî ifadeler aradaki dostluğu yansıtmaktadır, Feridun Bey, Münşetü's-Selâtin, C. I, İstanbul 1274, s. 97.

33 Oruç b. Adil, Tevârih-i Âli Osman, Hannover 1925, s. 23-95.

34 Mehmet Neşri, Neşri Tarihi, C. I, (Yay. F. R. Unat- M. A. Köymen), Ankara 1983, s. 100-101.

35 Yücel, "Osmanlı-Candar Münasebetleri", s. 134.

36 Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 71; Aynı müellif, "Candaroğulları", s. 148.

37 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s. 84; Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, s. 35.

38 Koca, s. 754.

39 Yücel, "Candaroğulları", s. 148.

40 Yücel, "Osmanlı-Candar Münasebetleri", s. 135.

tiysa da onun ölümü (1385) ile Kastamonu ve çevresi oğlu Süleyman Paşa'nın eline geçti⁴¹. Bu şekilde Kötürüm Bayezid devrinde Candaroğulları Beyliği'nde yaşanan iç çekişmeler beyliğin Osmanlılara tabi olmasını sağlarken⁴² II. Süleyman Paşa (1385-1392) Osmanlıların himayesinde Kastamonu Beyliği'ne getirildi⁴³. Rakipsiz kalan ve kaynaklarda Paşa unvanıyla anılan Süleyman Kastamonu'da beylik tahtına geçtikten sonra Osmanlı Devleti'ne karşı dostça bir tavır takındı⁴⁴. Bu çerçevede Süleyman Paşa Murat'ın Karamanoğlu seferine⁴⁵ ve I. Murat'ın Kosova muharebesine diğer Anadolu beyleri ile beraber yardımcı kuvvet gönderdi⁴⁶.

Ancak Yıldırım Bayezid'in 1389 yılında babası I. Murat'ın ölümü ile tahta geçmesiyle birlikte kardeşi Yakub'un öldürülmesinin ardından Osmanlılara karşı oluşturulan ittifaka⁴⁷ Candaroğulları da katıldı⁴⁸. Fakat daha sonra Karamanoğulları, Sırplar ve Bizans tarafından sıkıştırılan Yıldırım Bayezid'in Süleyman Paşa'ya bir elçi göndererek yardım istemesi sonucunda, teklifi kabul eden Süleyman Paşa kalabalık bir ordu ile Osmanlılara katıldı⁴⁹. Candaroğulları'nın yardımı ile taarruza geçen Bayezid, Akşehir, Aksaray, Larende gibi Kastamonu topraklarını ele geçirdi⁵⁰. Bu seferden sonra başlayan Candaroğulları Osmanlı ittifakı ve dostluğu Yıldırım Bayezid'in Anadolu siyasi birliğini kurma konusundaki kararlılığından endişelenen Süleyman Paşa'nın

Kadı Burhaneddin'i desteklemesi ile bozuldu⁵¹. Yine bununla yetinmeyen Süleyman Paşa, Osmanlılara karşı Karamanoğulları ile birleşti⁵². Bu durum üzerine harekete geçen Yıldırım Bayezid Kastamonu'yu ele geçirerek, Süleyman Paşa'yı öldürdü ve bu suretle Candaroğulları Beyliği topraklarının Sinop hariç geri kalan kısmını kendi ülkesine kattı (794-1392)⁵³.

Bu şekilde Süleyman Paşa'nın öldürülmesi (1385) yerine geçen İsfendiyar Bey (1392-1439) Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezid'e bir elçi göndererek, Sinop'un kendisine bırakılması karşısında Osmanlı tabiiyetini kabul edeceğini bildirdi. Onun bu teklifi Osmanlılar tarafından kabul edilerek iki taraf arasında Kıvrım yolu sınır olarak tayin edildi⁵⁴. Ancak Yıldırım Bayezid'in Kadı Burhaneddin'e yenilmesi üzerine taraf değiştiren İsfendiyar Bey Kadı Burhaneddin'i destekledi. Bu durum üzerine Yıldırım Bayezid Kastamonu'ya gelerek, İsfendiyar Bey'in kendisine tabi olması ve ülkesinden bir kısmını vermesi şartıyla bir anlaşma yapıldı⁵⁵.

Ancak ilerleyen dönemlerde Yıldırım Bayezid tarafından toprakları ellerinden alındığı için Timur'a iltica eden beyler arasında İsfendiyar Bey'de vardı⁵⁶. Ardından Yıldırım'ın Timur'la yaptığı 1402 Ankara Savaşı'nda yenilerek esir olması üzerine İsfendiyar Bey Osmanlı tabiiyetinden kurtularak Timur'a bağlılığını bildirdi⁵⁷. Bu durum üzerine Timur Sinop emiri İsfendiyar Bey'e Kastamonu, Çankırı, Kalecik ve Tosya'yı verdi⁵⁸. Bu şekilde Candaroğulları Beyliği İsfendiyar Bey'in hükümdarlığında oldukça güçlenmiş bir kuvvet olarak ortaya çıktı⁵⁹. Daha sonraki dönemlerde Timur'un Anadolu'yu terk

41 İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1984, s. 126.

42 Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında*, s. 74.

43 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 83; Varlık, s. 39, Halil İnalçık, "Murad I," *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2005, s. 163.

44 Yücel, "Osmanlı-Candar Münasebetleri", s. 137.

45 Bu sefer ile ilgili bk. Neşri, C. I, s. 221.

46 Feridun Bey, *Münşeat*, C. I, s. 113; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, C. I, (Çev. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, s. 160; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 84.

47 Bu ittifaka Karamanoğulları başta olmak üzere Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin, Saruhan, Germiyan, Mentese ve Hamitoğulları Beyleri katılmışlardır, Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, s. 126.

48 Aşık-paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Âli neşri, İstanbul 1333, s. 64; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, s. 167.

49 Enveri, *Düstûrnâme-i Enveri* (1299-1466), (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003, s. Giriş LVIII; Halil İnalçık, "Bayezid I", *İA*, C. IV, İstanbul 1989, s. 230-231.

50 Aşık-paşazâde, s. 64; Anonim, *Tevârih-i Âli Osman*, (F. Giese neşri), (Haz. Nihal Azamat), İstanbul 1992, s. 37; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, s. 203; Yücel, "Osmanlı-Candar Münasebetleri", s. 139.

51 Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında*, s. 80.

52 Yücel, "Osmanlı-Candar Münasebetleri", s. 139-140.

53 Aziz B. Erdeşir-i Esrebadî, *Bezm u Rezm*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 377-378; Oruç b. Adil, s. 31; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, s. 136; İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, İstanbul 1971, s. 87; Pitcher, s. 87-88.

54 M. Y. Yücel, "Candar oğlu-Çelebi İsfendiyar Bey 1392-1439", A. Ü. D. T. C. F. Tarih Araştırmaları Dergisi, C. I, Ankara 1963, s. 157-159.

55 Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında*, s. 81.

56 Aşık-paşazâde, s. 74; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, s. 127.

57 Gürgözeler, s. 78.

58 Neşri, C. I, s. 359-361; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 129.

59 Yücel, "Candar oğlu-Çelebi İsfendiyar Bey", s. 164.

etmesinden sonra Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında çıkan taht mücadelelerinde İsfendiyar Bey, ihtiyatlı davranarak kendilerine zarar gelmeyecek şekilde şehzadeler arasında taraf tuttu. Buna göre savaştan sonra kardeşler arasında çıkan taht kavgalarında İsfendiyar Bey Çelebi Mehmet'e karşı İsa Çelebi'yi desteklerken, yine Mustafa Çelebi'ye de yardım etti⁶⁰.

Ancak Mehmet Çelebi'nin giderek güçlenmesi üzerine onunla yakınlaşan İsfendiyar Bey Çelebi Mehmet'in Karamanoğulları'na karşı olan askeri hareketinde oğlu Kasım Bey'i göndererek destek verdi⁶¹. Fakat Kasım Bey babasının Çankırı, Kalecik ve Tosya'yı diğer oğlu Hızır'a bırakma düşüncesi üzerine Kastamonu'ya dönerek, bu bölgelerin kendisine verilmesini istedi. Bu durumu uygun bulan Çelebi Mehmed, İsfendiyar Bey'den bu bölgelerin Kasım'a verilemesini isteyince iki devlet arasındaki münasebetler yeniden bozuldu⁶².

Bu durum üzerine İsfendiyar Bey, vaiz Mehmed adlı birini Çelebi Mehmed'in vezirine göndererek adı geçen bölgeleri Osmanlı padişahına verdiğini bildirince buraları alan Osmanlı padişahı Çelebi Mehmet Kasım'a verdi. Ardından İsfendiyar Bey Osmanlı devlet başkanı adına hutbe okutmak ve para bastırmak suretiyle Osmanlı tabiiyetini kabul etti⁶³.

Bu şekilde Candaroğulları Beyliği biri yarı bağımsız, diğeri Osmanlı hâkimiyetinde olmak üzere şeklen ikiye ayrıldı⁶⁴. Çelebi Mehmet'ten sonra tahta çıkan II. Murat zamanında bütün Anadolu beyleri gibi topraklarını geri almak için harekete geçen İsfendiyar Bey, Çankırı, Kalecik ve Tosya'yı oğlu Kasım'dan geri aldı⁶⁵. Ardından İsfendiyar Bey'in II. Murat'a karşı Düzmece Mustafa'yı desteklemesi ve Taraklı Yenice'yi ku-

şatması üzerine II. Murat Kastamonu ve Küre'yi Osmanlı topraklarına kattı. Bunun üzerine Sinop kalesine sığınan ve kızını Padişah'a vereceğini söyleyen İsfendiyar Bey affedildi⁶⁶. Ardından oğlu İbrahim'in kızı olan torunu Halime Hatun'u II. Murat'a nikâhlayarak barış imzalayan İsfendiyar Bey, II. Murat'a tabi olmayı, her sene padişahın seferlerine asker göndermeyi ve Bakır Kuresi hâsılatının önemli bir kısmını vermeyi kabul etti⁶⁷. Yine İsfendiyar Bey II. Murat'ın kız kardeşi Selçuk Sultan'ı oğlu II. İbrahim Bey'e aldı. Bu şekilde II. İbrahim Bey Osmanlılara damat olan üçüncü İsfendiyar prensi sıfatını kazandı⁶⁸.

Bundan sonra Osmanlılar ile barış sürecine giren İsfendiyar Bey Osmanlılara olan tabiiyeti gereğince 1438'de II. Murat'ın Macaristan'a yaptığı sefere yardımcı kuvvet gönderdi⁶⁹. İsfendiyar Bey'in ölümü ile yerine geçen Damat Tacüddin II. İbrahim döneminde de Osmanlı Devleti ile Candaroğulları ilişkileri dostça geçti⁷⁰. Onun 1443 yılında ölümünden sonra yerine Osmanlıların altıncı damadı olan İsmail Bey geçti⁷¹. II. Murat'ın kızlarından ve Fatih'in halası Hatice Sultan ile evlenen İsmail Bey ilk yıllarında Osmanlılarla olan dostluğu bozacak faaliyetlerde bulunmadı⁷². Hatta İsmail Bey Fatih'in 1453 tarihinde İstanbul'u fethine bizzat katılmış ve Fatih tarafından şehri sulh yoluyla teslim etmesi için Bizans İmparatoru'na gönderilmiştir⁷³.

Ancak Fatih'in beylikler sistemine son verecek olan ilhak siyasetini kabul etmesi üzerine Candaroğulları toprakları da hedef olarak alındı. Bu durumu bilen Candaroğulları Osmanlılara karşı müttefik arayışına girdiler ve Trabzon Rum İmparatoru ile temasa geçtiler⁷⁴. Candaroğulları'nın bu girişimi üzerine Fatih 1459 yılındaki Amasra seferinden sonra Candaroğulları Beyliği'ne son ver-

60 İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı, Ankara 1945, s. 134; Fehmeddin Başar, "Fetret Devri", DİA, C. XII, İstanbul 1999, s. 480-482.

61 Neşri, Neşri Tarihi, C. II, s. 99.

62 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s. 85; Varlık, s. 556.

63 Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 92; Pitcher, s. 97.

64 Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 130-133; Aynı müellif, Osmanlı Tarihi, s. 357.

65 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s. 86, 394; Y. Yücel-A. Sevim, Türkiye Tarihi, 1300-1566, C. II, Ankara 1990, s. 98.

66 Mustafa Nuri Paşa, Netayıcı'l-Vukuat, C. II, İstanbul 1987, s. 35-36.

67 Asım-Arif, s. 494; Yücel-Sevim, Türkiye Tarihi, C. II, s. 99.

68 Gürgözeler, s. 81.

69 Oruç. b. Adil, s. 51; Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 97.

70 Yaman, s. 148; Ayrıntılı bilgi için bk. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 99-100.

71 Erdoğan Merçil, Müslüman Türk Devletleri, İstanbul 1985, s. 291.

72 Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s. 86; Merçil, s. 291.

73 Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hanedanlar, C. II, Ankara 1989, s. 84.

74 Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında, s. 107.

mek için hazırlıklara girişti⁷⁵. Fatih İsmail Bey'in kardeşi Kızıl Ahmet Bey'e Kastamonu şehrinin beratını vererek, onu Mahmut Paşa ile birlikte Kastamonu'ya gönderdi. Bu durumu öğrenen İsmail Bey Kastamonu'yu terk ederek, Sinop'a çekildi⁷⁶. Bunun üzerine Osmanlı padişahı Kastamonu'ya gelerek ordugâhını kurdu. Mahmut Paşa'nın Sinop üzerine gönderildiği sırada Osmanlı donanması da Sinop'u karadan ve denizden muhasara altına aldı⁷⁷. Osmanlı kuvvetlerinin saldırısı üzerine İsmail Bey mukavemet etmeden kaleden ayrıldı ve kale 1461 yılında fethedildi⁷⁸. Fatih tarafından oldukça iyi karşılanan İsmail Bey'e topraklarının karşılığı olarak Bolu Sancağı, Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar verildi⁷⁹. Ancak Kastamonu sancağı elinden alınarak Mora sancağı kendisine verilen kardeşi Kızıl Ahmed'in Uzun Hasan'a ilticası üzerine İsmail Bey'in de Anadolu'da kalması uygun görülme-ye- rek kendisine Filibe'de dirlik verildi⁸⁰.

Bu şekilde Candaroğulları Beyliği'ni sulh ile ele geçiren ve bu beyliğin beyi olan İsmail beyi Yenişehir ve İnegöl taraflarına gönderen Fatih Sultan Mehmet, Candaroğulları Beyliği'ni hemen ilhak etmemiş ve İsmail Bey'in kardeşi olan ve Osmanlılara sığınarak Bolu Sancakbeyliği yapan Kızıl Ahmet Bey'e vermiştir. Ardından kısa süre sonra Kızıl Ahmet Bey Mora Beyliği'ne atanmış ve Fatih Anadolu'daki siyasi dengeleri de göz önünde tutarak Candaroğulları Beyliği'ni ilhak etmiştir⁸¹.

Böylece Cemaleddin Kızıl Ahmed kardeşi İsmail Bey'in yerine 1461 yılında Osmanlıların hâkimiyetinde Candaroğulları Beyliği'nin başına getirilmiştir. Fatih Kastamonu'yu işgal ede-

rek Trabzon'a gittiği zaman yanına İsmail Bey'in kardeşi Kızıl Ahmet Beyi de almıştı. Kastamonu Beyliği'ne getirilen Kızıl Ahmed'e Trabzon dönüşünde Mora sancağı verildi⁸². Fatih bu şekilde siyasi bir taktik uygulayarak Candaroğulları Beyliği'nin bir süre daha şeklen de olsa beylik olarak yaşamasına izin verdi⁸³. Ancak isyan eden Kızıl Ahmet Mora sancakbeyliğine gitmeyerek, Uzun Hasan'a sığındı⁸⁴. Akkoyunlu Sarayı'nda iyi karşılanan Kızıl Ahmed'e Van gölü yakınlarında bir ikta verildi⁸⁵.

Ardından Uzun Hasan'ın Osmanlı'ya karşı olan hareketinde yer alarak Tokat üzerine gönderilen Kızıl Ahmed Bey'in Uzun Hasan'la birlikte Osmanlı'ya karşı yaptıkları son girişimleri Otlukbeli Savaşı oldu. Bu savaşta yenilgiden sonra Kızıl Ahmet Uzun Hasan'ın kendisine verdiği Bend-i Mahi (Van gölü) yakınlarındaki iktaya geri döndü⁸⁶. Fatih'in 1481 yılında ölümünden sonra ise II. Bayezid döneminde Osmanlı Devleti'ne sığınarak affedilen Kızıl Ahmed, Osmanlı ülkesinde rahat ve huzur içerisinde yaşayarak öldü. Kızıl Ahmet'in oğulları Musa Paşa ve Mirza Mehmed Paşa Osmanlı vezirleri arasında bulunmuş ve Mirza Mehmed Paşa Osmanlılıların hizmetinde beylerbeyliğine yükselerek, II. Bayezid'in kızlarından biri ile evlenerek, altıncı İsfendiyaroğlu damadı olmuştur. İsfendiyar hanedanı bu prensten yürürken, kardeşi Musa Paşa'da beylerbeyliğine yükselmiş ve 1544 yılında Gürcistan'da şehit olmuştur⁸⁷.

Görüldüğü üzere Candaroğulları Beyliği'ne son verilmesinin ardından Candarlı ailesi Osmanlı hizmetine girmiş ve önemli görevlere getirilecek kadar Osmanlı hanedanının güvenini kazanmıştır.

75 Y. Yücel-A. Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni*, Ankara 1991, s. 46.

76 Neşri, C. II, s. 158; Yücel Sevim, *Fatih Yavuz Kanuni*, s. 47.

77 Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l Feth*, (Çev. A. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 106-107; Enveri, s. Giriş, LXX; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 87; Yücel Sevim, *Fatih Yavuz Kanuni*, s. 47.

78 Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, Ankara 1999, s. 253.

79 Aşık-paşazâde, s. 237-238.

80 Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, s. 56; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 88; Tansel, s. 259.

81 İbn Kemal, *Tevârih-i Âli Osman*, VII. Defter, (Haz. Şerafettin Turan), Ankara 1957, s. 273-277; Anonim, *Osmanlı Kroniği* (1299-1512), (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2000, s. 127; Hasan Basri Karadeniz, "Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhakı", *Türkler*, C. IX, Ankara 2002, s. 486.

82 Aşık-paşazâde, s. 261.

83 Karadeniz, s. 486.

84 Neşri, C. II, s. 165; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 89; Nicolai Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. II, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2007, s. 98..

85 Yücel, "Candaroğulları", s. 393.

86 Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında*, s. 118; Halil İnalcık, "Mehmed II", *DİA*, C.XXVIII, İstanbul 2006, s. 402.

87 Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, s. 43.

SONUÇ

Sonuç olarak XIII. yüzyılın sonlarında Çobanoğulları Beyliği'nden sonra Kastamonu ve Sinop gibi Kuzey Anadolu'daki iki önemli şehir ve çevresine sahip olan Candaroğulları Beyliği, komşularına karşı ılımlı ve dengeli bir politika izlemişlerdir. Özellikle kuruluş aşamasında Osmanlılar ile dostça münasebetler içinde olmuşlar ve siyasi evlilikler yoluyla da Osmanlılar ile akrabalık kurmuşlardır. Ancak beyliğin beşinci hükümdarı olan Kötürüm Bayezid döneminde 1360'lı yıllarda başlayan Osmanlı-Candaroğulları mücadelesi yaklaşık 100 yıl kadar devam etmiştir. Bu süre içerisinde diğer Anadolu beylikleri gibi bazı dönemlerde dostça geçen ilişkiler bazı dönemlerde savaşa dönüşmüştür. Fakat bu süre içinde Candaroğulları Osmanlılara karşı sürekli zayıf ve dirençsiz kalmışlardır. Osmanlılar Candaroğulları'na karşı diğer beyliklere uyguladıkları ilhak siyasetini uygulamışlardır. Buna göre iki taraf arasındaki ilişkilerin başladığı Sultan I. Murad'dan Fatih Sultan Mehmed'e kadar bütün Osmanlı padişahları Candaroğulları'ndaki iç mücadelelere karışmışlar ve meşru beylere karşı isyan eden beyleri desteklemişlerdir. Yine beylik Osmanlı'ya karşı mücadele eden diğer Anadolu beylikleri gibi Osmanlılara karşı diğer beylikler ve özellikle Timur ile ittifak kurmuştur 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı'dan ayrılan beylikler arasında da yer alan Candaroğulları son olarak 1461 yılında Fatih Sultan Mehmed'in beyliğe tamamen hâkim olması sona ermiştir.

KAYNAKLAR

A. KİTAPLAR

- ADİL, Oruç b. Tevârih-i Âl-i Osman, Honnover 1925.
- AKADAĞ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi, C. I, İstanbul 1995.
- ANONİM, Osmanlı Kroniği (1299-1512), (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2000.
- ANONİM, Tevârih-i Âl-i Osman, (F. Giese neşri), (Haz. Nihal Azamat), İstanbul 1992.
- ASIM, Necip- Muhammed ARİF, Osmanlı Tarihi, C. I, İstanbul 1335.
- AŞIKPAŞA-ZÂDE, Tevârih-i Âl-i Osman, (Âli neşri), İstanbul 1333.
- BEY, Tursun, Tarih-i Ebu'l Feth (Çev. A. Mertol Tulum), İstanbul 1977.
- DANIŞMAN, Zuhuri, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. I, İstanbul 1964.
- DANIŞMEND, İ. Hami, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. I, İstanbul 1971.
- EFENDİ, Hoca Sadeddin, Tac'üt-Tevârih, C. I, (Çev. İsmet Parmaksızoglu), Ankara 1992.
- ENEVERİ, Düstûnâme-i Enveri (1299-1466), (Haz. Necdet Öztürk), İstanbul 2003.
- Esrebadî, Aziz B. Erdeşir-i, Bezm u Rezm, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1990.
- FERİDUN BEY, Münşetü's-Selâtin, C. I, İstanbul 1274.
- GÜRGÖZELER, Fatma, Candaroğulları Beyliği'nin İlmî ve Kültürel Faaliyetleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ 2005.
- İBN KEMAL, Tevârih-i Âl-i Osman, VI. Defter, (Haz. Şerafettin Turan), Ankara 1957.
- JORGA, Nicolai, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, C. II, (Çev. Nilüfer Eçeli), İstanbul 2007.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, C. I, İstanbul 1981.
- KOMİSYAN, Sinop İl Yıllığı, Ankara 1973.
- KORAL, Ahmet, Kastamonu'nun Tarihi ve Turistik Özellikleri, Kastamonu 1966.

MERÇİL, Erdoğan, Müslüman Türk Devletleri, İstanbul 1985.

NEŞRİ, Mehmet, Neşri Tarihi, C. I-II, (Çev. F. R. Unat-M. A. Köymen), Ankara 1983.

ÖZTUNA, Yılmaz, Büyük Türkiye Tarihi, C. II, İstanbul 1977.

_____, Devletler ve Hanedanlar, C. II, Ankara 1949.

PAŞA, M. Nuri, Netayic’i-Vukuat, C. II, İstanbul 1987.

PITCHER, D. Egdar, Osmanlı İmparatorluğu’nun Tarihsel Coğrafyası, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul 2007.

SEVİM, A.-Erdoğan MERÇİL, Selçuklu Devletleri Tarihi, Ankara 1995.

SEVİM, Ali-Y. YÜCEL, Türkiye Tarihi, Fetihden Osmanlı’ya Kadar, C. I, İstanbul 1995.

TANSEL, Selahattin, Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Memed’in Siyasi ve Askerî Faaliyeti, Ankara 1999.

TURAN, Osman, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyetleri, İstanbul 1996.

TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1993.

UZUNÇARŞILI, İ. H. Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı, Ankara 1945.

_____, Anadolu Beylikleri, Ankara 1984.

_____, Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal, İstanbul 1941.

_____, Osmanlı Tarihi, C. I, Ankara 1988.

YAMAN, Talat Mümtaz, Kastamonu Tarihi, C. I, Kastamonu 1935.

YINANÇ, M.H., Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, İstanbul 1944.

YÜCEL, Y.-A. SEVİM, Klâsik Dönemin Üç Hükümdarı Fatih Yavuz Kanuni, Ankara 1991.

_____, Türkiye Tarihi, 1300-1566, C. II, Ankara 1990.

YÜCEL, Yaşar, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, I, Ankara 1991.

B. MAKALELER

BAŞAR, Fehameddin, “Fetret Devri”, DİA, C. XII, İstanbul 1999, s. 480-482.

DARKOT, Besim, “Kastamonu”, İA., C. VI, İstanbul 1994, s. 399-403.

İNALCIK, Hali, “Mehmed II”, DİA, C. XXVIII, İstanbul 2006, s. 395-407.

_____, “Bayezid I”, İA. C. IV, İstanbul 1989, s. 369-392.

_____, “Murad I” DİA. C. XXXI, İstanbul 2005, s. 156-164.

KAFALI, Mustafa, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, Türkler, C. VI, Ankara 2002, s. 177-193.

KARADENİZ, Hasan Basri, “Osmanlı Devleti’nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği’nin İlhakı”, Türkler, C. IX, Ankara 2002, s. 478-486.

KOCA, Salim, “Anadolu Türk Beylikleri”, Türkler, C. VI, Ankara 2002, s. 703-755.

ŞEKER, Mehmet, “Anadolu’nun Türk Vatanı Hâline Gelmesi”, Türkler, C. VI, Ankara 2002, s. 269-282.

TANERİ, Aydın, “Candar”, DİA. C. VII, İstanbul 1993, s. 143-146.

_____, “Hüsameddin Çoban”, DİA, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 513-516.

YÜCEL, M. Yaşar, “Kastamonu’nun İlk Fethine Kadar Osmanlı-Candar Münasebetleri (1361-1392)”, A. Ü. D. T. C. F. Tarih Araştırmaları Dergisi, C. I, Ankara 1963, s. 133-144.

_____, Candar oğlu Çelebi İsfendiyar Bey 1392-1439” A. Ü. D. T. C. F. Tarih Araştırmaları Dergisi, C. I, Ankara 1963, s. 157-174.

_____, “Candaroğulları”, DİA. C. VII, İstanbul 1993, s. 140-152.

BEYLİKLER DÖNEMİ ANADOLU KENT TARİHİNE BİR BAKIŞ: SİNOP LİMANI

AN OVERVIEW OF THE ANATOLIAN TOWN HISTORY IN THE PERIOD OF SEIGNIORIES : PORT OF SİNOP

Yrd. Doç. Dr. H.VEHBİ İMAMOĞLU

Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
E-mail : h.vehbiimamoglu@mynet.com

Yrd. Doç. Dr. ÖNDER DENİZ

Sinop Üniversitesi Boyabat İ.İ.B.F.,
E-mail : onder.deniz@hotmail.com.tr

ÖZET

Beylikler döneminde Anadolu kentlerinin temel özelliği, Orta Asya'dan başlayan göç hareketleri sürecinde Türklerin bulunduğu bölgeye uyum sağlama girişimleri neticesinde kurulmuş olmalarıdır. Bu çerçevede Beylikler döneminde Sinop kent tarihine ilişkin araştırmalarda coğrafi etkiler önceliklidir. Bununla birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'nun ekonomik ve sosyo-kültürel yapısında da birtakım dönüşümlerin yaşandığı bir gerçektir. Bu dönüşümün kentsel örgütlenme bakımından Sinop şehrine yansımaları da aynı perspektifte ele alınabilir.

Sinop şehrinin kentsel özelliklerini ortaya koyabilmek için öncelikli olarak Sinop'un coğrafi koşullarına değinmek gerekecektir. Şehrin, Karadeniz'in doğal liman kentlerinden biri olması, nüfus ve yerleşme üzerinde etkili bir unsur olmuştur. Bu bağlamda Sinop çevresinde kurulan Candaroğulları Beyliği, denizcilik konusunda ilerlemiştir ve şehrin karakteristik yapısını şekillendirmiştir.

Doğal bir limana sahip olan Sinop, Beylikler döneminde balıkçılık, gemi yapımı ve deniz ticareti konularında önemli bir liman şehri olmuştur. Söz konusu dönemde bölge, Sinop Limanıyla anılmaya başlamıştır.

Araştırmada Candaroğulları Beyliği'nin iktisadi ve sosyal yapısının biçimlenmesinde Sinop

Limanının etkisi sorunsalı kapsamında, konunun döneme ilişkin özgün tarihi kaynaklar, kalıntılar, kent tarihine ilişkin yapılmış araştırma eserler, arkeolojik bulgular, hazırlanmış haritalar ve planlar eşliğinde irdelenmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sinop, Sinop Tarihi, Sinop Limanı, Candaroğlu Beyliği, Beylikler Dönemi

ABSTRACT

The main feature of Anatolian towns in the period of seigniories is that these towns were built as a result of the attempts to adapt to the region where Turks were in the process of migration movements from Central Asia. Within this framework, the geographical effects have the priority in the researches related to the town history of Sinop in the period of seigniories. However, it is a fact that a number of transformations had been experienced in the economic and socio-cultural structure of Anatolia after the fall of the Anatolian Seljuk Empire. The reflection of this transformation to Sinop town in terms of urban organization can be handled in the same perspective as well.

Primarily, it is required to mention about the geographical conditions of Sinop in order to put forth the urban features of Sinop town. As Sinop is one of the natural port towns of the Black Sea, it

became an effective component on population and settlement. Within this context, Candarogullari Seigniory, settled around Sinop, had advanced on maritime and shaped the characteristic structure of the town.

Sinop, which has a natural port, had become an important port town in terms of fishery, shipbuilding, maritime trade in the period of Seigniories. In the subject matter period the region was remembered with the Sinop Port.

In this survey, the effect of Sinop Port in shaping of the financial and social structure of Candarogullari Seigniory within the scope of questions will be examined with the original historical resources of that period, ruins, research works related to the urban history, archaeological findings, prepared maps and plans.

Key Words: Sinop, History of Sinop, Port of Sinop, Candarogullari Seigniory, the period of Seigniories

GİRİŞ

Türkler yaşadıkları bölgelerin coğrafi şartlarına en iyi uyum sağlayan topluluklar arasında yer almaktadır. Yüzyıllar boyunca Orta Asya bozkırlarına uyum sağlayan Türk toplulukları, Anadolu'ya göç etmelerinin ardından farklı bir coğrafya ile karşılaşmışlardır. İlk defa deniz kıyılarına yerleşen Türkler, deniz kültürünü uyum sağlamaya çalışmışlardır. Liman şehirlerine yerleşen Türklerin, deniz ticareti ve gemi yapımını öğrenmesi ile kültürel yapsın da değişimler gözlenmiştir. İleriki dönemlerde önemli Türk denizcileri bu kültürel yapı içinde oluşmuştur.

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinin ardından kurulan Selçuklu Devleti kara devletiydi¹. Anadolu'nun liman şehirleri genelde Bizans İmparatorluğunun kontrolündeydi². Karadeniz ve Akdeniz'in önemli liman şehirlerinden biri olan

Sinop'un 1214 yılında Selçuklu Devletinin tarafından alınması, Türk denizciliğinin gelişmesinde önemli yere sahiptir³. Dönemin önemli liman şehri olan Sinop'un Selçuklu Devletinin eline geçmesi, Türklerin deniz ticaretiyle tanışmasında neden olmuştur. Selçuklu Devletinin Yıkılmasının ardından Sinop, 1461 yılında Osmanlılar ilhakına kadar, Candaroğulları Beyliği yönetimindeydi⁴. Şehir bir dönem Pervaneoğulları yönetimine kalsa da beylikler döneminde Candaroğulları Beyliğinin Sinop üzerindeki etkisi daha fazladır. Yaklaşık 170 yıl boyunca Candaroğulları Beyliğinde kalan Sinop şehri ve limanı, Türklerin denizcilik ve liman kültürüne büyük katkıda bulunmuştur⁵. Candaroğulları'nın Sinop çevresinde kurulması, beyliğin denizcilik ile anılmasını sağlamıştır. Sinop bu dönemde deniz ticareti ve gemi inşaatı ile anılmaya başlanmıştır.

Sinop limanı, gemi barınağı ve inşaatına uygun ve korunaklı bir yapıya sahip olmasından dolayı, Beylikler Döneminde önemli bir liman şehri olmuştur⁶. Sinop limanı, tersanesi ve kalesi bir bütün oluşturduğundan herhangi bir saldırıda gemilerin zarar görmesi imkansız bir hal almıştı⁷. Sinop kalesinin içindeki tersane son derece kullanışlı olup aynı anda 25-30 gemi inşaatı yapılmaktaydı⁸. Sinop'un geniş ormanlarla kaplı olması kaliteli ahşap gemilerin yapılmasını sağlamıştır⁹. Candaroğlu İsmail bey Sinop'da tersanesinde 900 tonluk bir gemi inşa ettirmiştir. Bu gemi daha sonra İstanbul'a gönderilmiş ve daha sonraki Osmanlı gemilerine örnek teşkil etmiştir¹⁰. Sinop limanı saydığımız bu özelliklerinin yanında tarihsel süreç içinde balıkçılık yapan koloniler için

1 Hakan Geyikoğlu, "Selçukluların Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 22, Erzurum, 2003, s. 253.

2 A.g.e., s.253.

3 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ökten Yayınları, Ankara, 2004. s.s.325-333.

4 İsmail Çiftçi, "Osmanlı ile Anadolu beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemanın Diplomatik Rolü", Türk Araştırmalar Dergisi, Güz 2009, s.196.

5 Candaroğulları Beyliği 1292-1461.

6 Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Sinop Tersanesi İçin Canik Sancağı'ndan Malzeme Temini", Geçmişten geleceğe Samsun Sempozyumu, 2006, s.232.

7 A.g.e., s.232.

8 A.g.e., s.232.

9 A.g.e., s.231.

10 A.g.e., s.232.

de önemli bir liman şehri olmuştur¹¹. Çeşitli balık türlerine sahip olan bölge denizi, Türklerde balıkçılık kültürünün oluşmasına da vesile olmuştur. Sinop şehrinin deniz ile bütün oluşu burada yaşayan insanların da her anlamda denizle bütünleşmesine neden olmuştur.

1- SİNOP ŞEHRİNİN COĞRAFİ YAPISI VE TARİHİ

Sinop yarımadası, tektonik hareketler neticesinde yükselmiş bir blok olan Boztepe'nin ana kütle ile kesiştiği en dar noktasında kurulmuş eski bir Tombolo'dur¹². Sinop iç limanı doğal bir liman olup yıllarca doğal gemi barınağı olmuştur. "Karadeniz'de üç liman vardır temmuz ağustos, Sinop" sözü iç liman için söylenen bir deyim olmuştur. Dış liman ise Antikçağ'da daha çok kullanılmış, zamanla kum dolmuş ve kullanılmaz hale gele gelmiştir. Antik çağda liman şehri olan Sinop, Roma, Bizans, Selçuklu, Candaroğlu ve Osmanlı yönetimlerinde de bu özelliğini sürdürmüştür. Bunun yanında kale ve tersanesi ile bölgenin en önemli askeri üslerinden biri olmuştur. Tarih boyunca Sinop limanı ve tersanesi 19. yüzyıl buharlı gemilerin icadına kadar önemini sürdürmüştür¹³.

Şehrin kuruluş tarihi kesinlik olarak bilinmese de Sinop, Hititler döneminde, Karadeniz kıyılarının en önemli liman kentidir. M.Ö. 756'da Miletoslu göçmenler bölgeye gelerek bugünkü Sinop'u kurdukları ve bu şehre Sinope adını verdikleri iddia edilmektedir. Kinik felsefesinin öncüsü Diogenes'in (Diojen) Sinop'ta doğmuş olması da kentin önemini arttırmıştır¹⁴. Büyük İskender'in Persleri yenmesinden sonra Makedonyalıların egemenliği altına giren şehir, İskender'in ölümünden sonra Seleukosların yö-

netimine girmiştir. Şehir M.Ö. III. yüzyılı Pontus Krallığının hâkimiyetinde geçirmiş; daha sonra M.Ö. I. yüzyılda Karadeniz kıyılarının büyük bir bölümü ile birlikte Romalıların hakimiyetine girmiştir. Sinop, 1277'de Pervaneoğullarına, 1322'de Candaroğullarına bağlanmış; 1461'de de Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır¹⁵.

Tarihsel süreç içinde şehrin önemi zaman zaman artmış ya da azalmıştır. Örneğin Osmanlılar ticaret yollarının değişmesine paralel olarak kentin öneminin kaybolmaya başlaması sonucu şehirde nüfusu tutmak için bazı vergi muafiyetleri getirmiştir. 18. Yüzyıl'da Osmanlı-Rus savaşları sırasında tersanenin öneminin artmasına paralel olarak şehrin de önemi artmıştır. Bu tarihlerde tersaneye bağlı gemicilikle ilgili meslek kolları gelişmiş, şehir zenginleşmiştir. 30 Kasım 1853'te limanda demirli bulunan Osmanlı filosunun Rusların baskınına uğraması, donanmanın yok edilmesi ve şehrin de top ateşine tutulması Sinop tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuş, yine 1853'te Paris Antlaşması sonucu Karadeniz'in askeri üs ve tersanelerden arındırılması ilkesi gereği tersanelerin kapatılması sonucu Sinop eski önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Özellikle 20. Yüzyıl'da ticaret yollarının değişmesi, istihdam alanlarının farklılaşması ve artan nüfus hareketliliği gibi hususlar Sinop şehrinin bu fonksiyonel önemini ortadan kaldırmış, Samsun ve Trabzon gibi Karadeniz'i daha iç kısımlara bağlayan yeni yolların başlangıç ve bitiş noktalarındaki şehirler daha avantajlı hale gelen konumları ile Sinop'un üstünlüğüne son vermişlerdir¹⁶.

2- SİNOP LİMANI

Tarih boyunca stratejik öneme sahip olan Sinop, askeri ve ticari bakımdan son derece önemli bir limana sahip olmuştur. Liman kale içinde olduğundan dolayı oldukça korunaklı bir yapıya sahiptir. 1853 yılında Osmanlı donanmasının

11 Süleyman Çiğdem, "Eskiçağ'da Trabzon Limanı: Askeri Ve Ekonomik Yönden Gelişimi Ve Doğu-Batı İlişkilerindeki Rolü", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2007, s.137-138.

12 E. Akkan, Sinop Yarımadası'nın Jeomorfolojisi, Ankara, 1975, s.62 akt. Yusuf Demir, Antik Anadolu'da Bir Kozmopolitik Şehir Sinope, Çantay yay., İstanbul, 2001, s.1.

13 Ünal, a.g.e., s.231.

14 Ünal, a.g.e., s.231-232.

15 Cevdet Yılmaz, "Tarihi Sinop Kalesi Cevaevi", Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 22, s. 3-4.

16 A.g.e., s.4.

Sinop limanında bulunduğu sırada Rus donanmasının baskınına uğramasına kadar en güvenli liman olarak bilinmekteydi¹⁷. Liman Osmanlı Devleti tarafından alınmadan önce bölgedeki en büyük gemiler Sinop limanında bulunmaktaydı¹⁸. Sinop limanı tam anlamıyla doğal bir liman olma özelliği taşımaktadır. Liman, hırçın Karadeniz sularından korunmak isteyen her tür denizcinin sığındığı doğal bir yapıdır. Karadeniz’e uğrayan savaş gemileri, ticaret gemileri ve balıkçı gemileri limanın korunaklı yapısından yararlanmıştır. M.Ö. 656 yılında Lidya’nın en önemli ticaret limanlarından biri Sinop limanı, bu tarihten itibaren hem ticari hem de askeri önemini korumuştur. Limanın doğal ve oldukça korunaklı oluşu, denizle uğraşan insanların liman ve çevresine yerleştikleri görülmüştür. Sinop’a özgü liman yapısı hem Roma hem de Osmanlı deniz kültürünü etkilemiştir. Ayrıca liman özelliği ile 19. Yüzyıl sonlarına kadar süren, Anadolu’nun iç kısımlarından Karadeniz’e ulaşan kervan yolları için de önemli bir ticaret üssü vazifesi görmüştür¹⁹.

Sinop limanı üzerinden Anadolu’nun değişik bölgelerine uzanan önemli yollar bulunmaktadır²⁰. Limana gelen mallar kervanlar aracılığıyla Anadolu’nun içlerine taşınmaktadır. 1214 yılında Sinop Selçuklu Devleti’nin eline geçmesiyle bu güzergahtaki ticaretin büyük bir kısmı Türklerin eline geçmiştir²¹. Anadolu’da beylikler döneminde ise Türkler Sinop limanı aracılığıyla Venedikli ve Ceneviz tacirleriyle ekonomik-ticari ilişki kurulduğu bilinmektedir²². Selcuklular, Sinop gibi önemli limanların fethinden sonra de-

nizasyonu ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirmek ve Anadolu’da ticareti teşvik etmek için Müslüman olmayan tüccarlara ayrıcalıklar vermeye başlamışlardır²³.

3- CANDAROĞULLARI BEYLİĞİ DÖNEMİNDE SİNOP LİMANI

Candaroğulları hakimiyeti esnasında Candaroğlu Beyleri, üzerinde bulundukları coğrafyanın sağladığı imkânları değerlendirmeyi ve ondan büyük ölçüde yararlanmayı da bilmişlerdir. Özellikle Sinop ve Samsun limanları vasıtasıyla Cenevizliler ile ticareti geliştirerek, beyliklerinin ekonomisini dış dünyaya açmışlar ve onunla bütünleştirmişlerdir. Candaroğulları beyleri, bu limanlardan dış dünyaya başta bakır ve demir olmak üzere, doğan ve şahin gibi çeşitli av kuşları ihraç ediyorlardı. Bundan başka Kastamonu atları ve katırları da meşhur olup, yüksek fiyatla alıcı buluyordu. Anadolu tarihinde denizci özellikleri ile bilinen Candaroğulları Beyliği, Türk denizciliğinin gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Beylik özellikle Sinop Limanı sayesinde denizcilikte önemli yerlere gelmiştir. Candaroğulları, Sinop limanını ve kalesintrin stratejik konumunu kullanarak, zamanına göre gelişmiş bir tersane yapmışlardır. Bunun yanında Beylik, Seydi Ali Reis gibi birçok önemli denizci de yetiştirmiştir. Sinop Limanı, Candaroğulları zamanında balıkçılık, gemi yapımı ve deniz ticareti konularında Türk denizciliğinin gelişmesini sağlamıştır. Sinop Limanı, Candaroğulları Beyliği döneminde balıkçılık, gemi yapımı ve deniz ticareti bakımından tarihsel süreçte önem arz etmiştir.

3.1. Balıkçılık

Türklerin deniz bölgelerine yerleşmeleri Anadolu’ya gelmemeleri ile başlamıştır. Genelde karasal bölgelerde yaşayan Türk boyları, Roma İmparatorluğunda aktif olarak kullanılan liman

17 Mucteba, İlgürel, “Rus Donanmasının Sinop Baskını”, Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986), Samsun, 1988, s.s.163-177.

18 Ünal, a.g.e., s.232.

19 Yılmaz, a.g.e., s.3.

20 Kemal Özergin, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları”, Tarih Dergisi, 15, 1965 s.s.141-170 akt. Nermin Şaman Doğan, “Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş”, Edebiyat Dergisi, Cilt.27, s.1. Haziran 2010, s.248.

21 Osman Turan, Anadolu Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, TTK, Ankara 1986, s. 48-49.

22 Yaşar Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I, Çobanoğulları Beyliği-Candaroğulları Beyliği-Mesalikü’l-Ebsar’a Göre Anadolu Beylikleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s.98 akt. Kutgün Eyüpçiller, Mine Topçubaşı, Işıl Polat, “Kastamonu’da 19. Yüzyıl Ticaret Yapıları”, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2008/2, s.1.

23 Ayrıntılı bilgi için bkz. Cahen, Cl., Le Commerce Anatolien au debut du XIII e siecle (Melanges.L. Halpen), Paris, 1951.

şehirlerine yerleşmeye başlamışlardır. Genelde tarım ve hayvancılık ile uğraşan Türkler verimsiz topraklar nedeniyle deniz kenarlarında yaşamayı tercih etmemişlerdir. Candaroğulları, diğer Türk boylarından farklı olarak balıkçılık ve balıkçı teknesi yapımında ilerleme göstermişlerdir.

Sinop, tarih boyunca önemli bir balıkçılık merkezi olmuştur. Özellikle palamutları ve birbirinden farklı deniz ürünleri ile çağlardan beri ün yapmıştır²⁴. Candaroğulları Beyliği döneminde Türklerin, küçük tekneler ile yaptığı balıkçılık, bölgenin ekonomik yapısında önemli bir yere sahiptir. Şehir limanının doğal yapısı ve balıkçılık kültürü Türklerin balıkçı mesleğine uyum sağlamasını sağlamıştır.

3.2. Gemi Yapımı

Anadolu'da gemi yapım faaliyetlerinin başlangıcı XI. ve XII. yüzyıllara dayanmaktadır²⁵. Bilinen ilk tersaneler Gemlik, Sinop ve Alanya'da idi²⁶. Sinop tersanesi tarihi roma dönemine dayanan Anadolu'nun önemli tersanelerinden biri olmuştur²⁷. Tersane Pervane Oğulları döneminde ve Candaroğulları döneminde yemi yapımında kullanılmıştır. Orman bakımından zengin olan Sinop bölgesi gemi yapımı için uygun ağaçların bulunması gemi yapımının gelişmesini sağlamıştır. Geçmiş çok eskilere dayanan Sinop tersanesi çevresindeki bulunan iş gücünü kullanmaktaydı. Bu nedenle bölgede bulunan insanlar gemi inşaatında ustalaşmıştır. Gemi inşaatı ve işçiliği o kadar gelişmişti ki Candaroğlu İsmail Bey'in yaptırdığı 900 tonluk gemi dönemin önemli gemileri arasında yer almıştır. Bu gemi İstanbul'u fetheden Osmanlı Devleti'nde bile bulunmamaktaydı²⁸.

Sinop, Karadeniz kıyısındaki tek tabii liman

olması ve gemi inşası için uygun kaynaklara sahip olmasından dolayı tersane için ideal bir yerdi. Başta kereste olmak üzere kendir, zift ve üstüğü Sinop ve civarından temin edilebilmekteydi. Sinop ormanlarındaki kerestenin kullanma hakkı Tersâne-i Âmire'nin tekelinde olup, çoğu Sinop'taki gemi inşaatında kullanılmakta, bir kısmı da İstanbul'a gönderilmekteydi. Osmanlı Devleti, Sinop'taki tersaneyi Candaroğullarından miras olarak almış ve XVI.-XVII. yüzyıllarda ihtiyacı olan birçok savaş gemisini burada yaptırmıştır. Sinop ormanlarındaki kerestenin kullanma hakkı Tersâne-i Âmire'nin tekelinde olup, çoğu Sinop'taki gemi inşaatında kullanılmakta, bir kısmı da İstanbul'a gönderilmekteydi²⁹.

Sinop Tersanesi'nde inşa edilen gemiler arasında H.973 (M.1566)'de 15 kadirga, 3 mavna, H.979 (M.1571)'de 25 kadirga, H.1010 (M.1601)'de 10 kadirga, H.1018 (M.1609)'de başarda ve kadirga, H.1037 (M.1628)'de 2 kadirga ve H.1043(M.1630-1631)'de 2 kadirga bulunmaktadır. İnşa edilen gemi çeşitleri ve miktarlarından Sinop Tersanesi'nin Galata ve Gelibolu'dan sonra üçüncü büyük tersane olduğu anlaşılmaktadır³⁰.

Sinop'ta inşa olunan gemiler için, komşu sancakta üretilen kendir nakliyat açısından büyük bir avantaj teşkil ediyordu. Gemi yapımı kararı alındıktan sonra malzeme teminiyle ilgili olarak çevre kazalara hükümler gönderildiği zaman, kendir teli konusunda da derhal Canik Sancağı kadılarına ihtiyaç duyulan miktardaki kendiri narh-ı cârî üzere temin etmeleri konusunda emir veriliyordu³¹.

3.3. Deniz Ticareti

Eski çağlardan beri deniz ticaret kenti olarak bilinen Sinop Candaroğulları Beyliği döneminde

24 Hasan Hüseyin Atar, Celal Ateş, "Türklerde Tarih Boyunca Su Ürünleri Avcılığı", *Acta Turcica, Türk Kültüründe Av*, Sayı 1, Ocak 2009, s.274.

25 Metin Koncavar, "İstanbul Tersaneleri", *Türkiye Mühendislik Haberleri*, Sayı: 413, 2001/3, s.40.

26 A.g.m. s.261.

27 Geyikoğlu, a.g.e., s.261. bkz. İ.H. Uzuncarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara, 1995, s.50.

28 Ünal, a.g.e., s. 232.

29 İdris Bostan, "Bir İmparatorluk Donanmasının Teşkili: Osmanlı Denizciliği'nde Savaş ve Organizasyon", *Türk Denizcilik Tarihi*, (Ed. Bülent Arı), Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2002, s.215.

30 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara, TTK Yayınları, 1992, s. 18.

31 Ünal, a.g.e., s. 242-243.

de bu özelliğini sürdürmüştür. Özellikle Selçuklular döneminde Sinop deniz ticaretinde önemli bir noktaya gelmiştir³². Bu durum Ticaret yollarının değişme sürecine girene kadar sürmüştür.

Sinop, tüccarların Karadeniz'in diğer limanlarına ve Anadolu'nun iç bölgelerine güvenle geçiş yapılabilme özelliği bakımından tercih edilen bir konuma sahipti³³. Limanın korunaklı olması, ticaret gemileri için gerekli olan deniz güvenliğini sağlamıştır. Ayrıca kırıma gidecek yolcuların Karadeniz'de tercih ettiği limanlar arasında Sinop limanı bulunmaktadır. Beylikler döneminde ticari özelliğinden dolayı liman Osmanlı Devleti'nde gümrük bölgesi olarak belirlenmiştir³⁴. Anadolu'nun ticari mallarının Kırım'a ulaşmasında Konya-Ankara-Çankırı-Kastamonu-Sinop güzergahı kullanılmıştır³⁵. Bu yol dışında Halep'ten gelen ticari mallar Kayseri üzerinden Sinop Limanına gönderilmiştir³⁶. Anadolu'da bulunan çeşitli ürünler Sinop Limanı sayesinde uluslar arası pazarda boy göstermiştir.

Sinop Limanı beylikler döneminde her zaman ticaret bölgelerinde yer almıştır³⁷. Liman beylikler döneminde sadece bölgesel olmayıp milletlerarası ticaretin kuzey ucunu oluşturmuştur³⁸.

4. Sonuç

Sinop Limanı ve Candaroğulları Beyliği, Türk denizciliğinin başlaması ve gelişmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Orta Asya karasal Türk toplumunun denizle tanışması ve denizi kullanması, Candaroğulları Beyliği'nin 170 yıllık saltanatı sırasında önemli aşamalardan geçmiştir.

32 Muammer Gül, "XIII.- XV Yüzyılda Anadolu Türkleri İle Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:13, Sayı:2, Elazığ, 2003, s.425.

33 A.g.m., s.425.

34 Zübeyde Güneş Yağcı, "İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz öle Ticareti (1606-1607)", History Studies, Volume 3/2, 2011, s.374.

35 Tülay Öcal, "Konya Şehrinin Selçuklulardan Günümüze Ticaret Fonksiyonu", TÜBAR, Bahar 2006, s.406.

36 Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri -I- Pazar yada Panayır Yerleşimleri", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir, 2006/I, s.209.

37 Koray Özcan, "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme (1)", METU JFA, 2006/2, s.30.

38 Koray Özcan "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Dönemi Anadolu-Türk Kent Modelleri", Bilig, Yaz/2006, s.165.

At üstünde savaşan ve topraktan beslenen Türkler, gemi üzerinde savaşıp denizden geçimlerini sağlamaya başlamıştır. Sinop Limanı, Türklerin bir bölümünün kültürel bakımdan nasıl değiştiğinin şahidi olmuştur. Bu bağlamda Seydi Ali Reis gibi birçok Türk denizcisi bu kültürel değişimin sonucunda tarih sayfasında yer almıştır.

Anadolu'nun ekonomik ve sosyo-kültürel yapısında liman şehri ve deniz kültürü, Beylikler Dönemi Türk kentlerinde yaşanmaya başlamıştır. Denizden uzak duran bir yapı yerine denizlere hükmeden ve gücün denizlerde olduğunu düşünen bir anlayış Türk toplumuna yerleşmiştir. Sinop şehri coğrafi şartlardan kaynaklanan konumu ve sahip olduğu doğal limanı sayesinde, zaman zaman önemi artıp azalmakla birlikte, tarih boyunca Karadeniz'de önemli bir merkez olmuş, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Şehir, 1853 Rus baskınına kadar Karadeniz'in en önemli liman kentlerinden biri iken, 20.Yüzyıl'ın başlarından itibaren deniz ticaret ve kervan yollarının yerini karayollarının alması sonucu önemini kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

AKKAN, Erdoğan, Sinop Yarımadası'nın Jeomorfolojisi, Ankara, 1975.

ATAR, Hasan, Hüseyin Celal Ateş, "Türklerde Tarih Boyunca Su Ürünleri Avcılığı", Acta Turcica, Türk Kültüründe Av, Sayı 1, Ocak 2009.

BOSTAN, İdris, "Bir İmparatorluk Donanmasının Teşkili: Osmanlı Denizciliği'nde Savaş ve Organizasyon", Türk Denizcilik Tarihi, (Ed. Bülent Arı), Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2002.

BOSTAN, İdris, Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire, Ankara, TTK Yayınları, 1992.

CAHEN, Cl., Le Commerce Anatolien au debut du XIII e siecle (Melanges.L. Halpen), Paris, 1951.

ÇİĞDEM, Süleyman, "Eskiçağ'da Trabzon Limanı: Askeri Ve Ekonomik Yönden Gelişimi Ve Doğu-Batı İlişkilerindeki Rolü", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2007.

ÇİFTÇİOĞLU, İsmail, "Osmanlı ile Anadolu beylikleri Arasındaki İlişkilerde Ulemanın Diplomatik Rolü", Türk Araştırmalar Dergisi, Güz 2009.

DEMİR, Yusuf, Antik Anadolu'da Bir Kozmopolitik Şehir Sinope, Çantay yay., İstanbul, 2001.

EYÜPGİLLER, Kutgün, Mine Topçubaşı, Işıl Polat, "Kastamonu'da 19. Yüzyıl Ticaret Yapıları", Orta-doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2008/2.

GEYİKOĞLU, Hakan, "Selçukluların Deniz Politikası ve Denizcilik Faaliyetleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 22, Erzurum, 2003.

GÜL, Muammer, "XIII.- XV Yüzyılda Anadolu Türkleri İle Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cıl:13, Sayı:2, Elazığ, 2003.

İLGÜREL, Mücteba, "Rus Donanmasının Sinop Baskını", Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986), Samsun, 1988.

KONCAVAR, Metin, "İstanbul Tersaneleri", Türkiye Mühendislik Haberleri, Sayı: 413, 2001/3.

ÖCAL, Tülay "Konya Şehrinin Selçuklulardan Günümüze Ticaret Fonksiyonu", TÜBAR, Bahar 2006.

ÖZCAN, Koray, "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri –I- Pazar yada Panayır Yerleşimleri", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir, 2006/1.

ÖZCAN, Koray, "Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme (1)", METU JFA,

2006/2.

ÖZCAN, Koray, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Dönemi Anadolu-Türk Kent Modelleri", Bilig, Yaz/2006.

ÖZERGİN, Kemal "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", Tarih Dergisi, 15, 1965 s.s.141-170 akt. Nermin Şaman Doğan, "Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği ile Mübarizeddin Ertokuş", Edebiyat Dergisi, Cilt.27, s.1. Haziran 2010.

TURAN, Osman, Anadolu Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, TTK, Ankara 1986.

TURAN, Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, Ökten Yayınları, Ankara, 2004.

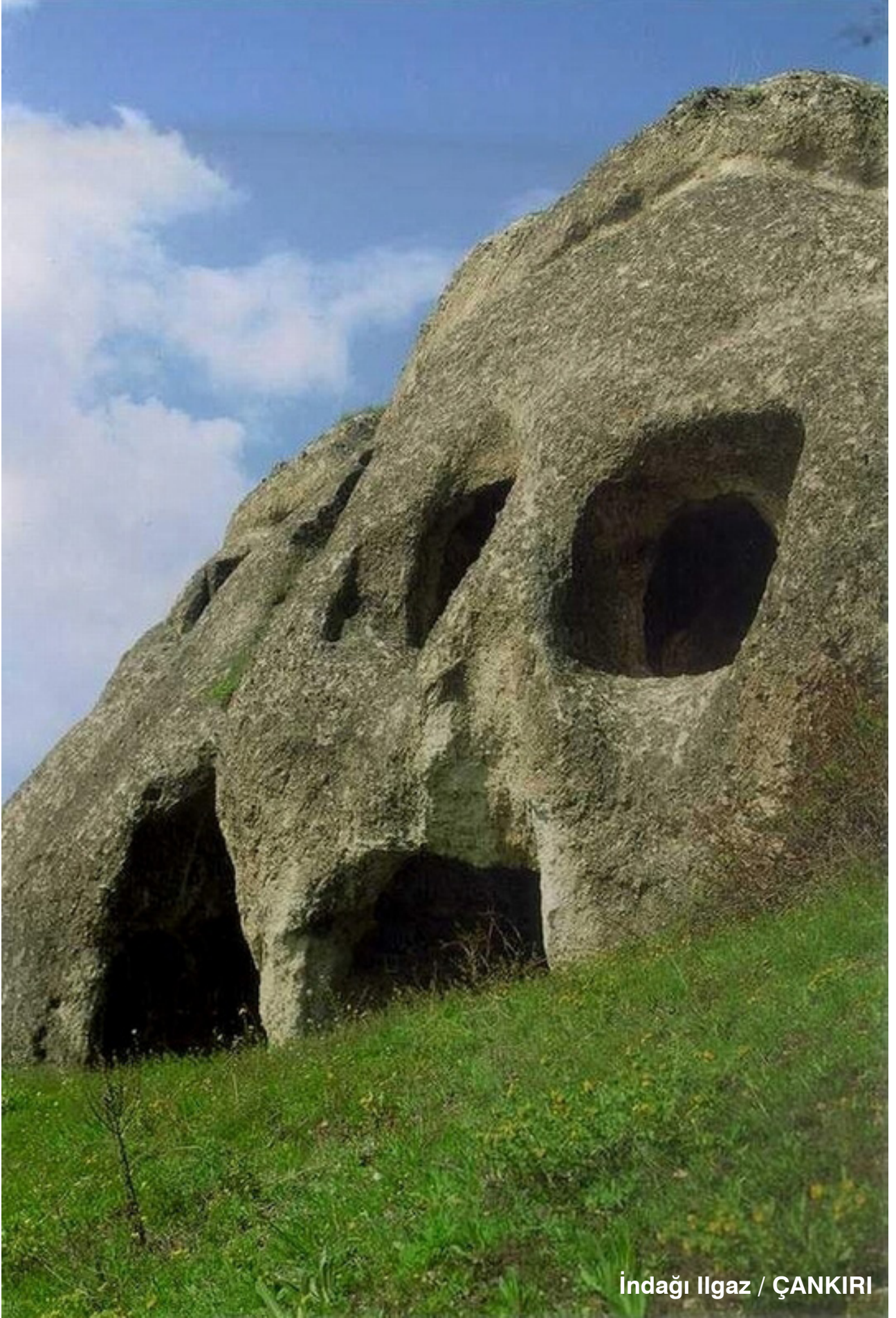
UZUNCARŞILI, İ.H. Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara, 1995.

ÜNAL, Mehmet Ali, "XVI. Yüzyılda Sinop Tersanesi İçin Canik Sancağı'ndan Malzeme Temini", Geçmişten geleceğe Samsun Sempozyumu, 2006.

YAĞCI, Zübeyde Güneş, "İstanbul Gümrük Defterine Göre Karadeniz öle Ticareti (1606-1607)", History Studies, Volume 3/2, 2011.

YILMAZ, Cevdet, "Tarihi Sinop Kalesi Cevaevi", Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 22.

YÜCEL, Yaşar Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I, Çobanoğulları Beyliği-Candaroğulları Beyliği-Mesalikü'l-Ebsar'a Göre Anadolu Beylikleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

İndağı Ilgaz / ÇANKIRI

ÇANKIRI YÂRAN KÜLTÜRÜNDE HALK EDEBİYATI UNSURLARI

FOLK LITERATURE ELEMENT IN CANKIRI FRIENDSHIP CULTURE
SUMMARY**Hatice SARGIN**Süleyman Demirel Fen Lisesi Türk Edebiyatı Öğretmeni
Teacher of Turkish Literature at Süleyman Demirel
Science High School.**ÖZET**

Çankırı yâran kültürü içinde bulunan halk edebiyatı unsurları çalışmada ele alınmış olup bu unsurlar içinde Ortaoyunları ve tekerlemelere dergimizin üçüncü sayısında yer vermiş olmam nedeniyle burada ayrıntılı yer verilmemiştir. Ayrıca önceki sayılarda yâranın teşekkülü üzerine ayrıntılı olarak durulmuş olup burada halk bilimine ait öğeler incelenmemiş sadece daha halk edebiyatı unsurlarından türküler, bilmece, maniler, atasözleri ve köy seyirlik oyunları ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Özellikle bu unsurlar ortaoyunu içinde yer alması nedeniyle ortaoyunları içinde de değerlendirilmiştir. Ayrıca mahalli oyunlar içinde de görülen türküler örneklerle verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tekerleme, Türkü, Bilmece, Mani, Atasözü, Ortaoyunu, Köy seyirlik oyunu

ABSTRACT

Folk-literature elements existing in Çankırı friendship culture has been discussed in this study and as lowcomedy and tongue twisters, the elements belonging to that culture, has been handled in the third volume of our magazine, they are not fully studied here. Furthermore, within the previous volumes the nature and the insight of the friendship culture have been analyzed in a detailed way, but the assets of folklore have been skipped. Instead, folk songs, riddles, Turkish poems, proverbs and theatrical plays produced

for villagers have been fully covered here, particularly, because these elements are available within the low comedy, they have been discussed under this topic. Moreover, folk songs which can be heard in local theatrical plays have been exemplified.

Key Words: Tongue Twister, Folk Song, Riddle, Turkish poem, Proverb, Low Comedy, Theatrical plays produced for villagers.

GİRİŞ

Çankırı, coğrafi konum itibarıyla bir geçiş bölgesinde olup konumdaki bu çeşitliliğin ilimizin kültürel yapısını da etkilemiştir. Bu kültürel yapının en önemli parçalarından biri olan yâran, arkadaş, dost, dostluk etmek anlamlarına gelmektedir.

Çankırı yâran meclisinin teşekkülü ve yâranın diğer teşkilatlarla ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgiler “Çankırı Araştırmaları” adlı dergimizin diğer sayılarında ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Dergimizin bu sayısında Çankırı yâranındaki halk edebiyatı unsurlarına yer verilecektir.

Çankırı’da gelenekler ve görenekler canlılığını korumakta olup geçmişine, geleneklerine son derece bağlı Çankırı halkı için bu öz değerlerin tanıtımı yetersiz kalmıştır. Bu çerçevede yetişen yeni nesle büyük görevler düşmektedir. Temelinde Türk örf ve adetlerini barındıran Çankırı gelenekleri, özünü bozmadan devam etmekte olup Türk’ün öz yaşamının birer parçalarıdır.

Çankırı, özellikle yâran geleneğini ön plana çıkarmış olup bu gelenek içinde halka ait tüm verileri görmekteyiz. Ayrıca temeli Oğuzlara dayanan ve Oğuzlar'ın genel yaşayışı yâran kültürü ile günümüz Çankırı'sında yaşadığını gösterir. Gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı olan Çankırı, özellikle son dönemlerde ağırlık kazanan bilimsel çalışmaları ile bu geleneklerini geleceğe aktarma kaygısı ile bu çalışmalara daha da ağırlık vermektedir. Çankırı yâranı halka ait, Çankırı'nın özü olmuş, Çankırı'yı simgeleyen pek çok halk verimi ile yaşantısının temelini Oğuz Türklerinden almış ve günümüzde güncellenerek varlığını devam ettirmektedir. Ayrıca hem yurt dışında hem yurt içinde Çankırı'nın varlığını, Çankırı'nın sesini duyurmaktadır. Temeli halk verimleri olan yârandaki halk edebiyatı unsurları bu halk verimleri yani halk bilimi içinde yerini almıştır. Yâran içindeki halk edebiyatı unsurlarını şöyle ele alabiliriz:

ÇANKIRI YÂRAN KÜLTÜRÜNDE HALK EDEBİYATI UNSURLARI

Çankırı yâran kültürü içinde gördüğümüz ve her birinin belirli bir hedef doğrultusunda yapıldığı pek çok halk edebiyatı unsurları görülmektedir. Bu unsurları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

A) Söze Dayanan (Anonim Nitelikli) Halk Edebiyatı Unsurları

- a) Tekerlemeler
- b) Türküler
- c) Bilmeceler
- d) Maniler
- e) Atasözleri

B) Gösteri nitelikli oyunlar

- a) Ortaoyunu
- b) Köy Seyirlik Oyunu

Günümüzde yâran içinde ferdi ürünlere rastlanmamaktadır. Sadece davet edilen misafirler içinde âşık veya şair varsa bu misafirler

Başaga'nın izni ile kendi şiirlerine yer verebilir.

Yapmış olduğum çalışmada yâran geleneği hakkında verilen bir girişten sonra yukarıda belirtilen sıraya uygun şekilde türler hakkında bilgi verildikten sonra türün yâran içindeki yeri tanıtılacaktır. Şöyle ki;

A) SÖZE DAYANAN (ANONİM NİTELİKLİ) HALK EDEBİYATI UNSURLARI

a. TEKERLEMELER

Çankırı Araştırmaları adlı dergimizin üçüncü sayısında ayrıntılı şekilde yer verilmiş olması nedeniyle burada yer verilmeyecektir. (Sargın Kasım-2008: 295-305)

b. TÜRKÜLER

“Türkü terimi, konusu, ezgisi ve şekil özelliği ne olursa olsun pek çok anonim manzumeyi içine alabilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun içindir ki, zaman zaman bu terimin kapsam alanına ağıt da, ninni de girmektedir. Nitekim M. Öcal Oğuz, halk şiirinde tür ve şekil konusunu ele aldığı bir yazısında ‘türkü’ için şunları yazmıştır: ‘Yine anonim halk şiirleri arasında yer alan türküyü ele aldığımız zaman kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve hacim gibi dış unsurlar bakımından belirli bir şekilde karşılaşmamaktayız. Aynı şekilde türkülerde türlerin belirlenmesinde bir ölçü olarak kullandığımız konu ve ezgi beraberliği de yoktur. Bu bakımdan türkünün de Türkmani, Varsağı, Bayatı, Şarkı kelimeleriyle birlikte değerlendirilip izahının yapılması kaçınılmaz olacaktır. Bize göre türkü Türklere mahsus ezgiler olup, bir nazım şekli veya türünün adı değildir.’ Fakat, Oğuz, diğer yandan, yaygın adlandırmaları akademik kabulleri dikkate alarak ‘türkü’yü halk şiirinin türleri içerisinde göstermiş ve ‘ezgi ağırlıklı tür’ olarak tanımlamıştır.

Gerçekten de, ‘türkü’yü ezgiden bağımsız bir şekilde düşünmek ve ele almak mümkün değildir; fakat, halk edebiyatı alanında çalışanlarca türkülerin ezgi boyutu genellikle ihmal edilmiş,

araştırmacıların içinden türküler ezgileriyle birlikte ele alan olmamıştır. Bu nedenle de türküler, genellikle, şekil ve konu özellikleriyle söylendikleri ortamlara, yani, işlevlerine göre incelenmiş, sınıflandırılmıştır.

Çeşitli nazım şekilleri ve ezgiler kullanılarak oluşturulan türküler, anonim ürünlerdir. Bunun yanın da sonlarında metnin kime ait olduğunu gösteren ifadelerin (mahlas) yer aldığı bazı ezgi manzum metinler de pek çok araştırmacı tarafından ‘türkü’ler içerisine dahil edilmiştir. Fakat, başta Saim Sakaoglu olmak üzere, bazı araştırmacılar, koşma nazım şekliyle meydana getirilen ve sonlarında herhangi bir âşğın mahlasına yer veren metinleri, ‘koşma’ nazım şeklinin ezgi ve konularına göre yapılan sınıflandırmaların bir alt dalı (varsayı, güzelleme, semaî gibi.) olarak göstermeyi daha uygun görmüşlerdir.(...)

Ezgiden bağımsız bir şekilde düşünülemeyecek türküler, ezgileri bakımından da iki

ana bölüm halinde incelenmiştir:

a)Usullü türküler (kırık havalar)

b)Usulsüz türküler (uzun havalar)

Nevzat Gözaydın, bu konuda şunları yazmaktadır:

‘Usullü türküler genellikle oyun havaları olup Konya’da oturak, Urfa’da kırık hava, Ege’de zeybek, Ordu, Giresun, Trakya ve Marmara’da karşılama, Harput’ta şıkıldım, Karadeniz kıyılarında horon, Isparta ve Eğridir’de datdiri, Kars ve Erzurum’da Sümmani ağzı adlarıyla da tanınmaktadır. Bunlar belli süre birimlerine bağlı kalınarak yakılmış türküler olduğundan ölçülü türküler de denir. Yukarıdaki oyun havalardan başka güzelleme, koşma, ninni, taşlama ve yiğitleme de bu bölüm içinde yer almaktadır.

Usulsüz olanlar, süre birimine bağlı kalmaksızın nota değerleri ile usulsüz olan türkülerdir. Uzun havalar şeklinde genel bir ad taşıyan bunların ayrıca ağıt, bozlak, Çukurova, divan, hoyrat, kayabaşı, koşma, maya, türkmani adlarını taşıyan çeşitleri de bulunmaktadır.(...)

Türküler, belli bir nazım biçimine sahip ol-

mayan hece ölçüsüyle meydana getirilmiş

anonim ürünlerdir. Yani, hem koşma, hem mani nazım şekilleriyle söylenebildikleri gibi iki, üç, beş dizeden oluşan bentlerle de söylenebilmektedirler. Türküler hece ölçüsünün hemen her çeşidiyle meydana getirilebilmişlerdir.

Pertev Naili Boratav, biçimi ne olursa olsun bir türküyü belirleyen her şeyden önce ezgisi olduğunu ifade etmiştir. Müzik cümlesinin türkü metninde çeşitli değişikliklere meydan verebileceğini, yani, sözlü cümlelerin genişlemesine, dört dizelik bendin parçalanmasına, son dizesini yitirmesine, bu dizinin yerini önceki dizerlerin nazım düzenine uymayan ‘bağlama’ ya da ‘nakarat’ öğelerinin almasına, dört dizelik bendin iki dizesini yitirmesine, türkünün ya bağlamasız söylenmesine ya da bağlamanın tam bir dize meydana getirmek için gerekli olan hece sayısını bulamamış söz öğelerinden oluşmasına neden olabileceğini söylemiştir.(...)

Hece ölçüsünün beşlisinden başlayarak on altılı olanına kadar hemen her kalıbı ile türkü söylendiğine ve türkülerin önce bir ‘türkü yakıcı’ tarafından çeşitli olaylara (deprem, savaş, ayrılık, ölüm, sevgi, vb.) bağlı kalınarak yakıldığını, toplumu yakından ilgilendiren daha birçok konunun türkülerde yer aldığını yazan Gözaydın, bu konuları şu şekilde sıralamaktadır: ‘bunlar arasında beşikten (ninniler) mezara (ağıtlar) kadar çeşitli zaman ve olaylara bağlı olanlar (çocuk türküler, askerlik türküler, oyun türküler, iş türküler, tören türküler) ile aşk türküler, tabiat, kahramanlık veya eşkıya türküler, karşılıklı konuşmaları içeren türküler, önemli yer tutmaktadırlar.’

Gözaydın, türküler yapılarına göre şu şekilde tasnif etmektedir:

a)İki dizeli türküler

b)Üçlüklerden kurulmuş türküler

c)Dörtlüklerle kurulmuş türküler (...)" (Oğuz vd. 2004: 269)

Çankırı yâranında söylenen türküler, yâran odasında kendilerine has bölümde oturan sazenciler, akşam havaları ile yâran meclisini açar.

Yâran içinde sazandelere türkülerle eşlik eden yâranlar, mahalli oyunlarla da Çankırı oyunlarını yaşatmaktadırlar. Bunun yanı sıra nadiren de olsa sazandelere tarafından söylenecek türkülerin öyküleri yârenler tarafından anlatıldıktan sonra türküler söylenir.

“Yâran meclislerinde icra edilen bütün şarkı ve türkülerin tamamı ilimize ait parçalardır. Bunların kendilerine göre ayrı ayrı çalınıp söylenme ve oynanma şekilleri vardır. Bunları kısım kısım belirli başlıklar altında toplamak mümkündür.

Akşam Havaları; yâran meclisi toplanıp selamlaşma ve kahve içiminden sonra ocağın açılmasıyla başlanarak söylenir. Sesi güzel yâranlar çavuş tarafından kaldırılır; bu yâranlar yüzleri yâranlara dönük olarak yere iki diz üzeri yana yana çökerler. Sazende ve yâranlarında eşlik etmesi ile iki yana yaylanarak ve alkışlarla tempo tutarak söylenir:

Ah yine akşam oldu Ezan sesi var
Dost sabah olmayınca kapı açılmaz
Ayva dibi serin olur yatmaya
Karataş
Karşıda harar durur
Samsun iskele başı

Mahalli Oyun Havaları

Bu oyunlar değişik figür ve tarzlarda oynanan estetik içerikli oyunlardır.

Çarşılardan üç mum aldım yakmaya
Kahve Yemenden gelir
Kömür gözlüm
Mahim
Duvara vurdum kazmayı (üç ayak)
Mineler
Ark altında bendim var
Fatmam
Kürdün kızı
Bir gömlek giyer kısarık
Genç Osman
Kaleden kaleye şahin uçurdum

Daha Hızlı Söylenen ve Oynanan oyunlar

Bu oyunlarda serbest şekilde oynanan kesin yapılması gereken figürleri olmayan herkesin değişik şekillerde oynayabildiği oyunlardır.

İmaret
Yıldız
Tepe tarla
Aşkınla perişan yâri görünce
Çıra çaktım yanmadı
Hancı Osman
Fadimem
Merdiven altında bir lira buldum
Yaş kiremitten su damlar
Bahçelerde pırasa
Şol yüce dağdan bir yol aşar
Su gelir millendirir
Meşe meşeye benzer
Bulguru kaynatırlar
Kaynana
Affe
Güllü
Kahveci
Oturak Havaları

Bu havalarda çay, kahve içerken oyun aralarında yâranlar dinlenirken mahalli oyunların aralarında sazende tarafından çalınıp söylenir. Yâranlar da eşlik ederler.

İki geyik bir dereden su içer
Binbaşının adı Halim
Atımı bağladım ben bir meşeye
Akşam oldu pencereye aller gerildi
Yüzüğümün allıda pullu kaşı var.”

(Absarılıoğlu 2007: 22)

Akşam Havaları

“Önce ocağın yandığını temsil eden mumlar yanar. Arkasından pişirilen kahvenin dağıtımını Büyük Başağa’dan başlar. Daha sonra Küçük Başağa’ya ve yâranlara verilir. Sazandelere verilmez. Kahve herkese dağıtıldıktan sonra sıra ile Küçük Başağa, Büyük Başağa, Reis ve yâranlar sıra ile içmeye aşılar. Kahveler içildikten sonra, dağıtıldığı sıra ile fincanlar toplanır. Çavuş, Küçük Başağa’nın yanına giderek ‘Başağa akşam

havasına müsaade var mı? ‘ der. Küçük Başağa da eda ile başını öne eğer. Bu müsaade var anlamındadır. Bunun üzerine yârandan ayrı kendilerine ait yerde oturan sazendeler (genelde bağlama, keman, darbuka, telli maşa ve kaşıkçıdan oluşur) akşam havasını çalarken yârandan 8-12 kişilik bir grup ortada yüzü yârana dönük, iki dizi üzerine oturup (yârana arka dönülmez) hep bir ağızdan akşam havasını söylerler. Nakarat kısımlarında sağa sola yaylanarak (dizleri üzerinde) ellerini de ritmik olarak vururlar. Akşam havası ile yâran eğlenceleri başlamıştır. Akşam havası şöyledir:” (Elbir-Sargin 2004: 142)

AH YİNE AKŞAM OLDU

Ah yine akşam oldu ezan sesi var yâr, yâr aman hey

Hep ellerin yârani var eşi var aman eşi var
Ben garibin şu cihanda nesi var yâr aman hey
Ben saramam ay efendim yâr sarsın aman yâr sarsın

Ak gül ile kırmızı gül kavuşur yâr yâr aman hey

Kavuşur da bir arada buluşur, aman buluşur.
Hasret olan bir gün olur kavuşur yâr yâr aman hey

Ben saramam vay efendim yâr sarsın aman yâr sarsın

KARATAŞ

Kalk gidelim karataşa yokuşa
Top memeler birbirine tokuşa
Ne istersin bir gecelik cümbüşe
Ağlama kömür gözlüm yol ayrı düştü
Kalk gidelim karataşa üzüm
Arılık sürmesin çekmiş gözüne
Uyma dedim uydun sarhoş sözüne
Ağlama kömür gözlüm yol ayrı düştü

Oturak Havaları

“İKİ GEYİK BİR DEREDEN SU İÇER

İki geyik bir dereden su içer
İçer içer dertsizlere dert saçar

(Aman aman dert saçar)

Buna fani dünya derler tez geçer

Ahtım olsun gitsem geyik avına

Geyik beni çeker kendi dağına

Avcı avın ben olayım vur beni

Vur da çantana koy beni

Geyik senin yavruların yaylada

Melül masum ne gezersin burada

Yavruların çıkmamıştır yuvadan

Allı geyik al senin olsun yâr benim

İki geyik bir derede yaslanır

Yağmur yağar silahlarım ıslanır

(Aman aman ıslanır)

Deli gönül bir gün uslanır

(Aman aman uslanır)

Ahtım olsun gitmem geyik avına aman

aman

Geyik beni çeker kendi dağına

(Aman aman dağına) ”

(Absarılioğlu 2007: 22)

ALLER GERİLDİ

Akşam oldu pencereye aller gerildi aller gerildi

Yüreğimde hezin hezin yağlar eridi

Vefasız yâr meclisinde badede verildi

Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım

Sonra benden ayrılırsın gel yavrucağım

Akşam oldu güneş gider şimdi buradan

Hezin hezin kaval çalar çoban dereden

Seni bana bağlasın seni yaradan

Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım

Sonra benden ayrılırsın gel yavrucağım

Bir incecik yol gidiyor yârin evine

Beyaz beyaz beşlikleri saydım eline

Pek küçükten hayran oldum tatlı diline

Gir sürüye kurt kapmasın gel kuzucağım

Sonra benden ayrılırsın gel yavrucağım

Mahalli Oyun Havaları

“Kahve içilip, fincanlar toplanırken Küçük Başağa’nın işareti ile sazende oyun havaları çalmaya başlar ve yârandan çavuşun davet etti-

gi yâranlar ortaya çıkıp neşe ile Çankırı'ya has, genelde zeybek ve kahramanlığı hatırlatan koşma türü ile Orta Anadolu'nun kıvrak oyunları ile oynarlar. Bu türkülerden bazıları ortaya çıkış hikâyeleriyle birlikte şöyledir: Fasil içerisinde Mısır türküsü de yer alır ki bu türkü 'Napolyon'un Mısır'ı işgalinde ve Akka'ya taarruzunda söylenmiştir.

Kâfir geldi Mısır (ilini) bastı(I)
Minareyi yıktı çanları astı
Allah'ı zikreden dilleri kesti
Mısır elden gitti bil padişahı
Kâfire bir kılıç çal padişahım

Hiç haberin var mı Mısır ilinden(II)
Eser kalmadı kızıdan gelirden
Mısır'ı alalım düşmen elinden
Mısır elden gitti...
Kâfire bir kılıç...

Akka dedikleri küçük kasaba (III)
Dökülen kelleler gelmez hesaba
Döğüşe döğüşe döndük kasaba
Mısır elden gitti
Kâfire bir kılıç...

Aman padişahım bağrın taş mıdır? (IV)
Gözlerinde akan kanlı yaş mıdır?
İmdatçı gelmedi yollar kış mıdır?
Mısır elden gitti...
Kâfire bir kılıç..."

(Elbir-Sargın 2004 : 144)

"Yâran toplantılarında söylenen diğer bir türkü ise Mahim türküsüdür. 23 Ağustos 1925'te Çankırı'ya gelen Atatürk'ü efe kıyafetiyle karşılayan kadın Mahi'dir. Mahi yeşil göz-lü, 1.80 boylarında, atletik, geniş yapılı bir kadındır. Mahi adlı kadının eşi ise bir köy tahsildarı olan İbrahim Efendi'dir. İbrahim Efendi'nin bir atı vardır. Atı bir bey atı olup İbrahim Efendi ve Mahi'den başka kimseyi bindirmemektedir. Atatürk'ün

Meclis-i Mebusan'ı kurduğu sırada her ilden bir kişi Atatürk'ü karşılamak için gidecektir. Mahi yerel kıyafetlerini giyerek eşinin atına binip Atatürk'ü karşılamaya gider. Mahi'nin erkekçe bir edası vardır. Bu tavırlarıyla Atatürk'ün dikkatini çeker. Ata bu kadının Çankırlı olduğunu ve Çankırı'yı temsil ettiğini öğrenir. Bu olay üzerine şu türkü ile Mahi ismi zihinlerde yer eder." (Elbir-Sargın 2004: 147)

"MAHİM

Mahim vardır da mahim vardır aman aman
Aman içirimde ahım vardır, yavru içimde
ahım vardır
Kokulmadıkda gülüm, gülüm vardır aman
Aman gelişin mahimede benzer yavrum seki-
şin şahine de benzer
Mahimi gördüm düşümde aman aman
Aman gezinişin mahime benzer yavrum seki-
şin şahine benzer
Kayaları kayaları aman aman
Atlstandır saya sayaları
Şu Türkmen'in maya mayaları aman aman
Aman gelişin mahime de benzer yavrum se-
kişin şahinede benzer"

(Absarılioğlu 2007: 22)

"Oyun havaları içerisinde Genç Osman türküsü de yer alır ki, teşekkülü şu şekildedir: Genç Osman, 14-15 yaşlarında bir delikanlıdır. Bu delikanlı askere gitmek, vatanına milletine hizmet etmek ister. Yalnız yaşı küçük olduğundan istekleri pek önemsenmez. Hatta bir gün hamama götürürler ve tarağı bıyık tutarsa o askere alınacaktır denir. O da askere gitmek için tarağı etine tutturur. Artık bu olgunlaşmış diyerek Genç Osman'ı askere alırlar. Bağdat elinde savaşa katılan Genç Osman, Allah'ın verdiği kudretle kellesi koltuğunda savaşmaya devam eder. Padişah bile Genç Osman'ın kim olduğunu merak eder. Bu olay üzerine şu türkü yakılır:"

(ELBİR-SARGIN 2004: 148)

“GENÇ OSMAN

Kellesi düştü gene savaştı
 Nice münkirlerin tetbiri şaştı
 Atladı geçti hendeği Genç Osman
 Abdestin alırdı namaz kılardı
 Cümlesinden evvel cenge durardı
 Ya şehitlik ya gazilik dilerdi
 Allah Allah dedi geçti Genç Osman
 Bir sabah namazı tozdan dumandan
 Kılıncın kabzesi görünmez kandan
 Kelle koltuğunda geliyor aslan
 Yan anam yan bana derler Genç Osman
 Genç Osman’ ın atı kötünden kötü
 Düşmanın kılıncı zehirden katı
 Çekiverin baş tavladan kıratı
 Özengiler kızıl kana boyansın
 Atamdan öğrendim ata binmeyi
 Pirimden öğrendim kılınç çalmayı
 Dilerim Mevladan kızıl elmayı
 Yan anam yan bana derler Genç Osman
 Kâfir geldi Bağdad elini bastı
 Yıktı minareleri çamları astı
 Allah Allah diyen dilleri kesti
 Koç gibi meydanda döndü Genç Osman
 Düşman geldi şu Bağdadı payladı
 Davacılar İstanbul’u boyladı
 Vezirler söyledi hünkâr ağladı
 Koç gibi meydanda döndü Genç Osman
 Genç Osman dedikleri gelsin göreyim
 Nasıl yiğit ise bende bileyim
 Vezirlik isterse üç tuğ vereyim
 Sılasını isterse izin vereyim
 Vezirliğe şayestedir Genç Osman
 Kesilen kellenin kanı damlasın
 Örtüverin yazmayı sinek konmasın
 Kâfir düşman öldüğünü duymasın
 Şehitlere serdar olsun Genç Osman

BİR GÖMLEK GİYER

Bir gömlek giyer kısarak
 Pabucun ucun basarak
 Koynuna girer küserek
 Oğlan neni

Vermem mendili
 Bulmuş dengini
 Arayıp bulmalı
 Kimlere sormalı
 Sıkı sıkı sarmalı
 Bir gömlek giyer buz gibi
 Memeleri karpuz gibi
 Koynuma girer kız gibi
 Oğlan neni
 Vermem mendili
 Bulmuş dengini
 Arayıp bulmalı
 Kimlere sormalı
 Sıkı sıkı sarmalı
 Bir gömlek giyer gülteni
 Çiçeği üstünde belli
 Bir yâr gördüm çifte benli
 Oğlan nenni
 Vermem mendili
 Bulmuş dengini
 Arayıp bulmalı
 Kimlere sormalı
 Sıkı sıkı sarmalı
 İkimizi üçümüzü ah hepimizi topumuzu
 Bir odaya koysalar
 Koymazlar anam koymazlar
 Seni bana bir gecelik verseler
 Vermezler anam vermezler
 Verecekler anam versinler
 Üstümüze altımıza telli yorgan atsalar
 Atmazlar anam atacaklar
 Üstümüzden altın fireng vursalar
 Vurmazlar anam vuracaklar
 Oğlan neni”

(Absarılioğlu 2007: 22)

KIVRAK OYUN HAVALARI:

“Kıvrak bir oyun havası olarak çalınıp söylenen Yıldız türküsünün doğuşu ilginçtir.: Kalenin üzerinde bulunan yüksek bir dağda kervan yolu varmış. Bağdat’a giden kervancılar bu yoldan geçerlermiş. Kervancılar akşam Çankırı hanlarında gecelerler ve sabah erkenden yola devam ederler-

miş. O günlerde saat bulunmadığından zaman ve yönlerini yıldızlara, aya ve güneşe bakarak tayin ederlermiş. Bu yoldan geçecek bir kervana Zelanoglu da katılmış, kervan başı Züfre(Zöhre) yıldızını sabah yıldızı sanıp kervanı erkenden yola çıkarmış, dağda soğuk nedeniyle kervandaki bütün kişiler donup ölmüşler. Ondan sonra da Zühre yıldızının ismi ‘Kervankıran’ olmuş. Güftesi şöyledir:”

(Elbir-Sargın 2004: 151)

İmaret türküsü şu olay üzerine yakılmıştır: “Kaynağı, Dobi Ahmet olan İmaret türküsü yâran içinde söylenen diğer bir türküdür. İmaret Çankırı’da bir cadde ismidir. Bu cadde-den güzeller gelip geçer. Ayrıca kentin İmaret mahallesinde Candaroğulları beyliği döneminde yapılmış olan İmaret Camii vardır. Caminin yanında Fatih Sultan Mehmet’in Candaroğullarına verilen halasının mezarı bulunmaktadır. Bir rivayete göre Dobi Ahmet, İstanbul’da askerliği bittikten hemen sonra yabancı bir kız getirir Çankırı’ya. Ancak kız Çankırı’nın yaşantısına alışamaz ve Çankırı’dan kaçmaya karar verir. İmaret’te kaçarken Dobi Ahmet arkasından İmaret türküsünü söyler.”

(Elbir-Sargın 2004: 153)

“YILDIZ

Gökte yıldız salkım saçak
Ah sineme vurdular bıçak
Ayrılıklar olmuş gerçek
Ah yine mi doğdun kervan kıran
Yârimi elimden alan
Beni öksüz yetim koyan yıldız
Gökte yıldız saçaklanmış
Ah sinem başı bıçaklanmış
Ayrılıklar gerçekleşmiş
Ah yine mi doğdun kervan kıran
Yârimi elimden alan
İki elim böğründe koyan yıldız...yıldız
Gökte yıldız sayılır mı
Çiğ yumurta soyulur mu

Bir yâr sevdim duyulur mu
Ah yine mi doğdun kervan kıran
Yârimi elimden alan
Beni öksüz yetim koyan yıldız yıldız
Yıldız dedikleri aydır
Kaşları kurulu yaydır
Bir kızınan kavlim vardır
Ah yine mi doğdun kervan kıran
Yârimi elimden alan
Beni öksüz yetim koyan yıldız yıldız
Yıldız akşamdan doğarsın
Dağlara boyun eğersin
Sende bir güzel seversin
Ah yine mi doğdun kervan kıran
Yarımı elimden alan
Beni öksüz yetim koyan yıldız...yıldız
Sarı yıldız ülker atmaz
Kasavet gönlümden gitmez
Güzeller yalnız yatmaz
Doğmayaydın sarı yıldız...yıldız...yıldız

İMARET

Kaçma güzel kaçma ben adam yemem
Gizli sırlarını ellere demem hey yavri yavri
Ateşine yandım seni benim sandım pek gafil
avlandım
İmarette güzellerin yoludur, hey aman aman
Lahuri şal al fistanın gülüdür, hey yavri yavri
Ateşine yandım seni benim sandım pek gafilavlandım
Hey ağalar ben Leyla yitirdim, hey yavri yavri
Mecnun olup dağ başına oturdum hey yavri yavri
Asmalarda üzüm yosmalarda gözüm
Biraz daha büyüssem çapkınlıkta gözüm
Hey ağalar ben hata işledim hey aman aman
Elma diye al yanaktan dişledim hey yavri yavri
Ateşine yandım seni benim sandım pek gafil
avlandım
Asmalarda üzüm yosmalarda gözüm
Biraz daha büyüssem çapkınlıkta gözüm

TEPE TARLA

Tepe tarla ne yüksek
 Üstüne pamuk eksek
 Ayşeyinen Fatmayınan
 Tarlada koyun gütsek
 On yedi benli Fadimem
 Dilleri tatlı Fadimem
 Gidiyon gidemiyon
 Az doldur içemiyom
 Sen benden geçtin amma
 Ben senden geçemiyom
 On yedi benli Fadimem
 Dilleri tatlı Fadimem
 Koyun aştı gedikten
 Selam geldi Fadikten
 Eğil eğil öpeyim
 Ak gerdandan gıdıktan
 On yedi benli Fadimem
 Dilleri tatlı Fadimem

BOZLAKLAR**SEHER YILDIZI GİBİ DOĞUP PARLAMA**

Seher yıldızı gibi doğup parlama
 Dolunaylar gibi doğup parlama
 Ölüyom yoluna ölmez belleme
 Şurdan geç de benlerine sayayım (öpeyim)
 Kapının önünde çekilir hızar
 Avlunun içinde bir gelin gezer
 Bakmayın ağalar da dokunur nazar
 Şurdan geç de benlerini sayayım (öpeyim)
 İnci değil mercanımış dişleri
 Kaleme çekilmiş kara kaşları
 Sağ yanımda on üç örgü saçları
 Salındıkça döver ince belini

GÖKTEKİ YILDIZLARIN ÜÇÜ TERAZİ

Gökteki yıldızların üçü terazi
 Ülkere karışmış gitmiş birazı
 Beni kendine kattı orta mahallenin kirazı
 Şurdan geç de gözlerini göreyim
 Üç güzel geliyor bağlarda ayrı
 Taramış zülfünü vermiş tımarı
 Ak gıdıgın altında zemzem pınarı

İçsem içsem kandırmıyor yâr beni
 İnci değil mercanımış dişleri
 Kalemle çekilmiş kara kaşları
 Sağ yanında on üç örgü saçları
 Salındıkça döver ince belini”

(Absarılioğlu 2007: 22)

“Yâran toplantılarında söylenen bu türküler yanında uğurlama havası olarak da bilinen Cezayir havası söylenir ki bu türkü yâran toplantılarında en çok söylenen türkülerden biridir. Çankırı insanının misafirperverliğini yâran toplantılarında da görmekteyiz. Yâran toplantılarında hatırı sayılır misafirler Cezayir havası ile uğurlanır. Ayrıca Cezayir havası eşliğinde toplantı bitiminde yâranlar geri geri çıkarlar. Cezayir türküsü şöyle cereyan eder.: Uhud, Hendek savaşı bittikten sonra Peygamberimiz geri dönmüştür. Oğlu savaşa katılmış olan bir kadın, Peygamberimizin önüne geçerek oğlunu sorar. Peygamberimiz arkada geliyor anlamında arkayı işaret eder. Kadın arkaya bakar; Hz. Ömer’i görür ve oğlunu sorar. Ömer de arkayı işaret eder. Arkasında Hz. Osman vardır. Osman yine arkayı işaret eder. Onun arkasında Hz. Ebubekir vardır. Kadın ona da oğlunu sorar. Hz. Ebubekir acılı kadına oğlunun öldüğünü söyleyememiştir. Önce Allah’a dua eder ve acılı kadına oğlunun şehit olduğunu söyler. Kadın arkaya baktığında ölmüş oğlunu canlı bir şekilde görür. Oğlan annesine bir haber olarak şunları söyler:

Eğer annem öldüğümü duyarsa
 Top top edip de saçlarını yolarsa
 Benim oğlum nerde diye sorarsa
 Arkadan geliyor deyiverin bari

Sözlerinden hareketle Cezayir havası ortaya konmuştur. Ayrıca Cezayir havasının Fransızların Cezayir’i işgali sırasında söylenen bir bando marşı olduğu da bilinmektedir. Cezayir havasının güftesi şöyledir:”

(Elbir-Sargin 2004: 157)

“CEZAYİR (UĞURLAMA) HAVASI

Cezayidir koç yiğidin vatanı yâr yâr hey
Aramazlar gurbet elde yüteni yâr yâr yüteni
yârim of

Gurbet şehri yâr yâr yâr yâr dikenini of
Ağla anam ayrılığın günüdür yan garip hey
hey Cezayir

Babınadır deli gönül babına yâr yâr hey
Koçyiğitler sığmaz oldu kabına yâr yâr of
Alaçatın boz meşenin dibine yâr yâr hey
Silah çatıp yatmamıza ne kaldı yan garip hey
hey Cezayir

Havaidir deli gönül havai yâr yâr hey
Yaz gelince keklik yapar yuvayı yâr yâr of
Türkmen kızı katarlamış deveyi yâr yâr hey
Çeker gider yaylasına yurduna yan garip
Cezayir

Gider oldum yârenlerim darıldı yâr yâr hey
Gitme deyi yâr boynuma yâr yâr of sarıldı
Bizim kısmet yad ellere yâr yâr yâr yâr verildi of
Kısmetimi veren Hüda kerimdir yan garip
Cezayir

Eğer annem öldüğümü duyarsa
Top top edip saçlarını yolarsa
Benim oğlum nerde diye sorarsa
O arkadan geliyor deyiverin bari
Yan garip Cezayir...Cezayir”

(Absarınoğlu 2007: 22)

c. BİLMECELER

“Bilmece türü hakkında bilgi veren ‘Divânü Lugatî’t-Türk’ (11.yy) ve içinde bilmece metinlerine yer veren eksi yazılı metinlerden ‘Codex Cumanicus’(14.yy) gibi bilmece hakkında bilgi veren kaynaklardan öğrendiğimize göre, Türkler bilmece türüne geçmişte ‘tabuzgu’, ‘tabuzgunen’, ‘tabuzguk’, ‘tabzug’, ‘tabzuguk’, ‘tamızıg’, bilmece sormaya da ‘tabız-‘ ya da ‘tabuz-‘ demişlerdir. Daha yakın dönemlerde ise Anadolu sahasında ‘bilmece’ teriminin yanında ‘muamma’ ve ‘lugaz’ terimleri de bu türü karşılamak için kullanılmıştır. ‘Muamma’, âşık edebiyatı geleneğinde âşıkların sorduğu bütünüyle manzum bil-

meceleri karşılayan bir terim olarak kullanılırken ‘lugaz’ terimi ise daha çok divan şairlerinin yazdıkları manzum bilmece metinlerini adlandırmak için kullanılmıştır. Bunların yanı sıra Anadolu sahasında bilmece türünü karşılamak için ‘askı’ (muamma ve lugaz anlamında), ‘atlı hekat’, ‘atlı mesel’, ‘bağlama’ (muamma yerine) gibi terimler de kullanılmıştır.

(...)Bilmece türünün Türkiye’deki en kapsamlı tanımı Şükrü Elçin tarafından yapılmıştır: ‘Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı, akıl, zekâ veya güzellik nev’inden mücerred kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münâsebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözcüklerdir.’

(...)Türk bilmecelerinin belli başlı özellikleri hakkında şunları söylemek mümkündür:

1.Bilmeceler, genellikle anonim olmakla birlikte âşıklar tarafından söylenen manzum bilmecelerimiz de vardır ki bunlara ‘muamma’ ya da ‘askı’ adı verilmektedir. ‘Muamma’lar sadece âşıklar tarafından söylenmemişler, divan şairlerinin de yazdığı muamma örneklerine

rastlanmıştır. Bireysel yaratmalar olan ‘lugaz’lar ise çoklukla divan şairleri tarafından yazılan manzum bilmecelerdir.

2.Bilmeceler, hem manzum hem de mensur biçimde söylenmiş ya da yazılmışlardır. Anonim karakterli bilmeceler, nazım ve nesir olarak iki grupta toplanırken, âşıklar tarafından söylenen ya da yazılan muamma ve lugazlar bütünüyle manzumdur. Mensur bilmeceler, düz cümle halinde konuştuğumuz şekilde olan ve çoğu zaman ‘seci’ karakteri gösteren metinlerdir. Manzum bilmeceler ise, vezin, kafiye ve nazım özellikleri gösteren metinlerdir. Anonim olanları ve âşıklar tarafından söylenenleri hece ölçüsüyle söylenip yazılmışlardır. Bilmecelerde çoğu zaman standart bir ölçü görünmez. Buna bağlı olarak standart du-raklardan da çoğu zaman söz etmek mümkün de-

ğildir. Manzum bilmecelerde aliterasyonun yanı sıra yarım, tam, cinaslı, zengin kafiye ile resif görülmektedir. Kimi manzum bilmeceler dörtlük ve beyit nazım biçimleri ve mani nazım şekliyle sorulurken önemli sayıdaki pek çok bilmecelere

2,3,4,5,6 ve daha fazla (20-25) dizinin alt alta getirilmesiyle oluşturulmuştur.

3.Bilmecelerin dili, diğer halk edebiyatı türlerinde olduğu gibi, anlaşılır, sade bir dildir.

4.Hemen her konu hakkında bilmece sorulabilir.

5.Pek çok bilmece doğrudan doğruya geçilmez, kalıplaşmış doldurma kelimelerden sonra soru cümlelerine geçilir.

6.Tek sorulu ve tek cevaplı bilmecelerin yanı sıra çok sorulu ve çok cevaplı bilmecelere de rastlamak mümkündür.(...)

L. Sami Akalın, bilmeceleri şekil özelliklerine göre sınıflandırmıştır.

a)Mani bilmeceler

b)Beyit bilmeceler

c)Mısra bilmeceler, kıtadan uzun bilmeceler

Şükrü Elçin ise Türk bilmecelerini bir çalışmasında

A)Anonim mahsuller a)Manzum bilmeceler

b)Mensur bilmeceler,

C)Ferdî eserler a)Muamma b)Lügaz diye iki başlık altında toplarken bir diğer çalışmasında ise konularına göre sınıflandırmıştır:

1.Tabiat ve tabiat hadiseleri ile ilgili bilmeceler,

2.Bitkiler ve onların mahsulleri ile ilgili bilmeceler,

3.Hayvanlar ve onların mahsulleri ile ilgili bilmeceler

4.İnsan ve insan uzuvları ile ilgili bilmeceler

5.Eşya ile ilgili bilmeceler

6.Manevi-dinî unsurlarla ve diğer kavramlarla ilgili bilmeceler (...)

Bilmecelere yönelik bu sınıflandırmaların yanı sıra, kimi araştırmacılar tarafından çeşitli

bölgelerden derlenen bilmecelerin belli bir sınıflandırma çerçevesinde yayımlandığından da

söz etmek gerekmektedir. Bu tür neşirler, genellikle yukarıda zikredilen sınıflandırmaları esas almışlardır.” (Oğuz vd. 2004: 278)

“Bilmeceler; şiirsel ifadelerle teşbih (benzetme), teşhis (kişileştirme) gibi söz sanatlarını kullanarak, muhatabın bilgi, dikkat, zeka gibi özelliklerinin ölçüldüğü anonim halk edebiyatı ürünleridir.

Bilmeceler, Anadolu’nun hemen her yerinde olduğu gibi Çankırı ve ilçelerinde de halkın ince zekasının ve özlü söz söyleme yeteneğinin bir örneği olarak yaşamaya devam etmektedir.”

(Arslan vd. 2008: 168)

Çankırı yâranında bilmece oyunu olarak ortaoyunlar içinde gördüğümüz bilmece oyununun oynanış şekli ortaoyunlar içinde verilmiş olup aşağıda Çankırı kültürünün yansıtıcı unsurlardan bilmece örnekleri verilmiştir. Şöyle ki;

“Seçemedim kömürden, yemişi yenir amma, ağacı var demirden (ŞİŞ KEBAP)

İçi odun dışı un daha dışı gön. (İĞDE)

El kadar tahta dağdan domuz indirir. (TARAK)

Bir acayip nesne gördüm, dört direk üstündedir, Eller tutar ayaklar oynar, can yürek üstündedir. (ÇORAP)

Var bir kuyu, içinde suyu, ortasında yılan, ağzında mercan (GAZ LAMBASI)

Uzak uzak yollardan, bir acayip kuş gelir,

Kırma badem dilleri, söyledikçe hoş gelir

(MEKTUP)

Çin çini hamam, kurnası tamam

Bir kız aldım, babası imam (SAAT)

Mavi atlas.iğne batmaz., makas kesmez, iğne dikmez (SEMA)

Bir mendilim var beden beden, yeşil koydum al çıktı Ey Allahım neden (KINA)”

(Absarılioğlu 2007: 81)

d. MANİLER

“Anonim halk şiirinin en yaygın nazım şekli ‘mani’dir. Anonim halk şiiri metinlerinin önemli bir kısmı (türkü, ninni, ağıt) ve diğer manzum ürünlerin(tekerleme, bilmece) çoğu, mani nazım

şekliyle ortaya konmuştur. Bunun yanında âşık şiirinin yaygın nazım şekli olan ‘koşma’nın da türkü, ağıt ve ninni metinlerinin ortaya konulmasında kullanıldığını görmekteyiz. Fakat bu durum, ‘mani’nin anonim halk şiirinin egemen nazım şekli olmasına engel teşkil etmez.(...)

Mani, bilinen klasik tanımlamasıyla, genelde yedi heceli dört dizeden oluşan, aaxa biçiminde kafiyelenen bir nazım şeklidir. Bir tek dörtlük içinde bir anlam bütünlüğü göstermek zorundadır. Genellikle ilk iki dize, asıl anlamı veren son dizelere bir hazırlık yapılmasını sağlayan doldurma dizelerdir. Dikkat edildiğinde mani tanımı, maninin dış özellikleri, yani, şekil özellikleri dikkate alınarak yapılmaktadır. Fakat bu klasik tanımlamanın maninin şekil olma özelliğini bütünüyle ortaya koyduğunu söylemek mümkün değildir. Dörtten artık dizeden oluşan manilere, dizeleri 4,5,8,9,11 heceden oluşan manilere, Karadeniz kıyılarında ve İstanbul semaî kahvelerinde söylenen ba ca biçiminde kafiyelenmiş manilere de rastlamak mümkündür.

Dört dizeli, yedi heceli, aaxa biçiminde kafiyeli manilere ‘tam mani’ ya da ‘düz mani’ denilmektedir. Fakat bunun dışında ‘kesik mani’, ‘artık mani’ ve ‘deyiş’ denilen çeşitleri de vardır. Genelde yedi heceli olmakla birlikte 4,5,8,10,11 ve 14 heceli maniler de vardır. Dört dizeden oluşan manilerin yanı sıra, daha çok sayı dizeden oluşan mani örneklerine de rastlanmaktadır.(...)

Anonim halk şiirinin en önemli nazım şekli olan ‘mani’, M. Öcal Oğuz tarafından aynı zamanda ‘ezgi ve konu ağırlıklı türler’ içerine de dahil edilmiştir. Oğuz’un da işaret ettiği üzere maniler, çeşitli ezgiler eşliğinde söylenmelerinin yanında konu bakımından da

hayli zenginlik göstermektedirler. Mani, sadece Oğuz tarafından anonim halk şiirinin bir nazım türü olarak gösterilmemiştir, diğer pek çok araştırmacı da ‘mani’yi tür bağlamında da ele almıştır.

Maniler, ramazan gecelerinde, semaî kahvelerinde, genç kızlarla genç erkekler arasındaki

söyleşmelerde, vs. genellikle ezgili olarak söylenmişlerdir. Fakat pek çok maninin günümüzde ezgisiz bir şekilde aktarıldığını da unutmamak gerekmektedir. Burada manilerin ezgi özellikleri hakkında bilgi verilmeyecek, tür tanımlamasında önemli bir yere sahip olan konu özellikleri ya da maninin ne tür duygu ve düşüncelerin aktarılmasında aracılık ettiği üzerinde durulacaktır. Bu, manilerin konularına ya da ‘söylenmesine vesile olan yerlere ve şartlara göre’ sınıflandırması anlamına gelecektir.

Boratav, manileri ‘söylenmesine vesile olan yerlere ve şartlara göre’ şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Niyet, fal (yorum) manileri
2. Sevda manileri
3. İş manileri
4. Bekçi ve davulcu manileri
5. İstanbul’da bazı sokak satıcılarının manileri
6. İstanbul Meydan Kahvelerinin cinaslı manileri
7. Doğu Anadolu’da hikâye manileri
8. Mektup manileri

Son dönemlerde yapılan sınıflandırmaların biri de Doğan Kaya’ya aittir. Kaya, manileri, yapılarına göre (hece sayılarına ve dizelerine göre) sınıflandırdıktan sonra bir de hazırlanış ve uygulanışlarına göre (niyet manileri, katar manileri, karşılıklı maniler, iş yaparken söylenen maniler, saya manileri, bayraktar manileri, soru-cevaplı maniler) ve konularına göre sınıflandırır.(...)

Mani söyleme, belli bir gelenek çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Yani, bir mani söyleme geleneğinden ya da manicilikten söz etmek mümkündür. Özellikle de ramazan gecelerinde ramazan davulcuları tarafından söylenen manilerin, mani söyleme geleneği içinde önemli bir yeri vardır. Tıpkı türkü, bilmece, ninni ve ağıtlarda olduğu gibi, günümüzde de değişen sosyal şartlar doğrultusunda maniler meydana getirilmekte, yaşanan olaylar, toplumu etkileyen şahıslar, teknolojik gelişmeler yansımasını manilerde bulmaktadır. Mani söyleme geleneği yaşanana hızlı değişim

ve popüler kültürün geleneksel kültür üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle günümüzde zayıflamış bir şekilde sürmektedir. (Oğuz vd. 2004: 267)

“İnsanımızın zekasının, nüktedanlığının, duygusallığının göstergesi olan maniler, tarlada, köy odasında, yâran meclisinde ince manaları dile getiren edebi bir türdür. Maniler, ait olduğu yörenin ferdi ve sosyal hayatına dair ipuçları taşır. Manilerde bir toplumun hayat serüvenini, insanların zevklerini, hüznlerini, özlemlerini... vs. görmek, gözlemlemek mümkündür.”

(Arslan vd. 2008: 167)

Çankırı yâran kültürü içinde halk edebiyatı unsuru olarak manileri görmekteyiz. Çankırı ağzının genel özelliklerini bu verimlerde de görebiliriz. Çankırı yâranında “mani satma” oyunu olarak gördüğümüz Çankırı manilerini ortaoyunları içinde görmekteyiz. Çankırı dil özelliğini ve kültürünü gördüğümüz Çankırı manilerinden bazıları şöyle;

“Elmayı yüke koydum
Dut yedim duttu beni
Ağzını dike koydum
Duttu kuruttu beni
Şu ellerin içinde
Ben gurbete gidince
Boynumu büke koydum
Yârim unuttu beni
Kebabı ince doğra
Mendilim bile bile
Geçerken bize uğra
Ben düştüm gurbet ile
Başka bir yar seversen
Yedi mendil çürüttüm
Bilinmez derde uğra
Gözyaşı sile sile”

(Absarılioğlu 2007: 58)

e. ATASÖZLERİ

“Dünya halk anlatılarının ortak türlerinden biri olarak her dil kültür dairesinde bir sözlü kültür ürünü olarak karşımıza çıkan Atasözleri, birçok araştırmacı tarafından yapısı, işlevi, yazılı

kültür çağındaki rolü ve milli karakteri yansıtır yansıtmadığı gibi birçok sorular açısından irdelenmiştir. W. Ong, sözlü kültür bağlamında edinilmiş deneyimin gelecek kuşaklara aktarılmasının yazılı kültürlerdeki gibi analitik olamayacağını, bunun yerine ezberlemeyi kolaylaştırıcı bir takım secili şiirsel kalıplarla bunun sağlandığını, atasözlerinin de böyle bir sürecin ürünü olduğunu savunmaktadır. Dar bir kültür çevresinde yaşayan bir grubun kültürünü ve kimliğini yansıttığı varsayılan bir atasözünün, bir grubun çok uzağında ki bir başka kültürde de bulunduğunu gören kimi araştırmacılar, atasözlerinin milli karakteri yansıttığına dair ‘genel geçer’ hale gelen görüşleri eleştirerek, bu yönde yeterince çalışılmadığına dikkat çekmektedir.(...)

Bilinen en eski örneklerini Orhun yazıtları, ‘Divanü Lügati’t Türk’ ve Uygur dönemi yazılı metinlerinde bulduğumuz atasözlerine bilinen en eski yazılı kaynaklarla 14. yüzyıl Kıpçak kaynaklarında ‘sav/sab’ denilmiştir, ‘Sab’ kelimesi, Orhun yazıtlarında da söz anlamına gelir bir şekilde kullanılmıştır.(...) İlerleyen dönemlerde ‘sab/sav’ yerine ‘atalar sözü’ ile birlikte İslamlaşmanın ve Arap-Fars kültürlerinin de etkisiyle ‘mesel’, ‘emsâl’, ‘durub-ı emsal’ terimleri kullanılmaya başlamıştır. Bugün Türkiye sahasında ‘atasözü’, ‘atalar sözü’, ‘mesel’ gibi terimler sıklıkla kullanılırken diğer Türk bölgelerinde atasözlerini karşılamak için ‘hohonoo’, ‘samahı’, ‘takmak’, ‘takpak’, ‘üleger comok’, ‘söspek’, ‘makal’, ‘comak’ gibi terimler kullanılmaktadır.

Aydın Oy, atasözlerinin diğer halk edebiyatı ürünleri gibi bağımsız bir edebiyat türü olmadığını, türkü, masal, destan, koşma gibi türlerin içinde ya da günlük konuşmalarda söz arasında geçtiğini, böyle olmakla birlikte sanat gücü yönünden yüksek bir özellik kazanmış olmalarından dolayı ayrı bir türmüş gibi inceleme konusu olduğunu söyler. (...)

Atasözlerinin kavramsal değerleri, ifade ettikleri kural ve düsturlar ya da fonksiyonları hakkında şu bilgileri vermek mümkündür:

a) Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak taraf-sızca bildirirler.

b) Tabiat olaylarının nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem sonucu olarak-belirtirler.

c) Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatırlar.

d) Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt verirler.

e) Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösterirler.

f) Töre ve gelenekleri bildirirler.

g) Kimi inanışları bildirirler.(...)

Çoklukla manzum olan atasözlerinin biçim özellikleri ise genel hatlarıyla şu şekilde ortaya konulabilir.

a) Atasözleri kalıplaşmış, klişe hale gelmiş sözlerdir. Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli kelimelerle söylenmiş olup donmuş bir biçimdir. İçindeki kelimeler değiştirilemeyeceği gibi, cümle kuruluşu da bozulamaz.

b) Atasözleri kısa ve özlüdür. Az kelime ile çok şey anlatılır.

c) Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. Daha uzun olanları azdır.

d) Cümlelerde en çok geçmiş zaman kipi, kimi zaman da (öğüt olan atasözlerinde) emir kipi kullanılmıştır. Bazı atasözlerinin fiilleri atılmıştır. (...)

Aydın Oy, atasözlerindeki fiil kiplerini şu başlıklar altında toplamaktadır: a) Geniş zaman, b) Emir kipi, c) Gereklilik kipi, ç)-miş’li geçmiş zaman. Ayrıca, ‘fiili atılmış’ ve dolayısıyla herhangi bir zaman kipine yer vermeyen atasözleri de vardır.(...)

Son olarak bazı sözlerin, özellikle de deyimlerin, vecizelerin, yazarı bilinen ya da

bilinmeyen bilgece dizelerin, özdeyişlerin atasözleri ile karıştırıldığından söz etmek gerekmektedir. Örneğin ‘kendini bil’, ‘Düşünüyorum öyleyse varım’ gibi vecizeler, ‘Olmaya devlet ci-

handa bir nefes sıhhat gibi’ bilgece dizeler, atasözleri ile karıştırılmaktadır. Ayrıca, bazı atasözlerinin bazı şairler tarafından yeniden düzenlenerek kullanıldığına da rastlanmaktadır. Bunlar, asıl atasözleri sayılmazlar, asıl atasözlerine ‘işaret’ sayılırlar.” (Oğuz vd. 2004: 148)

Çankırı yâranı içinde bulunan atasözleri orta-oyunlar içinde mani satma oyunu içinde geçmekte olup yâran içinde mani yerine özlü söz söyleyen yâranlar yâran içinde atasözlerini yaşatmaktadır. Çankırı’nın kültürünü ve ağız özelliklerini gördüğümüz Çankırı yâran atasözlerinin temelini ve yâranın en önemli düsturunu Dede Korkut içinde de geçen “Kız anadan öğrenir sofrâ düzmeyi, Oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi” sözüdür.

Bunun yanı sıra yâran içinde söylenen pek çok atasözü bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir;

• “Allah sekizde verdiğini dokuzda, dokuzda verdiğini sekizde almaz.

• Alma şehir kızını ‘Hamam’ der ağlar, anam der ağlar. Alma köylü kızını ‘Harman’ der ağlar, ayran der ağlar.

• Ana baba duası alanın sırtı yere gelmez.

• Ananın bastığı civciv ölmez. (Anne çocuğuna sert davranıyor gibi olsa da çocuğa zarar verecek şekilde davranmaz.)

• Anız bastı, kar bastı. (Kış erken bastırdı anlamında söylenir.)

• Biri kurbağaya âşık olmuş da kırk yıl göl başı beklemiş.

• Bu sözü iyi sakla, düşmanını iyi lafla hakla.” (Uslu 2005: 20)

Şeklinde pek çok atasözü yâran içinde söylenmektedir. Yâran içinde söylenen bu sözler, mani satma oyunu içinde görüldüğü gibi tekerleme oyunu içinde de yerini almaktadır.

Yâran içinde gördüğümüz usuller ve 24 yâran sayısı Oğuz boylarının sayısını ve Oğuz töresini yansıtmaktadır. Ayrıca yönetim usulleri de yâran içinde görülmekte olup Büyük Başağa ve Küçük Başağa tarafından yönetilen yâranlar, onların izni ile hareket etmektedir. Kılık kıyafet yönü ile, se-

lamlaşma şekli ile, saygı-sevgi çerçevesindeki hareketlerle, yemek yeme usulleri, misafir ağırlama şekli, mahkeme usulleri, sosyal yapılanmadaki yönleri vb. özelliklerde yani yâranın her bir unsurunda Türk örf ve âdetlerini görmekteyiz. Bu kültürel oluşumla belirtilen özellikler ve halkın içinden çıkmış, halkın aynası olan halk edebiyatı unsurları geleceğe taşınmaktadır.

B) GÖSTERİ NİTELİKLİ OYUNLAR

Ortaoyunları Hakkında Genel Bilgi ve Çankırı Yâranı Ortaoyunları:

Çankırı yâranı deyince ilk akla gelen özelliklerden biri de bireye günlük yaşamda farklı alışkanlıklar kazandırmayı hedefleyen gösteri nitelikli oyunlardır.

Çankırı yâranı içinde oynanan gösteri nitelikli oyunlar taşıdığı özellikler itibariyle iki başlık altında incelenebilir. Bunlar; ortaoyunları ve köy seyirlik oyunlarıdır. İki başlık altında incelenmesinin nedeni oyunların oynanma üslupları ve oyuncuların rolüne uygun kostüm giyip role uygun dekor kullanmalarıdır. Çankırı yâranı içinde oynanan ortaoyunlarında kostüm değişikliği söz konusu olmayıp oyunların genel karakteri eğlendirme, hoşça vakit geçirme, el ve dil becerisini geliştirmeye yöneliktir. Köy seyirlik oyunları olarak adlandırılan oyunlarda öncelikle kostüm değişikliği gerekmele birlikte belirtilen özellikleri bireye kazandırma hedeflenir.

Çankırı yâranındaki ortaoyunları ve ortaoyunları içinde bulunan tekerleme oyunu ve tekerlemeler hakkında bilgiyi dergimizin üçüncü sayısında vermiş olmam nedeniyle bu sayıda bilgi verilmeyecektir. (Sargın-Kasım-2008:295-305) Gösteri nitelikli halk edebiyatı unsurlarından köy seyirlikli oyunları hakkında bilgi verilecektir.

Çankırı yâranındaki köy seyirlik oyunlarına geçiş yapmadan önce köy seyirlik oyunları hakkında genel bilgiler verelim.

Köy Tiyatrosu (Köy Seyirlik Oyunları) Hakkında Genel Bilgi ve Çankırı Yâranı Köy Tiyatrosu (Köy Seyirlik Oyunları): “Köy seyirlik oyun-

ları ‘köylü tiyatrosu’, şehirlerde meydanda sergilenen seyirlik oyunlar, ‘halk tiyatrosu’ nun önemli bir kolu olan ‘orta oyunu’ içerisinde toplanmıştır. Hem köylerde sergilenen seyirlik oyunlar, hem de ‘orta oyunu’ başlığı altında toplanan ve şehirlerde oynanan seyirlik oyunlar, ortada, yani, meydanda sergilenmişlerdir. Her iki gelenekte de önceden hazırlanmış bir metin söz konusu değildir, oyunlar doğaçlama bir şekilde oynanır. Fakat, köylü oyunları ile şehirlerde ortalarda oynanan oyunlar arasında, köyle şehrin doğasından ve şartlarından kaynaklanan dikkat çekici farklılıklar söz konusudur. Metin And, geleneksel Türk tiyatrosu üzerine hazırladığı bir çalışmada köy seyirlik oyunları ile halk tiyatrosu başlığı altında topladığı oyunlar arasındaki farklar üzerinde de durmuştur. And’ın köylü oyunları ile şehirlerde oynanan oyunlar arasındaki farkları ortaya koyan ifadeleri, aynı zamanda, köy seyirlik oyunları ya da köylü tiyatrosunun genel özelliklerini de vermektedir.(...)

Şükrü Elçin, köy seyirlik oyunlarını ‘ortaoyunu’ kavramı içerisine dahil etmiş ve ‘köy orta oyunları’ diye adlandırmıştır. Elçin, Anadolu köy orta oyunları adını verdiği tiyatro geleneğini şu şekilde tanımlamıştır: ‘Köylülerin uzun kış aylarında ve hususiyle düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek için düzenleyip oynadıkları dram karakterli temsillerdir. Aslında hem köylerde hem de şehirlerde meydanda sergilenmiş oyunları ‘orta oyunu’ başlığı altında toplamak pratikte kolaylıklar sağlayacaktır. Fakat, yukarıda da ifade edildiği üzere, köylerde oynanan seyirlik oyunlar ile şehirlerde sergilenen seyirlik oyunlar arasında onları ayrı ayrı ele almayı gerektirecek farklılıklar söz konusudur. Nitekim, orta oyunu üzerine bir monografi hazırlayan Cevdet Kudret de çalışmasına seyirlik köylü oyunlarını dahil etmemiştir. Ayrıca, Metin And, köylerde oynanan seyirlik oyunların kimi araştırmacılarca ‘orta oyunu’ içine dahil edilmesine şu şekilde karşı çıkmaktadır: ‘Orta oyunu İstanbul’da gelişmiş ve İstanbul dışındaki kentlerde görülmemiş

bir halk tiyatrosu türüdür. Ayrıca daha önceki çalışmalarda belirtildiği gibi ‘Orta’ sözcüğünün anlamı üzerine beş altı değişik yorum yapılabildiğine göre, köylerdeki oyunlara ‘orta yerde’ oynandığı için benzetme yoluyla Ortaoyunu denmesi bu bakımdan da yanlıştır. Batıda buna en yakın olan halk tiyatrosu türü Commedia dell’Arte’dir. Köylü tiyatrosu geleneğinden ayrıldığı en önemli nokta profesyonel oluşu ve köylerdeki gibi ritüelle dayanan işlevinin olmayışıdır.

Köy seyirlik oyunları, işledikleri konular ve fonksiyonları bakımından ‘dinsel-büyüsel’ ve ‘din dışı’ oyunlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Elçin, bu oyunları ‘ritüel oyunlar’ ve ‘profan mahiyetteki oyunlar’ başlıkları altında sınıflandırıp incelemiştir. Dinsel- büyüsel oyunlar, yılın değişmesine, hayvan, bitki kültürüne ve mezhep merasimlerine bağlı oyunlardan oluşurken din dışı oyunlar, günlük hayata, masallara, destanlara ve âşıkların hayatlarına, tarihi olaylara, hayvan taklitlerine, tat ya da dilsiz taklitlerine dayanan oyunlardır.

Oyunlarla ilgili bir diğer önemli bir sınıflandırma ise And tarafından yapılmıştır:

1. Kuttören ve söylence kaynaklı oyunlar-gerçekçi oyunlar (Kalaycı oyunu, Demircinin Körüğü oyunu, Köroğlu oyunu vd.)

2. Ölüp dirilme ve kız kaçırma (Arap oyunu, Deve oyunu, Kadı oyunu, Kalkağan oyunu, vd.)

3. Yılbaşı ve yılsonu oyunları (Dede oyunu, Karakancilo oyunu, Köse oyunu, Muharrem ayı törenleri, vd.)

4. Tarımsal oyunlar-çoban oyunları (Sığırt Gütmeye oyunu, Tohum Ekimi oyunu, Ekin Kurtarma oyunu, Tekecik oyunu. vd.)

5. Hayvan benzetmeleri (Tülü Kabak oyunu, Deve Düzme oyunu, Deveci oyunu vd.)

6. Dilsiz oyunları-kukla- şaka oyunları (Arap oyunu, Hortlak oyunu, İdam oyunu, Şih oyunu, Gemi oyunu, Araba kuklası, vd.)

Tek ve çift izlekli oyunlar-dizi oyunları (Deveci oyunu, Saya Gezme, Hacı Baba oyunu, Ali

Fattik oyunu, vd.)” Oğuz vd. 2004: 155)

Görüldüğü gibi köy seyirlik oyunlarını ortaoyunları içinde alan araştırmacılar yanında farklı başlık altında değerlendirenler de vardır.

Çankırı yâranında görülen köy seyirlik oyunlarının amacı ve düzeni belirtildiği özelliklere sahiptir. Köy seyirlik oyunlarından vermek gerekirse;

“Bana Dön Oyunu: Yâran içinden bir kişi yâran odasından dışarı çıkar ve gömleğini çıkarır, çoraplarından birini çıkarır, pantolonun paçalarını yukarı kaldırır. Elinde tura ile içeri girer; ‘bana dön’ diye tüm yâran ve misafirlere bağırır.(Yâran ve misafirler ebenin sözüne göre hareket etmek zorundadır) Ebe gözüne kestirdiği kişilere kırıcı olmamak şartıyla turayı yavaşça vurur. Sonra tekrar dışarı çıkar, giyinir içeri girer ve tekrar ‘bana dön’ diye bağırır. Birkaç defa böyle devam eder ve bu şekilde oyun bitirilir.

Tersi Oyunu: 5-6 kişi yâran odasının ortasına tek sıra şeklinde oturur. Karşısında oyun ebesi oyunun nasıl oynanacağını yâran ağa ve misafirlere anlatır. Ebenin kafasında şapka, bir elinde sigara, aynı şekilde karşıdaki oyuncuların da ellerinde şapkaları ve sigaraları bulunmaktadır. Bu oyunda ebenin yaptığıının tersi yapılacaktır. Örneğin ebe ayakta, ağzında sigarası, elinde şapka vardır. Oyuncular tam tersi oturur, şapka kafalarında-sigara ellerinde durur. Oyun böyle hızlı bir şekilde devam eder gider. Eğer bir yanlışlık olur da tam tersini yaparlarsa tura ile vurularak veya şarkı-türkü söylenilerek ceza verilir.

Deve Oyunu: Deve şekline bürünmüş iki misafir veya yâran önde arap kıyafeti giymiş deve sahibiyle beraber yâran odasına ‘develi oyun havası’ ile yâran odasına girer. Gürültü şamata ile iki adet bindallı giymiş güzel oynayan erkek oyuncular ellerinde zillerle yâran odasına girerler. Bu oyundaki maksat ortaoyunu veya mahalli oyuna çıkmamış misafirleri oynatmaktır. Yaklaşık oyun 10-15 dakika devam eder. İçeri girildikten sonra sazendeler hareketli bir oyun havası çalar ve arap çavuş (belinde zili, elinde tura, yüzü siyaha boyanmış kişi) misafirleri ve yâranları oyuna kal-

dırır. Çankırı'ya has hareketli oyunlar eşliğinde oyunlar oynanır (çıra çaktım, yıldız, imaret vb. türküler). Bu oyun bittikten sonra deve kılığına girmiş olanlar ve bindallı giymiş erkek oyuncular müzik eşliğinde odadan çıkarlar ve oyun böyle biter.

Berber Oyunu: Seçilen ebe yâran odasına berber dükkânı açmak için girer. Odaya girince 'buranın muhtarı kim' diye sorar. Genellikle bu soruya Reis cevap verir ve 'buyurun' der. Ebe 'ben buraya berber dükkânı açmak istiyorum; müsaade var mı?' diye sorar. Muhtar yani Reis veya herhangi bir yâran 'evet müsaade var' der. Sonra oyun ebesi veya dükkân açacak yâran çırağına seslenir. Çırak içeriye elinde sandalye, ayna, kolonyağ, pudra, süpürge, nacak, kova ve deterjan ile girer. Misafirlerden birini seçer ve sandalyeye oturtur. Deterjan kovanın içinde süpürge ile köpürtülür. Daha sonra seçilen misafirin yüzü köpürtülür. Çırak, elindeki nacakla tıraş etmeye başlar.(Misafirin çektiği eziyet ve yâranların eğlencesi tıraş bitinceye kadar devam eder.) Tıraş bitiminden sonra müşterinin yüzüne pudra ve kolonyağ sürülür ve saatler olsun diyerek oyun bitirilir.

Doktor Oyunu: Yâran içinden seçilen bir hasta üç çocuğu ile beraber yâran odasına girer (Hasta, battaniye içinde yâran odasındaki doktor muayenehanesine getirilir). Daha sonra doktor içeri girer. (Doktor beyaz önlük giymiştir, gözüne gözlük takmıştır ve stetoskop takmıştır.) Doktorun elinde röntgen vardır ve doktor röntgeni incelemeye başlar. Bu arada hastanın çocukları ağlayıp sızlamaktadır. Doktora 'neyi var?' diye sorarlar. Doktor sonuçlara bakar, sonuçları ters çevirir ve bir anlam çıkarmaya çalışır. Bu arada hastanın çocuklarından biri doktorun elindeki röntgene bakmaya başlar. Doktor zaten röntgen-den bir anlam çıkaramamıştır. Sinirlenerek hastanın çocuğuna 'al anlıyorsan sen bak' der. Aradan biraz zaman geçer ve doktor incelemeyi bitirir. Ve şöyle der: On; çocuklardan biri 'on ay mı?' diye sorar. Doktor tekrar 'on' der. Çocuklardan

diğeri 'on hafta mı?' şeklinde sorusuna devam ederken doktor hastaya bakarak 'Allah rahmet eylesin,organlarını bağışlayabilirsiniz.' Der ve oyun biter.

Kalaycı Oyunu: Kalaycı rolüne girmiş yâran, yâran odasına girer; içerdekilere selam verdikten sonra buraya kalaycı tezgâhı açmak istediğini köyün muhtarına (yâranlardan birine) söyler; köydeki kap kalaylatmak isteyenlerin haberi olması için köye anons ettirir. Misafirlerden bir tanesinin kolundan uzun bir değnek diğer koluna doğru gölük(yanan ateşi kuvvetlendirmek için kullanılan deriden yapılmış hava verme aletidir) uzatılır.

Tezgâh kurulur o arada kalaycıların çırağı oğlu ve beraberindeki koyun eşek ve benzeri kılığa girmiş yâranlar veya misafirler (özellikle küçük misafirlerden seçilir) tüm araç gereçleriyle birlikte yâran odasının içerisinde düzen tutar. O arada köyden kap kacak gelmeye başlar. Bu durum karşısında kalaycı işler iyi diye sevinir. Kalaycının çırağı 'usta usta kaynanan ölmüş' diye bağırır. Kalaycı 'Allah rahmet eylesin' diye geçişirir. Aradan bir-iki dakika geçer; çırak 'usta usta annen ölmüş' diye bağırır. Kalaycı 'Allah rahmet eylesin' der. Tekrar bir-iki dakika sonra çırak 'usta usta karın ölmüş' diye bağırır. Kalaycı bir feryatla 'hemen ocağın ağzını sıvayalım, ocağı kapatalım' der. İşte oyunun esprisi buradadır. Gölük olarak görülen yâranın ağzına gözüne pudra şekeri ya da un sıvanır ve ocak bu şekilde kapanarak oyun biter.

Hoca Oyunu: Yâran odasına dışardan bir yâran girer. Köyün muhtarına (reis ya da yâranlardan biri) köyde cahil cuhala olup olmadığını sorar. Köye iyi bir hocanın geleceğini köyün çocuklarının cahil olmasını istemediklerini söyler. Odaya bir adet sandalye getirilir. ağır ağır hoca meclise girer ve sandalyeye oturur. Hocanın yardımcısı, yâran ve misafirlerden altı veya sekiz kişiyi yarım ay şeklinde hocanın önüne oturtur. Hocanın dişlerinin arasında yarım kırılmış kibrit çöpü bulunmaktadır. Bundaki maksat konuşurken değişik bir ses tonu çıkarmaktır. Hoca 'beni iyi

dinleyin' der. 'Hocaya yakın olan Allah'a yakın olur ve dersime başlıyorum' diyerek 'anti-mantida-da-da' der ve talebelerden bunu söylemesini ister. Talebelerden bazıları hocanın söylediğini söyler. Bazıları da hocayla dalga geçer gibi 'anti-manti-salata' der. Hoca iki-üç talebeyi siz öğren-diniz diye oyundan çıkarır. Geri kalan talebeleri yakınına oturtur. Onlara tekrar derse devam eder. Talebelerden bir tanesini 'sen benim elimi aldın; seni bu köye hoca olarak bırakıyorum.' der. Hoca ayağa kalkar 'bu bastonum, bu da kavuğum' diyerek seçtiği kişiye verir. Kavuğun içinde tasta su bulunmaktadır. Hoca onu yeni hocaya verirken ters çevirerek onun kafasına koyar. Hoca seçilen kişi ıslanır ve oyun bu şekilde biter.

Yüzük Saklama Oyunu: (Köylerde oynanan bir oyundur.) İki başağa yanlarında iki uzun değnek, yâran ve misafirler iki grup halinde ayrılır. Gruptan bir tanesi yüzüğü, meydana atılan değişik ebatlardaki rengarenk mendillerin altına elini sokarak sinsice yüzüğü bırakmaya çalışır. (Bu oyun bir sayı oyunudur) Oyun toplam 70 veya 100 puanda biter. Yüzüğü ilk seferde bulan ona göre puan alır, bulamazsa son mendile kadar yüzüğü bulmama şartı vardır. Eğer arada bulursa puan karşı tarafa verilir. Oyun bu şekilde devam eder. Puanı ilk alan yani 70 veya 100'e tamamlayan oyunu kazanır. Bu oyunda ceza çok büyük olur. Şöyle ki, kış gününde derede dişi kurbağa bulmak gibi.

Kayserili-Gözü Açık Oyunu: İki asker arkadaşları birbirini ziyarete gelir. Birinin yani Kayserilinin gözü açıktır; öbürü de zengin ya da bir İstanbul beyidir. İstanbullu, arkadaşını yani Kayseriliyi İstanbul'a davet eder. İstanbullu gezerlerken 'bunu gördün mü?' der. Kayserili 'neyi?' der. İstanbullu 'işte uçak geçti' der. Bu tarz söylemler devam eder gider. O arada Kayserili çok sinirlenir. 'sabahtan beri bana gördün mü deyip duruyon ama sen bastığın mayısı (pisliği) görmüyon' der. Oyun alkışlanarak biter." (Bayraktar, Naklen: 2009)

Gösteri nitelikli oyunlar içerisinde halk ede-

biyatı ürünlerinden olan tekerlemeler, maniler, bilmece ve atasözlerini görmekteyiz. Tüm bu türlerde Çankırı ağız özelliğini görmekteyiz. Bu türlerden ortaoyunları içinde mani satma oyununda manileri ve atasözlerini, bilmece oyunu içinde bilmece ve tekerleme oyunu içinde de tekerlemeleri görmekteyiz. Yâran içinde türkülerin ayrı bir yeri vardır. Maniler, işaret edilen bir grup yâran tarafından ortada söylendiği gibi genelde şahnişi denilen yerde oturan sazandeler tarafından ezgi ile söylenmekte ve bu da yârana farklı bir güzellik katmaktadır. Bu söylenen türküler esnasında belli bir düzen içinde belirlenen yâranlar ortada mahalli oyunlarını sergilemektedir.

SONUÇ

Halk biliminin temel unsuru halk ürünleridir. Halk ürünleri unsurlarının temelinde yâran gibi farklı kültürel oluşumlardır. Çankırı'da halk edebiyatının yaşayan ana unsuru yâran kültürüdür ve yâran kültürü halka ait olan pek çok halk edebiyatı unsurlarını bünyesinde yaşatmaktadır. Bu özellikleriyle halk edebiyatı araştırmacılarına kaynaklık edebilecek olan yâran kültürünün parçalarından biri olan ortaoyunları ve köy seyirlik oyunları, türküler, bilmece, maniler vs. Çankırı yâranında yaşatıldığı şekliyle verilmiştir.

Çankırı yâranında söze dayalı-anonim unsurlar ve gösteri nitelikli halk edebiyatı unsurları dışında ferdi ürünlere günümüzde yer verilmemektedir. Ancak misafir olarak yâran meclisine katılanlardan şair ve âşık varsa kendi şiirlerine yer vermektedir.

"Oğuzlardan günümüze kadar yaşatılan Türk örf, adet ve geleneklerinin İslam ahlak ve fazileti ile yoğrularak Ahi ve lonca teşkilatlarının kaide ve kuralları ile şekillenen yâran başlı başına bir edep, talim ve terbiye ocağı, eğitim yuvasıdır. Yâranlar temsil itibarı ile 24 Oğuz Bey'ini temsil ederler. Büyük Başağa Hanlar Hanı ve Kayı Boyu temsilcisi olup esnaf teşkilatlarında da Ahi baba vekilidir. Küçük Başağa Bayındır Boy Bey'i temsilcisi olup esnaf teşkilatlarında da esnaf kah-

yasıdır. Yâran Reisi Dede Korkut'un boyu olan Bayat Boyu temsilcisi olup esnaf teşkilatlarında yiğit başıdır. Her bir yâran bir Oğuz Bey'i temsilcisi olup çırak, kalfa ve ustalardır. Usta-çırak ilişkisi çerçevesinde yetişirler. Bu kadar eski ve köklü bir kurum tabii olarak toplumda farklı bir konumdadır. Siyasi, kültürel ve ekonomik alanda da kişileri, lider konumuna getirmiştir. Öyle ki Çankırı'da bir zamanlar söylenilen birçok söz vardır. Yâran olup ocak yakmayana kız verilmezmiş." (Absarlıoğlu 2003: 17) Tüm bu yâran içindeki kaideler toplumda düzenleyici rol oynamış olup yâran içinde görmüş olduğumuz her bir unsurun eski Türk kültür yaşantısında ve günümüz sosyal yaşantısında önemli bir yeri vardır. Yâran içinde görmüş olduğumuz bu unsurları ve temsilcilerini şöyle sıralayabiliriz:

Yâran evine öncelikle ocağı yakacak olanlar, Çavuş ve Küçük Başağa gelir ki bunlar öncelikle yâran odasının temizlik, tertip ve düzenini kontrol eder. Gerekli olan durumları Küçük Başağa Çavuşa bildirir. Temizlik, tertip ve düzen İslam dininin ve Türk yaşantısının belirleyicilerindendir. Daha sonra Küçük Başağa yerini alır ve sıra ile usta-çırak-kalfa yâranlar bir düzen içinde gelir ve her biri tek tek elleri kalpleri üstünde selam verirler ve bu da yürekten bağlılığın timsalidir. Aynı zamanda tek tek selamlaşırlar ki küs olan varsa barışmış olur. En son Büyük Başağa gelir ve yine aynı şekilde selamlaşırlar. Büyük Başağa'nın oturuş düzenine göre otururlar, davranışlarında, kahve içme, yemek yeme vb. onu takip ederler ki bu da büyüğe saygının göstergesidir. Çavuş tarafından Büyük Başağa ve Küçük Başağa'nın önünde bulunan mumlar Çavuş tarafında yakılır ve bu yâran ocağının yandığını, ocağın tüttüğünü gösterir. Ocak yakacak kişilerin yâran içinde maddi ve manevi anlamda söz sahibi olması gerekir. Günümüzde ocak yakmak külfetli olduğundan iki yârana ocak yakma görevi verilmektedir. Türklerde ocağın tütmesi; soyun devam etmesi, ailenin varlığının devamı olarak görülür ki yârandaki ocak yakmakla aynı anlamı taşır. Yâran; dostluk, arkadaşlık anlamına

gelmekte olup dostluğun devamının ve bu teşkilatın sürekliliğinin bir göstergesidir. Daha önceden belirlenen saatte belirlenen sayıda misafir yârana gelir ve onlar hoş karşılanır ve yâran eğlencelerine katılmaları sağlanarak, kahve ikram edilir ki bu da Türklerin Misafirperverliğinin göstergesidir.

Sosyal dayanışmayı hedefleyen yâran teşkilatı içindeki oluşumlar, içerde var olan problemi çözmede birinci derece rol oynadığı gibi toplumdaki birtakım aksaklıkları yok etme yoluna gider. Örneğin fakire yardım etme gibi. Yâran içinde gördüğümüz ortaoyunu, köy seyirlik oyunları, tekerlemeler, bilmeceler, atalarsözü, maniler vb. unsurlar hem bir eğlence aracı, hem de yârana günlük yaşamında kullanacağı birtakım davranışları kazandırma hedefindedir. Öncelikle yâranın hızlı düşüncesini ve pratiklik kazanmasını sağlamaktadır. El ve dil becerisi kazanarak müşterisine iyi hitapta bulunmasını sağlayan bu unsurlar iyi mal üretmeyi temel ilke olarak almaktadır. Yâranın özü el, dil ve bel kapallılığı alın, kalp, kapı ve sofraya açıklığıdır. Yani kötü söz söylemek, kin tutmak, yalan söylemek, içki içmek, kumar oynamak, hile yapmak kandırmaya yönelmek, hovardalık yapmak yâran kaidelerine ve toplumsal kaidelere kesinlikle ters düşmekte olup haramdan, dedikodudan, yalandan, zinadan uzak durulması, sır saklanması yâran kaidelerine ve toplumsal kaidelere uymaktadır.

Yâran evinin düşeme düzeni, yâranın kılık kıyafeti Çankırı insanının geçmişe ne derece bağlı olduğunun göstergelerindendir. Yemekler yenmeden eller yıkanır ki bu, temizliğin yâran içinde de çok önemli olduğunu gösterir. Son olarak yâran mahkemesi misafirlerin ve sazandelerin ocağın ayrılmasıyla kurulur. Asıl bu bölümde problemi olanın problemi çözülür. Suçlulara sosyal yardımlaşma unsurunu içeren cezalar verilir. Gerek yâran içinde gerekse sosyal hayatta yardımlaşma esastır. Ocağı yakacak kişiler belirtilen şekliyle seçildikten sonra sıralama düzenine uygun şekilde ocak dağılır.

Çankırı'nın can damarı diyebileceğimiz yâran kültürü, ülkemizin farklı yörelerinde farklı isim-

ler altında yaşatılmaktadır. Yâran kültürü içindeki kültürel öğeler yörenin yapısına uygun olarak farklı şekillerde yaşatılmaktadır. Toplumun kültürel kimliğini ortaya koyan; yöreye ait dil özelliklerini, büyüğe saygıyı, selamlaşmayı, giyim tarzını vb. kültürel unsurları ortaoyunları ve köy seyirlik oyunları gibi gösteri nitelikli oyunları ve türküler, maniler vs.yi bünyesinde taşımaktadır. Yâran kültürü içinde canlılığını koruyan ortaoyunları ve köy seyirlik oyunları, türkü, mani, bilmece, tekerleme, saygı, sevgi vb. bu yapı içinde gelecek kuşağa taşınmaktadır.

El, dil becerisini geliştirip bireyi hayata hazırlayıcı rolü üstlenmiş olan yâran içindeki kültürel unsurlardan bazıları da güldürürken düşündürme özelliğine sahiptir. Temelde el, dil becerisini geliştirerek müşteriye iyi hizmet vermeyi hedeflemiş olan kültürel unsurlar, günümüzde sadece esnaf grubuna hitap etmemekte olup tüm meslek gruplarına hitap edebilmektedir. Bu güne kadar aslını bozmadan günümüze kadar yâran içinde canlılığını korumuş olan halk edebiyatı unsurları gelecekte de temel besinini halktan alarak daha gelişmiş bir şekilde geleceğe ulaşması yönünde herkese büyük görevler düşmektedir.

Bir yörenin kapısını o halk tarafından açılıyor olması o yöredeki birlik ve beraberliği göstermesinin yanında yörenin gelecekteki yerini belirlemektedir. Çankırı, bu illerimizden biridir. Çankırı'nın kapısı halk unsuru olan yâran ile açılmaktadır.

Çankırı yâran kültürü içindeki her bir faaliyet bir araştırma konusu olabilecek nitelikte olup araştırmacılar için bir ham maddedir. Geleceğe aktarabileceğimiz tek ve en önemli mirasımız olan kültürümüz, gelecekte bizlere, Türk insanına pek çok kapılar açacaktır. Bu yüzdendir ki halk kültürü üzerine yapılan bilimsel çalışmalar daha da hız kazanmalıdır.

YÂRANDAN GENEL GÖRÜNTÜLER

KAYNAKÇA

1. ABSARILIOĞLU, Ahmet, Çankırı'nın Milli Kültür Değeri Yâran, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı, 2003
2. ABSARILIOĞLU, Ahmet, Gelenekten Evrensele Yâran, Çankırı Valiliği Kültür Yayınları, Çankırı, 2007
3. ARSLAN, Yüksel ve Diğerleri, Geçmişten Günümüze Şabanözü, Karofset Matbaacılık, Ankara, 2008
4. BAYRAKTAR, Mehmet, Sözlü Kaynak, Çankırı, 2009
5. ELBİR, Bilâl-SARGIN, Hatice, “Yâran Kültürü ve Yâran Manzumelerinde Sosyal ve Tarihi Yansımalar”, Yâran Kültürü ve Çankırı, Çankırı Valiliği Yayınları, Çankırı, 2004
6. OĞUZ, M. Öcal ve Diğerleri, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2004
7. SARGIN, Hatice, “Çankırı Yâran Kültüründe Ortaoyunları ve Tekerlemeler”, Çankırı Araştırmaları, Çankırı Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Dr. Rıfık Kâmil Urgan Çankırı Araştırmaları Merkezi Yayını, Yıl:3, Sayı:3, Çankırı, 2008
8. USLU, Necati Asım, Karatekin Eli Yâren Diyarı Çankırı'dan Sözler, Çankırı Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005

YÂRANDA YEMEK ANI...

YÂRAN ORTAOYUNLARINDAN...

MAHALLİ OYUNLARDAN...

MİSAFİRLERİN GELİŞİ VE KARŞILAYIŞ

BÜYÜK BAŞAĞA'NIN OTURDUĞU KÖŞEDEN...

ÇANKIRI’DA “EBRU”YU YAŞATAN BİR SANATKÂR: ALİ AKGÜL¹

In Çankırı The “Marbling Art” Perpetuating a Craftsmen: Ali Akgül

Yrd. Doç. Dr. Abdulselam ARVAS

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi,

Çankırı/Türkiye, karapapag@hotmail.com.

ÖZET

Ebru, kâğıt üzerine özel yöntemlerle yapılan geleneksel bir süsleme sanatıdır. Ebru sözcüğüne köken olarak, bulut anlamına gelen Farsça “ebr” sözcüğü gösterilmektedir. Bu sözcükten türetilen ve “bulut gibi” ya da “bulutumsu” anlamına gelen “ebri” sözcüğü Türkçede değişerek “ebru” biçimini almıştır. Yazımızda bu sanatı yaşatan, öğreten ve bu sanata katkıda bulunan Ali Akgül ele alınmış ve onun Çankırı’daki faaliyetleri ile ebru sanatına bakışı değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

Marbling on paper, or a traditional decorative form employing special methods. Ebru word in origin, the cloud, which means in Persian “ebr” word shown. Ebru word, “cloud” or “cloud”, meaning “Ebri” is derived from. Changes to this word in Turkish “ebru” has taken the form. In this article we perpetuate this art, and that art teaches that adds to the Ali Akgül were discussed. His Çankırı activities and in view of the art of marbling evaluated.

GİRİŞ

Farsça “ebr” menşeli olduğu ve bulut anlamına geldiği söylenen “ebru” geleneksel Türk sanatlarından biri olup, bulut izlenimi uyandıran bir görünüme sahiptir. Bir görüşe göre kelimenin kökeni, “yüzsu” anlamına gelen Farsça “âb-rûy” tamlamasına dayanmaktadır. “Ebru”nun

tam olarak ne zaman ve hangi ülkede ortaya çıktığı bilinmemekle beraber doğu ülkelerine özgü bir süsleme sanatı olduğu düşünülmektedir. Bazı İran kaynaklarında ise Hindistan’da ortaya çıktığı yazılıdır. Hindistan’dan İran’a, oradan da Osmanlılara geçmiştir. Bazı kaynaklara göre ise ebru Türkistan’daki Buhara kentinde doğmuş ve İran yoluyla Osmanlılara geçmiştir. Ebru, Batı’da “Türk Kâğıdı” diye adlandırılır. Bir sanat olarak “ebru”, “kitre”yle yoğunlaştırılmış su üzerine tezyinî kâğıt ile resim yapma sanatıdır.

Büyük kentlerde, özellikle bir imparatorluğun başkenti İstanbul’da, ilgi uyandıran bu geleneksel Türk sanatı Anadolu’nun pek çok kentinde de insanların dikkatini çekmiştir. Bu Anadolu kentlerinden biri de Çankırı’dır. Çankırlı Ali Akgül, hemşehrisi Cafer Bey’i örnek almak suretiyle bu sanatı büyük oranda kendi çabaları sonucu öğrenmiştir. Akgül, bu sanatı devam ettirme, geliştirmenin yanında öğreten bir kimliğe de sahiptir. Esnaf bir babanın çocuğu olarak 1959’da Çankırı’da doğan Ali Akgül, küçükken boş vakitlerinde kardeşleriyle birlikte marketlerinde babasına yardım eder. Geceleri ise ailecek hamurla kese kâğıdı yaparlar. Beş erkek kardeşin hepsi de tahsil sahibidir; ama bunlardan birinin baba mesleğini devam ettirmesi gerekmektedir.

Ali Bey, bunu şöyle anlatıyor: “Ailede bir tane baba mesleğini devam ettirecek kişi seçerler. Ona da eli en yatkın ben olduğum için dükkânda rafları düzgün düzelttiğim için mi diyeyim artık ne bilim defteri düzgün tuttuğum için veyahut da

¹ Bu makale, 23/06/2011 tarihinde saat 13.40’ta Çivitçioğlu Medresesi’nde Çankırlı Ebru Ustası Ali Akgül’le yaptığımız sohbet neticesinde kaleme alınmıştır.

belki sanatçı ruhumdan mı diyeyim bizi fedakâr olarak ailede baba mesleğini yapayım diye beni seçtiler. Şöyle: Endüstri Meslek Lisesi ikinci sınıfta iken evlendim. Yani çok küçük yaşta evlendim. Baba mesleğine tekrar devam ettim.” Ancak okuma hevesi kırılmayan Ali Akgül, gece lisesine devam eder. Buna karşın babası “Sen boşuna okuyorsun, dükkânı ihmal ediyorsun. Bir an önce askerliğe gidip gelsen, çocukların büyüdü, çocuklarının başında dursan, sen okuyup da ne yapacaksın?” der. Market işleri iyi olduğu için gece lisesini bırakıp askere gider. Askerden döndükten sonra da hiç sevmediği market işini devam ettirerek yirmi yıl boyunca bu mesleği sürdürür. Ancak markete bakarken bir yandan da boş durmaz ve masasının önünde kapalı bir yerde tespih yapıp çavdar sapı ile ceylan derilerinin üzerine hat yazısı yazarak günlerini geçirir. Bu uğraşlar, onun daha sonra ebru sanatına yönelmesine sebep olur.

1. Ebru Sanatıyla Tanışma

Altı yıldır Çivitçioğlu Medresesi’nde ebru yapan ve bu sanatı tanıtan Ali Akgül, değişik yerlerde sergiler yapmıştır. Örneğin Ankara Antres ve Çankırı Buğday Pazarı’nda birer sergi düzenlemiştir. Çankırı Karatekin Üniversitesi’nin Mısır’da katıldığı bir programa kendisinin de dâhil edilmesi sonucu yurtdışında da bu sanatı tanıtmaya imkânı bulmuştur. Hâlen Çivitçioğlu Medresesi’nde ebru sanatını sürdüren Ali Bey, çeşitli kurslarda yüz elliye yakın öğrenci yetiştirmiştir. Bu öğrencilerden on beşe yakını ise ders verecek kapasitededir. Hatta öğrencilerinden biri olan Emine, bugün Almanya’da ebru sanatına yönelik dersler vermektedir. Yetiştirdiği kişiler içinde “Beypazarı Müzesi”nde bugün de çalışmaya devam eden bir talebesi var. Akgül, bu hususta şunları söyler: “Beypazarı’nda müzeye ücretli olarak bir öğrenci istediler. Benim yanımda bir öğrenci staj görmüştü. Bu orda, Beypazarı’nda ebrucu olarak devam etti. Orda bir yıl filan devam etti. Bir yılda o da yanında birini yetiştirdi. Şu anda yanında yetiştirdiği orda görev yapıyor.

Çankırı’da aşağı yukarı 4-5 tane ebru dersi verebilecek durumda olan var, kazalarda falan var.”

Ebruyla tanışması emekliliğinden sonra gerçekleşmiştir. Bunun hikâyesi ise şöyledir: Emekliye ayrıldıktan sonra hat sanatıyla ilgilenenleri araştırmaya başlayan Ali Akgül, Cafer Hoca’ya ulaşır ve ondan hat dersleri almak ister. Ebru dersleri de veren Cafer Hoca, Ali’ye ebru dersleri alması koşuluyla 17.30’dan sonra hat derslerini ona verebileceğini belirtir. Ancak Ali, bir türlü hat dersi alamaz. Üstelik ebruyu da öğrenemez. Daha önce de ebru ile uğraşan Ankaralı biriyle tanıştığı ve biraz ilgilendiği hâlde ebrudan da ilk dönemlerinde bir verim alamaz. Ancak sürekli ebru sanatını düşünen Ali, dükkânın bodrumunda aldığı “kitle”leri (Geven diye bir bitkinin kökünden çıkan yağ) değişik sulara koyarak deneme yanılma yoluyla en kaliteli “kitle”yi bulmaya çalışır. Günlük olarak farklı suların içine katılan bu “kitle”lerin günlük gelişimini not ederek en güzel “kitle”yi nasıl yapacağını keşfeder. Vardığı sonuç ise şudur: Yağmur suyundan yapılan “kitle” en kaliteli olandır. “Kitle”nin ebruda kullanım amacı teknedeki suyun yoğunluğunu artırması ve kâğıdın suya batmasını engellemesidir.

İlk ebrularını Çocuk Esirgeme Kurumu’na yardım amaçlı hazırlayan Ali Bey, yetmiş tane ebru yapar ve Çankırı Belediyesi ile Çankırı Valiliğine başvurur. Belediyenin uygun görmesi üzerine bir sergi düzenleyen Ali Bey, bu emeğinin karşılığını alır ve sergideki eserlerin bir kısmı Belediye, bir kısmı Valilik, bir kısmı Garnizon Komutanlığı tarafından alınır. Böylece, o da Çocuk Esirgeme Kurumu’na istediği desteği sağlamış olur. Bundan sonra Belediye başkanı, Ali Bey’e ofis verme teklifinde bulunur. Böylelikle bugün de ebrularını yaptığı Çivitçioğlu Medresesi’nde faaliyetlerine başlamış olur.

1. Ali Akgül’e Göre Ebru Sanatının İncelikleri ve Onun Bu Sanata Bakışı

Her sanatın kendine göre incelikleri vardır ve insan bu detayları çok iyi bildiği zaman icra

ettiği sanatta başarılı olmaktadır. Akgül’e göre de “ebru”nun incelikleri vardır ve bunda başarılı olmak büyük oranda kaliteli malzeme kullanmaya bağlıdır. Örneğin Akgül, Çankırı’ya ait “yoğuşa” adlı kırmızı toprağı bizatihi kendisi dağ, tepe dolayıp bulmakta ve onu işleyip boya hâline getirdikten sonra kullanmaktadır. Üstelik bunu toprağın hemen üst kısmından değil 20 cm altından almaktadır. Bunun sebebi ise yağmur suyunun toprağın üstündeki yeniliği götürmesi ve toprağın alt kısmında daha canlı renklerin bulunmasıdır. Ebru ustamız, “yoğuşa”nın kalitesini şöyle kontrol ediyor: Elini hafif ıslattıktan sonra oradan aldığı toprağı ıslak ellerine sürüyor ve tekrar elini suyla yıkıyor. Eğer elinde boya duruyorsa bu toprağı getirip boya malzemesini hazırlıyor. Toprağın kalitesini köylülere de sorduğunu şu ifadelerden anlıyoruz: “Veya orda köye gittiğimizde sorarız; burada yoğuşa toprağı var mı diye? Yoğuşa, eskiden köylüler koyunlarını kimisi başına sürer, kimisi kuyruk kısmına sürer, kimisi karın kısmına sürer, kimisi çarpık olmuş ve koyunları birbirinden ayırt ederlermiş. Kolayla yağmurda çıkmazmış, boya niyetine kullanılmış. İşte biz de bu yoğuşayı gittiğimiz, gördüğümüz tepelerden 20 cm altından habazlar bir bidona belli bir miktar koyarız.”

Bu malzemeyi bazen de kayalıkların aralarındaki sarı topraktan aldığı oluyor. Bidonlara taşıyla, kumuyla doldurulan toprağın üstüne bir o kadar da su konularak çaplanır ve sonra dinlenmeye bırakılır. Toprak, dinlenmeye bırakılınca taşlı kısım alta, kumlu kısım ortaya, yağlı kısım üste gelir. Üste çıkan yağlı su şırıngayla çekilir ve suyun çamurlu kısmı mermerin üzerine yatırılır. Daha sonra bu, “destisek” el taşıyla fazla bastırmadan sekiz defa çizerek -fazla bastırıldığında iki alet de mermer olduğu için birbirlerine tozları kırıntı bırakır ve ona zarar verir- iyice ezilip sulandırılır ve sulu porselen havan taşı ile tekrar ezilir. Sulu durumdayken ezmenin sebebi onun ikinci bir işleminden geçirilmesinden ve daha güzel bir netice vermesindendir. Çünkü tortu her zaman

aşağı iner ve aşağı indiği için de devamlı çukur yeri “gözeletil”diği için de muhakkak tortulu kısım ezilir. Hazırlanan bu malzeme bir kavanoza konulur ve kavanoz belli aralıklarla işaretlenir. Bu işaretler kavanozun içindeki “yoğuşa”nın boya olacak ölçeklerini gösteriyor. Çamur halindeki boyaya üç ölçek su ilave edilir. Hayvanların ödünden az bir miktar, kavanozun içine konup beklemeye alınır ve arada bir karıştırılır. Son olarak bu malzeme kullanılacak hale gelirken yine bir tülbentten süzülüp küçük şişelere konularak hazır hale gelmiş olur. Akgül, bu işlemlerden geçirdiği toprak için şunları söylüyor: “*Ama mesela bana göre, benim düşünceme göre yani ben kitap için demiyorum, düşünceme göre bir boya ne kadar çok dinlenirse o kadar güzel açılır, o kadar güzel netice verir, o kadar güzel saydam olur. Yani en az bir 5-6-7 ay bekleme süresi gerekir.*”

Ebru sanatında sanatkâr, boyasını kendi hazırladığı gibi bu malzemeyi ki, sıradan olmayan ve sırf bu sanat için üretilen boyalardır, boyacı-lardan da temin edebiliyor. Genel olarak ebruculuk mesleğini devam ettirenler ortaklaşa hareket ederek sırf bu iş için üreticilerin hazırladığı bu boyaları İstanbul’dan almaktadır. Zaten bu satıcılar da sadece ebru için boya hazırlıyorlar. Yine de Ali Akgül’e göre bu boyaların kendileri tarafından işlenmesi gerekmektedir. Akgül, satın aldığı ezilmiş boyaya güvenmeyip onu havan taşına koyup sulu durumdayken ezerek, tülbentten geçirerek ve bekleterek kullanıyor. O, hangi boya olursa olsun dinlendirilmesi gerektiği kanaatindedir. Kendilerine kadar gelen boyaları ise şu anekdotla aktarıyor: “Türbedar Mustafa Düzgünmen, aynı zamanda aktar, demiş ki bu ebrudaki boyalar neden solmuyor? Her ebru yapılabilecek boya ile ebru yapmış ve bant şeklinde şerit şeklinde aktarlık yaptığı yerin camına yapıştırmış. Onlarca yıl beklemiş, arkalarında hangi boyayı kullandığını yazdığı için bakmış toprak ve pigmentler atmamış ve solmamış. O boyalarda karar kılmış o boyaları da bize taşımış. Bizim boyalarımız bu.”

Elbette, bütün bunlar bir araya geldiğinde

mükemmel bir ebru yapılacak diye bir şey söz konusu değildir. Tekne açıldığı zaman ebruda bir kural daha var. Teknenin ilk ebrusu alınmaz. Tekneyi karıştırdığınız için gerilimleri (şekiller) uygun düşmez. Onun için de ilk ebru boş alınır, daha sonra orijinal ebru yapılır. Atılan ilk ebru, teknenin üzerindeki kimyasalları hem temizlemiş oluyor hem suyun üzerindeki köpükleri arındırıyor. Köpükler de ebruya engel olur. Bunun haricinde “öd”, boyayı suyun yüzeyinde durdurmayı sağlar ve teknedeki suyun kaldırma gücünü dengeler. Örneğin, suyun kaldırma gücü 10.1 olunca ve birinci renk boyaya 10.1 gram atıldığında bundan sonra bu tekne hiçbir boyayı kabul etmez, atılan boya dibe çöker. İşte ebru teknesindeki “öd” miktarı buna göre ayarlanır. Bundan dolayı da tekneye boya atılırken ödlüden çok, ödlüye doğru gitmek gerekiyor. Yani her bir boyanın diğer boyayı kovalaması lazım. Bu yüzden ebrucu, ister istemez ara sıra bazı renkleri kullanamaz. Mesela bir çiçeğin damarlarının kahverengi, üstünün sarı olması isteniyorsa boyanın ters ayarlanmaması gerekir. “Geleneksel ebru sanatında ebrusunu bitiren ebrucu fırçasını bağlamıyorsa ona bursu verilmezmiş.” diyen Ali Bey, yaptığı ebrunun sonunda fırçasını örnek ebruyu bitirdi.

Ebru sanatı, aynı zamanda bilgi de gerektirir. Mesela gül dalı, antiseptik özelliğinden dolayı bu sanatın malzemesinde kullanılmaktadır. Gül dalı Osmanlı döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, ebrunun su teknesi çamdan yapılmış ve kullanılmıştır. Şöyle ki: Osmanlılar bir bütün çamı kesmiş ve ortasını oymuş. Çünkü çam bir serinlik verir. Ebrunun da bu serinliğe ihtiyacı vardır. Ebru, yazın yapılamayan, aslında serinlikte yapılan bir sanat olduğu için Osmanlı çamı kullanılmış. Ali Bey, kendilerinin esnek olan her malzemeyi kullanma sebebini şöyle açıklıyor: “Biz esnek olan her malzemeyi kullanıyoruz. Çünkü devamlı öğrencileri falan çok olduğu için kullanıyoruz. Ama Osmanlı bir *de gül dalı kullanmış, at kılı ve gül dalı kullanmış. At kılı kullanmasının sebebi biz bunu salladığımız zaman bu arasında-*

ki boyayı çabuk bırakması açısından ve kolların sert olmasından zaten yaşlı atların kollarından kullanmışlardır. Gül dalını da kullanmalarının sebebi, biz boyalarımızda öd kullandığımızda bu ödün de mikrop üreten madde olduğundan belli bir ısıya tabii olduğunda mikrop ürettiğinde gül dalının da antiseptik mikrop kırıcı özelliği olduğundan Osmanlı bunda gül dalı kullanmış.” Gül dalından başka yağmur suyuyla büyüyen ve gelen denen bir bitki kökü de antiseptik özelliğe sahip olup kullanılmaktadır.

Ebru ustamız, bu sanatın tasavvufu ilgisi olduğunu da düşünüyor. Buna sebep olarak ise ebrunun ilk örneklerinin dinî kitapların kaplarında ve hat sanatının zemini olarak kullanıldığını göstermektedir. Akgül, bu konuda şunları söylüyor: “Ebru süsleme eşyalarında kullanılmış. Mesela şu köşede duran, biz ona benzer bir eser yaptık. Bununla padişah fermanlarını gönderirmiş, açarlarmış bunu, *fermanları alırlarmış, bu da orda kalmış, zaten bunla gönderirlermiş.*” Ali Bey, “ebru”nun besmelesiz açılmadığı ve ustaların iki şekilde bu sanatın icazetini aldığı kanaatindedir: Biri, halk eğitim merkezlerinin zahiren vermiş olduğu sanat, diğeri de gerçekten maneviyatı olan bir sanat. Ebrucu Ali, bu sanatın manevi yönüyle ilgili şunları söylüyor: “Şimdi maneviyatın olduğu zaman besmelesiz açılmayan bir sanat, aynı Kur’an okur gibi sağdan sola doğru atılan, *teknenin ebrucuya küstüğü, ebrucunun tekneye küstüğü, küslük barışlık yaşandığı, lalenin Allah’ı temsil ettiği, gülün peygamberi temsil ettiği, sümbülün halk aşığının yaralanmış kalbini temsil ettiği, karanfilin güzelliği, uzun ömrü, saf ve temiz sevgiyi temsil ettiği manevi bir sanat.*”

Ebru, insanın karakterini de yansıtıyor. Örneğin Akgül’e göre, ebrucunun bazen ebru yapmak istemediği zaman o gün ne kadar ebru atarsa atsın ortaya yumuşak bir eser çıkmıyor. İnsan yumuşak olursa, hoş olursa, gerçekten yapmak istediğini yaparsa o zaman ortaya doğru düzgün bir eser çıkıyor. Ali Bey, ebrunun psikolojik tedavide kullanıldığı ve renklerin dili olduğu kanaatindedir.

Ona göre insan yumuşak, sakin, kendi halinde olduğunda kırmızı renkleri seçiyor. İnsan, öfkeli olunca farkında olmadan yumuşak renkleri seçebiliyor. Akgül, bu yüzden ebrunun, psikolojik tedavide kullanılabileceğine inanıyor. Bunun için de yıllardır ebru yapmasında ise şikâyetçi değil, bilakis memnundur.

Ustamızın, ebrunun en sevdiği yanı onu sanat eserlerinin zemini olarak kullanmasıdır. Çiçeklerin sembolik ifadesinin sonradan ebruya girdiğini söyleyen Ali Bey, bu sanatın esas özelliğinin defter ve kitapların iç kapaklarında kullanıldığını dile getiriyor. Akgül, hem geleneksel (kapak fonları) hem modern (sembolik) ebru yapıyor. Geleneksel ebru, belli bir çerçeveye sınırlı olup bu durumda ebrucu sanata yeni bir katkı sağlayamıyor. Ali Akgül öğrencilerine bu sanatı öğretme şeklini şöyle açıklıyor: *"Ben kendi kursiyerlerime mesela diyorum ki geleneksel lalede iki yaprağı yere bakar, iki yaprağı göğe bakar: Mevlana gibi. Lale bir anda Allah'ı temsil ediyor ve bunda hiç taviz vermem. Ama derim bu geleneksel lale, işte bu da artistiği. Yani her ikisini öğrettiğin zaman o zaman da şöyle yapmış olursunuz; normal düz bir şeyle yaptığın zaman orda senin öğrenci yetiştirme şansın azalıyor. İnsanlara bunu öğretme şansın, sevdirmeye şansın azalıyor. Mesela, ben kursu açtığım zaman her zaman şunu yapmışımdır; kursu açtığım zaman hadi gelin bakalım herkes boyaları eline alsın, ezmeye başlayalım dediğin anda sende elli iki öğrencin varsa yirmi beşi gider. Ben hemen tekne açarım, herkese birer tane ebru attırırım, zorla birer tane lale yaptırırım, şöyle yap, bu tarafa çek, herkese birer eser götürttürürüm. O onları kamçılar ki ondan sonra eziyetlerine katlanmaya başlarlar. Eğer direk eziyetlerine başladığın zaman ebruyu yarım bırakırlar, belki o kaçanların içinde çok iyi ebrucu var. Onlarda fırsatlarını kaçırmış oluyorsunuz ve bu sanata ihanet etmiş oluyorsunuz, hizmet etmemiş oluyorsunuz, onun için ben bu şekilde kolaylaştırarak çalışıyorum."*

2. Ali Akgül'ün Ebru Sanatına Katkıları

Akgül, ebru sanatında kullanılan geleneksel aletler yanında kendi icadı olan aletler de eklemiştir. Örneğin tekne, fırça, emici kağıt, biz vb. aletler gelenekseldir; ama bunların dışında ebru yapmayı kolaylaştıran yıldız biz, tarak vb. aletler ise Akgül'ün icadıdır. Kendisi çalıştığı mekânın 365 gün ebru yapmaya müsait olduğunu şöyle dile getirir: "Hayır, bu ince fırçalarda, bunlarda büyük fırça. Bu odada 365 gün 6 saat hangi saatte gelirse gelsinler, ebru atabilecek durumda bulunuyor. Tekne var, fırçalarımız var, emici olan kâğıdımız var ve biz takımı var. Şimdi mesela biz takımı çivilerle bir özelliği olmayan çivilerle yapılmış. Bunla şeyleri kapalı batırdığımızda boyayı sadece üzerine degen boyayı yani üzerine sıçrayan boyayı alıp bunu damlatarak meydana geliyor. Şimdi bununla ilgili de şurada bir şey yaptım zaten o şeyden atacaktım. Mesela öğrenciler devamlı bizlerimi aldıkları için bizim nerde bizim nerde diye çok aradığım için de böyle bir şey mesela ebruda yok yıldızlı biz. Bu şekilde bunu kullanıyoruz biz. Ebruda genelde derslerde kullandığım bir biz." Bu cümlelere dikkat edildiğinde ebruda "biz" in olduğu anlaşılmaktadır ama "yıldız biz" Akgül'ün icadıdır ve bu da kendisinin dediği gibi bir mecburiyetten ortaya çıkmıştır.

"Yıldız biz" in dışında "tarak" dediği bir alet de sadece Ali Akgül tarafından kullanılan bir malzemedir. Normalde ebrucularda tek tip, düz 1 cm'lik taraklar kullanılır. Oysa kendisinin icad ettiği "tarak" sökülebilen, vidalı, 2 cm hatta 3 cm uzayan bir alettir. Kendisinin ifadesiyle ebru sanatında bu tarz bir "tarak" yoktur. Bunu şöyle anlatıyor: "Bu şekilde söküp istediğiniz ölçüye 2 cm, 3 cm şey yapabiliyorsunuz. Mesela bunu aradan alabiliyorsunuz. Bunlar vidalı, bunları aradan alabiliyoruz. Böyle bir şey de ebruda yok. İşte biz, araştırma yapıyoruz."

Akgül, "çatlatma ebru" nun da sadece Çankırı'da çıkan bir ebru olduğunu ve şu ana kadar başka hiçbir yerde olmadığını söyleyerek

bu ebruyu da kendisinin keşfettiğini ifade etmektedir. Bu tarz, sanki parçaların kesilerek yapıştırılmış izlenimini uyandıran bir ebru türüdür. Aslında bu da, normal teknede normal bir şekilde yapılan bir ebru çeşididir. Bir de “arapsamko” denilen bir malzeme var. Bu, Ali Bey’in ebrularında kullandığı bir tekniktir. Örneğin “arapsamko” ılık suya konulur ve ılık suda belli bir miktar bekledikten sonra erir. Eridikten sonra boş beyaz kâğıt alınır, ışıklı bir panoda çizmeden yapılacak şeklin olduğu kısma sürülür. Fakat bir kâğıda değil, üç dört tanesine sürülür. Çünkü bazen renkler birbirine girebiliyor.

Mesela bayrak şeklinin olduğu kısma arapsamko sürüldükten sonra kırmızı renk zemine atılır. Arapsamko olan yerler boyayı tuttuktan sonra teknenin dibine çöker. Kâğıt, tekneden çekilince o kısımlar beyaz olarak kalır. Ebru ustamız, bu teknikte geçici spreylere, yapıştırıcıların da kullanıldığını söyleyerek gül, lale, sümbül gibi klasik ebruların dışında bayrak, kabe, kuş vb. yeni örnekleri de ebru sanatına dâhil ettiğini ifade ediyor. Örneğin, tavus kuşunu ebruda kullanmasını şöyle açıklıyor: “Mesela tavus kuşu ebruda yok. Ebruya tavus kuşunu niye soktun diyecekler. Şimdi mesela ben şuradan yaptım. Annemin çeyiz sandığının üstünde tavus kuşu vardı. Şimdi tavus kuşu Osmanlıda bir gelenek yani bu da bir Osmanlı sanatı, tavus kuşu da olsun dedim. *Almanya’dan çok istediler bu tavus kuşunu. Mesela deve kervanını koydum. Deve kervanını koymamın sebebi şu: Resullallah (s.a.v) Efendimizi bana hatırlatması, kabeyi hatırlatması. Yani bir manevi haz veriyor. Bu da bir manevi sanatsa bu da olabilir dedim de koydum.*”

Sonuç

Geleneksel sanatlarımızdan ebrunun devam ettirilmesi zahmetli ve emek isteyen bir sanattır. Bunun hakkıyla yerine getirilmesi için ise bu işe gönül vermek gerekmektedir. Ali Akgül de Çankırı’da böyle bir misyonla Çivitçioğlu Medresesi’nde söz konusu geleneksel sanatımızı yaşatan ve ona yeni katkılar sağlayan sanatkar ruhlu bir ebru ustasıdır. Şimdiye kadar pek çok talebe yetiştirmesinin yanı sıra sergiler de düzenlemiş ve elde ettiği kazancı Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağışlamıştır. Faaliyetlerini hâlâ sürdürmesinin, ebru sanatının geleceği açısından, en azından Çankırı için, çok önemli olduğu kanaatindeyiz.

ÇANKIRI YENİ CAMİ

NEW MOSQUE IN THE CENTER ÇANKIRI

Mehmet Emin YILMAZ

Y. Mimar – Restorasyon Uzmanı

Hasan Fevzi ÇÜGEN

Mimar

Fatih M. TANRIVEREN

Sanat Tarihçi

Asır Proje Restorasyon Mimarlık,

e-posta: bilgi@asirproje.com.tr

ÖZET

Bani Hazinedar (devlet malı muhafaza eden memur) Hacı Mehmet Ağa tarafından 1167/1754 yılında inşaa ettirilen ve bir külliye içerisinde yer alan Yeni Camii, Çankırı'nın bilinmeyen geç dönem yapıları arasındadır. 2009 yılına kadar varlığından haberdar dahi olunmayan bu yapı ne acıdır ki günümüze yanlış onarım ve eklere maruz kalarak ulaşabilmiştir. Külliye'nin diğer yapılarından olan mektep ve muallim evinin olduğunu ise kayıtlı cami vakfiyelerinden öğrenmekte olup günümüzde yerleri bilinmemektedir.

Enine dikdörtgen plan tipinde olan eserin dört omuzlu kırma çatısı alaturka kiremitlidir. Avlu duvarlarıyla çevrili olan yapı müstemilat ve kuzey batıda tek şerefeli minareden oluşmaktadır. Geç Dönem mimarisinin tipik bir camisi olan yapı günümüzde halen kullanılmakta olup onarıma muhtaç bir şekilde ilgi beklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Geç Dönem, Çankırı, Külliye, Hazinedar, Yeni Camii, Restorasyon

ABSTRACT

Yeni Cami (New Mosque) which was built by Hacı Mehmet (state treasurer) in a complex in 1167/1754 is one of the unknown buildings late period. People were unaware of its existence until

2009 and unfortunately it survived to the present day by being exposed to improper repairs and attachments. We learn about the school and the house of teacher which are the other buildings of the complex from the records of the mosque, however their places are not known at the present day.

The four shouldered pitched roof of the building, which has a rectangular plan, has Turkish style tiles. The building surrounded by the courtyard walls consists of an outbuilding and a minaret with one minaret balcony in North West. The building which is a typical mosque of late period is still in usage at present and waiting for interest in disrepair.

Key words: Late period, Çankırı, the complex, treasurer, New Mosque, Restoration

Yeni Cami, Çankırı ili, merkez ilçesi, Mimar Sinan Mah. (eski Yoğurtçu Mah.), Yeni Cami Sokak, 151 ada, 2 parselde yer almaktadır. Hazinedar Hacı Mehmet Ağa tarafından inşa ettirilmiş olan cami, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 03.08.2009 tarih ve 4327 sayılı kararı ile tescillenmiştir¹.

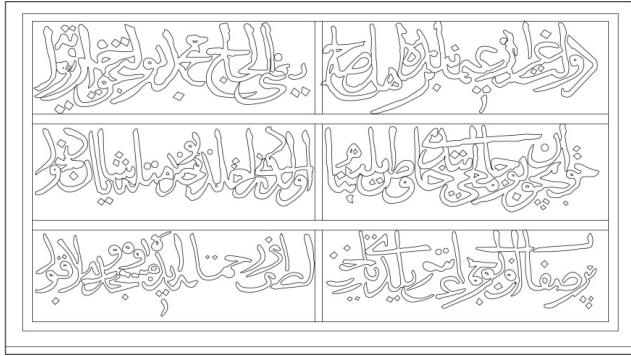
¹ 2009 tarihine kadar tescillenmemiş olan bu yapının, bu tarihe kadar isminin dahi duyulmamış olması bizleri üzmemekte ve bu çalışmanın oluşturulmasında ana gerekçe olmaktadır.

Tek katlı inşa edilmiş olan kâgir yapı, enine dikdörtgen planlı olup harimi dıştan dışa 14.91x13.09 m. ölçülerindedir. Sokak dokusu ve çevresindeki evlerin konumuna göre şekillenmiş olan avlunun girişi batı kısımdan sağlanmıştır. (Foto 1-2).

Kuzeybatı köşesindeki minare, sonradan cephesi çimento harçla sıva yapılmış olan taş kaidelidir.

Avlunun kuzey cephesindeki duvar sonraki dönemlerde yükseltilmiş ve harimin kuzey beden duvarı ile arasındaki boşluk kapatılarak iki katlı bir müştemilat yapılmıştır. Yapının özgün planına baktığımızda, hem kuzeyden² hem de batı cepheden girişi bulunmaktadır. Kuzeyinde yer alan mahfil katına çıkış son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinden merdivenlerle sağlanmıştır.

Kitabe ve Vakfiye Kayıtları:Yapı kitabesi, kuzey cephedeki kapının üzerinde yer alırken sonraki dönemlerde kuzeydeki ekin yapılmasıyla birlikte müştemilatın giriş yanındaki iki pencere arasına alınmıştır.0.38x0.67 m. ölçülerindekiboyuna dikdörtgen olan sülüs hatlı, iki sütun ve altı sıradan oluşan kitabe şöyledir: (Foto 3)

Kitabenin okunuşu:

*Devlet-i garaz-ı îmânında bir ehl-i sâlih /
Ya 'ni el-Hac Muhammed bulacak hayrâta yol
Hak için bu cami 'î itdi ... ile binâ / Oldu
dâr-ı hulde bu hizmete şayân-ı duhûl
Pür-sefâ olup cemâat eyledi tarihini / "Lütf
u rahmet eyledi bu mescid-i Mevlâ kabûl"*

Son mısraın ebcet hesabına göre son mısra

2 Müştemilatın yapılmasıyla birlikte buradaki giriş kullanılmamakta olup atıl eşyaların konduğu depo vazifesi görmektedir.

bize binanın yapılış tarihini vermektedir ki bu da H.1167/M.1753-54 yılına karşılık gelmektedir. Ayrıca binanın aynı tarihli vakfiyesi de bulunmaktadır³.

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde⁴ ve Çankırı Belediyesi, Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivinde⁵, Hazine Hacı Mehmed Ağa evkafına ait cami ve mekteple ilgili belgeler bulunmaktadır. (Belge 1-6).

Yapının Ayrıntılı Tanımı: Enine dikdörtgen plan tipinde olan cami tek katlı, kırma çatılı ve kuzeyine sonradan yapılan iki katlı müştemilat kısmından meydana gelmektedir (Foto 4/ Çizim 1). Yapı, batı, güney ve doğu tarafından çevrilen duvarlarla açık avlulu şekildedir. Avlu içerisindeki cami, güneybatı köşede yer alan sonradan yapılmış wc, batı avlu duvarındaki abdestlik ve doğu kısmında yer alan hazireden oluşmaktadır. Yapının 1754 ve 1805 tarihli belgelerde bahsedilen ve banî tarafından cami yanına yaptırılan mektep ve menzil inşası (muallimin ikamet etmesi için) ise günümüzde yerleri belli olmayıp sadece vakfiye kayıtlarında isimlerini görmekteyiz.⁶

3 Yeni Cami Vakfiyesi, Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivinde 1844 numaralı defterde 62-63-64 ve 65. sayfalar da yer almaktadır.

4 BOA - Cevdet Maarifi, 170/ 8463, H. 2.R.1169 (M. 5.1.1756): Çankırı kasabasında Yoğurtçu mahallesinde Hazine Hacı Mehmed Ağa Camii evkafından bir cihetin tevcihi; BOA - Cevdet Evkaf, 572/28856, H. 10.L.1172 (M. 6.6.1759): Çankırı'nın Yoğurtçu mahallesindeki Hazine Hacı Mehmed Ağa'nın bina eylediği cami ve mektep cihetinin tevcihi; BOA - Cevdet Maarif, 173/8635, H. 29.R.1187 (M.20.7.1773): Çankırı'daki Hazine Hacı Mehmed Ağa Camii vakfından İstanbul'da Gureba Hüseyin Ağa Camii'nde vazilik cihetinin tevcihi; BOA - Cevdet Maarif, 173/8645, H. 13.Za.1200 (M. 7.9.1786): Çankırı'da Hazine Hacı Mehmed Ağa mektebi ve camii evkafı tevliyetinin tevcihi; BOA - Cevdet Maarif, 33/1632, H. 15.Z.1207 (M. 24.7.1793): Çankırı kasabasında kain Yoğurtcu Mahallesi'nde Dergah-ı Ali gediklilerinden Hazine Hacı Mehmed Ağa'nın mekteb ve camii vakfından devirhanlık cihetinin tevcihi; BOA - Cevdet Evkaf, 83/4103, H. 18.Za.1214 (M. 13.4.1800): Çankırı Yoğurtcu mahallesinde Hazine Hacı Mehmed Ağa Camii Vakfı yasinhan ve cihet-i sairesinin tevcihi; BOA - Cevdet Maarif, 17/1657, H. 7.L.1216 (M.10.2.1802): Hazine Hacı Mehmed Ağa'nın Çankırı kasabasında Yoğurtçu Mahallesi'nde kain mekteb ve camii vakfına dair arzuhal; BOA - Cevdet Maarif, 20/951, H. 19.Za.1219 (M.19.2.1805), Çankırı kasabasında Yoğurtçu Mahallesi'nde Hazine Hacı Mehmed Ağa Mektebi hakkındaki arzuhal; BOA - HAT, 1512/49, H. 29.Z.1225 (M. 25.1.1811): Çankırı kasabasındaki Hazine Hacı Mehmed Ağa Camii hitabetinin Osman Halife'ye tevcihi. a.g.y.tt

5 Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivinde Bulunan, Hazine Hacı Mehmed Ağa'nın Çankırı'da Yoğurtçu Mahallesinde inşa ettirdiği cami (H.1167) ve mektep vakfiyesi, 1844 Numaralı Vakıf ve Berat Suret Kayıt Defteri, Sayfa 62,63,64,65,66 (bkz. Belge 1,2,3,4,5)

6 T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve Çankırı Be-

Avlu, batı cephesinden sokak dokusuna göre dışa doğru kıvrılan yaklaşık 1.15 m. yüksekliğindeki ve kuzeyde devam eden avlu duvarı sonraki dönemlerde yapılmış olup taş örgülüdür. Avlu duvarının diğer kısımlarını ise; doğuda yığma tekniğinde yapılmış kerpiç duvar kalıntısı,⁷ güney kısımda ise kerpiç evlerin bağdadi duvarları oluşturmaktadır. Batı avlu duvarı yüzeyinde, profil destekli üstü sactan yapılmış sundurmalı bir abdestlik yer almaktadır. Güneybatı köşesindeki tuğla üzeri çimento harç sıvalı wc ve hemen ön kısmına yapılmış ahşap direk destekli üstü sac örtülü olan sundurma şeklindeki odunluk ise sonradan yapılmıştır. Ayrıca avlunun doğu kısmında iki mezarlı bir de haziresi bulunmaktadır. (Çizim 2-5).

Harim, içten içe 12.43x10.63 m. ebatlarında ve ortalama 1.20 m. kalınlığında taş duvardan inşa edilmiş, tek mekânlı ve enine dikdörtgen planlıdır. Batı ve kuzeyden olmak üzere iki girişi bulunup, müştemilatın yapılmasıyla kuzeydeki giriş kullanılmamaktadır. (Foto 5). Batı cephedeki girişi, kesme taş söveli basık kemerli ve iki kanatlı ahşap kapılıdır. Batıdaki bu girişin ön tarafı ise sonradan yapılmıştır. Kuzey kısmı minareyle, güney kısmı ise küçük cam bölmelerle kapalı olan bu ayakkabılık bölümünün üzeri, sundurma şeklinde çatılı olup marsilya tipi kiremitle örtülüdür. İki sıralı pencere düzenine sahip harimi, alt sırada 11 ve üst sırada da 13 adet olmak üzere toplam 24 adet pencere aydınlatmaktadır. (Foto 6). Harimin kuzey duvarı boyunca ahşaptan yapılmış mahfil yer almaktadır. Harimin alt ve üst kat pencereleri arasına kat bölünmüşlüğü havasını katmak için alçı bir kornişle çevrelenmiştir. Bu kornişin alt kısmında harimi batı, güney ve doğu yönlerinde dolanan, uç kısımları ovalleştirilmiş boyuna dikdörtgen formlu alçı levhalar içindeki “Kaside-i Bürde” talik hatlıdır. Bu levhaların zemininde kahverengi, lacivert ve siyah yağlı

boya kullanılmışken yazı kirli beyaz şeklinde yapılmıştır⁸. Mihrap duvarının doğu alt pencereleri arasına yapılan enine dikdörtgen formlu, lacivert zemin üzerine altın sarısı renginde “kelim-i tevhid” yazılmış bir levha daha yer almaktadır. Batı, güney ve doğu kısımdaki üst kat pencere aralarında ise yine talik yazıyla “Allah, Muhammed ve Dört Halife’nin” isimleriyle birlikte “Hasan ve Hüseyin’in” yazıldığı 11 adet alçı rozetler yer almaktadır. Bu rozetlerin zemini siyah olup yazı ve süslemelerde sarı, lacivert ve gri renkler kullanılmıştır. Harim, mahfil ve mahfile çıkan merdivenlerin duvar alt kısmı, lambri görüntüsü veren duvar kâğıtları yapıştırılmıştır.

Tamamen alçı malzemeden yapılmış olan mihrap, 2.40x3.90 m. ebatlarında, boyuna dikdörtgen formlu olup derin yarım daire nişlidir. Kible duvarında cephenin tam ortasında yer alan mihrabın üstünde ise bitkisel ve geometrik motiflerin kullanıldığı, vitray tekniğinde yapılmış ve alt kısmını mihrabın kapattığı yuvarlak formlu bir tepe penceresi bulunmaktadır. Bu vitraylı tepe penceresinin orta kısmında ise Allah’ın isimlerinden olan “Yâ Fettâh” aynalı şekilde yazılmıştı. Hafif at nalı formunda ve alt kenarları dilimli olan mihrap kavsarası, etrafını üç taraftan silmelerle çevrilmektedir. Beden duvarından hafifçe dışa doğru taşkın olarak yapılan mihrabın kavsara içi, kenarlardan simetrik olarak içe doğru incelenerek uç kısımlarının birleştiği yay şeklindeki iki silmeyle hareketlendirilmiştir. İmamın durduğu kısım ise 0.05 m. ahşap seki şeklinde harim zemininden yükseltilerek ayrılmıştır. (Foto7-8/ Çizim 6).

Minber, 3.18x0.78 m. ölçülerinde 5.36 m. yüksekliğinde, 10 basamaklı olup özgün değildir. Özgün olan minberin yeri, mihrabın batı tarafındaki iki pencere arasındayken sonradan yapılan minber, güneybatı köşeye alınarak yeri değiş-

lediyesi Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi, Osmanlı Belgelerinde Çankırı, Çankırı-2008, s.47.

7 Hazire arkasındaki yığma tekniğinde yapılmış olan kerpiç duvar kalıntısının, özgün avlu duvarına ait olması muhtemeldir.

8 Levhalarındaki özgün yazılar sonraki dönemlerde boyayla kapatılmış olup “Kaside-i Bürde” yazılmıştır.

9 Buradaki rozetler de levhalar gibi özgün olup sonraki dönemlerde (muhtemel “Kaside-i Bürde”nin yazıldığı dönemde) süslemeleri yenilenmiştir.

tırılmıştır. **(Foto8).** Tamamen ahşaptan yapılan minber oldukça sade olup özelliksizdir. Giriş kısmının üst panosunda besmele-i şerif ve kelime-i tevhidin yazılı olduğu 1378/1958-59 tarihli bir levha asılmıştır. Bu girişin üst kısmı ise dilimli üçgen alınlıkla hareketlendirilmiştir. Aynalık kısmı dış ve orta kısımda silmelerin oluşturduğu üçgenler yer alırken süpürgelik kısımda bu silmeler zikzaklı şekilde çıtaların çakılmasıyla hareketlilik oluşturulmuştur. Üst bölümde köşelerden dört taşıyıcı ahşaplarla yükseltilen köşk yer almaktadır. Altıgen olan külâh kasnağının her bir kenar yüzeyi, nişli olup bunun üzerine oturan yine altıgen külâh ve uç kısmında da pirinç malzemeli alem ile sonlanmaktadır. **(Çizim 7).**

Yapının güney ve batı cephelerinin birleştiği köşede yer alan *vaaz kürsüsünün, alt kısmı ahşap malzemeden olup üzeri alçı sıvalıdır. Alçı korkulukları olan kürsü, yerden 0.05 m. yükseklikten başlamakta olup 1.40x1.40 m. ölçülerindedir. Yarım daire şeklinde kaideye oturan korkuluk yağlı boya ile boyanmıştır. Korkuluk üzerine simetrik olarak ters-düz şeklinde diklemesine yapılan damla gözler, üçerli grup halinde enine şeklinde sıralanmış ve toplamda 12 adet bulunmaktadır. Bu grupların tam orta kısmına ise kalıp şeklinde bir meşale yapılmıştır. Kaide kısmı zemine doğru daralan yarım koni formudur. Bu form üzerine 18 dilimli yelpaze şeklini andıran geometrik motiflerle bezenmiştir.*

Kuzey duvarı boyunca yer alan *mahfilî, altta ve üstte 8 ahşap direk taşımaktadır. (Foto 9).* Mahfilin alt kısmında, direkler arası sahte kaş kemerli geçiş sağlanmışken üstte ahşap direkler üzerine oturmuş yastıklardan oluşmakta olup alt ve üst simetrik şekilde 5 gözlüdür. Giriş kapısından girildikten sonra mahfilin üst kısmı tekne tonoz şeklinde yapılmışken diğer kısımların tavanı düz ahşap örtüdür. Kuzeybatı köşeden ilk 4 basamağı betonarme olarak ve buna paralel çıkan 8 ahşap basamaklarla mahfile toplam 12 basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Son cemaat mahallinin zemini (giriş kapısı bölümü hariç) harim

zemininden 0.25 m. yükseltilmiş olup döşemesi ahşaptır. Kuzey giriş kapısının batı kısmında bulunan sahte kaş kemerli gözler açıkken, doğdakiler camekân bir bölmeyle sonradan kapatılarak imam odası haline getirilmiştir. Giriş kısmı üstünün harime doğru taşırılan mahfil balkonu ve mahfil katının ön kısmı, çıtalı ahşap korkulukludur. Balkonun basamak hizasından iç kısmın yarısına kadar giren korkuluklar, merdiven boşluk etrafında “L” biçimini almıştır. Mahfil balkonu 0.15 m. yükseltilerek üst zemini ikiye ayırarak bölünmüşlük havası katmıştır. Üst kısımda üçer pencere açılarak aydınlatma sağlanmışken bu pencerelerden doğuda olanı sonraki dönemlerde mahfil zeminine indirilerek arkadaki derslik kısıma geçişi sağlayan kapı haline getirilmiştir. Kuzeybatı köşesinden, sivri kemerli küçük bir kapı açıklığından minareye geçiş sağlanmıştır. Mahfil balkonunun alt kısmı “S” şeklinde kıvrılan ahşap ile kaplanmaktadır. Alt ve üst kat arasında kalan mahfil alnında ise bağdadi tekniğinde boydan boya iç bükey şeklinde sade bir bordür yer almaktadır.

Tavan, enine dikdörtgen şeklinde düz ahşap örtülü olup özgün değildir. (Foto 10). Eşit aralıklarla mihrap yönüne paralel bir şekilde çıtalar çakılarak tavan dilimlenmiştir. Dış bordür, sade ve turkuaz renklidir. Köşe süslemelerinde bir çiçeğin ¼’i kullanılmıştır. Aynı şekilde yapılan iç bordürdeki ¼’lük çiçekler ise dış bordürdekine nazaran daha irice kullanılmıştır. İç kısımdaki köşeleri pahlı olan zeminin çevresi ve iç kısımdaki enine uzanan çıtaların rengi yeşile boyanmış olup sadedir. Zeminin ortasında, iç içe geçmiş iki sıra çıtaların çevirdiği altıgen tavan göbek bulunmaktadır. (Çizim 8). Göbeğin iç kısmına ise geometrik grift motiflerin çevrelediği oniki kollu yıldız yer almaktadır. Göbekteki altıgen dış çıta ve içteki geometrik çıtalar yeşile, altıgen iç çıta ise yağlıboyayla kahverengine boyanmıştır.

Kuzey kapısından harime girilen orta mahfil gözünün tavanı ahşap tekne tonoz şeklinde iken diğer kısımlar alt ve üst katların tavanları, eşitara-

lıklarla boyuna yerleştirilmiş ince çıtalar çakılarak tavan dilimlenmiş ve gri renkli yağlı boyayla boyanmıştır.

Müştemilatın alt katındaki kurs (erkek derslikte) tavanında, eşit boydaki çıtaların boyuna uzatılarak yapılmış bir ahşap örtü yer almaktadır. Üst kattaki kursta (bayan derslikte) ise eşit aralıklarla boyuna yerleştirilmiş ince çıtalar çakılarak tavan dilimlenmiş ve ortaya oniki dilimli daire formu göbek çakılmıştır¹⁰. İçi geometrik motiflerle bezenmiş olan göbek dilimleri, turkuaz ve siyah renklere dönüşümlü olarak boyanırken, çıtalar yeşil renkli yağlı boya ile boyanmıştır.

Beden duvarları ile tavanın birleştiği köşelere (geçiş kısmına) içte geniş dışta ise dar bir dış bordürle çevrelenmiş kalemişi süslemeler özgündür¹¹. Bağdadi tekniğinde yapılmış bu bordürler mahfil katında devam etmemekte olup harim tavanı çevresini dolanmaktadır. Bu bölümde kitabeli zencirek motifi kullanılmıştır. Kitabeli zencirek motifinin zemini sarı, turuncu, mavi ve yeşil renklerin kullanılarak yapılan soyut ve natüralist bitki bezemeli kompozisyonlar görülmektedir. **(Foto 11)**.

Süsleme Elemanları:Taş örgülü olan yapının, dış cephe yüzeylerinin sonradan çimento harçlı sıva ile kapanmasında dolayı dış kısımda süslemenin olup olmadığı görülmemektedir. Dış kısımda sadece minarenin şerefe altında üç sıra taş malzemeli kirpi saçak arasına yatay olarak yerleştirilmiş tuğla örgüsünde görülmektedir. İç kısımda yoğunluk gösteren süslemeler ahşap ve alçı malzeme üzerine yapılmış olup çoğu orijinalliyini yitirerek ve deformelere uğrayarak günümüze gelmiştir. Tahrip olan bu süslemeler sonraki dönemlerde halk tarafından yapılan farklı renkte yağlı boyalarla onarılmaya çalışılmıştır.

Ahşap yapının mahfil, minber, tavan ve döşemelerde, kapı ve pencere kanatlarında kullanılmaktadır. Daha çok çakma tekniğinin uygulan-

dığı bu malzemede yer yer kabartma teknikleri de görülmektedir. Motifler genellikle geometrik ve bitkisel bezemelidir. Geometrik motifler, minber aynılığı ve süpürgeliğinde, tavan göbeklerine çakma tekniğinde görülürken, mahfilin kemer ortalarındaki mukarnaslı birleşim yerleri, mahfil köşkünün ön kısım köşelerindeki stalaktit uçlu küçük direklerde ve ahşap dikmeler üzerine konan yastıklarda oyma tekniğinde görülmektedir. Batı ve kuzey girişlerdeki orijinal iki kanatlı kapılar ise kasetleme tekniğinde olup üzerinde geometrik yatay ve dikey kısımlardan oluşmaktadır.

Alçıyapının iç duvarlarını sıvamada kullanılmış olup mihrap, vaaz kürsüsü, pencereler arsındaki rozetlerde, kat silme (korniş) altındaki “Kaside-i Bürde” levhalarında, duvar ile tavan arasındaki bordürlerde ve mihrap üstü vitraylı tepe penceresinde kullanılmıştır. Ajur, kalemişi ve kalıplama teknikleri kullanılarak yapılan süslemeler geometrik, bitkisel ve nesnel süslemelidir. **(Foto 12)**

Müştemilat (kuran kursu), avlunun kuzey taş duvarları üzerine çimento harç sıvalı tuğla örgüyle yükseltilmiş olup harimin kuzey cephesine sonradan yapılmıştır. İki katlı olan müştemilatın alt katı erkek derslik iken üst katı bayan derslik olarak kullanılmaktadır. Müştemilat girişinden caminin kuzeybatı köşesine kadar olan kısım, bir duvarla ayrılarak yapının kuzeybatı köşesine bitişik olarak yapılan ve vâkıfların sahibi olduğu yapıya dahil edilerek ayrılmıştır. Müştemilatın yapılmasıyla kuzey kısmındaki orijinal kapı kullanımı dışı bırakılmıştır. Girişi, kuzey cephedeki orijinal kapının aynı istikametinde hafif doğuya kaydırılmış bir şekilde, merdivenlerle kursa (bayan dersliğe) çıkışı sağlanmıştır. Aynı zamanda kuzeyde yer alan mahfildeki ikici kat pencerelerden doğu kısmında olanı, sonraki dönemlerde mahfil zeminine kadar indirilerek kapıya dönüştürülmüştür. Harimden girişi sağlanan bu kapı bayan dersliğe geçilen ikinci kapı görevindedir. Orta kısımdan ahşap paravanlarla ikiye bölünen üst kat, biri derslik diğer kısım ise depo olarak

10 Bayan derslikte yer alan dilimli bu göbek, yapının özgün tavanından günümüze kalan bir parçasıdır.

11 Buradaki özgün kalemişleri barok-rokoko tarzında olup cami dönem özelliğini yansıtmaktadır.

kullanılmaktadır. Kuzeyden dersliğe çıkan bu müştemilat merdivenin alt kısmı ise atıl eşyaların konduğu ayrı bir depo durumundadır. Müştemilatın alt katı ise erkek derslik olarak kullanılmaktadır. Girişi minarenin yan tarafından yani müştemilatın avlu içinde kalan batı cephesinden sağlanmaktadır.

Pencereler, iki sıra düzene sahip olup harimde, alt sırada 11, üst sırada da 13 adet olmak üzere toplam 24 adet pencere bulunmaktadır¹². Ayrıca sonradan yapılan müştemilat kısmında ise alt ve üst sırada simetrik olarak yapılmış 3'er adet olmak üzere toplam 6 adet daha pencere eklenmiştir. Birbirine simetrik olarak yerleştirilmeye çalışılmış olan harim pencereleri, boyuna dikdörtgen şeklinde yapılmıştır. Doğu kısmında 6, batıda 5, kuzeyde 4 ve güney kısmında ise 9 adet pencere ile aydınlatılmaktadır.

Dıştan kesme taş söveli¹³ ve lokmalı demir şebekeleri olan pencereler iç kısımda alçı sıvalıdır. Üst kısımda yer alan pencereler alttakilere nazaran daha dar ve yüksek yapılmıştır. Alt pencereler camlı iki kanatlı olarak yapılırken, üst pencereler camlı ve ortadan tek kanatla açılmaktadır. Müştemilat kısmındaki simetrik pencereler ise boyuna dikdörtgen olup 6 adettir. Alt kısmı daha dar ve kısa olan pencerelerin hepsi cam bölmeli olup ortadan tek kanatla açılmaktadır.

Dört omuzlu ahşap kırma olançatı, marsilya tipi kiremitle kapatılmıştır. Yapının yağmur suyu tahliyesini sağlamak için güney kısmı hariç diğer cephelere plastik malzemeli oluklar yerleştirilmiştir. Sadece batı girişin üst kısmına konan plastik tahliye borusu, diğer cephelere konmamıştır¹⁴. Kuzeybatı köşede bulunan ve vakıflara ait olan

yapının sonraki dönemlerde caminin bu kısmının iptal edilerek yapıya dahil edilmesiyle üst örtü kiremitleri de alaturkayla değiştirilmiştir. Saçak altları ise ahşap tahtalarla kaplanmış. Güney cephedeki saçak altının yarısı sonradan yapılmış olup çitalı ve vernikle boyanmıştır.

Minare yapının kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Tek şerefeli minare 23.18 m. yüksekliğinde, 42 basamaklı olup iç kısımda, kaideden külaha kadar bir ahşap direk desteklenmektedir. Mahfil katından sivri kemerli bir kapıyla geçilen şerefenin giriş kısmının sağında aydınlatılmasını sağlamak için bir niş yapılmıştır. Taş kaide üzerine oturan tuğla gövde, sonraki dönemlerde çimento harçlı siva yapılarak kapatılmıştır. Gövde kısmındaki bilezikler arasına konan, biri altta diğeri ise ortada olmak üzere iki tane küçük mazgal pencereyle bulunmaktadır. Aynı şekilde kaideye de yapılan bu siva, dıştan minare örgü malzemesini tamamen kapatmaktadır. Şerefe altı, üç sıra taş malzemeli kirpi saçak arasına yatay olarak yerleştirilmiş tuğla örgüsüyle bezenmekte olup şerefe korkulukları betonarmedir. Çinko kaplı olan külah uç kısmında alemle son bulmaktadır.

Camide yapı malzemesi olarak taş, tuğla, ahşap, metal, tuğla, çimento harçlı siva ve alçı kullanılmıştır.

Taş ile inşa edilmiş olan harim duvarları, sonraki dönemlerde dışta çimento harçlı siva, iç kısmında ise alçı ile sıvanarak kapatılmış olup duvar örgüsü tam olarak görülmemektedir. Harim duvarlarının kaba sıvasının kapatılması ise batı cephesi koyu sarı olmak üzere, kuzey ve güneyler açık sarı şeklinde boyanmış olup doğu cephesine boya yapılmamıştır.

Avlu duvarlarını; kuzey ve batı kısımlarını taş malzeme oluştururken, doğu kısmında kerpiç duvar kalıntısı, güney kısmında ise kerpiç evlerin bağdadi duvarlarıyla sınırlandırılmıştır. Taş öröğülü olan minare kaidesi, harim beden duvarları gibi sonradan çimento harçla siva yapılmış ve sarı renge boyanmıştır.

Minarenin gövde kısmı ise orijinalde tuğla

12 Mahfil katında, günümüzde kursa geçiş olarak kullanılan doğu kısmındaki kapı, orijinalde pencere olarak kullanılmaktaydı. Onunla beraber yapının orijinalinde toplam 25 adet pencere yer almaktadır.

13 Günümüzde ahşap pervaz çakılan pencerelerin, sıvasının dökülen kısmına baktığımızda sövelerin özgünde kesme taş olduğu görülmektedir.

14 Kuzey ve doğu saçaklarının uç kısımlardan açık bir şekilde tahliye edilen yağmur suları cephelerin saçak altı kısımlarına zarar vererek ahşap kaplamalarda deformelere neden olmuştur. Aynı zamanda müştemilat kısmının minare kaidesi üzerindeki saçakta, oluk uçunun açık bırakılarak bu kısımdan akan yağmur suları minare kaidesinde de bozulmalara sebep olmaktadır.

örgülü olup üzeri diğer kısımlar gibi çimento harç sıvalıdır. Şerefe korkulukları betonarme olurken şerefe altındaki taştan yapılmış kirpi saçak ve bu saçaklar arasına yatay olarak atılmış tuğla malzemeler yer almaktadır. Şerefe külâhı ise çinko kaplıdır. Sonraki dönemlerde yapılan müştemilat bölümünün duvarında ise tuğla örgü kullanılmıştır.

Harimin iç kısmındaki duvarlar, sonradaki dönemlerde alçıyla sıvanarak yenilenmiştir. Ayrıca mihrap ve vaaz kürsüsünün korkuluğu da alçı malzemelidir. Tavan ile beden duvarlarının birleştiği kısımdaki (mahfil katı hariç) bordürler bağdadi şekilde alçı üzeri kalemişi süslemelidir.

Ahşap minber, vaaz kürsüsünün kaide kısmı, tavan ve döşemede, saçak altı kaplamasında, pencere ve kapı kanatlarında kullanılmıştır. Dört omuzlu ahşap kırma çatı, marsilya tipi kiremitlerle kaplanmıştır.

3. Restitüsyon, Dönemler ve Değerlendirme

Restitüsyon çalışmamız, yapının inşa edildikten sonraki dönemlerde uğramış olduğu değişiklikler, yıkıntılar ve eklemelerdeki izler göz önünde tutularak gerçekleşmiştir. Eserin geçmişteki durumu hakkında herhangi bir fotoğraf ve çizimin bulunmaması, bizleri yapı üzerindeki dönem izlerinden gitmeye sevk etmiştir. Bu gözlemler sonucunda eser, 4 dönemlemeden geçerek mevcut şeklini aldığı tespit edilmiştir.

1. Dönem: Caminin İnşası

Ebcet hesaplı kitabesi ve vakfiyesine göre camii 1167/1754 tarihinde Hazine Dar Hacı Mehmet Ağa tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca banî tarafından camii yanına sonradan yaptırılan mektep ve menzil inşası (muallimin ikamet etmesi için) ise günümüzde yeri bilinmeyip vakfiyelerde isimlerinin geçtiğini görmekteyiz. Doğu kısımda hazinenin hemen arkasındaki kerpiç duvar parçası bu dönemde inşa edilmiş olup günümüze sadece bir kısmı ulaşmıştır.

2. Dönem: Avlu Duvarı İnşası

Kuzey ve batı kısmını çevreleyen taş örgülü avlu duvarları sonraki dönemlerde yeniden ya-

pılmıştır. Dönemini tam olarak belirleyemediğimiz doğu kısımdaki hazire ise cami inşası döneminden sonra yapılmıştır.

3. Dönem: Kuzey'deki İlaveler

1950'lerden sonra kuzey avlu duvarları üzerine yükselen iki katlı müştemilat yapılarak camiye dahil edilmiştir. Müştemilatın yapılmasıyla alaturka kiremitli çatı kaldırılıp marsilya tipli kiremit yerini alarak üst örtüde bütünlük oluşturulmuştur. Kuzey cephedeki üst kat pencerelerinden doğuda olanı müştemilatın yapılmasıyla mahfil zeminine indirilerek geçişi sağlayan kapıya dönüştürülmüştür. Ayrıca bu kattaki pencere kanatları ise bu dönemde yenilenmiştir. Batı cephesindeki girişin ön kısmına eklenen ayakkabılık ise bu dönemde eklenmiştir. Bu dönemde yenilenen çatıyla birlikte değiştirilen tavan ise özgün değildir.

4. Dönem: Yakın Zaman İlaveler

2000'li yıllardan sonra batı avlu duvarı iç kısmına profil destekli sacdan yapılmış sundurmalı abdestlik, avlunun güneybatı köşesindeki wc ve hemen ön kısmında yer alan sundurmalı odunluk bu dönemde eklenmiştir. Batı avlunun betonarme zemini ise bu dönemde yapılmıştır. Yapıdaki pencere kanatları (kuzey üst cephedekiler hariç), minber ve mihrap yenilenmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç: Günümüze çeşitli onarımlar ve yenilenmelerle ulaşan Yeni Camii, Geç Osmanlı Dönemi dini mimari örnekleri arasında yer almaktadır. Sultan Süleyman Camii yakınına yine banî Hazine Dar Hacı Mehmet Ağa tarafından yaptırılan bir mektep ve muallimlerinin kaldığı bir mesken bulunduğunu ise yalnızca vakfiyelerde görmekteyiz. Bir külliye şeklinde olan bu vakıf eserinden mektep ve meskenin yerleri ise bilinmemektedir. Muhtemelen caminin kuzeydoğu köşesindeki sokak başında yer alan "L" plan tipindeki metruk binanın mektep olabileceği kanaati içerisindeyiz. Muallimlerin kaldığı meskenin ise mektebe yakın olabileceğini düşünürsek onun da cami çevresinde yer aldığını söylemek doğru olacaktır.

Bu dönemlerde yapılan camiler genellikle kareye yakın dikdörtgen plan tipine sahip olup dört omuzlu ahşap kırma çatları alaturka kiremitle kaplıdır. Kerpiç, kesme ya da moloz taş örgülü olan bu kâgir yapılar, yığma ve bağdadi tekniğinde yapılmış duvar örgüsü görülmektedir. Klasik ya da erken Osmanlı camilerinde görülen çok gözlü son cemaat mahalli bu dönemde şekil değiştirip, genellikle ahşap direkler üzerine düz ya da kiriş şeklinde tavanlarının olduğu görülmektedir. Minareler genelde kuzey köşelerinde yer almakta olup tek şerefelidir. İki kat pencere sistemi yapılan cephelerde süsleme görülmekte olup yalındır. İç kısımları ahşap tavanlı, duvarlar alçı sıvalı ve kalemisi süslemeli şekilde yapılırken geometrik, bitkisel, nesnel ve yazılı süslemelerin oluşturduğu kompozisyonlar barok-rokoko-ampir etkileri taşımaktadır.

Geç Osmanlı Döneminde yapılmış olan bu eser günümüzde halen kullanılmakta olup onarıma muhtaç bir şekildedir.¹⁵

Plan, teknik ve süsleme olarak “Konya Nakipoğlu Cami, Seydişehir Araplar Camii, Çorum Alaca İlçesi Evcî Köyü Camii, Ankara Sarı Kadı Camii” gibi dönem örnekleriyle kıyaslamak mümkündür.

Kaynakça

Anonim, “Ev”, Yurt, İstanbul, 1981, s.1945

Anonim, Çankırı Şeriye Sicili, 23/126.

Arslan, Y., “Çankırı Merkez Yeni Camii Tarihi Üzerine”, www.cansaati.org/topluluk/forum_posts.asp?TID=2724&title=ankrl-bir-gedklmn-eseriyeni-cami (05.11.2012)

Başer, T., Dünkü ve Bugünkü Çankırı, Ankara, 1956.

Çankırı-Merkez Yeni Camii Rölöve, Restitüsyon Önerisi, Restorasyon Projesi (2012), Hazırlayan: Asır Proje, Yayınlanmamış Yeni Camii Raporu, Ankara, 2012

Elibol, A., XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı, Ankara, 2008.

Gökoğlu, A., Paphlagonia Arkeolojisi, C.I, Kastamonu, 1952.

Mordtmann, J.H., “Paphlogonia”, İslam Ansiklopedisi, C.III, İstanbul, 1964, s.357.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urgan Çankırı Araştırmaları Merkezi, Osmanlı Belgelerinde Çankırı, Ankara, Mayıs-2008.

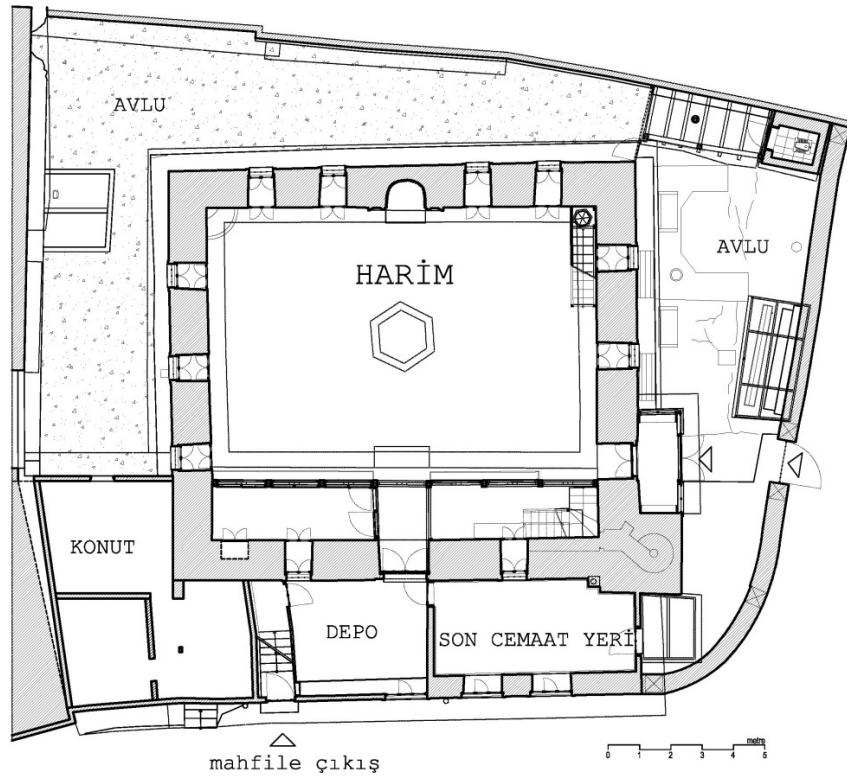
Tuğlacı, P., Osmanlı Şehirleri, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

Turan, O., Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1993.

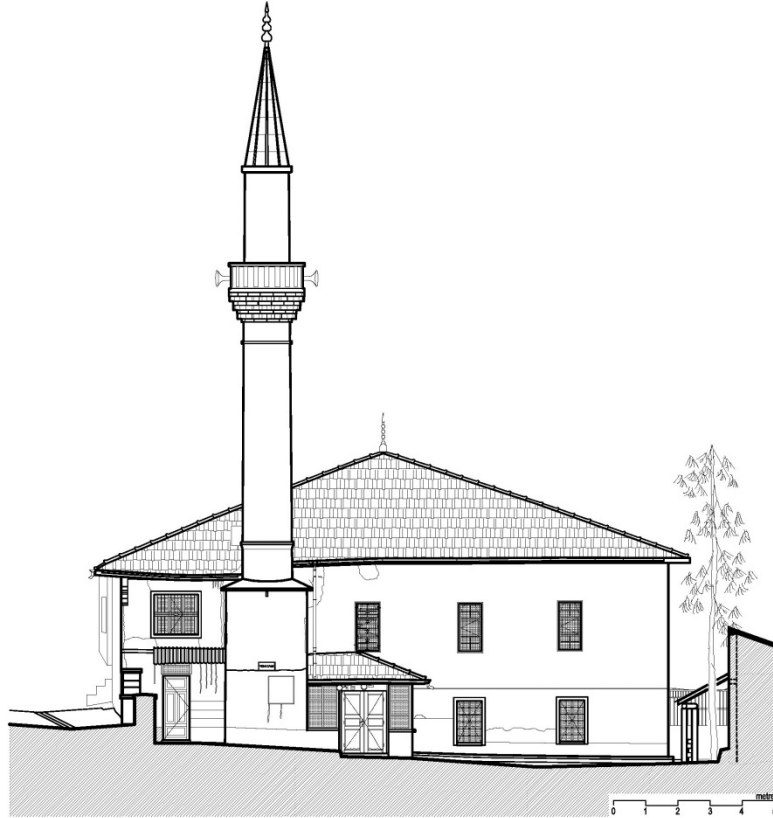
Uzunçarşılı, İ.H., Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara, 1988.

Yinanç, M.H., Selçuklular Devrinde Türkiye Tarihi, İstanbul, 1944.

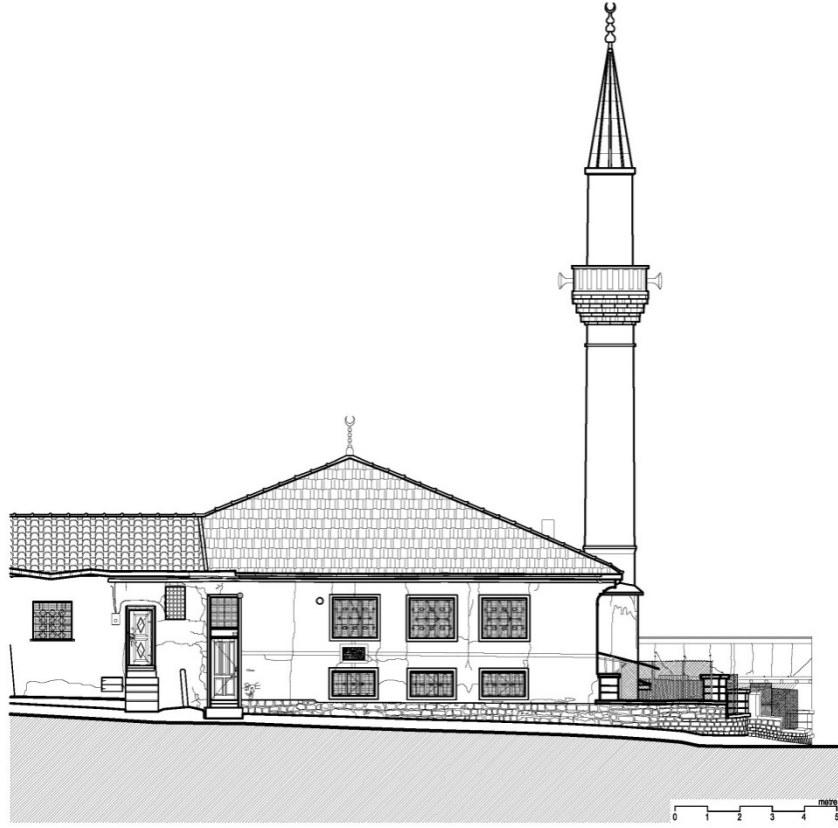
¹⁵ Caminin onarılması amacıyla ilk adım atılmış olup, Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından Asır Proje firmasına Koruma Onarım Projeleri hazırlanmaktadır.

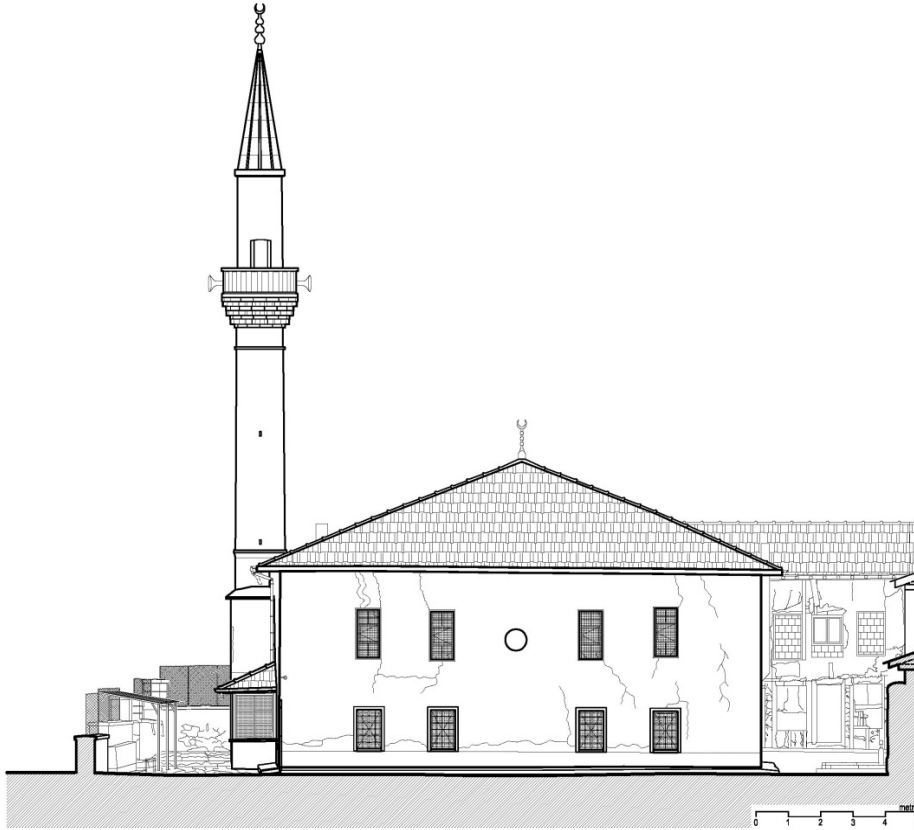
Çizim 1 Yeni Cami Zemin Kat Planı (2013, Asır Proje Arşivi)

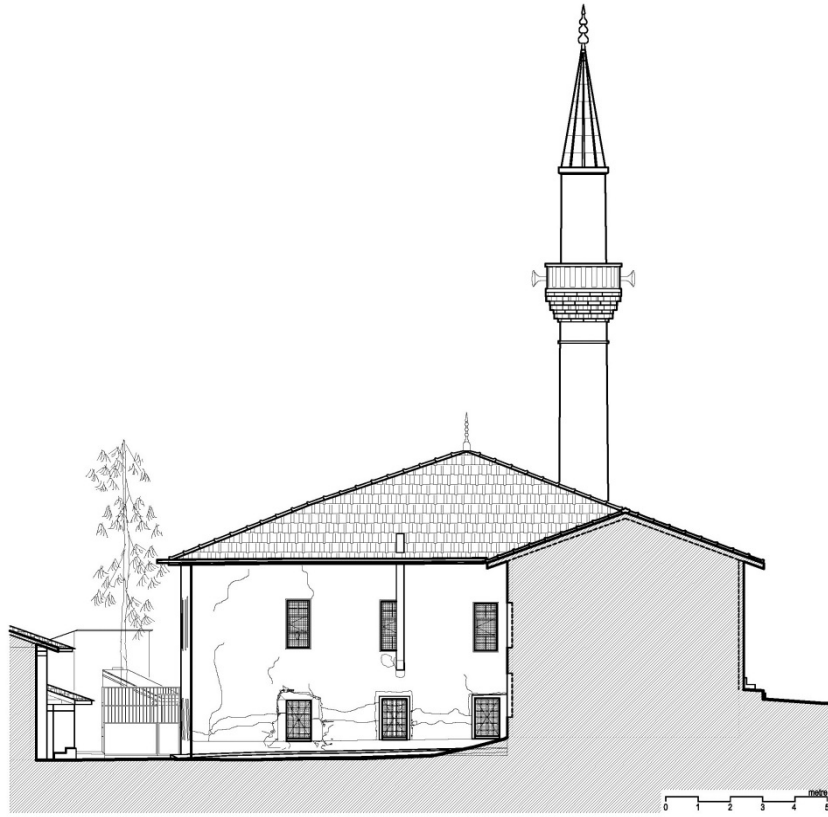
Çizim 2 Yeni Cami batı cephe (2013, Asır Proje Arşivi)

Çizim 3 Yeni Cami kuzey cephe (2013, Asır Proje Arşivi)

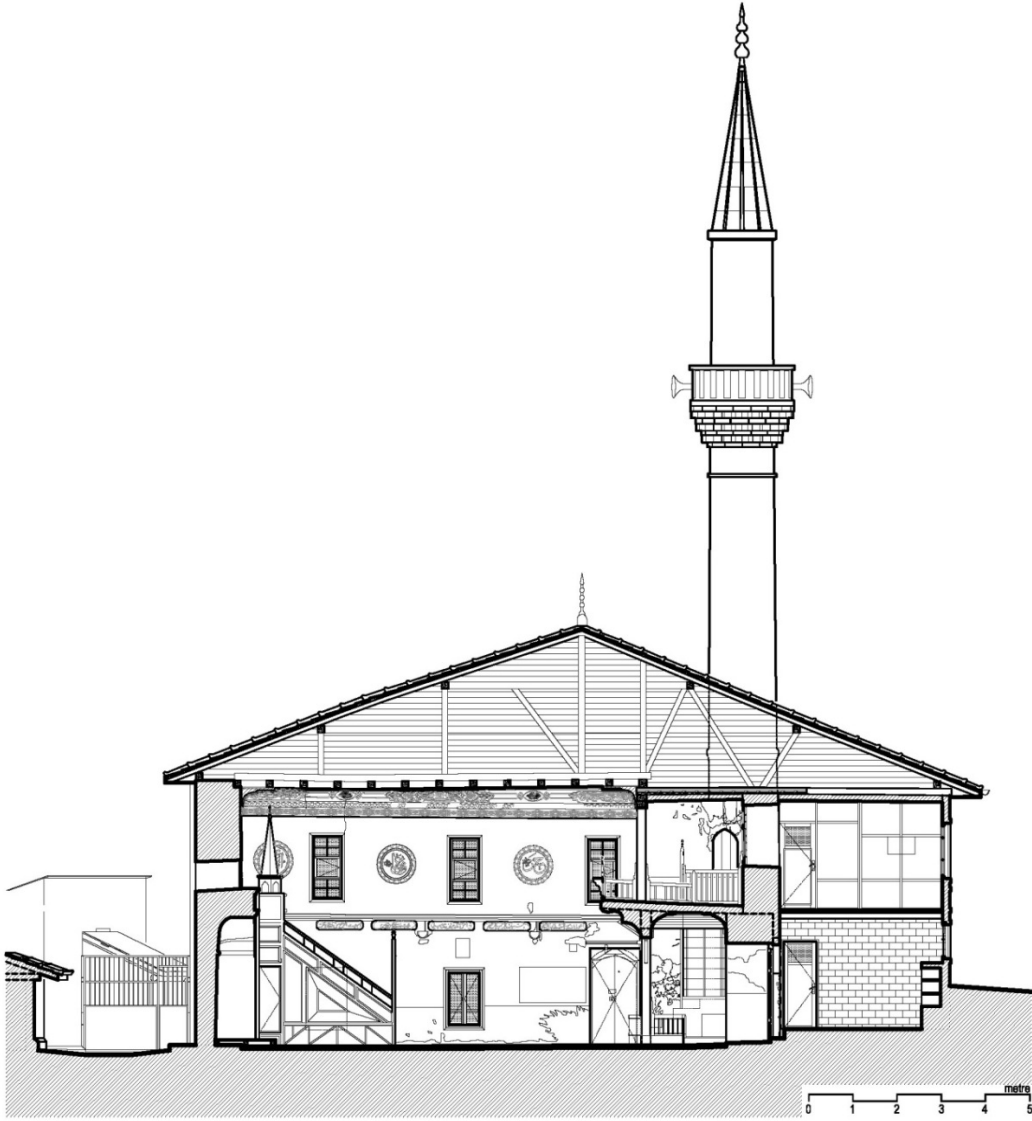
Çizim 4 Yeni Cami güney cephe (2013, Asır Proje Arşivi)

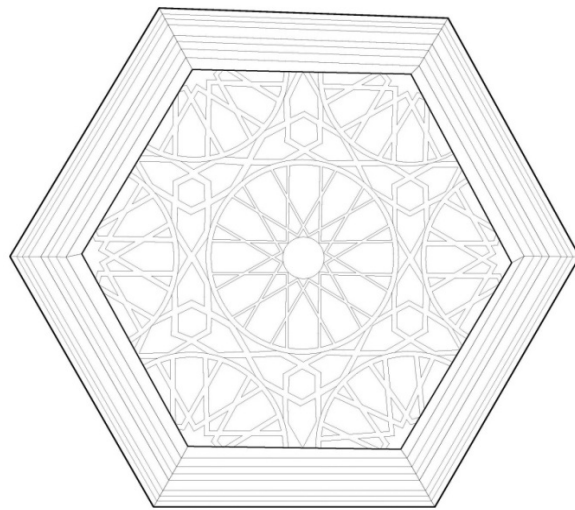
Çizim 5 Yeni Cami doğu cephe (2013, Asır Proje Arşivi)

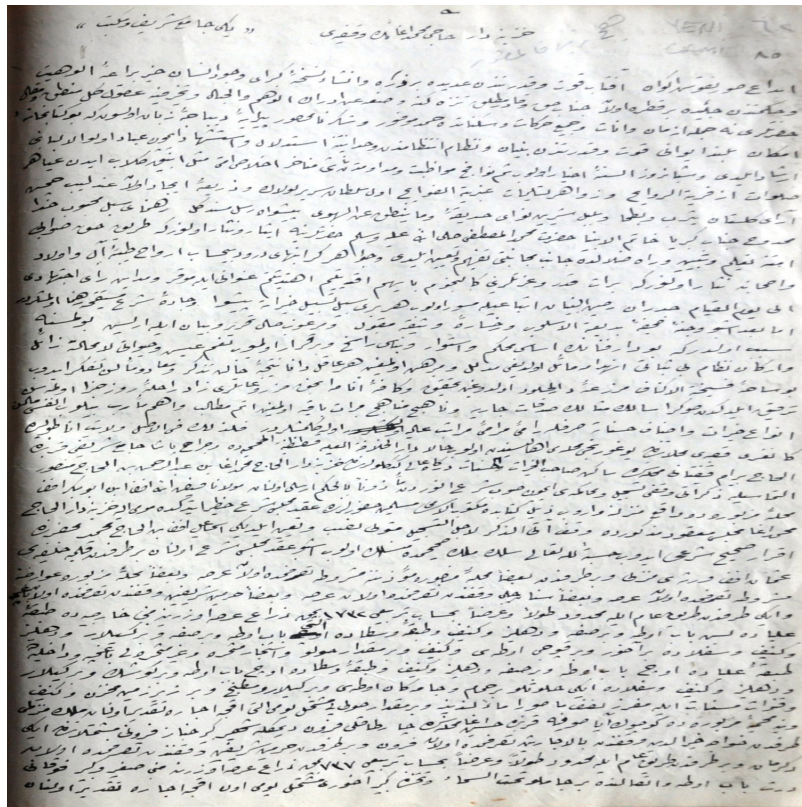
Çizim 6 Yeni Cami Kesiti, güney duvarına bakış (2013, Asır Proje Arşivi)

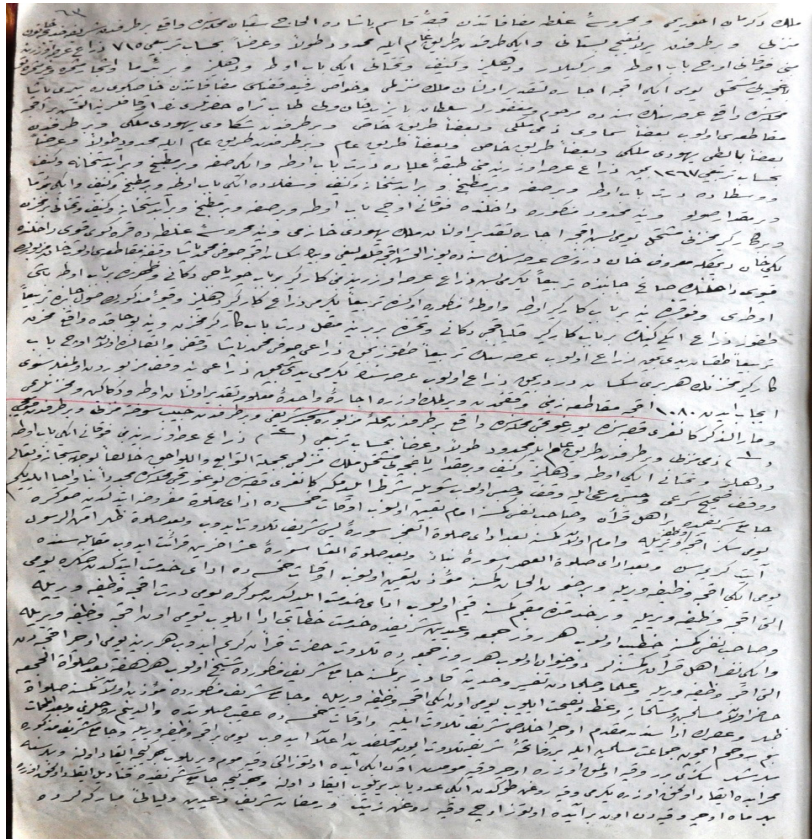
Çizim 7 Yeni Cami Kesiti, batı duvarına bakış (2013, Asır Proje Arşivi)

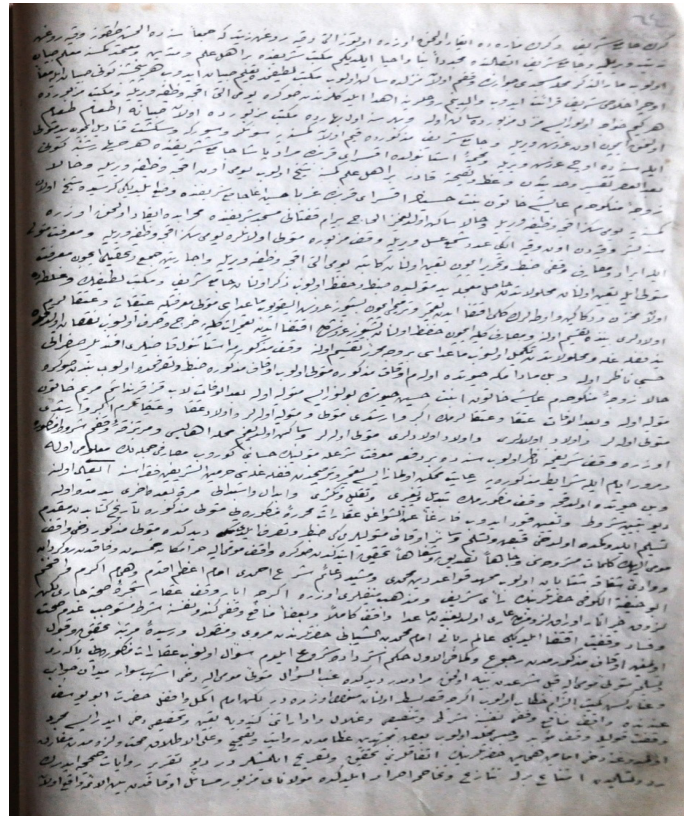

Çizim 8 Yeni Cami, ahşap tavan göbeği (2013, Asır Proje Arşivi)

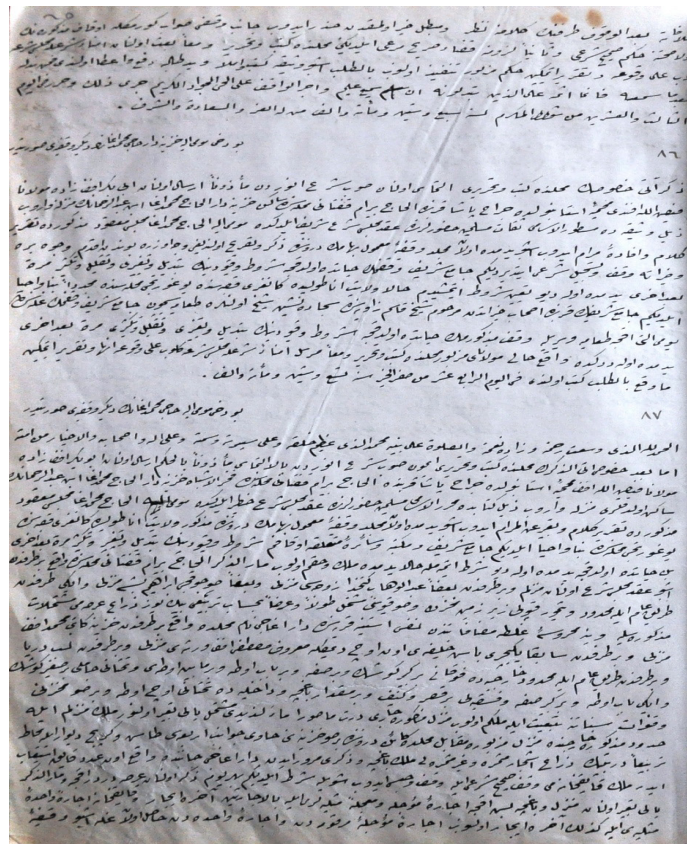

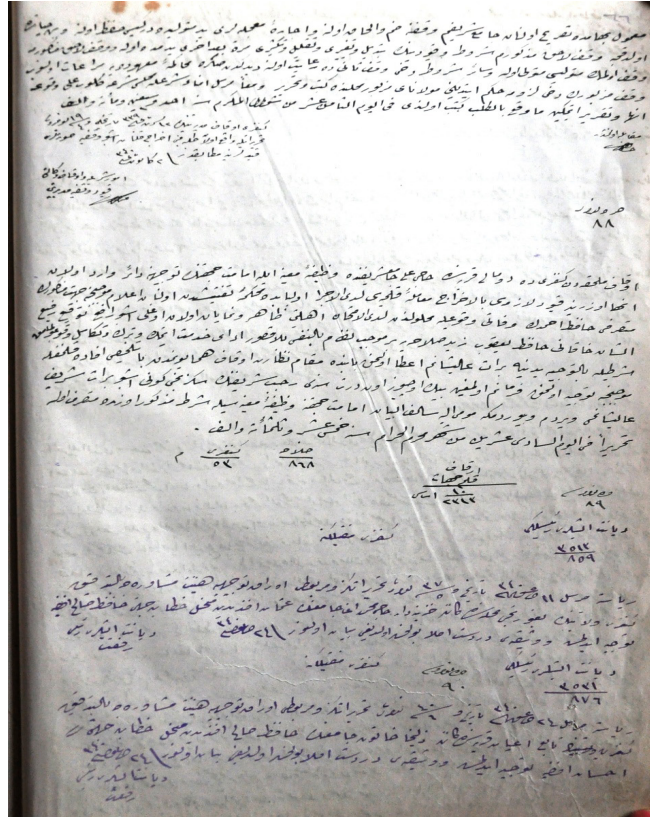
Belge 1-2 Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivinde Bulunan, Hazine Dar el-Hac Mehmet Ağa'nın Çankırı'da Yoğurtçu Mahallesinde inşa ettirdiği cami (H.1167) ve mektep vakfiyesi, 1844 Numaralı Vakıf ve Berat Suret Kayıt Defteri, Sayfa 62,63

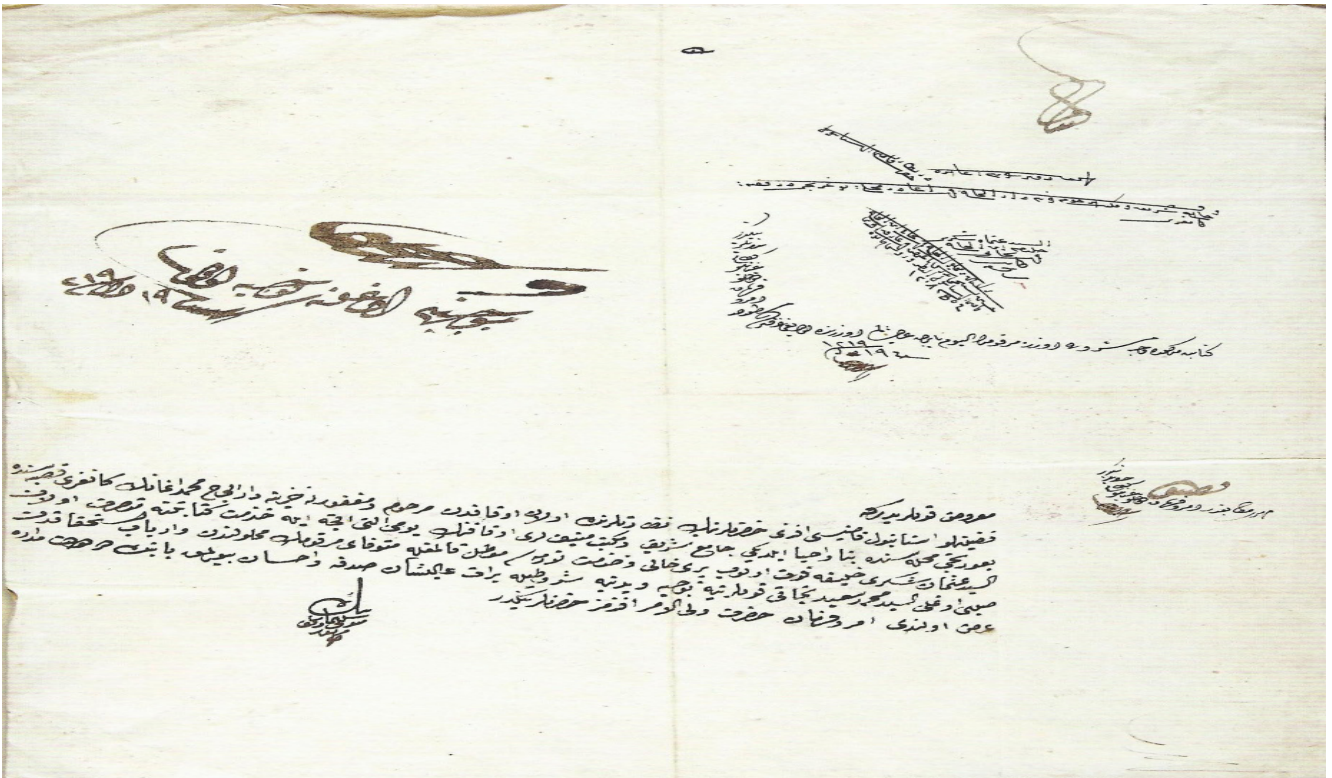

Belge 3-5 Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivinde Bulunan, Hazineدار el-Hac Mehmet Ağa'nın Çankırı'da Yoğurtçu Mahallesinde inşa ettirdiği cami (H.1167) ve mektep vakfiyesi, 1844 Numaralı Vakıf ve Berat Suret Kayıt Defteri, Sayfa 64,65

Belge 5

Belge 6 Hazineदार el-Hac Mehmet Ağa'nın Çankırı'da Yoğurtçu Mahallesi'nde inşa ettirdiği cami ve mektebi evkafının kitabet hizmetine es-Seyyid Osman Şükrü Halife'nin vefatıyla boşalan görevinin oğlu es- Seyyid Mehmet Said'e tevcih edilmesi hakkında buyurdu.(19 Şubat 1805) BOA C.MF,951

Foto 1 Yeni Cami ve çevresinin hava fotoğrafı (2013, google haritalar)

Foto 2 Sultan Süleyman Cami minaresinden Yeni Camiye bakış (2013, Asır Proje Arşivi)

Foto 3 Kuzey cephedeki kitabeden detay (2013, Asır Proje Arşivi)

Foto 4 Kuzeybatı köşeden görünüm (2013, Asır Proje Arşivi)

Foto 5 Kuzey ve batı cephelerde harime geçişi sağlayan kapı açıklıklarından görünüm (2013, Asır Proje Arşivi)

Foto 6 Güney cephe (2013, Asır Proje Arşivi)

Foto 7 Harimin güney duvarına genel bakış (2013, Asır Proje Arşivi)

Foto 8 Mihrap ve minberden görünüm (2013, Asır Proje Arşivi)

Foto 9 Mahfile genel bakış (2013, Asır Proje Arşivi)

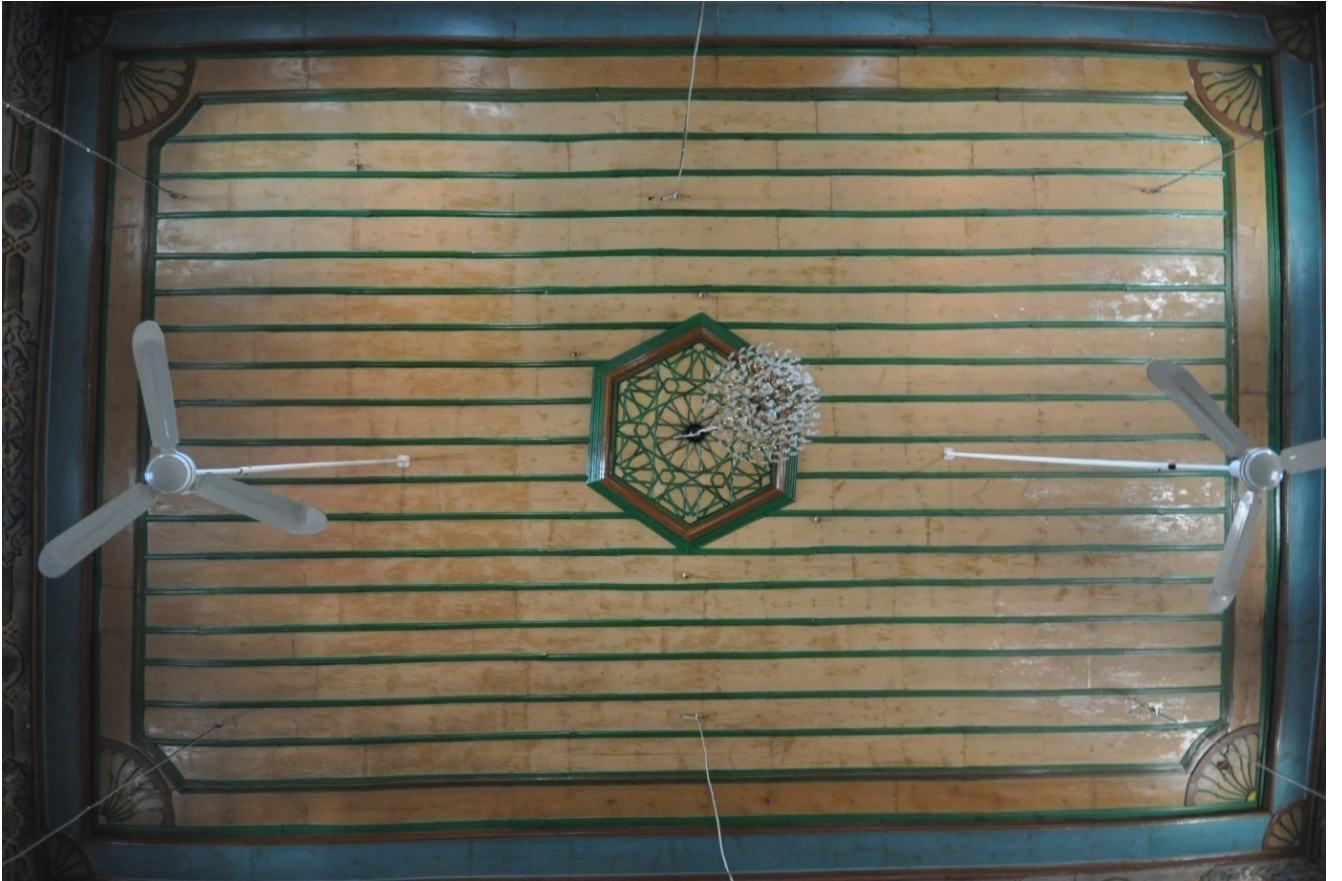

Foto 10 Harim tavanından görünüm (2013, Asır Proje Arşivi)

Foto 11 Kalemîşi bordür kuşağından detay (2013, Asır Proje Arşivi)

Foto 12 Batı ve doğu duvarlardaki alçı süslemelerden genel görünüm (2013, Asır Proje Arşivi)

Fişek Ali Konağı Çerkeş / ÇANKIRI

Taşmescit Mevlevihanesi / ÇANKIRI

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN TARİHSEL DİL KULLANIMI

THE USAGE HISTORICAL LANGUAGE OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Yrd. Doç. Dr. Erhan METİN

Çankırı Karatekin Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
Yeniçağ Tarihi ; Anabilim Dalı - TÜRKİYE,
E-mail : erhanmetin@karatekin.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma lise öğrencilerinin tarih derslerindeki tarihsel dil kullanımlarının incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışma betimsel araştırma modelinde yapılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında literatür taraması, gözlem çalışması ve görüşme teknikleri uygulanmıştır. Bu veri toplama teknikleri neticesinde elde edilen veriler nicel ve nitel veriler olmak üzere tasnif edilmiştir. Nicel verilerin analizinde SPSS 16.0 programı kullanılırken, nitel veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Lise öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarını tespit edebilmek için dört farklı okulda öğrenim görmekte olan 368 lise öğrencisi örneklem olarak alınmıştır. Çankırı Anadolu Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Anadolu Ticaret Meslek Lisesi ve Anadolu Teknik Lisesinde öğrenim gören öğrenciler ile gözlem çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma hem gözlem ve görüşme formları hem de ses kayıt cihazları yardımı ile kayıt altına alınmıştır. Öğrencilerin sınıf içerisinde tarihsel dil kullanımlarına ait veriler bu gözlem çalışmasının sonucunda elde edilmiştir. Ayrıca öğrencilerle görüşmeler yapılmış ve bu görüşmelerde kayıt altına alınmıştır. Lise öğrencilerinin tarihsel dil kullanımını belirleyen unsurların neler olduğu tespit edilmiş ve tarihsel dil kullanımına etki eden değişkenler araştırılmıştır. Çalışma sonunda öğrencilerin tarihsel dil kullanımında okul türü, cinsiyet, aile aylık geliri, aile eğitim düzeylerinin belirli dönemlerde öğrencilerin tarihsel dil kullanımlarına etki et-

tiği görülmüştür. Lise öğrencilerinin tarihsel dil kullanımında etkili olan bu ve benzeri faktörlerin yanı sıra öğretmen ve öğrencilerin sınıf içerisinde tarihsel dil kullanımından kaynaklanan algılama sorunları olduğu da tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Tarih Eğitimi, Tarihsel Dil, Tarih Öğretmeni, Tarih Dersleri, Lise Öğrencileri

ABSTRACT¹

This study aims to examine the historical language usage of high school students in history lessons. The survey is realized in descriptive survey model. Review of the literature, observation and interview techniques are used in survey data collection. The data obtained as a result of data collection techniques, the data is classified as quantitative and qualitative data. SPSS 16.0 program was used in the analysis of quantitative data and the qualitative data was analyzed with content analysis method. In order to identify the usage of historical language of high school students, 368 students from four different high schools were handled as samples.

1 - Bu makale, Dr. Erhan METİN'in Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Eğitimi Bilim Dalında Prof. Dr. Muammer DEMİREL ve Doç. Dr. Bahri ATA danışmanlığında hazırlamış olduğu "Tarih Eğitimi ve Dil: Tarihçilerin, Tarih Ders Kitaplarının, Tarih Öğretmenlerinin ve Öğrencilerin Tarihsel Dil Kullanımı" başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

* -Bu çalışma 1-3 Ekim 2012 tarihlerinde Sinop Üniversitesince düzenlenen "I. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim Bilimleri Araştırmaları Sempozyumu"nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

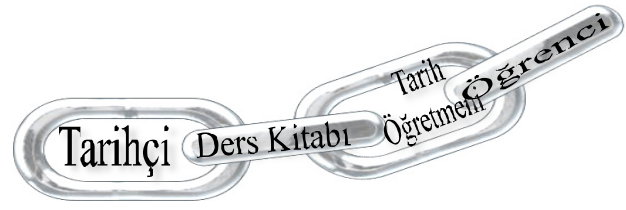
The observation study was realized with the students from Çankırı Anatolian High School, Anatolian Teacher Training High School, Anatolian Business High School and Anatolian Technical High School. This study was recorded with both observation and interview forms and voice recording. The data related to the usage of historical language of students in the classroom was obtained as a result of this observation study. Moreover, interviews with students were realized and these interviews were recorded. The components which determined the historical language usage of high school students were identified and the variables that affect the usage of historical language were investigated. As a result of this study it is seen that the historical language usage of students are affected by some variables such as type of school, gender, family monthly income, the education level of families in some specific periods. It is also identified that both teachers and students have perception problems due to the usage of historical language in the classroom beside these and other factors affecting the historical language usage of high school students.

Key words: Teach of History, Historical Language, History Teacher, History Lessons, High School Students

GİRİŞ

Tarih eğitimi denildiğinde akla gelen ilk üç şey, tarih öğretmeni, ders kitabı ve öğrencidir. Tarihsel dil denildiğinde ise gözler önüne tarihçilerden başlayan ve sınıftaki öğrenciye kadar uzanan bir zincir çıkar ortaya. Bu zincirin ilk halkasını tarihi bilgiyi kaynağından elde eden tarihçiler ve tarihçilerin eserlerinde kullandıkları tarihsel dil oluşturur. Tarihsel dil zincirinin ikinci halkasını ise tarihi bilgiyi tarihçinin kaleminden sınıfa taşıyan ders kitapları oluşturur. Tarihi bilgiyi öğrenci için canlı hale getiren tarihsel dile can veren yani kelimelere kavramlara

ses veren “nefes üfleyen” tarih öğretmenin kullandığı tarihsel dil ise bu zincirin üçüncü halkasını oluşturmaktadır. Zincirin dördüncü ve son halkasını ise öğrencilerin kullandığı tarihsel dil oluşturur. Ders kitabındaki konuyu öğrenciye taşıyan öğretmenin, konuyu öğrenciye taşıırken kullanmış olduğu dil ile kendisine sunulan bilgileri alan öğrencinin bu bilgileri alırken kullanmış olduğu dil, tarih eğitimi ve dil ilişkisini gözler önüne serebilecek olan asıl dildir. Bu çalışmada tarihsel dil zincirinin son halkası konu alınmıştır.

Şekil 1. Tarihsel Dil Zinciri

Bu araştırmada ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin tarihsel dil kullanımlarının incelenmesi için öğrencilerin tarihsel dili etkin olarak kullandıkları tarih dersleri ve öğrencilerin tarih derslerindeki dil kullanımları gözlemlenmiştir.

Öğrenciler söyleyebildiklerinden daha fazlasını anlarlar. Onların dil (algı, dinleme ve anlama kabiliyeti) bilgisi konuşma seviyelerinden ilerdedir. Çocukların dil öğrenme süreci tek değil, çok çeşitlidir. Chomsky çocukların dili doğal olarak elde ettiklerini, konuşmanın yapısını değerlendirme ve analizinde onlara destek olan nörolojik yapı ile doğduklarını iddia eder. Sosyal tecrübe ve öğretme-öğrenme çalışmaları dil gelişiminde temel rolü oynar. Okuma ve yazma etkinlikleri dili öğrenmenin, öğretmenin ve yeniden oluşturma'nın yeni şekillerini ortaya koymakta daha fazla yarar sağlar. Sonuçta öğretim ile ilgili olarak Deutsch (1964), okullarda bilgi değişiminin önemli olduğunu belirtirken; dilin bu iletişimin temel anahtarı ve ayrıca problem çözümünde, kişisel konu açıklamasında ve genel olarak okul başarısında merkezi bir rolü oynadığını ifade etmektedir (Karakaya, 2007).

Coffin (2006, s.1, 2), Öğrencilerin yazma becerilerine ait yöntemleri içerisindeki farklı dil se-

çimleri onların orta eğitim öğretim yaşamlarının başından sonuna kadar artan çok kültürlülük düzeyiyle ilgili olduğunu ifade etmektedir. Coffin'e "tarihsel dilin (ifadenin) araştırılması ilginç gel-se de araştırılmamış olması da o kadar ilginç-tir." diyerek tarihsel dil çalışmalarının önemini belirtmiştir. Tarihsel dil; tarihsel ifadenin etrafı bir tanım olarak görülebilir fakat eğitim amaçlı uygulamaların gelişimini sağlamak için değişme-yen temeller şart koşar ve anlamada gizli kalmış zorlukların keşfedilebilmesini sağlayabilir.

"... tarihi anlamak ve anlatmak ise hiç şüp-hesiz dilin etkili olarak kullanılmasıyla mümkün-dür. İnsan dil ile pek çok şey anlatabilmektedir. Tarih için asıl problem tüm bu anlatılanların ka-lıcı olabilmesini, bu sayede tarih şuurunu yaka-layabilmiş bireylerin toplumla bütünleşmesini sağlayabilmektir. Hiç şüphesiz sözünü ettiğimiz bu kalıcılık yine tarih öğrenenlerin (öğrencilerin) kendi çabası ve katkısı ile mümkündür (Metin, 2011, s.10)".

Buna göre Lise Öğrencilerinin Tarih Ders-lerinde Tarihsel Dil Kullanımını etkileyebilecek unsurları şöyle sıralamak mümkündür;

- 1- Yaşantı (Aile, çevre ve okul)
- 2- Sosyo-Ekonomik Düzey
- 3- Yaş
- 4- Tarih Öğretmeni
- 5- Tarih Ders Kitabı

Bu konu bağlamında, tarihin özel problemler ortaya koyması muhtemeldir. Tarih sınıfta ha-zır bir şekilde canlandırabilecek türden bir ders değildir. Aslında geçmiş soyutlamaların ve ev-rensel sınıflamaların hayali düzenlenmesini içe-rir. Dil bilimsel olarak, öğrenciler için özellikle problematik olması muhtemeldir. Daha önce de söylendiği gibi kanıtlar bütün genç öğrencilerin sözcüklere doğru göndermeleri yapmada zorluk-lar yaşayabileceği ve yüksek oranda çalışan sınıf çocuklarını içeren sınıf veya farklı türdeki okul-larda bu problemlerin yaygın olabileceği kuvvet-le muhtemeldir. Çalışmanın bulgular ve yorumlar

bölümünde elde edilen sonuçların bu varsayım-ları destekler nitelikte olduğu görülmüştür. Tarih eğitiminin soyut özellikleri en sert zorlukları do-ğurabilir ve psikolojik araştırmalardaki kanıtlar da durumun böyle olduğunu göstermektedir. Çalışmanın bulgular ve yorumlar bölümünde öğren-cilerin tarihsel dil kullanımına dair elde edilmiş olan veriler ve bu verilere ait sonuçlardan ayrıntı-lı olarak bahsedilecektir.

1. Araştırmanın Amacı

Özellikle sosyal bilimler alanında yer alan bilim dallarının temelinde de yine "dil" bulun-maktadır. Öyle ki bu bilim dallarında bilgiye ulaşma, ulaşılan bilgiyi yorumlama ve bilginin paylaşımını gerçekleştirebilmenin yegâne unsuru da hiç şüphesiz "dil"dır. Geçmiş konu alan tarih bilimi de tarihi belgelerin irdelenmesinden bilgi-lerin paylaşımına kadar dil'in hâkimiyeti altındadır. Bu bağlamda tarihi belgeleri inceleyen ve bu belgelerden hareketle tarih yazan tarihçiler, bu tarihçilerin yazdığı tarihi; okullara ve tarih ders-lerine taşıyan ders kitapları ve bu bilgileri öğren-cilere aktaran tarih öğretmenleri bu görevlerini yerine getirirken de dile ihtiyaç duymaktadırlar. Onların bu süreç içerisindeki dil kullanımları ise iletmeye çalıştıkları bilgilerin öğrencilerce daha kolay veya daha zor ulaşmasına doğrudan etki et-mektedir.

Bu araştırmanın amacı tarih alanda tarih-sel dil kullanımının nasıl incelenebileceğini, bu inceleme sırasında hangi yöntemlerin kullanı-labileceğini örnekleri ile ortaya koymaktır. Tarih alanında kullanılmakta tarihsel dil'in öğrenciler üzerindeki etkilerini inceleyerek Çankırı lisele-rinde öğrenim gören öğrencilerin sınıf içerisinde tarihsel dili nasıl kullanılmakta olduğunu elde edilen verilerin sonuçları doğrultusunda paylaş-maktır.

2. Problem Durumu

Günümüz dünyasında en büyük meseleler-den birisi de eğitim-öğretimi geliştirme, yaygın-

laştırma meselesidir. Bu mesele her disiplin için geçerli ve önemli olduğu gibi tarih dersi içinde büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü “Tarih esas olarak geçmişle ilgili bir alan sayılır, ancak tarihin yazımı hemen aynı oranda bugünle sıkı bir bağ içindedir. Geçmişten gelen tecrübenin ve bilgi birikiminin artışı en son durumu, yani bugün’ü daha berraklaştırır (Koloğlu, 1994, s.89).” Geçmişin öğrenilmesinde büyük bir öneme sahip olan dil’in eğitim ve öğretim sürecindeki serüvenini incelemek tarih öğretiminde dil kaynaklı pek çok problemin anlaşılmasına ve çözüm noktasında bir kısım önerilere ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

“Öğretmen sadece öğrenme ortamlarını etkili bir biçimde oluşturabilir ve öğrenciye, öğrenme sürecinde rehber olabilir. Bilginin hızla arttığı ve değiştiği bir dönemde “yaşam boyu öğrenme” ve “kendi kendine öğrenme” çağdaş yaşamda bir zorunluluktur. Hangi yaşta olursa olsun tüm bireyler için çalışma becerileri, öğrenmenin aktif bir boyutunu oluşturur. Etkili okuma, yazma, dinleme, soru sorma, kütüphanede araştırma yapma, not alma gibi becerilerin okulda kazanılması ve bu becerilerin birer alışkanlık haline getirilmesi, öğrencinin okuldaki başarısını arttırmasının yanı sıra okul sonrası yaşamında da bu becerileri etkili bir biçimde kullanmasına katkıda bulunur (Kiriş, 2009, s.1).”

Öğrencilerin bütün bunları başarabilmesi ise dil’i etkili olarak kullanabilmesine bağlıdır. Öğrencinin dinlediklerini ve okuduklarını anlayabildiği ve anladıklarını istenildiğinde yazıya dökülebildiği, konu hakkında görüşleri sorulduğunda anladıklarını ifade edebildiği takdirde dil’i etkili olarak kullanabildiği görülür. Okullardaki tarih dersleri sözel nitelikli dersler olmalarının aksine öğrencilerin genellikle konuşmayı hatta hakkında bir şeyler yazmayı arzu etmediği dersler olarak görülür olmuştur. Bu durum tarih derslerinde öğrencilerin dil becerilerini yeterince kullanamadıkları gerçeğini de göstermektedir. Bu çalış-

mada öğrencilerin tarihsel dil kullanımları farklı yönleriyle inceleneceği gibi bu incelemenin nasıl yapılabileceğine dair örnek modeller ortaya konulacaktır.

3. Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın evreni, örnekleme, araştırmanın modeli, bilgi toplama aracının uygulanması açıklanmıştır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Betimleme araştırmaları olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimleyen incelemelerdir. Geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan yaklaşımlardır. Bu tip incelemeler; durumları şartları ve özellikleri aynen ortaya koymaya çalışarak olayları doğal çevreleri içinde tanımlamaya çalışır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası göstermez (Karasar, 2009).

Bu araştırma, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı liselerin doğal çevresi içerisinde uygulanmıştır. Araştırma içerisinde kullanılan diğer araştırma modelleri ise literatür taraması, gözlem çalışması ve mülakat çalışmasından oluşmakta olup verilerin analizinde nitel ve nicel yöntemler birlikte kullanılmıştır.

Tarih eğitimi ve dil ilişkisini inceleyebilmek için geliştirilen, gözlem, görüşme, içerik analizinden müteşekkil araştırma yöntemi ise Türk dili alanında uzman görüşleri alınarak belirlenmiş ve tarih eğitimi alanına uyarlanmıştır. Bu yönüyle tarih eğitimi alanında dil kullanım becerilerinin incelenmesine yönelik uygulanmış olan ilk özgün metot ve yöntemler örnekleriyle ortaya konulmuştur. Bu yöntemler kullanılarak öğrencilerin sözlü ve yazılı ifadelerinde kullandıkları kelime, cümle, kavram, zaman vb. nitelikteki veriler hem nitel hem de nicel olarak analiz edilmiştir.

Göle (1991:81), Kantitatif (nicel) bir anketin sosyolojik profil çizebileceğini ama toplumsal-

bireysel anlama ışık tutamayacağını söylemektedir. Bundan dolayı niceliksel tekniklerin genel bir tablo ortaya koyabileceğini söylemek mümkünse de nicelikseli anlamlandıran ve sayıların ötesinde kalan algılar, değerler ve niyetleri ortaya koyamadığı bir gerçektir. Sosyolojik yöntemlerin ifade ettiği bu görüşten yola çıkarak tarih eğitimi ve dil ilişkisini incelemeye yönelik nicel verilerin tek başına bu konuda mevcut durumun bütününe ortaya koyamayacağı düşünülmüştür. Bu nedenle araştırmada tarih eğitimi ve dil ilişkisine ait genel durumu bir bütün olarak ortaya koyabilmek ve mevcut fotoğrafı bir bütün olarak görebilmek için nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılması gerektiği ön görülmüştür. Araştırmanın nicel bölümü, gözlem çalışmasının gerçekleştirildiği okullarda öğrenim gören öğrencilere ait tarihsel yazma ve konuşma becerilerine ait verilerin sonuçlarından oluşmaktadır. Araştırmanın nitel bölümünü alan araştırması içerisinde gerçekleştirilen gözlem ve görüşme çalışmasına katılan öğrencilerin sınıf içerisinde kullandıkları tarihsel yazı/konuşma diline ait veriler oluşturmaktadır. Bu veriler öğrencilerin öğretmenlerinin sınıfta anlatmış olduğu tarihsel örneklem konular hakkında ders sonunda yazabildikleri ve konu hakkında söyleyebildikleri verilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin ders sonunda konu hakkında verdikleri yazılı veriler öğrenciler için özel olarak hazırlanmış görüşme formları ile elde edilmiştir. Öğrencilere ait sözlü veriler ise kamera yardımı ile kayıt altına alınmıştır. Görüntülü ve sesli kayıtlarının çözümlenmesinde “Digital Voice Editor II” programı ve “Windows media player” programları kullanılmıştır. Öğrencilerin sınıf içerisindeki

tarihsel dil kullanımına dair veriler çalışma için özel olarak hazırlanmış “Veri Analiz Formu” aracılığı ile tasnif edilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Ortaöğretim düzeyinde eğitim öğretim veren okullarda görev yapmakta olan tarih öğretmenlerinin sınıf içerisindeki tarihsel dil kullanımlarının tespit edilebilmesi için Çankırı İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı liselerde gözlem çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evren ve örneklemi belirlenirken farklı sapma miktarları için uygun örneklem büyüklükleri tablosundaki değerlere uygunluk esas alınmıştır (Balcı, 2009, s.102). Araştırmanın evrenini 2010-2011 eğitim-öğretim yılında okutulmakta olan tarih ders kitapları; 2010-2011 eğitim-öğretim yılında Çankırı il merkezinde Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı genel ve mesleki liselerin 9.-10. ve 11. sınıflarda öğrenim gören toplam 4.812 lise öğrencisi oluşturmaktadır.

Araştırmanın evren ve örneklemi belirlenirken farklı sapma miktarları için uygun örneklem büyüklükleri tablosundaki değerlere uygunluk esas alınmıştır Balcı; tolerans gösterilebilir hata için gerekli örneklem tablosunda %5’lik sapma miktarı için 5000 kişilik bir evrende 356 kişilik bir örneklemi yeterli göstermektedir (Balcı, 2009, s.102). Örneklem içerisinde, Nevzat Ayaz Anadolu Öğretmen Lisesi, Çankırı Anadolu Lisesi, Çankırı Anadolu Teknik Lisesi ve Çankırı Anadolu Ticaret Meslek lisesinde öğrenim gören 9.-10. ve 11. sınıf öğrencilerden tesadüfî olarak seçilen öğrenciler ile bu liselerde görev yapmakta olan 9 tarih öğretmeni yer almaktadır.

Tablo 3.1.

Araştırmanın Örneklemine Ait Bilgiler

OKULLAR	Seçilen Sınıflar	Öğrenci Sayıları (N)	Öğretmen Sayıları (N)
NEVZAT AYAZ ANADOLU ÖĞRETMEN LİSESİ (AÖL)	9. SINIF	34	3
	10.SINIF	28	
	11.SINIF	19	

ÇANKIRI ANADOLU LİSESİ (AL)	9.SINIF	60	2
	10.SINIF	19	
	11.SINIF	33	
ÇANKIRI ANADOLU TEKNİK LİSESİ (ATL)	9. SINIF	22	2
	10.SINIF	27	
	11.SINIF	20	
ÇANKIRI ANADOLU TİCARET MESLEK LİSESİ (ATML)	9.SINIF	52	2
	10.SINIF	25	
	11.SINIF	21	
TOPLAM		360	9

Örnekleme oluşturan okullar ve öğrenci sayıları Tablo 3.1.de görülmektedir.

5.3. Veri Toplama Teknikleri

Çalışmanın konusu ve amacı göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışma için birden çok veri toplama tekniğine ihtiyaç olduğu görülmüştür. Bu ihtiyaca binaen tercih edilen veri toplama teknikleri ise sırasıyla kütüphane araştırmaları olarak da isimlendirebildiğimiz

literatür taraması, alan araştırması (yüzyüze görüşme, gözlem çalışması), içerik analizi ve söylem analizi olmuştur. Gözlem çalışması sırasında eskiçağ, ortaçağ, yeni-yakınçağ ve cumhuriyet tarihi alanlarına ait önceden belirlenmiş olan örneklem konuların ders içerisinde işlenmesi öğretmenlerden rica edilmiştir.

Tablo 3.2.

Gözlem ve Analiz Sürecinde Alan ve Sınıf Düzeyine Göre Örneklem Seçilen Konular

SINIF	Eskiçağ Tarihi	Ortaçağ Tarihi	Yeni-Yakınçağ Tarihi	Cumhuriyet Tarihi
9.SINIF	Hitit Uygarlığı	Haçlı Seferleri	-	-
10. SINIF	-	-	Fransız İhtilali	-
11.SINIF	-	-	-	Cumhuriyet'in İlanı

Gözlem çalışmasında örneklem seçilen alanlar ve alanlara göre konu başlıkları Tablo 3.2. de görülmektedir. Gözlem çalışmasının tamamlanmasının arkasından gözlem çalışmasına katılmış olan öğrencilerin tamamından derste işlemiş oldukları konu ile ilgili kompozisyon yazmaları talep edilmiştir. Bu etkinliğin hemen sonrasında ise çalışmaya katılan öğrenciler arasından istekli olan öğrenciler ile görüşmeler yapılmış ve görüşmeler kamera kaydı altına alınmıştır. Gözlem çalışması dört farklı lisede 9. 10. ve 11. sınıfların tarih derslerinde gerçekleştirilmiştir. Gözlem sırasında öğretmen ve öğrencilerin sınıf içi etkileşimlerine kesinlikle müdahale edilmemiş, herhangi bir yönlendirmede bulunulmamıştır

(Katılımsız gözlem metodu ile dersler gözlemlenmiştir). Araştırmanın öğrencilerin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin elde edilmesine yönelik örneklemine araştırmanın yapıldığı okullarda öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur.

5.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın nicel veriler kısmını, öğrencilere ait sayısal veriler oluşturmaktadır. Bu sayısal verilerden öğrencilere ait olanlar ise araştırmaya katılmış olan öğrencilerin sayısı, cinsiyeti, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durumlarından oluşmaktadır. Elde edilen veriler, Excel programıyla bilgisayara girildikten sonra SPSS 16.0 paket programıyla çözümlenerek tablolar haline getiril-

miştir. Elde edilen verilerin öğrencilerin cinsiyetlerine, aile sosyo-ekonomik düzeylerine, ailelerinin eğitim düzeylerine ve okul türlerine göre yapılan karşılaştırmalarında ilişkisiz örneklem için t-testi, ilişkisiz örneklem için tek faktörlü varyans analizi (One-Way Anova), Kruskal Wallis H testi, Mann Whitney U, Scheffe testleri uygulanmıştır. Bilindiği üzere ilişkisiz örneklem için t-testi, iki ilişkisiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın manidar olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2009). Tek faktörlü varyans analizi (One-Way Anova), ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalaması arasındaki farkın sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek üzere kullanılır.

İlişkisiz ölçümler için Kruskal Wallis H- testi, ilişkisiz iki yada daha çok örneklem ortalamasının birbirlerinden anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test eder. Analizde k tane örneklemin bir bağımlı değişkene ait puanları karşılaştırılır (Büyüköztürk, 2009). İlişkisiz ölçümler için Mann Whitney U- testi, iki ilişkisiz örneklemde elde edilen puanların birbirlerinden anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test eder. Başka bir anlatımla, bu test iki ilişkisiz grubun, ilgilenilen değişken bakımından evrende benzer dağılımlara sahip olup olmadığını test eder (Büyüköztürk, 2009).

Öğrencilere uygulanan ölçeklerden elde edilen veriler, Excel programıyla bilgisayara girildikten sonra SPSS 16.00 paket programıyla çözümlenerek tablolar haline getirilmiştir. Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre yapılan karşılaştırmalarında ilişkisiz örneklem için t-testi uygulanmıştır. Bilindiği üzere t-testi, iki ilişkisiz örneklem arasındaki farkın manidar olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2010).

Araştırmanın nitel bölümünde veriler içerik analizi aracılığı ile çözümlenmiştir. Bilindiği gibi içerik analizi, belirli kurallar çerçevesinde bilinen iletişim boyutlarını çözümleyerek bilinmeyen sosyal gerçeğin belirli boyutlarına (kay-

nak-hedef-ortam) yönelik çıkarım yapmak amacıyla metinlerin içeriklerini çözümleyen tekniktir (Kaymakçı, 2010).

Nitel araştırmalarda veri toplama aşamasında mekanik araç gereçlerden de yararlanılmaktadır. Mekanik gözlemde araştırmacı fotoğraf makinesi, video kamera, ses kayıt cihazı gibi araçlar kullanarak davranış ve sosyal ortama ilişkin gözlemlerini kayıt altına almaktadır. Mekanik gözlem, gerek katılımcı gerekse de katılımsız gözlem yönteminde destekleyici bir araç olarak kullanılmaktadır. Zira mekanik gözlem davranışın geliştiği sosyal ortama ilişkin detaylı bilgi sağlamaktadır. Ayrıca araştırma sırasında araştırmacının dikkatinden kaçmış detaylar da kayıt altına alınmış olmaktadır (Baş ve Akturan, 2008).

4. Bulgular ve Yorumlar

Lisede öğrenim gören öğrencilerin tarihsel dil kullanımlarının tespit edilebilmesi için gözlem çalışmasının yapılmasına gerek duyulmuştur. Bu nedenle genel lise ve meslek lisesi türündeki okullarda öğrenim gören öğrencilerin tarihsel dili etkin olarak kullandıkları tarih derslerinde öğrencilerin tarihsel dil kullanımları gözlemlenmiştir. Gözlem sonunda öğrencilere görüşme formları verilerek öğrencilerin dili kullanma yetenekleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Öğrenciler için hazırlanan görüşme formunun ilk bölümünde öğrencilerden kimlik bilgileri, aileye ait bazı bilgiler (aile eğitim durumu, iş durumu), okul bilgileri (sınıf, bölüm, okul türü) ve sosyo-ekonomik düzeyleri hakkındaki bilgileri istenilmiştir.

Formun ikinci bölümünde ise öğrencilerden, gözlem çalışmasının yapıldığı derste, öğretmenlerinin atlatmış olduğu konu ile ilgili olarak bilgi vermeleri istenilmiştir. Süre bakımından herhangi bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Öğrenciler öğretmenlerinin gözlem çalışması sırasında anlatmış olduğu dersin konusu hakkında öğrenmiş oldukları bilgilerden oluşan bir kompozisyon yazmışlardır. Çalışmanın bu bölümünün tamamlanmasının ardından sınıf içerisinde gönüllü iki

öğrencinden biraz önce kompozisyon yazmış oldukları tarihi konu hakkında konuşmaları istenilmiştir. Öğrencilerin izni ile bu konuşmaları kamera kaydı altına alınmıştır.

Öğrencilerin görüşme formlarına yazmış oldukları kompozisyonlar ve kamera kaydına ait verilerin analizi için veri analiz formu hazırlanmıştır. Çalışmaya katılan öğretmen ve öğrencilerin verileri tek tek bu forma geçirilmiştir. Hazırlanan “Veri Analiz Formu”nda öğrencilerin Kullandığı Toplam Kelime Sayısı (**KTKS**), Kullandığı Farklı Kelime Sayısı (**KFKS**), Kullandığı Kavram Sayısı (**KKS**), Atasözleri (**ATSZ**), Deyim, Anlatım Bozuklukları (**ANL. BZ.**) gibi dili kullanma becerisini tespit etmeye yönelik temalar oluşturulmuştur.

Böylece öğrencilerin tarihsel dil kullanımlarına ait yukarıda belirtilen temalara ilişkin veriler sayısal olarak her bir öğrenci ve gözlem çalışması sırasında derste işlenmiş ve ders kitabında yer alan her bir konu için tek tek uygulanmıştır. Daha sonra bu verilerden öğrencilere ait olan veriler Excel programı yardımıyla SPSS 16.0 programına aktarılmıştır. Diğer veriler frekans olarak verilmiştir. Ayrıca analiz sonuçlarının değişken türlerine göre tablolarda gösterilebilmesinde bir

takım kısaltmalara gidilmiştir. Araştırma yapılan okullara göre Çankırı Anadolu Lisesi “**AL**”, Anadolu Öğretmen Lisesi “**AÖL**”, Anadolu Teknik Lisesi “**ATL**”, Anadolu Ticaret Meslek Lisesi “**ATML**” şeklinde ifade edilirken, öğrencilerin kullandığı tarihsel dil kullanımına ait veriler ise Kullandığı Toplam Kelime Sayısı “**KTKS**”, Kullandığı Farklı Kelime Sayısı “**KFKS**”, Kullandığı Kavram Sayısı “**KKS**”, Atasözleri “**ATSZ**”, Deyim “**Deyim**”, Anlatım Bozuklukları “**ANL. BZ.**” şeklinde gösterilmiştir.

Nicel verilerin analizinde ise ilişkisiz ölçümler için Kruskal Wallis H testi, Mann Whitney U testi, ilişkisiz örneklemeler için T-testi, ve ilişkisiz örneklemeler için tek yönlü varyans analizi (One-Way Anova), Scheffe testleri kullanılmıştır. Araştırma sürecinde öğrencilerin tarihsel dil kullanımı belirtildiği üzere okul türü, cinsiyet, aile aylık geliri ve aile eğitim düzeyi olmak üzere dört değişken açısından incelenmiştir. Öğrencilerin tarihsel dil kullanımları ile belirlenen değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde araştırmanın verileriyle ilgili bulgular ve yorumlar ele alınmıştır. Elde edilen bulgular ve sonuçlara ilişkin yorumlar aşağıda açıklanmıştır:

Tablo 4. 1.

Lise Öğrencilerinin Tarihsel Dil Kullanımlarının Okul Türüne Göre Değerlendirilmesine Ait Sonuçlar

SINIF	KTKS	KTFKS	KKS	ATSZ	DEYİM	ANL.BZ.
9.SINIF	AL/AÖL ATL/ATML	AL/AÖL ATL/ATML	AL/AÖL ATL/ATML	p>0.05	AL/AÖL ATL-ATML	p>0.05
10. SINIF	AL/AÖL ATL/ATML	AL/AÖL ATL/ATML	AL/AÖL ATL/ATML	AL/AÖL/ATL -ATML	AL/AÖL ATL/ATML	p>0.05
11.SINIF	AL/AÖL ATL/ATML	AL/AÖL ATL/ATML	AL/AÖL ATL/ATML	p>0.05	AL/AÖL/ATL -ATML	p>0.05

Tablo 4.1.’de 9. 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde kullandıkları toplam kelime sayısı (KTKS), farklı kelime sayısı (KFKS), kavram sayısı (KKS), ile deyim sayılarında okul türüne göre anlamlı bir fark olduğu AL ve AÖL öğrencilerinin ATL ve ATML öğrencilerine göre

daha başarılı oldukları görülmüştür. Bununla beraber öğrencilerin tarihsel dil içerisinde kullandıkları atasözleri, deyim ve yapmış oldukları anlatım bozuklukları ile okul türü arasında anlamlı farka rastlanılmamıştır. 10. sınıflarda AL, AÖL ve ATL öğrencilerinin Atasözü kullanımında

ATML öğrencilerine göre anlamlı düzeyde farklı olduklarına rastlanılmış. Ders gözlem verileri incelendiğinde ilgili sınıf düzeyindeki öğretmenlerin tarihsel dil içerisinde atasözü kullandıkları

tespit edilmiştir. Bu durum öğrencilerin tarihsel dil kullanımlarına etki eden unsurlardan bir tanesinin de öğretmen olabileceğine işaret etmektedir.

Tablo 4. 2.

Lise Öğrencilerinin Tarihsel Dil Kullanımlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Değerlendirilmesine Ait Sonuçlar

SINIF	KTKS	KTFKS	KKS	ATSZ	DEYİM	ANL.BZ.
9.SINIF	Bayan Bay	Bayan Bay	Bayan Bay	p>0.05	Bayan Bay	p>0.05
10. SINIF	Bayan Bay	Bayan Bay	Bayan Bay	Bayan Bay	Bayan Bay	p>0.05
11.SINIF	p>0.05	p>0.05	p>0.05	p>0.05	p>0.05	p>0.05

Tablo 4.2.'de 9. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin cinsiyet ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KFKS, KKS, Deyim kullanımı ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğu. Bu farka göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre tarihsel dil içerisinde kelime, kavram, deyim kullanımı bakımından erkek öğrencilerden daha ileri düzeyde oldukları görülmüştür.

10. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin cinsiyet ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KFKS, KKS, Deyim, Atasözü, ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu farka göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre tarihsel dil içerisinde kelime, kavram, deyim, atasözü kullanımı bakımından erkek öğrencilerden daha ileri düzeyde oldukları görülmüştür.

Tablo 4. 3.

Lise Öğrencilerinin Tarihsel Dil Kullanımlarının Aile Eğitim Düzeyine Göre Değerlendirilmesine Ait Sonuçlar

SINIF	KTKS	KTFKS	KKS	ATSZ	DEYİM	ANL.BZ.
9.SINIF	p>0.05	Üniversite İlkokul	p>0.05	p>0.05	p>0.05	p>0.05
10. SINIF	p>0.05	Üniversite İlkokul	p>0.05	p>0.05	p>0.05	p>0.05
11.SINIF	Üniversite İlkokul	Y.Okul/Ünv -İlkokul	p>0.05	p>0.05	Üniversite İlkokul	Üniversite İlkokul

11. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin cinsiyet ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KFKS, KKS, Deyim, Atasözü, kavram ve sözcük bilgisi ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Yukarıdaki veriler incelendiğinde 9. ve 10. sınıflarda cinsiyet ile tarihsel dil kullanımına ait veriler arasında anlamlı farklar görülürken 11. sınıfta bu farkların sona ermiş olması her ne kadar şaşırtıcı bir sonuç olarak değerlendirilse de aslında bu durum üniversite kapısına yaklaşıldıkça cinsiyetin tarihsel dil kullanımına etki eden değişken olmaktan çıktığını ve erkek öğrencilerin üniversite sınavını kazanabilmek için aradaki farkı kapatabilecek etkinliklere özel ders, dersane ve etüt çalışmalarına daha fazla zaman ayırmaya başladıklarına işaret etmektedir.

Tablo 4.3.'de 9. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin aile eğitim düzeyi ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KKS, Deyim, Atasözü, ile aile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı, tek anlamlı farklılığa ise KFKS ile aile eğitim düzeyi arasında rastlandığı görülmüştür. Bu farklılığa göre ilkokul mezunu aile çocuklarının üniversite mezunu ailelerin çocuklarına göre tarihsel dil içerisinde daha az sayıda farklı kelime kullanmakta oldukları görülmüştür.

10. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin aile eğitim düzeyi ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KKS, Deyim, Atasözü, ile aile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı tek anlamlı farklılığa ise KFKS ile aile eğitim düzeyi arasında rastlandığı görülmüştür. Bu farklılığa göre ilkokul mezunu aile çocuklarının üniversite mezunu aile çocuklarına göre tarihsel dil içerisinde daha az sayıda farklı kelime kullanmakta oldukları görülmüştür.

11. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin aile eğitim düzeyi ile olan iliş-

kisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KFKS, ve Deyim Kullanımı ile aile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu farklılıklara göre ilkokul mezunu aile çocuklarının üniversite mezunu aile çocuklarına göre tarihsel dil içerisinde daha fazla sayıda kelime, farklı kelime, cümle ve deyim kullanmakta oldukları görülmüştür. Bu farklılıkların haricinde aile eğitim düzeyi ile tarihsel dil içerisinde kullanılan diğer unsurlar arasında herhangi bir anlamlı farka rastlanmamıştır.

Öğrencinin kullandığı tarihsel dil ile aile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye ait verilerin sonuçları değerlendirildiğinde 9. sınıfta aile eğitim düzeyi ile öğrencinin kelime hazinesi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Öğrenci 10. sınıfa geldiğinde bu farkın aile eğitim düzeyi ile öğrencinin kelime hazinesi arasındaki ilişkiye dönüşmüş olduğu görülürken öğrencilerin 11. sınıfa gelmesiyle birlikte öğrencinin kelime hazinesi, ifade yeteneği ve deyim kullanımı ile aile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. 4.

Lise Öğrencilerinin Tarihsel Dil Kullanımlarının *Aile Aylık Gelir Düzeyine Göre Değerlendirilmesine Ait Sonuçlar*

SINIF	KTKS	KTFKS	KKS	ATSZ	DEYİM	ANL.BZ.
9.SINIF	p>0.05	p>0.05	p>0.05	p>0.05	p>0.05	p>0.05
10. SINIF	p>0.05	3000ve Üzeri 0/600- 600/1200	3000ve Üzeri 0/600- 600/1200	p>0.05	p>0.05	p>0.05
11.SINIF	1800-3000' 0-1200	1200-3000' 0-1200	p>0.05	p>0.05	p>0.05	p>0.05

Tablo 4. 4.'de Lise öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarının aile gelir seviyesi ile anlamlı bir ilişkiye sahip olup olmadığı hakkındaki analiz sonuçları ise şöyledir; 9. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde kullandıkları KTKS, KFKS,

KKS, TCS, Deyim, Atasözü, Anlatım bozukluğu, ile gelir seviyesi arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

10. sınıf öğrencilerin tarihsel dil içerisinde KTKS ile gelir seviyesi arasında anlamlı bir fark

görülmezken, KFKS ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir farka rastlanmıştır. Gelir düzeyleri arasında yapılan karşılaştırmalarda aylık geliri 0-600 TL ve 600-1200 TL olan ailelerin çocukları ile gelir düzeyi 3000 TL ve Üzeri olan ailelerin çocukları arasında tarihsel dil içerisinde kullanılan farklı kelime sayısı bakımından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Gelir seviyesi yüksek olan ailelerin çocuklarının kelime hazinesinin geliri alt sevideki ailelerin çocuklarının kelime hazinesine göre daha zengin olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı farkın 9. sınıfta çıkmayıp 10 sınıfta görülmesinin sebebi olarak ailelerin gelirleri doğrultusunda çocuklarına sağlamış oldukları imkan ve fırsatlar (*kitap, sinema, bilgisayar, özel ders vb.*) gösterilebilir. KFKS ile gelir düzeyi arasındaki aynı fark düzeyi tarihsel dil içerisinde KKS gelir düzeyi arasındaki ilişkilerde de görülmüştür. Bilmedikleri kavram ve sözcükler ile gelir düzeyi arasında da anlamlı bir farka rastlanırken atasözü, deyim kullanımı ve anlatım bozukluğu ile ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

11. sınıf öğrencilerin tarihsel dil içerisinde KTKS, KFKS ile gelir seviyesi arasında anlamlı bir fark görülürken KKS, Atasözü, Deyim, ve Anlatım bozukluğu ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

5. Sonuçlar

Araştırmaya göre 9. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde kullandıkları toplam kelime sayısı (KTKS), farklı kelime sayısı (KFKS), kavram sayısı (KKS), ile deyim sayılarında okul türüne göre anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bununla beraber öğrencilerin tarihsel dil içerisinde kullandıkları atasözleri ve yapmış oldukları anlatım bozuklukları ile okul türü arasında anlamlı farka rastlanılmamıştır.

9. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde KTKS'leri ile okul türü arasındaki anlamlı farkın hangi okullar arasında olduğu incelendiğinde AL ile ATL arasında, AL ile ATML arasında olduğu

görülmüştür. AL öğrencilerinin her iki Anadolu meslek lisesi öğrencilerine göre daha fazla sayıda kelime kullandıkları tespit edilmiştir. AÖL öğrencileri ile AL öğrencileri arasında yapılan karşılaştırmalarda ise anlamlı bir farka rastlanmamıştır. AÖL öğrencilerinin ATL ve ATML öğrencileri ile yapılan ikili karşılaştırmalarında da AÖL öğrencilerinin diğer iki meslek lisesi öğrencilerine göre tarihsel dil içerisinde daha fazla kelime kullandıkları görülmüştür. Okul türleri arasında yapılan ikili karşılaştırmalarda ulaşılan yukarıdaki anlamlı ilişki sonuçları KFKS, KKS, ile okul türü arasındaki ilişkilere ait sonuçlarla paralel çıktığı görülmüştür. Deyim kullanımı ile okul türü arasında görülen farkın hangi okullara arasında olduğuna dair ikili karşılaştırma sonuçlarında AL, AÖL, ATML arasında bir fark görülmezken bu üç okul ile ATL arasında bir fark olduğu ATL öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde deyim kullanım becerilerinin diğer okulların öğrencilerine göre daha düşük seviyelerde olduğu görülmüştür.

10. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde kullandıkları toplam kelime sayısı (KTKS), farklı kelime sayısı (KFKS), kavram sayısı (KKS), bilmedikleri kavram ve sözcük sayısı, deyim ve atasözü kullanımlarına ait sayısal verilerde okul türüne göre anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bununla beraber öğrencilerin tarihsel dil içerisinde yapmış oldukları anlatım bozuklukları ile okul türü arasında anlamlı farka rastlanılmamıştır.

10. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde KTKS'leri ile okul türü arasındaki anlamlı farkın hangi okullar arasında olduğu incelendiğinde AL ile ATL arasında, AL ile ATML arasında ve ATL ile ATML arasında olduğu görülmüştür. AL öğrencilerinin her iki Anadolu meslek lisesi öğrencilerine göre daha fazla kelime kullandıkları görülürken ATML öğrencilerinin de ATL öğrencilerine göre daha fazla kelime kullandıkları görülmüştür. AÖL öğrencileri ile AL öğrencileri arasında yapılan karşılaştırmalarda ise anlamlı bir farka rastlanmamıştır. AÖL öğrencilerinin ATL ve ATML öğrencileri ile yapılan ikili kar-

şılaştırmalarında da AÖL öğrencilerinin diğer iki meslek lisesi öğrencilerine göre tarihsel dil içerisinde daha fazla kelime kullandıkları görülmüştür. Okul türleri arasında yapılan ikili karşılaştırmalarda ulaşılan yukarıdaki anlamlı ilişki sonuçları KFKS, KKS, ile okul türü arasındaki ilişkilere ait sonuçlarla paralel çıktığı görülmüştür. Deyim kullanımı ile okul türü arasında görülen farkın hangi okullara arasında olduğuna dair ikili karşılaştırma sonuçlarında AL ile ATL ve AL ile ATML arasında anlamlı bir fark olduğu, AL öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde ATL ve ATML öğrencilerine göre daha fazla deyim kullanabildiği görülmüştür. AÖL ile AL arasında deyim kullanımı bakımında bir fark görülmezken ATL ve ATML arasında bir fark görülmüştür. AÖL öğrencilerinin ATL ve ATML öğrencilerinden daha fazla deyim kullanabildiği tespit edilmiştir.

Tarihsel dil içerisinde atasözü kullanımı ile okul türü arasında görülen farkın hangi okullar arasında olduğunun tespit edilmesine dönük ikili karşılaştırma sonuçlarında ATL ile AL ve AL ile ATML arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu farka göre ATL öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde AL öğrencilerine göre daha fazla atasözü kullanmış olduğu AL öğrencilerinin de ATML öğrencilerine göre daha fazla atasözü kullanabildiği görülmüştür. ATL ile ATML arasındaki karşılaştırmalarda ise ATL öğrencilerinin ATML öğrencilerinden daha fazla atasözlü kullandığı tespit edilmiştir. AÖL ile AL, arasında atasözü kullanımı bakımında bir fark görülmezken, AÖL öğrencilerinin ATL ve ATML öğrencilerinden daha fazla atasözü kullanabildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç tarihsel dil içerisinde kullanılan kavram ve sözcük bilgisinin akademik başarı ile ilgili olduğuna işaret etmektedir.

11. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde kullandıkları toplam kelime sayısı (KTKS), farklı kelime sayısı (KFKS), kavram sayısı (KKS), deyim kullanımlarına ait sayısal verilerde okul türüne göre anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bununla beraber öğrencilerin tarihsel dil içerisinde

kullandıkları atasözleri ile yapmış oldukları anlatım bozuklukları ile okul türü arasında anlamlı farka rastlanılmamıştır.

11. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde KTKS'leri ile okul türü arasındaki anlamlı farkın hangi okullar arasında olduğu incelendiğinde AL ile ATL arasında, AL ile ATML arasında görülmüştür. AL öğrencilerinin her iki Anadolu meslek lisesi öğrencilerine göre daha fazla kelime kullandıkları görülürken AÖL öğrencileri ile AL öğrencileri arasında yapılan karşılaştırmalarda ise anlamlı bir farka rastlanmamıştır. AÖL öğrencilerinin ATL ve ATML öğrencileri ile yapılan ikili karşılaştırmalarında da AÖL öğrencilerinin diğer iki meslek lisesi öğrencilerine göre tarihsel dil içerisinde daha fazla kelime kullandıkları görülmüştür. 11. sınıfların tarihsel dil kullanımları ile Okul türleri arasında yapılan ikili karşılaştırmalarda ulaşılan KTKS'ye ait yukarıdaki anlamlı ilişki sonuçları KFKS okul türü arasındaki ilişkilere ait sonuçlarla paralel olduğu görülmüştür. 11. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde kullandıkları kavram sayısı KKS ile okul türü arasındaki ilişkilere ait sonuçlara göre AÖL öğrencilerinin AL, ATL ve AL öğrencilerine göre daha fazla kavram kullandıkları görülmüştür. Deyim kullanımı ile okul türü arasında görülen farkın hangi okullara arasında olduğuna dair ikili karşılaştırma sonuçlarında AL, AÖL ve ATL ile ATML arasında anlamlı bir fark olduğu, AL, AÖL, ve ATL öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde ATML öğrencilerine göre daha fazla deyim kullanabildiği görülürken AÖL ile AL arasında deyim kullanımı bakımından anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Lise öğrencilerinin tarihsel dil kullanımının okul türü ile olan ilişkisine yönelik analiz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde anlatım bozukluğu, atasözü kullanımı gibi dil becerilerinin direkt olarak okul türü ile ilişkili olmadığı fakat bunun yanında KTKS, KFKS, KKS, Deyim, kavram ve sözcük bilgisinin ise okul türü ile ilişkili olduğu görülmüştür. Genel lise türündeki Anado-

lu liselerinde (*AL, AÖL gibi*), öğrenim gören öğrencilerin meslek lisesi türündeki Anadolu meslek liselerinde (*ATL, ATML gibi*), öğrenim gören öğrencilerden daha üst seviyede bir tarihsel dil kullanabildiği görülmüştür.

Lise öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarının aile gelir seviyesi ile anlamlı bir ilişkiye sahip olup olmadığı hakkındaki analiz sonuçları ise şöyledir; 9. sınıf öğrencilerinin tarihsel dil içerisinde kullandıkları KTKS, KFKS, KKS, TCS, Deyim, Atasözü, Anlatım bozukluğu, kavram ve sözcük bilgisi ile gelir seviyesi arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

10. sınıf öğrencilerin tarihsel dil içerisinde KTKS ile gelir seviyesi arasında anlamlı bir fark görülmezken, KFKS ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir farka rastlanmıştır. Gelir düzeyleri arasında yapılan karşılaştırmalarda aylık geliri 0-600 TL ve 600-1200 TL olan ailelerin çocukları ile gelir düzeyi 3000 TL ve Üzeri olan ailelerin çocukları arasında tarihsel dil içerisinde kullanılan farklı kelime sayısı bakımından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Gelir seviyesi yüksek olan ailelerin çocuklarının kelime hazinesinin geliri alt seviyedeki ailelerin çocuklarının kelime hazinesine göre daha zengin olduğu tespit edilmiştir. Anlamlı farkın 9. sınıfta çıkmayıp 10 sınıfta görülmesinin sebebi olarak ailelerin gelirleri doğrultusunda çocuklarına sağlamış oldukları imkan ve fırsatlar (*kitap, sinema, bilgisayar, özel ders vb.*) gösterilebilir. KFKS ile gelir düzeyi arasındaki aynı fark düzeyi tarihsel dil içerisinde KKS gelir düzeyi arasındaki ilişkilerde de görülmüştür. Bilmedikleri kavram ve sözcükler ile gelir düzeyi arasında da anlamlı bir farka rastlanırken atasözü, deyim kullanımı ve anlatım bozukluğu ile ailenin gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

11. sınıf öğrencilerin tarihsel dil içerisinde KTKS, KFKS ile gelir seviyesi arasında anlamlı bir fark görülürken KKS, Atasözü, Deyim, Kavram ve sözcük bilgisi ve Anlatım bozukluğu ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark görülmemiştir.

9. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin cinsiyet ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KFKS, KKS, Deyim kullanımı ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğu. Bu farka göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre tarihsel dil içerisinde kelime, kavram, deyim kullanımı bakımından erkek öğrencilerden daha ileri düzeyde oldukları görülmüştür.

10. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin cinsiyet ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KFKS, KKS, Deyim, Atasözü, kavram ve sözcük bilgisi ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu farka göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre tarihsel dil içerisinde kelime, kavram, cümle, deyim, atasözü kullanımı bakımından erkek öğrencilerden daha ileri düzeyde oldukları görülmüştür.

11. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin cinsiyet ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KFKS, KKS, Deyim, Atasözü, kavram ve sözcük bilgisi ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Yukarıdaki veriler incelendiğinde 9. ve 10. sınıflarda cinsiyet ile tarihsel dil kullanımına ait veriler arasında anlamlı farklar görülürken 11. sınıfta bu farkların sona ermiş olması her ne kadar şaşırtıcı değerlendirilse de aslında bu durum üniversite kapısına yaklaşıldıkça cinsiyetin değişken olmaktan çıktığını ve erkek öğrencilerin üniversite sınavını kazanabilmek için aradaki farkı kapatabilecek etkinliklere daha fazla zaman ayırmaya başladıklarını göstermektedir.

9. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin aile eğitim düzeyi ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KKS, Deyim, Atasözü, ile aile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı, tek anlamlı farklılığa ise KFKS ile aile eğitim düzeyi arasında rastlandığı görülmüştür. Bu farklılığa göre ilköğretim mezunu aile çocuklarının üniversite mezunu ailelerin çocuklarına göre tarihsel dil içerisinde daha

az sayıda farklı kelime kullanmakta oldukları görülmüştür.

10. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullarılarına ait verilerin aile eğitim düzeyi ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KKS, Deyim, Atasözü, ile aile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olmadığı tek anlamlı farklılığa ise KFKS ile aile eğitim düzeyi arasında rastlandığı görülmüştür. Bu farklılığa göre ilkököl mezunu aile çocuklarının üniversite mezunu aile çocuklarına göre tarihsel dil içerisinde daha az sayıda farklı kelime kullanmakta oldukları görülmüştür.

11. Sınıf öğrencilerinin tarihsel dil kullarılarına ait verilerin aile eğitim düzeyi ile olan ilişkisine ait sonuçlar incelendiğinde KTKS, KFKS, ve Deyim Kullanımı ile aile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu farklılıklara göre ilkököl mezunu aile çocuklarının üniversite mezunu aile çocuklarına göre tarihsel dil içerisinde daha fazla sayıda kelime, farklı kelime, cümle ve deyim kullanmakta oldukları görülmüştür. Bu farklılıkların haricinde aile eğitim düzeyi ile tarihsel dil içerisinde kullanılan diğer unsurlar arasında herhangi bir anlamlı farka rastlanmamıştır.

Öğrencinin kullandığı tarihsel dil ile aile eğitim düzeyi arasındaki ilişkiye ait verilerin sonuçları değerlendirildiğinde 9. sınıfta aile eğitim düzeyi ile öğrencinin kelime hazinesi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Öğrenci 10. sınıfa geldiğinde bu farkın aile eğitim düzeyi ile öğrencinin kelime hazinesi arasındaki ilişkiye dönüşmüş olduğu görülürken öğrencilerin 11. sınıfa gelmesiyle birlikte öğrencinin kelime hazinesi, ifade yeteneği ve deyim kullanımı ile aile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Yine öğrencilere ait nitel verilerin incelenmesi sonucunda ise öğrencilerin yazma ve konuşma becerileri arasında farklılıklar görülmüştür. Tarihsel dil kullanımında bazı öğrencilerin yazma becerisi gelişmişken bazı öğrencilerin ise konuşma becerilerinin ileri düzeyde olduğu tespit edil-

miştir. Yine bazı öğrencilerin yazarken kullanmış oldukları kavram, deyim, atasözü vb. ifadeleri konuşma esnasında kullanamadıkları görülmüştür. Özellikle kavram kullanımının yazı dilinden konuşma diline geçildiğinde kayıba uğradığı görülmüştür. Öğrenciler yazarken ve konuşurken daha önceki öğrendiklerinin etkisinde kalmaktadır. Hatta bu öğrendiklerini bazen yeni öğrendikleriyle değiştirebilmektedir. Bu değişim ise daha çok birbirini anlamsal olarak çağrıştıran, veya fonetik olarak birbirini andıran kelimeler arasında olmaktadır. “Kraliçe” ile “Tanrıça”, “Mekke” ile “Kudüs”, “Osmanlı” ile “Selçuklu”(*bu isim ve kavramlar ortak bir takım özelliklerinin olmasından dolayı anlamsal çağrışım yaptırmaktadır*), “Cin yazısı” ile “Civi Yazısı” (*Sözlü ifadede ses olarak birbirine yakın olmasından dolayı öğrenci civi yazısını, cin yazısı olarak anlayabilmekte; fonetik çağrışım yapmaktadır*).

Öztürk; anakronizm hakkındaki çalışmasında öğrencilerin tarih ve dönemleri karıştırabildiklerini ve bu konuda yanılgıya düştüklerini belirtmiştir (Öztürk, 2011:37-58). Bu çalışmada öğrencilerin sadece tarihler ve dönemler hakkında yanlışladıkları araştırmanın bulgular ve yorumlar bölümünde örnekleri ilede görülebileceği üzere anlamsal ve fonetik olarak çağrışım yaptırabilecek kelime, sözcük, kavram ve isimler arasındada yanılgılara düşebildikleri görülmüştür.

Öğrencilerin tarihsel dil kullanımı sırasında kronolojik düşünemedikleri görülmüştür. Tarihsel dil kullanımında kronolojik düşünemeyen öğrencilerin kağıtları üzerinde veya konuşmaları esnasında; “I Haçlı Seferini karşılayan devleti “Osmanlı Devleti”, I. Haçlı Seferi sonucunda kurulan kontluklardan bir tanesini de “Şanlıurfa” yaptıkları görülmüştür. Urfa’nın “Şanlı” ünvanını aldığı tarihin 1984 olduğu düşünüldüğünde I. Haçlı Seferinde kurulan kontluğun “Şanlıurfa” adını taşıyamayacağı görülmektedir.

Öğrencilerin kullanmış oldukları cümlelerin öge dizilişine göre incelenmesi sonucunda öğrencilerin genellikle kurallı cümle kullandıkları

görüldürken, yine öğrencilere ait cümlelerin yüklemine göre incelenmesi sonucunda öğrencilerin genellikle fiil cümlesi kullandıkları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin daha çok kullanmayı tercih ettikleri zaman kipleri ise “Cumhuriyet’in İlanı” ve “Fransız İhtilali” konularında en sık olarak öğrenilen geçmiş zaman (-miş), görülen geçmiş (-di) ve üçüncü sırada en sık kullanılan geniş zaman (-r) kipi şeklindedir. Bu sıralama ise “Hititler” ve “Haçlı Seferleri” konusunda değişmektedir. “Haçlı seferleri” ve “Hititler” konusunda ise öğrenciler çoğunlukla geniş zaman kullanmayı tercih ederken bu tercihlerini sırasıyla öğrenilen geçmiş zaman ve görülen geçmiş zaman kipleriyle devam ettirmişlerdir.

Araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde tarih eğitimi ve dil ilişkisinin birbirinden ayıramayacak disiplinler olduğu görülmüştür. Hem tarihsel anlama ve algılamının en az hata ile gerçekleştirilebilmesi hem de tarihsel anlayışı sağlarken dil becerilerinin gelişmesine imkân sağlayabilme adına öğretmenlerin, öğrencilerin ve ders kitaplarının tarihsel dil kullanımı büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin tarihsel dil kullanımlarına ait verilerin sonuçları incelendiğinde her öğrencinin farklı bir dil becerisine sahip olduğu görülmüştür. Yine tarih ders kitaplarının öğrenciye sunduğu tarihsel dil, görünürde eşit imkânlar sunuyor gibi görünse de tarih derslerinde öğretmenin tarihsel dil kullanımına ait veriler incelendiğinde, her öğretmenin farklı nitelik ve niceliklerde bir tarihsel dil sunduğu görülmüştür. Bundan dolayı örneğin cumhuriyet’in ilanını bir öğretmen 571 kelime ile anlatabiliyorken, bir başka öğretmen bu kelime sayısını 1561’e kadar çekebilmektedir. Bunun sonucunda ortaya aynı konuyu farklı nicelikte dinleyen iki farklı öğrenci profili çıkmaktadır. Aradaki 990 kelime fark bir grup öğrenci için kayıp olarak kabul edilip, diğer grup için kazanım olarak değerlendirilecek olursa aynı eğitim-öğretim düzeyindeki öğrencilerin farklı şartlarda tarih öğrendiği gerçeği ile karşı

karşıya kalınmaktadır. Bundan dolayı tarih öğretmenleri arasındaki tarihsel dil kullanım farklılıklarından kaynaklanan eşitsizliğin giderilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Yapılan bu araştırma ile tarih eğitiminde tarihsel dil kullanımı şimdiye kadar ortaya konulmamış yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Bu araştırmanın yapılmasındaki temel amaç tarihsel dil kullanımlarında tespit edilen problemlerin kaynağında yer alan suçluyu veya kabahatliyi bulmak değildir. Araştırmanın temel amacı Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde tarih eğitimi almakta olan öğrencilerin ve tarih eğitimi veren yazar, öğretmen ve yayınların birbirine ne anlattığını ve birbirinden ne anladığını hem nitel hem de nicel olarak ortaya koyabilmek olmuştur. Bunun sonucunda tespit edilen doğruların ya da yanlışların, eksik ya da fazlaların birlikte tespit edilebilmesi sağlanarak bu sayede yanlışların doğruya, eksiklerin giderilmesi sürecine katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma ile tarih eğitimi ve dil ilişkisinin hem nitel hemde nicel olarak incelenemesinin mümkün olabileceği örnek uygulama ve yöntemlerle ortaya konulmuştur. Tarih eğitimi ve dil üzerine bundan sonra yapılacak veya yapılması düşünülen çalışmalar için bir tamamen tarih eğitimi ve dil ilişkisinin incelenmesine yönelik özgün bir model geliştirilerek gözlem gruplarına uygulanmış, sonuçları ise çalışma içerisinde paylaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Ata, B. (2008). *Tarih Öğretmen Adaylarının Tarih Eğitiminde Analoji Anlayışları*. Mustafa Safran, Dursun Dilek (Ed.) 21. Yüzyılda kimlik, vatandaşlık ve tarih eğitimi içinde (s.302-315). İstanbul. Yeni İnsan Yayınları.

Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri nvivo 7.0 ile nitel veri analizi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Balcı, A. (2009). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem teknik ve ilkeler*, Ankara: Pegem Yayınları.

Bernbaum, G. (1972). *Language and history teaching: Handbook for history teachers*. London: University of London Institute of Education Press.

Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Coffin, C. (2006). *Historical discourse*. London: University of London Institute of Education Press.

Göle, N. (1991). *Modern mahrem, İstanbul: Metis Yayınları*.

Karakaya, Ş. (2007). *Dil gelişimi ve dil politikası*. Ankara: Akçağ Yayınları

Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Kaymakçı, S. (2010). *Sosyal bilgiler öğretiminde çalışma yapraklarının kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına ve derse karşı tutumlarına etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kiriş, A. (2009). *Tarih eğitimi ve tarihçilik mesleği: Lise tarih derslerinde yazma becerilerinin kullanılması ve geliştirilmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Koloğlu, O. (1994). *Tarih öğretiminde Bugüncülük/Presentizm yansımalar ve sonuçları. Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları Sempozyumu*, İzmir: Tarih Vakfı Yayınları

Metin, E. (2011). *Tarih Eğitimi ve Dil: tarihçilerin, Tarih Ders Kitabı Yazarlarının tarih Öğretmenlerinin ve Öğrencilerin Tarihsel Dil*

Kullanımı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum

Öztürk, İ. H. (2011). *Tarih öğretiminde anakronizm sorunu: Sosyal bilgiler ve tarih ders kitaplarındaki kurgusal metinler üzerine bir inceleme. Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 2(1), 37-58.

Schleppegrell, M. J., Achugar, M., and Oteiza, T. (2004). *The grammar of history: Enhancing content-based instruction through a functional focus on language. TESOL Quarterly*, 38(1) Spring.

Schleppegrell, M. and Achugar, M. (2003). *Learning language and learning history: A functional linguistic approach. Tesol Journal*, 12(2) Summer.

ÇANKIRI TARİHİ ÇALIŞMALARINA DAİR BAZI TESPİTLER

SOME DETERMINATIONS RELATED TO THE WORKS OF HISTORY OF ÇANKIRI

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Son yirmi yıllık süreç mahalli tarih araştırmalarının nitelik ve nicelik açısından yoğun artışını gösteren bir tablo ortaya çıkmaktadır. Çankırı da birçok açıdan imkânsızlıklarına rağmen bu tabloda yerini almıştır. 1930'lu yıllarda ilk örnekleri görülen Çankırı tarihi, edebiyatı, coğrafyası araştırmaları dönemin Türkiye genelindeki tarih ve kültürel çalışmaların küçük bir örneği olmuştur. Zamanında halkevleri bünyesinde yapılan çalışmalar bugün belediye bünyesinde oluşturulan araştırma ve kültür kurumları vasıtasıyla yeniden canlandırılmıştır. Ayrıca yeni açılan üniversitenin ilgili bölümlerinin bu anlamda katkılarının olacağı beklenmektedir. Bu inceleme Çankırı tarihi hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmalar üzerine bazı tespitler ve bundan sonra ne yapılabilir? Sorusuna bazı teklifler sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çankırı Tarihi, Yerel Araştırmalar, Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi

Abstract

The last two decades put forth a table that that there is an increase in the local historical researches both quantitatively and qualitatively. Çankırı found a place in this table despite many difficulties. The historical, literature, geographical researches of Çankırı of which the first samples were seen in 1930s became a small sample of historical and cultural studies in Turkey in that

period. The studies that were done within the community houses in that period were stimulated again via the research and cultural institutions affiliated to the municipalities recently. Moreover, the related departments of the newly opened university are expected to contribute in this sense. This study targets to put forth some determinations on the works related to the history of Çankırı up to now and has some offers for the question “what can be done hereafter?”

Key Words: History of Çankırı, Local Researches, Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Researches Center

Şehir Tarihçiliği ve Çankırı

Akademik ve amatör çalışmalar açısından Çankırı tarihi araştırmaları yakın dönem içerisinde hız kazanmış olsa da henüz standart ve profesyonel bir ivme kazanmış olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Fakat özellikle son yıllarda Çankırı üzerine yapılan ve yapılmakta olan araştırmaların hareketlilik kazandığı dikkat çekiyor. Bu hareketliliğin artışında kolayca fark edilen unsurun belediye bünyesinde 2005’de resmi olarak kuruluşu gerçekleştirilmiş olan Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırma Merkezi’nin katkısıyla gerçekleştirilen çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu yazı Çankırı tarihi üzerine dünden bugüne yapılan tarih çalışmaları üzerine değerlendirmeyi içeren bir deneme özelliğini de ta-

şımaktadır. Öncelikle şehir tarihçiliği ve Çankırı tarihi üzerine yapılmış ilk araştırmalar, ardından yakın dönemdeki akademik çalışmalar bu çerçevede bibliyografik veri olarak ortaya koyulurken mevcut durum değerlendirilmeye çalışılmış, yeni çalışmaların ortaya çıkmasında Çankırı araştırmalarına destek verdiği görülen yerel idarenin ve destek vermesi beklenen üniversitenin; özellikle tarih bölümünün Çankırı tarih ve kültürüne verebileceği katkı konusunda ulaşılabilecek sonuçlar tartışılacaktır. Bu sürece geçmeden önce “Günümüze kadar olan süreçte Çankırı tarihi yazıldı mı?” sorusuna cevap aramak durum tespiti için yapılabilmesinde büyük önem taşımaktadır.

“Günümüze kadar olan süreçte Çankırı tarihi yazıldı mı?” Sorusunun karşılığında kolayca verilecek cevap veya cevaplar bulunabilir. Başlığında Çankırı tarihi içeren birkaç kitap ve belirli miktarda makalenin olması Çankırı tarihinin bir takım genellemelere müsaade edecek kadar yeterli çalışmanın ortaya koyulduğu anlamına gelmiyor. Bu soru Türkiye’nin birçok şehri için sorulabilir? Binlerce yıllık bir geçmişte kavimlerin gelip geçtiği yerleştiği bir coğrafyadaki şehirlerin zengin tarihi miraslarına rağmen ciddi anlamda ansiklopedik verilerinin ve kapsamlı şehir tarihlerinin olmaması bir paradokstur. Bu paradoks aynı zamanda Türkiye’deki tarih araştırmalarının yetersizliğini göstermektedir. Türkiye’de şehir tarihlerinin yazılmasına dönük çalışmaların dikkate değer derecede artışını gösteren tarihi sürece baktığımızda aşağı yukarı yüz yıllık bir zamanı kapsadığı görülebilir. Bu süreci ele alan şehir tarihi çalışmalarının Türkiye’deki serüvenini anlatan genel değerlendirmelerin zafiyet içinde olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu değerlendirmelerde Batıdaki çalışmalara atıf yapılma konusunda sıkıntı çekilmezken Türkiye’deki tarihsel sürecin analizi yüzeysellikten kurtulamamıştır. Şehir tarihçiliği modern tarihçilik ve kurumsal çalışmaların başlamasıyla paralel bir gelişme izlemiştir. Mahalli tarih çalışmalarında esas hareketliliğin kaynağını Türkiye’deki kurumsal tarih araştır-

malarını başlatan Tarih-i Osmanî Encümeni ile ilişkilendirmek gerekir.(1909) Encümenin şehirlerde de şube açma girişimi ve ilgililere gönderilen yazılar şehirlerdeki tarihi ve kültürel mirasın belirlenmesine dönük istekleri içermektedir.¹ Bu anlamda başarılı olunduğu söylenemese de en azından böyle bir bilincin oluşması ve aşağıda zikredeceğimiz eserlerin ortaya çıkışında temel oluşturmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan eserler mevcut basılı, yazılı kaynakları dikkate almış ve kitabeler üzerinden yapılmış çalışmalardır. 1950’li hatta daha sonraki yıllara kadar analitik çalışmaları içeren şehir tarihi çalışmalarına bir iki istisna hariç rastlanmaz.

Türkçe basılı ilk şehir tarihi kitabı Şakir Şevket’in Trabzon Tarihi’nin ardından diğer şehirlerle ilgili bir takım araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Hüseyin Hüsameddin’in Amasya Tarihi² Kitabeler ve anıtsal eserler üzerinden İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın araştırmaları,³ Mehmet Behçet’in Kastamonu Asar-ı Kadimesi⁴, Mübarek Galip’in Ankara’yı konu edinen eseri⁵ ve Halil Edhem’in Kayseriye Şehri-Mebani-i İslamiye ve Kitabeleri⁶, Besim Atalay’ın Maraş Tarihi ve Coğrafyası⁷, adlı eserleri bunlardandır. Ayrıca Ali Kemali’nin yazdığı Erzincan⁸, Abdurrahim Şeref Beygu’nun Erzurum Tarihi⁹ ve Ahlat Kitabeleri¹⁰ adlı eserleri de 1930’lu yılların ürünlerindendir. Şüphesiz adı geçen eserlere eklenebilecek türden olanların sayısı artırılabilir. Eserlerin yayım tarihlerine bakıldığında karşımıza modern tarih

1 Ahmet Özcan, Türkiye’de Popüler Tarihçilik(1908-1960), Ankara 2011, s.115.

2 İstanbul 1294. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hacı Fettahoğlu, “ İlk Matbu Şehir Tarihimiz Çerçevesinde Bizde Şehir Tarihçiliği” 1. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi, Türkiye Yazarlar Birliği yayını, Ankara 2010.

3 Dersaadet 1330. Bu eser Mesut Aydın-Güler Aydın tarafından 5 cilt halinde Amasya Belediyesi Kültür Yayınları arasında yeni harflerle yayımlanmıştır.

4 Kitabeler, İstanbul 1929. (Afyonkarahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir de bulunan kitabeler.) Kütahya Şehri, İstanbul 1932. Sivas Şehri, Maarif Vekaleti, 1928. Rıdvan Nafiz ile birlikte.

5 Kastamonu Asar-ı Kadimesi, İstanbul 1925.

6 Ankara, Matbaa-i Amire 1925.

7 Matbaa-i Orhaniye, İstanbul 1334

8 Maarif Vekaleti, 1923.

9 Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1932.

10 Bozkurt Basımevi, 1936. (Tarihi, Anıtları, Kitabeleri)

11 Hamit Matbaası, 1932.

araştırmalarının başladığı II. Meşrutiyet sonrası ve 1930'lu yıllar şehir tarihlerinin yazımında hareketli dönemler olarak çıkmaktadır. Henüz arşiv imkânlarının tam olarak kullanılabilir olmadığı bir dönemde ortaya çıkan bu eserlere malzeme ağırlıklı olarak salnamelerin verdiği bilgi ve daha erken dönemleri de kapsayacak şekilde kitabelerdeki kayıtlarda bulunmuştur. Çağatay Uluçay'ın Manisa ve çevresi tarihi üzerine yaptığı araştırmaları istisna olarak değerlendirilmeli ve özellikle şeriiye sicillerinin tarih kaynağı olarak kullanıldığı ilk örnekler olarak akademik tarihçilikte şeriiye sicili üzerinden yapılan araştırmaların öncüsü olarak görülmelidir.

Şehir tarihleri denilince öne çıkan isimlerin başında İbrahim Hakkı Konyalı gelmektedir. Aynı zamanda Tarih Hazinesi adıyla popüler tarih dergisi yayımlamış olan Konyalı, yukarıda verdiğimiz isimlere nazaran geç bir dönemde eserlerini vermiş olsa da ana kaynak olarak arşivden ziyade eserlerinin adından da anlaşılacağı üzere selefleri gibi ağırlıklı olarak kitabeler ve anıtsal malzemeyi kullanmıştır.¹²

Mahalli tarih veya şehir tarihi çalışmalarında ana kaynakları tahrir defterleri, şeriiye sicilleri, vakıf kayıtları, salnameler, temettuat defterleri, belediye kayıtları ve Osmanlı arşivindeki diğer belgeler ile 19. yüzyılın ikinci yarısında itibaren basın oluşturmaktadır. Tahrir çalışmaları şehir tarihlerinin nispeten Osmanlı erken dönemlerinin aydınlatılmasında dönüm noktası olmuştur ki bunlar ağırlıklı olarak 16.yüzyıl olmak üzere belirli bir dönemi içermektedir. Şeriiye sicilleri üzerinden yapılan çalışmalar şehirlerin tarihsel süreç içerisindeki durumlarının farklı yönleriyle ele alınmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca vakıf ve temettuat kayıtları kullanılarak yapılan araştırmalar tahrir ve şeriiye siciliyle birlikte düşünüldüğü takdirde şehirlerin sosyo-ekonomik tarihlerinin yazımında önemli rol oynamışlardır. Son yıllarda mahalli tarih araştırmalarının artmasına rağmen henüz birçok şehrin amatörlerin hazırladıklarının

dışında terki bî tarihleri yazılmadığı gibi ansiklopedik müracaat eserleri de bulunmamaktadır. Şehirler hakkında genel müracaat eserlerinde bulunan bilgiler yetersiz ve birbirlerinin tekrarı şeklindedir. Akademik çalışmalar ise belirli bir kaynak üzerinden kısa dönemler üzerine kuruludur.

Tarih araştırmalarının konusu olan şehirlerin genel özelliğine bakıldığında, ilgili şehirlerin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmişliğiyle paralel zenginlik görünmektedir. Tabii ki sadece sosyo-ekonomik gelişmişlik şehrin tarihinin yazılmasında her zaman için bir ölçü olmayabilir. Araştırma yapılacak şehir tarihi gerçeklerle ifade edilebilir bir tarihi arka plana sahip olmalıdır. Mesela küçük bir köyken ekonomik imkânlar ve yatırımlar vasıtasıyla büyük şehirlere dönüşen sonradan il statüsüne kavuşmuş şehirler, büyümelerine paralel bir şekilde tarihi devirlerin hatıralarını taşımamaktadırlar. Bu tür şehirlerin, ne mimarisi, ne diğer sanat eserleri ve de fiziki görüntüsü, ne de gelenekleri yüzyılların izini sürmeye imkân vermez. Mesela Batman, Kırıkkale gibi şehir olma özelliğini sadece sanayileşmeyle elde etmiş şehirlerin bu anlamda pek şansı bulunmamaktadır, fakat kent yerleşimi olarak uzun bir tarihi arka plana sahip olmasına rağmen Çankırı gibi şehirler de, şehrin ekonomik ve kültürel imkânsızlıklarıyla paralel olarak tarihi ve kültürel araştırmaların yoksulluğu içindedirler. Oysa şehir hem mimari hem gelenekler hem de arşiv malzemesinin imkânları açısından her türlü tarih çalışması ve folklor çalışması için malzeme sunmaktadır. İşlek yollar üzerinde bulunmamasından dolayı seyyahların ilgisini çekmeyen Çankırı'nın küçük bir idari birim olmaktan kaynaklanan tahrir, şeriiye sicili vb gibi arşiv malzemesi verilerinin dışında Çankırı tarihinin ortaya konulmasında kullanılabilecek kaynaklarının çeşitliliğinin fazla olduğu pek söylenemez. Genellikle amatörler tarafından tercih edilen arşiv dışı kaynakları oluşturan efemera malzemesi, fotoğraf koleksiyonları ve hatırat türü eserler açısından da Çankırı pek şanslı sayılmaz. 19.yüzyılın ikinci yarısından

12 Bkz. Ahmet Özcan, a.g.e.,s.194.

sonra gelişen basın ve yayın faaliyetlerini Çankırı çerçevesinde düşündüğümüzde görülen zaafiyet basın yayın ürünlerinin Çankırı tarihi için kaynak olarak kullanımını engellemektedir. Basın üzerinden Çankırı tarihine dair izlerin bulunması ancak Cumhuriyet dönemiyle birlikte mümkün görünmektedir. Bunların dışında yazılı kayıtların harici kullanılabilecek sözlü tarih malzemesine imkân sunacak kişilerin Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlamak üzere şehrin yakın zaman kadar olan gelişimine şahitliği de yeterince kullanılmamıştır.

Daha önce belirtildiği gibi şehirlerin sosyo-ekonomik ve kültürel imkânsızlıkları bilimsel çalışmalarda konu olmasını engelleyen nedenlerin başında gelmektedir. Özellikle mahalli tarih çalışmalarında amatörler büyük rol düşerken, bu rolü üstlenme de şehirlerin ekonomik zenginliğinin yanı sıra kültürel gelişmişliğiyle de ilgilidir. Tarihi çevre ve yerel tarih bilinci ilköğretim okullarından itibaren kazandırılması gereken bir bilinçken test üzerine kurulu sınava sisteminin etkin olduğu eğitim sisteminde yeri geldiğinde gözleme dayalı pratikleri de içermesi gereken tarih eğitimin bu anlamda bir bilinçlilik oluşturma düzeyi şüphelidir, fakat son yirmi yılda özellikle yerel yönetimlerin desteğiyle mahalli tarih alanında amatör ve profesyonel çalışmaların alabildiğince arttığı rahatlıkla gözlemlenebilir. İstanbul'dan başlayıp Anadolu'nun her tarafına yayılan mahalli tarih çalışmalarının yayımlanması belediyeler ve valiliklerin desteğiyle yaygınlık kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılı münasebetiyle yapılan hazırlık ve çalışmaların neticesinde Türkiye'de genel tarih çalışmalarında olduğu gibi mahalli tarih çalışmalarında da niceliksel ve niteliksel artış olmuştur.

Yukarıdaki değerlendirme çerçevesinde Çankırı tarihi araştırmalarına bakıldığında, şehrin mevcut halinin imkânsızlıklarına rağmen, Çankırı'ya göre daha gelişmiş ve tarihi zenginliğe sahip şehirlere nazaran mahalli tarih çalışmalarında belediye destekli kayda değer adımların atıldığı görünmektedir. Türkiye genelinde şe-

hirlerin tarihten folklorla coğrafyaya kadar bütün yönleriyle ele alındığı araştırmaların ortaya çıktığı dönem 1930 ve 40'lı yıllara kadar geri götürülebilir. Şüphesiz Halkevleri bu anlamda büyük bir işlev görmüştür. O yıllarda başlayan çalışmalar çeşitli gerekçelerle kesintiye uğramamış olsaydı tahmin edilebilir ki günümüzde kullanılabileceğimiz temel kaynakları da içeren külliyatlar oluşacaktı. Mesela Çankırı'ya dair bugün bile yeri doldurulamamış eserler Halkevlerinin katkısıyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1930'lu yıllarda hemen hemen her şehirde özel matbaa olmasa da vilayet matbaalarının varlığına rastlanılmaktadır. 1932 yılında açılan Çankırı Halkevi'nin yayın faaliyetiyle ortaya çıkan eserlerden araştırmacılar tarafından pek bilinmeyen Çankırı Tarih ve Halkiyatı¹³ sadece Çankırı araştırmaları için değil Ahilik çalışmaları için de kıymet ifade eder ve bu anlamda Ahilik araştırmaları yapanlar tarafından dahi bilindiği söylenemez. Bu yıllarda Çankırı üzerine yazılan kitapların ülkenin halkevleriyle başlayan tarih, folklor, edebiyat vb. alanlarda yapılan araştırma faaliyetleriyle birlikte değerlendirmesi doğru olur. Otuzlu yıllarda yayımlanmış kitaplardan sonra Çankırı üzerine uzun bir süre kayda değer bir çalışma yayımlanmamıştır. Çankırı Şairleri¹⁴, Çankırı Masalları¹⁵, Çankırı Atalar Sözü¹⁶, Görüp İşittiklerim¹⁷, Çankırı Halk Edebiyatı¹⁸, Çankırı Coğrafyası, gibi eserler devrin bütün şehirlere yansıyan araştırma faaliyetleri içinde değerlendirilmelidir.

Çankırı tarihi üzerine yapılan akademik çalışmalar az sayıda doktora ondan biraz daha fazla yüksek lisans tezi olmak üzere son yirmi yılla tarihlenecek kadar kısa zaman öncesinde yapılmıştır. Tarihçi Ahmet Kankal'ın tahrir defterlerine göre hazırladığı doktora tezi 16.yüzyıl Çankırı tarihinin aydınlatılmasına¹⁹ Çankırı'nın İdari, Nüfus

13 Hacışeyhoğlu Hasan Üçok, 1932

14 Ahmet Talat(Onay), 1930-32, 2 cilt.

15 Ali Dehri, 1933.

16 Ahmet Rıza, 1933.

17 Ahmet Kemâl Üçok, 1931-36

18 Tahsin Nahit (Uygur), 1932.

19 Tapu-tahrir defterlerine göre 16. yüzyılda Çankırı Sancağı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1993.

ve Sosyal Yapısı adlı Ali Gökmen tarafından hazırlanmış doktora tezi de Çankırı tarihi araştırmalarına başka bir açıdan katkı sağlamıştır.²⁰ Alaadin Boğaç Ergene'nin şer'iyye sicilleri üzerinden yaptığı 1652–1774 yılları arasını kapsayan doktora tezi ise esasında Osmanlı tarihçiliğinin zayıf noktalarından biri olan 18.yüzyıl tarihinin küçük bir idari birimdeki görünümü açısından ayrı bir öneme sahiptir.²¹ Birçok şehir için erken dönemlere ait defterleri mevcut olmayan Çankırı, sicil defterlerin 17.yüzyıla inen örnekleri olmasından dolayı şanslıdır. Doktora seviyesinde akademik araştırmalar arasında Ahmet Elibol'un Yakınçağ Başlarından Tanzimat'a Kadar Çankırı²² adlı bir çalışması bulunmaktadır. Elibol, yüksek lisans tezinde de şer'iyye sicillerini kullanmış Şer'iyye sicillerine göre 19.yüzyıl Başlarında Çankırı'nın İdari ve Sosyal Durumu²³ adlı çalışmayı hazırlamıştır. Şer'iyye sicillerine göre Çankırı tarihi araştırmaları bu çalışmayla sınırlı kalmamıştır. Ali Gökmen'in Çankırı'nın 22 nolu Şer'iyye Siciline Göre XIX. yüzyıl Başlarında (H.1218–1223, M.1803–1808) Çankırı Sancağı²⁴ Uğur Köse'nin H.1063-1065 (1058), M.1653-1655 tarihli Çankırı Şer'iyye Sicilinin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi²⁵ ve Kezban Kaya'nın 5 numaralı şer'iyye siciline göre XVII. yüzyıl sonlarında (H. 1109-1110 / M. 1697-1698) Çankırı Sancağı,²⁶ adlı yüksek lisans tezleri Çankırı şer'iyye sicillerinin kaynak olarak kullanımıyla yapılan çalışmalarındandır. Ayrıca Fatma Açıkgöz'ün 438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II' ye göre Ankara, Çankırı ve Sultanönü sancaklarında yer adları²⁷, ve Feridun Ata'nın Çankırı Mevlevihanesi'ni konu alan The House of Mevlevis of Çankırı²⁸ farklı tarihi kaynakların

kullanımıyla Çankırı tarihi araştırmalarına dahil olmuştur. Çankırı üzerine tezlerin daha çok Gazi Üniversitesinde yapıldığı anlaşıyor yeni kurulan Çankırı Karatekin Üniversitesi'nde birkaç yıldır açılmış olan yüksek lisans programında ise Çankırı üzerine yapılan tek çalışma Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mustafa Abdülhalik Renda (1881-1957)²⁹, adlı Gönül Türkan Demir'in araştırmasıdır. Üniversitelerde tez olarak yapılan bu çalışmaların dışında akademik niteliği olan az sayıda eser bulunmaktadır. Mesela Ömer Türkoğlu tarafından hazırlanan Çankırı 1891-1892-Kengiri Belediye Kalemine Mahsus Yevmiye Defteri 1307³⁰ Salnamelerde Çankırı (18691903)³¹ adlı eserlerle birlikte Çankırı valiliği tarafından düzenlenen bilgi şölenlerindeki bildirilerde zikretmeye değer örneklerdendir. Bu listeye Yüksel Özgen'in hazırladığı Arşiv Belgelerine Göre Atatürk'ün Çankırı Gezisi³² de eklenebilir. Ayrıca Yitik Şehrin Romanı Hamuşan³³ adlı belgesel roman Çankırı tarihine dair birçok bilgiyi içermekte ve bu bilgileri akademik bir dilden daha ziyade gündelik bir dil ile ifade etmeye çalışmıştır. Roman bu konuda tarihi edebiyatla buluşturarak şair, muallim, mesnevihan Ahmet Mecbur Efendi'in hayatı çerçevesinde Çankırı kültür tarihi ve şehirdeki değişimi gösteren malzemeye dayalı olarak kurgulanmış ve benzer çalışmalara yeni bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır.

Çankırı Tarihi Araştırmalarında Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ve Çankırı Rıfkı Kamil Urga Araştırma Merkezi

Karatekin Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Erhan Metin'in tarih bölümü öğrencileri üzerinde 2010 yılında gerçekleştirdiği "Tarih Bölümü Öğrencilerinin Tarihi ve Kültürel Eserler Hakkındaki İlgi ve Farkındalıklarının İncelenmesi" konulu araştırmasının sonuçlarına göre;

20 Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1997.

21 Leiden, 2003. Bkz. Mehmet İpçioğlu, "Çankırı Kültür ve Tarihine Dair Tetkikat I", Çankırı Araştırmaları Dergisi, sayı 3, Kasım 2008, s.443.

22 Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

23 Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

24 Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

25 Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

26 Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

27 Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

28 Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

29 Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

30 Çankırı Belediyesi Yayınları, Çankırı 2005.

31 Çankırı Valiliği, 1999.

32 Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı 2013.

33 Yüksel Arslan, Orhan Kemal Karakuş, Çankırı 2012.

Çankırı’da tarih okumakta olan tarih bölümü öğrencilerinin büyük bölümünün tarihi ve kültürel eserlere ilgi duymalarına rağmen bulundukları şehir hakkında bu anlamda bilgilerinin yetersiz olduğu sonucu ilgiyle bilginin ters orantılı olduğunu ortaya koymaktadır.³⁴ “İlgili olmak bilgili olmak değildir.” Şüphesiz aynı araştırmanın başka şehirlerdeki üniversite tarih bölümü öğrencileriyle yapılmasından benzer neticeler çıkarma ihtimali vardır. Her ne kadar Erhan Metin öğrencilerin ilgisizliğin sebepleri hakkındaki tespitlerini sıralarken en önde gelen sebeplerden birini “mezuniyet sonrası sınavlara hazırlık (KPSS, Ales, YDS vb.)” olarak ifade etmiş olsa da, bulundukları şehrin tarih ve kültürel değerleriyle ilgili yeterince bilgi birikiminin olmaması ve var olan birikimin yeterince işlevsel olmamasında üniversitenin ilgili bölümlerinin akademik çalışmalarında Çankırı şehrini dikkate alan araştırmaların yetersizliği de sebep olarak gösterilebilir.³⁵

Yakın döneme kadar Çankırı hakkında yapılan yerel tarih çalışmalarında aktif görünen isimler akademisyenlerden ziyade genellikle amatörler olmuştur. Bunun sebebi olarak akademinin şehirdeki geç teşekkülü en büyük sebep olarak görülebilir fakat günümüze kadar olan süreçte bu konuda yapılan çalışmaların büyük kısmı amatör ilgilerin neticesinde ortaya çıkmıştır. Amatör çalışmaları ansiklopedik veri ve birtakım derleme toplama bilgileri bir araya getirerek nispeten terkihi eserler vücuda getirmiştir. Yakın zamana kadar Çankırı üzerine akademik çalışmalar yapıldığı söylenemez, daha doğrusu Çankırı akademisinin ilgisini çekmemiştir, fakat son yıllarda özellikle Rıfkı Kamil Urga Araştırma Merkezi bünyesinde

yapılan çalışmaların bu anlamdaki zafiyeti giderme yönünden adımlar attığı görülmektedir. Çankırı tarih ve kültürel araştırmalarının gelişmesine katkı sağlaması beklenen üniversitenin ilgili bölümlerinin bu anlamda katkıda bulunduğuna dair henüz yeterince emare görülmemektedir. Yine de üniversitenin bu anlamda katkısının tabii olarak var olması gerektiğine dair beklentiler vardır. Mesela akademik çalışmalarda sadece Çankırı değil Kastamonu, Sinop gibi birbiriyle tarihsel olarak idari ve kültürel anlamda bağlantılı şehirler hakkında da yeterince çalışmalar yoktur. Bu anlamda Halil Çetin editörlüğünde yayınlanmış olan Kuzey Anadolu’da Beylikler Dönemi Sempozyumu³⁶ bildirileriye ilk olmanın ötesinde değildir.

Çankırı’da kurulmuş olan araştırma merkezi birtakım büyük şehirler haricinde Türkiye genelindeki diğer şehirlere bakıldığında nadir örneklerden sayılabilecek bir kurumdur. Çankırı ile ilgili yapılmış akademik tezleri ve bağımsız araştırmaları yayımlayan merkezin arşivinde neler bulunduğu araştırmacılar tarafından henüz tam olarak bilinmemektedir. Bunun ötesinde her ne kadar dergisinin yayın kurulu ve merkezin danışmanlığında üniversiteden isimler gözüксе de bunun işlevselliğinin ne derece olduğu açık değildir.

Dergi de yayımlanan makalelerin sözlü tarihten, tarih eğitime, eğitim tarihinden, coğrafyaya, coğrafyadan iktisada kadar birçok alanla ilgili olduğu görülmekte ve bu araştırmaların Çankırı merkezli olmasına özellikle dikkat edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Akademik hayatta Çankırı Araştırmaları Dergisini özgün kılan en büyük özelliklerinden biri de hiç şüphesiz bu çizgisinden taviz vermeyişi gösterilebilir. 2006’dan bu tarafa sekiz sayı yayınlamış olan bu derginin şu an 9. sayısı ile buluşuyor olması dergiye kurulduğu andan itibaren destek verenlerin istikrar ve kararlılığını da ispatlamaya yetmektedir. Fakat derginin daha geniş alanlara da hizmet etmesi düşünülecek olursa Çankırı tarihinin sınırlarının bugünkü idari birim

34 Erhan Metin, “Tarih Bölümü Öğrencilerinin Tarihi ve Kültürel Eserler Hakkındaki Farkındalıklarının incelenmesi”, Milli Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı, Çankırı Valiliği V. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, 21-23 Ekim 2010, s.677-693.

35 Bu yazının hazırlanma sürecinde Yrd. Doç. Dr. Erhan Metin ile yapılan görüşmede 2012-2013 akademik yılı güz dönemi ile birlikte ilk defa tarih bölümü lisans öğrencilerine yönelik “Yerel Tarih Araştırmaları” adı altında ders açıldığı bu ders kapsamında tarih bölümü öğrencilerinin teorik ve pratik anlamda yerel tarih konusunun üniversite tarafından da desteklenmeye başlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine belirtilen akademik dönemle birlikte lisans tezleri kapsamında Çankırı’yla ilgili araştırmalar yaptırılmaya başlandığı görülmüştür.

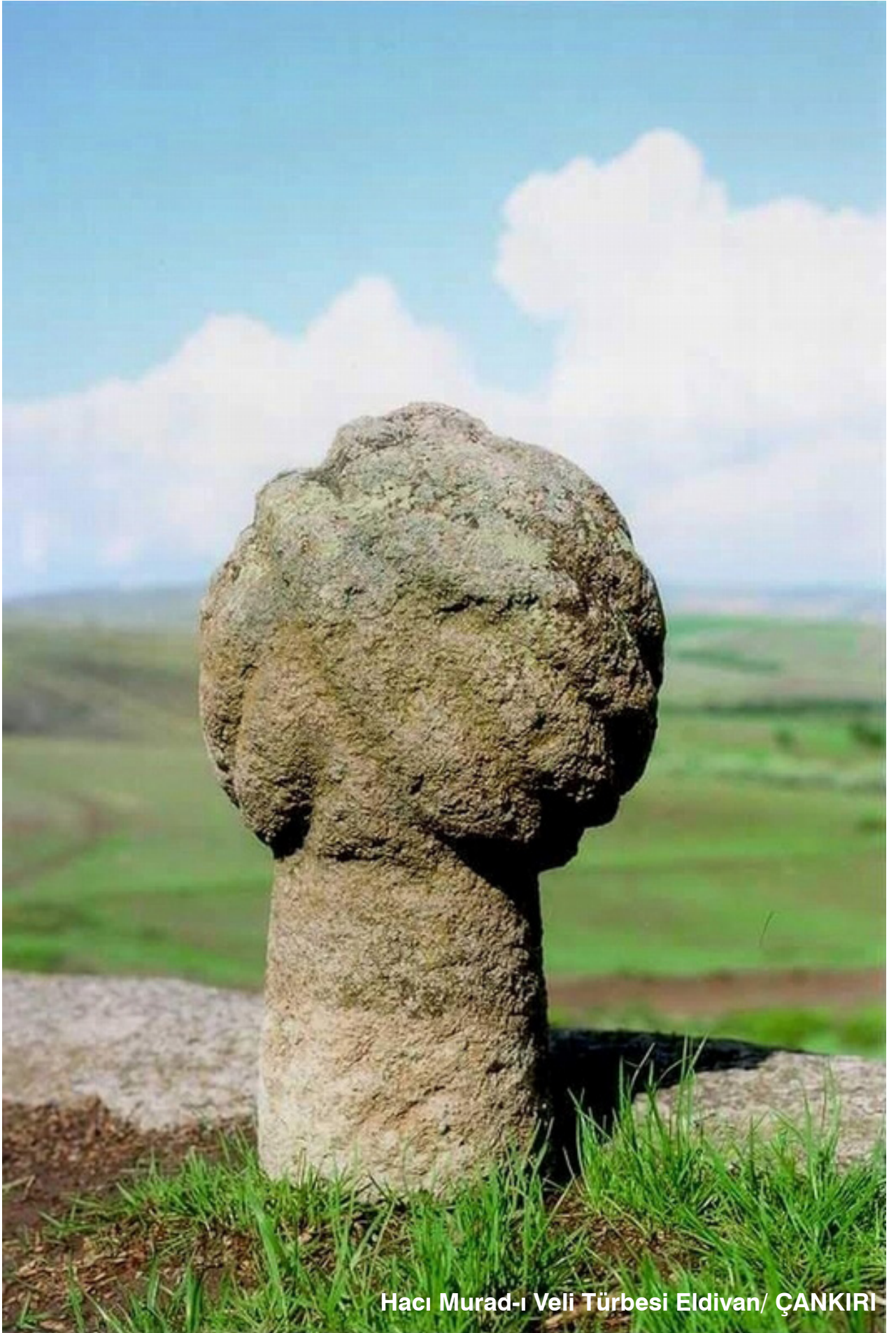
36 3-8 Ekim 2011, Çankırı 2012.

sınırlar ile bir tutulmaması tarihi coğrafya içerisinde değerlendirilerek daha öncelere dayanan sınırlar ve idari taksimatlarla göre de yapılacak çalışmalara açık hale getirilebileceği unutulmamalıdır. Bu bağlamda Çankırı'nın bağlı olduğu vilayetler ve Çankırı'ya daha önceleri bağlı olan kazaları da dikkate alarak değerlendirilmelidir. Mesela Kastamonu hakkındaki çalışmaların yayımlanması da derginin yayın politikası arasında bulunmalıdır. Merkez özellikle şehirdeki mevcut tarih bölümüyle diyalog kurmalı Çankırı tarihi üzerine yapacağı panel, seminer vb. faaliyetlerle varlığını lise tarih öğretmenleri ve öğrencilerinin de ilgisini çekecek derecede genişletmelidir.

2012–2013 öğretim yılında tarih bölümü öğrencileri ilk defa lisans tezleri almışlardır. Yaklaşık yüz öğrencinin aldığı tezler arasında Çankırı tarih araştırmalarıyla ilgili kaç tane tez vardır? Sorusunun karşılığında birkaç adedi geçmeyecek bir sonuca ulaşılır.³⁷ Aynı soruyu birkaç yıldır yaptırılan yüksek lisans tezleri arasında kaç tanesi Çankırı'ya dairdir şeklinde sorduğumuzda yüksek lisan tezi olarak daha önce adını verdiğimiz Yrd. Doç. Dr. Yüksel Özgen danışmanlığında yapılan Gönül Türkan Demir'in tezinin dışında başka tezlerde yapılmaktadır. Tarih bölümünde Çankırı tarihine ilgilinin artırılması için neler yapılmalı sorusuna kısa zaman öncesinde başlamış olmak üzere Çankırı hakkında ki araştırmaları destekleyen belediyenin bu soruya cevap araması gereklidir. Bunun ötesinde bir Çankırı Ansiklopedisi planlanmalı ve bu ansiklopedi hazırlanırken Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul için hazırladığı yarım kalmış ansiklopedisindeki yöntemi benimsemelidir. Koçu, ansiklopedisinin İstanbul'un sokaklarından, kaldırımlarına, çeşmelerinden, evlerine, serserilerinden, delilerine kadar herkesi içine alabilecek bir ansiklopedi düşünmüştü.. Bu planı gerçekleştirmek için belirli madde yazarlarının yanı sıra hala halk arasında yaşayan şehrin yapılarına ve her sınıftan şöhret sarmış kişilerine dair sözlü bilgileri toplayabilmek için

halkı da yazmaya davet etmişti. Bugün böyle bir ansiklopedi Çankırı içinde denenebilir. Şehrin geleneksel yapısının giderek değiştiği bir süreçte hala hafızalarda kalmış olan anlatılar toplanmalı ve kayıtlara geçirilmelidir. Bu tür bir çalışma ana maddelerin dışında özellikle sözlü tarihle ilgili kısımlarında herkese açık olmalı toplanan yazılar değerlendirilerek, tarih araştırmalarının artan ilgi alanları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ayrıca şehrin şerhiye sicilleri, temettuat ve vakıf kayıtları vb türden tarihi kaynakları üzerine yapılacak çalışmalar tarih bölümündeki araştırmacılar için cazip hale getirilmelidir.

Daha önce belirttiğimiz gibi diğer şehirlerle kıyasladığımız da bir araştırma merkezinin varlığı ve işlevselliği nadir olma özelliğini taşıyor. Aynı şekilde Çankırı Karatekin Üniversitesi bünyesinde kurulmuş olan Türkiyat Enstitüsü eski üniversiteler de dâhil olmak üzere üniversitelerin birçoğunda mevcut değildir. Ayrıca kurulması için kolaylıkla izin alınabilecek bir kurum da değildir. Bu enstitü hem Çankırı hem de üniversite için bir şanstır. Bu enstitünün maddi imkansızlıklarının giderilmesiyle işlevsel hale getirilmesi sağlanmalıdır.

Hacı Murad-ı Veli Türbesi Eldivan/ ÇANKIRI

TARIM ARAZİLERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR ZARARLI YÖNETİMİ KAPSAMINDA ARAZİ YAPISI, BİYOÇEŞİTLİLİK VE DOĞAL ZARARLI YÖNETİMİ ÜZERİNDE İNCELEMELER

A REVIEW ON NATURAL PEST MANAGEMENT, BIODIVERSITY & LANDSCAPE STRUCTURE IN THE CONCEPT OF SUSTAINABLE PEST CONTROL IN AGRICULTURAL LANDSCAPES

Prof. Dr. Ziya ŞİMŞEK

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi,
Orman Mühendisliği Bölümü, Orman Entomolojisi ve
Koruma Anabilim Dalı, 18200 Çankırı
ziyasimsek@karatekin.edu.tr

Arş. Gör. Yalçın KONDUR

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi,
Orman Mühendisliği Bölümü, Orman Entomolojisi ve
Koruma Anabilim Dalı, 18200 Çankırı

Öğrt. Gör. Muharrem ŞİMŞEK

Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Kızılırmak Meslek Yüksekokulu,
Organik Tarım Bölümü, 18200 Çankırı

Doç. Dr. Nuri ÖNER

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi,
Orman Mühendisliği Bölümü,
Silvikültür Anabilim Dalı, 18200 Çankırı

ÖZET

Yoğun tarım uygulamaları; gerek tarım alanları ve gerekse tarım-dışı alanların yok edilmesi-ne, dolayısıyla tarım arazilerinde biyoçeşitliliğin hızlı bir şekilde azalmasına, tarım alanlarının yapılaşmasına, kullanılan pestisitler de bir dizi çevre ve sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tarım alanlarında Zararlı Yönetimi (IPM)'ni uygulamak suretiyle üretim sistemlerinde ekolojik dengeyi sağlamak; doğal düşmanların etkinliğini artıracak düzenlemelerde bulunmak; bunlardan yararlanılarak zararlı salgınını kontrol altında tutmak; pestisit kullanımını en az düzeye indirmek; uygun tarım tekniklerini kullanmak amaçlanmıştır. Uygulanan tarım biçimi ile doğal düşmanların, zararlı yönetiminde en önemli faktörler

arasında yer aldığı gözlenmiştir. Karışık (polikültür) arazi yapısı ile basit (monokültür) araziler birbiri ile kıyaslandığında; taranan yayınların %74'ünde polikültür, %45'inde ise monokültür arazilerde doğal düşman popülasyonlarının daha yüksek, buna karşın zararlı baskısının daha düşük olduğu anlaşılmıştır. Taranan önemli yayınların %80'inde bitkisel habitatlarda (nadas, tarla kenarları gibi), %71'inde ağaçlık alanlarda ve %70'inde ise küçük parçalar halinde bulunan arazilerde doğal düşman faaliyetlerinin arttığı saptanmıştır. Ülkemizde yapılan çalışmalarda ise hububatın ana zararlısı durumunda bulunan Süne (*Eurygaster integriceps Put.*)nin baskı altına alınmasında benzer sonuçlara ulaşıldığı ve ağaçlık alanlar ile polikültür tarım uygulamaları

nın doğal düşmanların etkinliğini arttırdığı ortaya konulmuştur.

Yukarıda açıklanan konuları; mevcut bilgi ve literatür ışığında değerlendirmek üzere bu çalış-
ma ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Agroekosistem, biyolo-
jik mücadele, ekosistem fonksiyonu, arazi çeşit-
liliği, parazitoit, predatör

ABSTRACT

Intensive agricultural practices have caused to the deterioration of both agriculture fields & non-agriculture fields, rapid decrease of biodiversity in agriculture lands, edification of agriculture lands; & also the usage of pesticides caused a series of certain environment & health problems.

Achieving the ecological balance in crop systems via Integrated Pest Management (IPM) in agricultural lands, certain precautions in order to increase the efficiency of the natural enemies, keeping the pest outbreaks under control via natural enemies, minimizing the usage of pesticides, & usage of the appropriate agricultural techniques have been aimed. It was observed that agriculture type & natural enemies had been important factors in pest management. When complex (polyculture) landscapes & simple (monoculture) landscapes were to be compared, it was understood that the natural enemy populations were higher in polyculture lands in the 74% of the analyzed publications, & the natural enemies were higher in monoculture lands in the 45% of the analyzed publications whereas the pest pressure were lower. It was also determined that the activities of natural enemies were higher in herbaceous habitats (fallow, field edges, etc.), woodlands & fragmented lands at 80%, 71% & 70% of the publications respectively. It was determined that woodlands & polyculture agriculture practices increase the efficiency of the natural enemies in the main pest of the cereal, *Eurygaster integriceps* Put. as a result of the studies conducted in Turkey.

This study is handled in order to evaluate these problems in the light of current knowledge & literature.

Key words: Agroecosystems, biological control, ecosystem functioning, landscape diversity, parasitoid, predator

GİRİŞ

Sürdürülebilir tarım; hem kısa vadede hem de uzun vadede olmak üzere ekolojik, ekonomik ve sosyal olarak tutarlı bir tarım sistemidir.

Zararlı Yönetimi (IPM) ise, sürdürülebilir tarım sisteminin anahtar bileşenlerinden biri olarak düşünülebilir. IPM ve sürdürülebilir tarım; yaygın bir görüş olarak sağlıklı toprak ve çeşit yönetimine bağlı agroekosistem yönetimi olarak kabul edilmektedir.

Sürdürülebilir tarım; ana materyal olan sağlıklı toprakla başlar. Sağlıklı toprak, gelişme için konuksever bir dünyadır.

IPM ve sürdürülebilir tarım ile ilgili yaygın bir görüş olarak sağlıklı toprak ve çeşit yönetimine bağlı olan agroekosistem yönetimidir.

Sürdürülebilir Zararlı Yönetiminde pestisit kullanımının sınırlandırılmasına yönelik geniş çaplı yaklaşımlardan birisi, genellikle entegre zararlı yönetimi (IPM) olup hastalıklara karşı dirençli bitki varyeteleri yetiştirmek -zararlı popülasyonlarını zararlı oldukları seviyenin altında tutan doğal predatörler veya parazitler gibi- biyolojik mücadele yöntemleri ile habitatın zararlılarını baskı altına almak veya zararlı türlerle mücadele eden faydalı böcekler için çevrenin optimal hale getirilmesini, tarım tekniklerini, bitkileri esas alan biyoteknolojik yöntemlerle genetik yönden dirençli çeşit üretilmesini, ürün rotasyonu gibi yöntemleri kapsamaktadır. Son çare olarak pestisitlerin kullanımı kaçınılmaz olduğunda, zararlıların en hassas olduğu zamanda veya faydalı böcekler ve doğal predatörlerin en az zarar göreceği sırada uygulanmaktadır (Reganold et al. 1990).

Biyolojik çeşitlilik, ya da kısaca “biyoçeşitlilik”; bir bölgedeki genlerin, türlerin, ekosistem-

lerin ve ekolojik olayların oluşturduğu bir bütündür. Yeryüzünde yaşayan her canlı türü, yalnız onları kullanan insanoğlu için değil, birbirleri için de birer “biyolojik kaynak”tır. Biyoçeşitliliğin kaynağı da ormanlarımızdır. Ekosistem (bir alanda yaşayan canlı topluluğunun birbiri ve çevreleriyle olan ilişkiyi esas alan); proseslerini gerçekleştirebilmesi ve kendisinden beklenen hizmetleri sürdürebilmesi için biyoçeşitlilik esastır (Şimşek et al. 2008, 2010a).

Birden çok tarım-dışı habitat tipleri otlak, otsu ve odunsu habitatların hepsi doğal düşman popülasyonları ile ilişkili olduğundan doğal biyolojik mücadeleyi iyileştirebilir. Farklı tarım-dışı habitat tipleri belirli bitki, herbivor ve doğal düşman topluluklarını destekleyebildiğinden, çeşitli araziler biyoçeşitliliğin korunması ve zararlı mücadelesi fonksiyonunun sürdürülebilir olması için en önemli potansiye sahiptir (Reganold et al. 1990).

Tarımsal üretim sistemlerinin yoğunlaşması, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’daki tarım arazilerinde kayda değer değişikliklere neden olmuştur (Robinson & Sutherland 2002). Tarla boyutlarının genişlemesi, ölçeğinin artması, tarlaların sürülerek temizlenmesi tarımsal arazilerin basitleşerek doğal habitatların yalnızca çok küçük parçalara dönüşmesine neden olmuştur. Arazi kullanımındaki bu değişimler, tarımsal ürün yetiştirilen tarlalarda yüksek oranda agrokimyasal girdilerle birlikte biyoçeşitliliğin pek çok arazide azalmasındaki ana etken olmuştur (Robinson & Sutherland 2002; Benton et al. 2003). Ülkemiz tarımı için de bu hususların geçerli olduğu, özellikle miras hukuku yoluyla arazilerin giderek küçüldüğü ve rantabl tarım yapılamaz hale dönüştüğü de bilinen bir gerçektir.

Biyolojik çeşitlilikteki kayıpların bir sonucu olarak basitleşen arazilerde ekosistem fonksiyonlarının bozulmasıyla ilgili endişeler artmıştır. Biyoçeşitlilik ile ilgili önemli bir ekosistem fonksiyonu da doğal biyolojik mücadeledir (Ives et al. 2000; Wilby & Thomas 2002; Gurr et al.

2003). Tarlalardaki zararlı popülasyonunun doğal düşmanlar yoluyla baskı altına alınması; kimyasal pestisit kullanımı nedeniyle meydana gelen olumsuz çevre sorunlarını ortadan kaldırarak ürün kaybını azaltacağından, çevresel ve ekonomik faydalar sağlamaktadır (Naylor & Ehrlich 1997; Ostman et al. 2003). Bununla birlikte, doğal biyolojik mücadelenin sürdürülmesinde biyoçeşitliliğin rolü tartışmaya açık olup çiftçilerin temel bir prensip olarak kabul edebilmesi için daha fazla bilimsel çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Rodriguez & Hawkins (2000) ve Finke & Denno (2004) basit bir doğal düşman topluluğunun, karmaşık doğal düşman popülasyonlarına denk ya da daha etkin bir şekilde zararlı popülasyonlarıyla mücadele ettiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, etkili mücadelenin çoğunlukla, bir ya da birkaç doğal düşman türünün getirilmesiyle ulaşılabileceğini gösteren biyolojik mücadele programlarıyla uyumludur (Myers et al. 1989). Bunun aksine, değişik doğal düşmanlardan oluşan toplumların herbivor popülasyonlarının düzenlenmesinde zayıf olanlara göre daha etkili olduklarına ilişkin ampirik kanıtlar da vardır (Losey & Denno 1998; Cardinale et al. 2003; Schmidt et al. 2003; Snyder & Ives, 2003). Bu noktada, biyoçeşitlilik ile doğal düşmanların fonksiyonu arasındaki genel faydalar net değildir.

Değişik habitat tipleri değişik doğal düşman türlerinin bolluğunu etkilediğinden arazi yapısı; doğal düşman kompleksinin bolluğunu ve çeşitliliğini de tayin eder. Tarımsal araziler mozaik biçiminde dağılışı göstermesi nedeniyle çok sayıda doğal düşman türü için sürdürülebilir koşullar oluşur. Tarım-dışı alanlar, genellikle doğal düşmanların tercih ettiği alanlar olup zararlı böceklerin istila ettiği tarım alanları için doğal düşmanların kaynağı durumundadır.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında polikültür tarım yapılan arazilerin çiftçilere faydası şu hallerde artmaktadır: (i) doğal düşman popülasyonları yüksek ve tür bakımından zengindir, (ii) doğal düşmanlar tarım alanlarına sürdürülebilir şekilde

yerleşebilir, (iii) zararlı yoğunluğunu önemli düzeyde düşürebilir (iv) böylece zararlı seviyesini azaltır (v) ürünün miktarını ile kalitesini artırır ve (vi) maliyetlerin düşmesine neden olur. Doğal biyolojik mücadele yoluyla ekonomik fayda sağlanması, bir dizi kritik adımların atılmasına bağlıdır (Bianchi et al. 2011). Ayrıca tarım-dışı habitatlar yalnızca doğal düşmanlar için rezervuar alanları olarak rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda yetiştirilen ürünlere zarar veren türlere de konukçuluk yapar (van Emden 1965). Böylece doğal düşmanların çoğalması için gerekli konukçu/ara konukçuların yaşamına da olanak sağlar. Karmaşık ilişkilerden dolayı, doğal biyolojik mücadelenin etkisi kolayca görülemeyebileceği gibi, pek çok faktöre bağlı olduğundan, bu denge kolayca bozulabilir.

Tarım-dışı habitatların tarım alanlarındaki biyoçeşitlilik için rezervuar alanları olduğu ve zararlı böceklerle mücadelede önemli potansiyele sahip olan doğal düşmanların barınması ve beslenmesi için zorunlu olduğu, gerek Ülkemizde yapılan çalışmalardan ve gerekse literatür taramalarından anlaşılmıştır. Bu nedenle, tarım arazilerinde sürdürülebilir zararlı yönetimi kapsamında arazi yapısı, biyoçeşitlilik ve doğal zararlı yönetimi konuları; mevcut bilgi ve literatür bildirişleriyle birlikte ele alınarak değerlendirilmesi amacıyla bu çalışma ele alınmıştır.

BİYOÇEŞİTLİLİĞİN KORUNMASINDA TARIM ALANLARI VE TARIM-DIŞI HABİTATLARIN EKOLOJİK ÖNEMİ

Agroekosistemler, dünyadaki biyoçeşitliliğin büyük bir kısmını kapsamaktadır (Pimentel et al. 1992). Bununla birlikte, tarımsal uygulamaların yoğun hale gelmesindeki artış tarım ekosistemlerindeki biyoçeşitliliğin hızla azalmasına katkı yapmıştır (Barr 1993; Chamberlain et al. 2000; Robinson & Sutherland 2002; Benton et al. 2003). Örneğin Wilcove et al. (1998) ABD'deki tehlike altındaki türlerin %38'inin tarımsal uygu-

lamalardan etkilediğini tahmin etmektedir. Arazi kompozisyonundaki değişimler ile entansif yönetim uygulamalarının bu azalmanın başlıca sebepleri olduğu kabul edilmektedir.

Entansif olarak kullanılan tarım alanlarında, değişik ürünlerin türüne bağlı olarak değişik algılanmasına rağmen ekilebilir alanlar başlıca arazi ögesidir (Honek 1982; Ryszkowski et al. 1993; Duelli et al. 1999). Ürün yetiştirilen habitatlar pek çok tür için tehlikeli olup biyoçeşitlilik, daha dengeli olan tarım dışı habitatlarda ve tarla kenarlarında yoğunlaşmıştır (Barr 1993; Kleijn et al. 2001; Meek et al. 2002). Bu durum aynı zamanda pek çok böcek türü için de doğru olup özellikle herbivor böceklerin doğal düşmanları için geçerlidir (Duelli et al. 1999; Klein et al. 2002; Duelli & Obrist 2003; Kruess 2003; Schmidt & Tscharnkte 2005b). Entansif olarak yönetilen tarım sistemlerinde bulunan çoğu türün etkili etmenler olabilmeleri için vejetasyon mevsimi başında yerleşebilmeli ve hasat zamanı gibi kritik dönemlerde tarlalar ile tarım-dışı alanlar arasında hareket edebilmelidir (Wissinger 1997).

Tarla kenarı, nadastaki talalar, çalılıklar ve ağaçlıklar gibi tarım-dışı habitatlar nistepen bozulmamış ve kalıcı alanlar olup tarım alanlarındaki biyoçeşitliliğin ciddi bir bölümünü kapsarlar. Bu habitatların bitki, böcek, kuş ve memeli canlılar açısından biyoçeşitlilik rezervuarları oldukları bildirilmektedir (Johnson & Beck 1988; Barr 1993; Hinsley & Bellamy 2000; Perfecto & Vandermeer 2002; Duelli & Obrist 2003; Van Buskirk & Willi 2004). Sonuç olarak, tarım dışı habitatlar ile polikültür tarım yapılan tarlalardan oluşan heterojen araziler; çoğunlukla ekilebilir tarlalardan oluşan büyük tekdüze ve basit arazilere oranla, biyoçeşitliliği daha fazla destekler (Banaszak 1992; Tscharnkte et al. 1998; Weibull et al. 2000; Soderstrom et al. 2001; Steffan-Dewenter 2002, 2003; Kruess 2003; Weibull & Ostman 2003; Weibull et al. 2003; Purtauff et al. 2005a,b; Schmidt et al. 2005).

ZARARLI VE DOĞAL DÜŞMANLAR AÇISINDAN TARIM-DIŞI HABİTATLARIN EKOLOJİK ÖNEMİ

Kırsal arazilerdeki tarım-dışı habitatlar sıklıkla odunsu (örneğin; ormanlar ve çalılıklar) ile otsu habitatlardan (örneğin; tarla kenarları, yol kenarları, nadas alanları ve çayırliklar) meydana gelmektedir. Afidler, herbivor dipter ve coleopterler gibi bir dizi tarımsal zararlı böcek türü bu habitatlarda bulunmaktadır (Langer 2001; Denys & Tscharnke 2002). Tarım dışı habitatlar aynı zamanda çok çeşitli doğal düşman türünü de desteklemekte olup bunlar arasında carabidler (Varchola & Dunn 2001), staphylinidler (Maudsley et al. 2002), örümcekler (Schmidt & Tscharnke 2005b), coccinellidler (Honek 1989), syrphidler (Cowgill et al. 1993), chrysopidler (Sengonca et al. 2002), avcı akarlar (Rieux et al. 1999), parazitoitler (Kruess & Tscharnke 1994), avcı heteropterler (Nicholls et al. 2001) ve böcekçil kuşlar (Dix et al. 1995) sayılabilir.

Vaccinium spp., Cornus spp., Ilex spp. (Maier, 1981), Fraxinus spp. (Rieux et al. 1999), Crataegus spp. (van Emden 1965) ve Urtica spp. (Perrin 1975) gibi odunsu ve otsu habitatlar gibi vejetasyonlar; prazitoid ve predatör gibi doğal düşmanlara alternatif konukçu olarak görev yapabilirler. Landis & Menalled (1998) mısır, soya, buğday ve yoncada zararlı lepidopterleri baskı altında tutan genel parazitoitlerin alternatif konukçu böceklerinin %60'dan fazlasının ağaçlık ve çalılıklarda beslendiğini ortaya koymuştur. Alternatif konukçuların ve avın mevcut olması halinde parazitoit ve predatör popülasyonları artabilir ve bu da zararlıların mücadelesini iyileştirebilir (Maier 1981; Settle et al. 1996; Bianchi & var der Werf 2004; Ostman 2004).

Ağaçlık ve otsu vejetasyonlar, pek çok böcek için temel ihtiyaç olan polen ve nektar kaynakları olarak da rol oynayabilir (Bugg et al. 1998). Örneğin, parazitoitlerin uzun yaşam süresi ve yumurta verimi nektar kaynaklarının mevcut olması durumunda artmaktadır (Baggen & Gurr 1998;

Siekmann et al. 2001; Wackers 2001; Costamagna & Landis 2004; Lee et al. 2004). Polen ve nektarın mevcut olması zararlı böcek popülasyonlarının mücadelesinde doğal düşmanların etkinliği üzerinde belirgin bir yere sahiptir (Tylianakis et al. 2004). Cyrsopidler, coccinellidler, syrphidler ve parazitoitlerin; daha fazla zararlı popülasyonunu baskı altına alabilmek amacıyla (White et al. 1995; Tylianakis et al. 2004) daha fazla nektar kaynağı kullandığı ve bu amaçla civardaki tarım alanlarına dağıldıkları ortaya konulmuştur (Hickman & Wratten 1996; Freeman-Long et al. 1998; Nicholls et al. 2001). Buna karşın, böcekler yararlandıkları çiçekli bitki türleri bakımından seçici olup (Patt et al. 1997; Wackers 2004) bazı bitkiler hem zararlılar hem de doğal düşmanlar için besin kaynağı sağlayabilirler (Baggen et al. 1999; Wackers 2001). Bu nedenle flora kompozisyonu, tarım-dışı habitatların zararlıları baskı altına alınmasında potansiyel etki bakımından önemli bir faktördür.

Ağaçlık habitatlar aynı zamanda, tarla merkezlerine oranda, daha ılıman bir iklim ortamı sağlamaktadır (Forman & Baudry 1984). Bu durum, özellikle yüksek sıcaklıklarda biyolojisi önemli düzeyde kısılan parazitoitler için önemlidir (Rahim et al. 1991; Hailemichael & Smith 1994). Ağaçlık alanların kenarlarında nektar kaynaklarının bulunmasıyla birlikte ılıman iklim; parazitoitlerin daha uzun ömürlü olmasına, mevsim başında bolca bulunmalarına (Dyer & Landis 1996, 1997), tarla merkezleri ile kıyaslandığında, daha yüksek oranda parazitlenmeye neden olmuştur (Landis & Haas 1992).

Doğal düşmanlar ve zararlı türler ayrıca tarım dışı alanları kışlama için de kullanırlar. Odunsu vejetasyonlarda yaygın olarak bulunan Rosa türleri, Euonymus spp. ve Prunus padus (L.) zararlı afidlerden olan ve sırasıyla Metopolophium dirhodum (Walker), Aphis fabae (L.) ve Rhopalosiphum padi (L.) için kış konukçusu olarak da görev yapmaktadır (Leather 1993). Coccinellidler (Zhou et al. 1995), carabidler, staphylinidler

(Sotherton 1985), parazitoitler (Corbett & Rosenheim 1996) ve örümcekler (Jmhasly & Nentwig 1995) de ayrıca odunsu ve otsu habitatlarda kışlar. Özellikle, böcek bankaları olarak da bahsedilen depo alanlarının artması; kışlama için uygun koşulları sağlamakta ve kışlayan predatörler yoğunluğunun yüksek düzeyde gerçekleşmesine neden olmaktadır (Thomas et al. 1991). Tarım dışı alanlarda kışlayan doğal düşmanların, çevredeki tarım arazilerine dağılmak suretiyle (Honek 1982; Coombes & Sotherton 1986; Thomas et al. 1991; Dennis & Fry 1992; Corbett & Rosenheim 1996) zararlının artan popülasyonunu baskı altına alabildikleri görülmüştür (Landis & van der Werf 1997; Menalled et al. 1999a; Collins et al. 2002).

Sonuç olarak tarım dışı habitatlar, pek çok doğal düşmanın daha geniş alana yayılması için esas olup yaşamaları için gerekli fonksiyonlarını desteklemektedir. Tarım dışı habitatlar bu nedenle tarım alanlarındaki doğal düşmanlarının hem sayısını hem de çeşitliliğini arttırabilmektedir. Bununla birlikte, vejetasyon kompozisyonuna da bağlı olarak, tarım dışı habitatlar potansiyel zararlı türlerin çoğalmasını da teşvik edebilir.

DOĞAL ZARARLI MÜCADELESİNİ ETKİLEYEN ARAZİ ÖLÇÜTLERİ

Doğal düşman türleri yayılma yetenekleri bakımından farklılıklar göstermekte olup bu özellik; arazideki tarım-dışı habitatların genel dağılımı dikkate alındığında doğal düşmanların yayılabileceği alanları da etkiler (Tscharntke et al. 2005). Hareketli türler, belirli bir büyüklükteki alanda bulunan tarım dışı habitatlar az miktarda olsa bile bu alanlara gidebilir. Örneğin, bazı küçük örümceklerin bol olması halinde bu örümcekler birkaç km öteden tepki verebilmekte olup (Schmidt & Tscharntke 2005a) parazitoitler ise yüzlerce metreden iki km'ye kadar uçabilir (Kruess & Tscharntke 1994; Thies et al. 2005). Doğal düşmanların değişik habitattan yararlanma ve yayılma yetenekleri, muhtemelen

tür kompozisyonunu, türler arası interaksyonu ve arazi düzeyinde zararlılarla mücadelesini etkileyecektir.

Tarım ve tarım-dışı habitatların genel dağılımı aynı zamanda doğal zararlı mücadelesini tarla seviyesinde etkileyebilirken pek çok genel predatör, kışladıkları tarım dışı kısımlardan mevsim başında gelerek tarım ürünü bulunan tarlalara yerleşir (Coombes & Sotherton 1986; Thomas et al. 1991; Dennis & Fry 1992; Corbett & Rosenheim 1996; Petersen 1999). Tarım dışı habitatlar bakımından zengin olan küçük ölçekli araziler; tarım ve tarım-dışı arazilerin yan yana geldiği daha fazla bölge olmasını sağlayarak doğal düşmanların mevsim başında tarlalara etkin olarak yerleşmesini sağlar (Bianchi & van der Werf 2003). Doğal düşmanların ürün yetiştirilen tarlalara vaktinde yerleşmesi, zararlı popülasyonlarının sınırlayıcı faktör olmadığında kısa zamanda artacağından dolayı zararlı mücadelesinin başarılı olabilmesi için önemli bir koşul olarak düşünülmektedir (Settle et al. 1996; Landis & van der Werf 1997). Ayrıca, parazitoitler, syrphidler ve srysophidler gibi nektarla beslenen pek çok doğal düşman tarla merkezlerine oranla tarla kenarlarında daha fazladır (Landis & Haas 1992; Baggen & Gurr 1998; Freeman-Long et al. 1998; Thies & Tscharntke 1999; Nicholls et al. 2001; Tylianakis et al. 2004). Tarım alanı ve tarım-dışı alanların daha uzun sınırlara sahip olduğu küçük ölçekli arazilerde, tarım alanlarının nispeten büyük bir kısmında muhtemelen doğal düşmanlarının faaliyetlerini artabileceği söylenebilir.

Parazitoitlerin ve predatörlerin, bitkiler beslenen böcekler ile kıyaslandığında genel olarak daha küçük ölçeklerde daha iyi çalıştığına ve bu nedenle de habitat bölünmesine daha hassas olduklarına dair belirtiler mevcuttur (Zabel & Tscharntke, 1998; Kruess & Tscharntke 2000; Cronin 2004). Örneğin parazitiot toplumlarının bolluğu ve çeşitliliği tarım dışı arazilere olan mesafe arttıkça azalmakta olup bu durum para-

zitizmin azalmasına neden olmaktadır (Kruess & Tschardtke 1994, 2000; Tschardtke et al. 1998). Basit, büyük ölçekli arazilerde habitatların birbirine bağlanması küçük ölçekli arazilere oranla daha az olacağından, büyük ölçekteki araziler yalnızca zayıf bir parazitoit toplumunu destekleyebilmekte olup zararlı böcekler, doğal düşmanların baskısından kurtulduğunda salgın yapabilirler.

Sonuç olarak, tarım ürünü yetiştirilen arazi ve tarım dışı habitatların genişliği ile dağılışı, pek çok mekanizma yoluyla doğal biyolojik mücadeleyi etkileyebilir. Doğal düşman popülasyonlarının çeşitliliği ve yoğunluğu tarım dışı alanlardan uzaklaşıldıkça azalabilir ve tarlalar ile tarım-dışı alanlar arasındaki ortalama mesafe, doğal düşmanların tarlaya gelme zamanını etkileyebilir. Bu nedenle, dar ölçekli arazilerin çeşitliliği, geniş ölçekli alanlarla kıyaslandığında, doğal düşmanların daha etkili olabilmesini sağlayan daha iyi koşullar sağlar.

ARAZİ KOMPOZİSYONUNUN DOĞAL DÜŞMANLAR VE ZARARLI BASKISINA ETKİLERİ

Yapılan literatür taramalarından, tarım-dışı habitatların tarım alanlarındaki biyoçeşitlilik için rezervuar alanları olduğu ve zararlı böceklerle mücadelede önemli potansiyele sahip olan doğal düşmanların barınması ve beslenmesi için gerekli olduğu anlaşılmıştır.

YEŞİL KUŞAK TESİSLERİNİN HUBUBATIN ANA ZARARLISI OLAN SÜNE VE KIMILIN YUMURTA PARAZİTOİTLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Ülkemizde hububatın en önemli zararlılarından olan Süne (*Eurygaster spp.*) ile Kımıl (*Aelia spp.*) salgınları, yıllardan beri devam etmektedir. Bu nedenle, mevcut değişik ağaç türlerinin yer aldığı yeşil kuşak tesislerinin, sözü edilen zararlıların yumurta parazitoiti (*Trissolcus spp.*) üzerine

etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla değişik ülkelerde ve Ülkemizde yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Değişik Ülkelerde Yapılan Çalışmalar

Süne yumurta parazitoitleri (*Trissolcus spp.*) ile ağaçlık ve otluk alanlara arasındaki ilişki dikkate alınarak değişik ülkelerde yapılmış bazı çalışmalara rastlanılmaktadır (Zatyamina et al. 1976; Shchepetilnikova 1964; Safavi 1968; Martin et.al. 1969; Morales 1972; Zwölfer 1959; Remaudiere 1979; Blackman & Eastop 1984, 1994, 2000).

Ülkemizde Yapılan Çalışmalar

Ülkemizde hububatın ana zararlısı durumunda bulunan Süne (*Eurygaster integriceps Put.*)'nin baskı altına alınmasında önemli baskı unsurlarından olan Süne yumurta parazitoitleri (*Trissolcus spp.*) etkin olabilmesinin bazı koşullara bağlı olduğu ortaya konulmuştur. Bu kapsamda, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ağırlıklı olmak üzere, Marmara Bölgesinde önemli çalışmalar yapılmıştır. Buna göre parazitlerin yazlama ve kışlamalarına imkan sağlamak amacıyla 1500–3000 m aralıklarla değişik ağaç türlerinin yer aldığı yeşil kuşak tesislerinin oluşturulmasına, optimum sıcaklık ve neme, Süne kışlağa gittikten sonra parazitlere uygun yaşam koşulları sağlayarak ara konukçuları olan bitki ve böcek popülasyonunun çoğalmasına olanak veren polikültür tarıma geçilmesine, ilkbahar ve yaz ayları boyunca yeşil kalabilen bazı yabancı otların korunmasına, mümkünse bunların tarla kenarında şeritler halinde ekiminin yapılmasına, uygulanan mücadele yönteminin mutlaka iyileştirilerek sorunla entegre mücadele çerçevesinde çözüm aranmasına bağlı olduğu kaydedilmiştir (Şimşek & Yaşarakıncı 1986; Şimşek 1986; Şimşek & Yaşarakıncı 1989; Akıncı & Sosyal 1992; Şimşek et al. 1994; Şimşek 1995).

Yukarıda belirtilen amaca yönelik olarak, Çankırı ilinde ise 2000'li yıllarda yeşil kuşak te-

sirsileri oluşturulması üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapılmış; öncelikle ağaç türleri belirlenmiş ve daha sonra bu bilgiler Ülke düzeyinde uygulamaya konulmuştur.

Kurak ve yarıkurak alanların ağaçlandırılmasına yönelik Çankırı koşullarında yapılan çalışmaların sonuçlarına göre; Yalancı Akasya (*Robinia pseudoacacia* L.), İğde (*Elaeagnus angustifolia* L.), Dişbudak (*Fraxinus excelsior* L.) ve Dut (*Morus alba* L.)'un, Süne ve Kımılın yumurta parazitoitlerinin üreme ve beslenmeleri üzerine olumlu etkiler yaptığı saptanmıştır. Yeşil kuşak tesisleri içerisinde yer alan 20 familyaya bağlı 51 otsu türün, periyodik olarak ilkbahardan sonbahara kadar çiçeklenme döneminde bulunduğu, aynı alan içerisinde süne ve kımılın yumurta parazitoitleri (*Trissolcus* spp.) ile bunların ara konukçusu bazı böcekler (*Dolycoris baccarum* L., *Eurydema ornatum* L., *Carpocoris iranus* Tam.)'in de bulunduğu tespit edilmiştir. Oluşturulacak yeşil kuşak alanlarının; Süne ve Kımıl'ın doğal düşmanlarının beslenme, üreme ve kışlamalarına olanak verebileceği gibi yurdumuzun ağaçlandırılmasına da olumlu katkı sağlayabileceği kanısına varılmıştır (Şimşek et al. 2005; Şimşek & Kondur 2007; Şimşek & Öner 2001a,b). Bu çalışma sonucunda elde edilen bulguların uygulamaya aktarılması amacıyla Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na öneride bulunularak ülke düzeyinde bir ağaçlandırma projesi başlatılmıştır. Orman ve Su Bakanlığı ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü) işbirliği ile Süne ve Kımıl mücadelesinde, Biyolojik Mücadele çalışmalarına destek amaçlı ağaçlandırma projesi kapsamında, 2006–2009 yılları arasında Türkiye genelinde 51 ilde (Çankırı ili hariç) yeşil kuşak oluşturmak üzere toplam 4.725.472 adet fidan dikimi yapılmıştır. Aynı proje kapsamında Çankırı ilinin değişik ilçelerine bağlı köylerde ise 2006–2010 yıllarında toplam 260,700 adet fidanın dağıtılarak Tarım İl Müdürlüğü ilgililerince, dikimlerin sağlanmıştır (Şimşek et al. 2010b).

Sonuç olarak Ülke genelinde 2006–2010 yıllarında sözü edilen proje kapsamında toplam 4.986.172 adet fidan dikimi gerçekleştirilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yukarıdaki bilgiler birlikte değerlendirildiğinde; gerek ülkemizde ve gerekse diğer ülkelerde yapılan çalışmaların biri birini destekler nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Yapılan Çalışmaların Sentezi

Yapılan bu çalışmada, pek çok doğal düşman türü de dahil olmak üzere, tarımsal arazilerdeki geniş bir biotanın korunması için tarım-dışı habitatların önemli olduğuna, bir kez daha vurgu yapılmıştır. Yoğun tarım dışı habitat ağlarından meydana gelen kompleks araziler, doğal düşman popülasyonları için uygun ve gerekli koşulları sağlamakta olup bu da genellikle tarlalardaki doğal düşman aktivitesinin artmasına neden olmaktadır. Karmaşık arazi yapıları, zararlı popülasyonlarının üzerindeki baskının artmasını da sağlayabilir. Ancak bu konuda yapılmış az sayıda çalışma olması nedeniyle, bu etkilerin genellenmesi güçtür. Bu nedenle arazi kompozisyonunun; doğal düşmanlar, herbivor popülasyonlar ve bitkisel üretimi artırıcı etkisi üzerinde ölçümlere dayanan daha fazla çalışmanın yapılmasına ve zararlı mücadele fonksiyonunun parasal değer itibarıyla karlılık durumunun ortaya konulmasına yönelik çok sayıda çalışma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Birden çok tarım-dışı habitat tipleri otlak, otsu ve odunsu habitatların hepsi doğal düşman popülasyonları ile ilişkili olduğundan doğal biyolojik mücadeleyi iyileştirebilir. Farklı tarım-dışı habitat tipleri belirli bitki, herbivor ve doğal düşman topluluklarını destekleyebildiğinden, çeşitli araziler biyoçeşitliliğin korunması ve zararlı mücadelesi fonksiyonunun sürdürülebilir olması için en önemli potansiye sahiptir (Bianchi et al. 2011).

Gelecekte Yapılması Önerilen Çalışmalar

Tarımsal çevre düzenleme gibi biyoçeşitlilik restorasyon programları, kırsal arazilerde zararlılarla mücadelede etkili olma imkanı sağlanabilir. Günümüze dek bunun nasıl yapılabileceğine dair az sayıda bilgi mevcuttur. ‘Hangi arazi tipinde bu tür bir habitat yönetiminin en etkili olması beklenebilir?’ ve ‘Hangi vejetasyon tipleri ve hangi tarım-dışı habitatların arazideki yerleşimi doğal biyolojik mücadeleyi iyileştirebilir?’ gibi sorular pek dikkat çekmemiştir. Tarım dışı habitatlar ile üründe meydana gelen zarar oranı arasında sigmoid (“S” şeklinde) bir ilişkinin bulunması, habitat yönetimi etkinliğinin her arazide muhtemelen aynı olmayacağını göstermektedir (Thies & Tschamntke 1999). Yapılan ayrıntılı literatür taramasında, vejetasyon tiplerinin önemli olduğu, buna göre tarım dışı habitatlardan otsu habitatların %80’inin, odunsu habitatların ise %71’inin doğal düşman popülasyonlarının artmasında rol oynadığı anlaşılmıştır (Bianchi et al. 2011). Arazi kompozisyonunun, doğal düşman toplulukları ve herbivorlar ve tarımsal üretim arasındaki ilişkilere etkilerinin araştırılması amacıyla daha çok çalışmanın yapılmasının gerekli olduğu açığa ortaya çıkmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar; aşağıdaki bir bütünün parçaları olarak ele alınmalıdır.

Bunlar:

- Doğal düşman popülasyonlarının teşvik edilmeli.
- Doğal düşmanların ekilebilir tarlalara yerleşmesi sağlanmalı.
- Zararlı yoğunluğunun azaltılarak zarar düzeyinin azaltılmasına yönelik diğer önlemler alınmalı.
- Hâsılâtın arttırılmasına çalışılmalı.
- Böcekçil kuşlar üzerinde durularak bunların üreme ve barınmalarına olanak sağlanmalıdır.
- Gölet havzaları ağaçlandırılmalı ve devlet üretme çiftliklerindeki gibi tarla kenarlarında kalın kabuklu ve nektar verebilen orman

ağaçlarına öncelik vermek sureti ile yeşil kuşaklar oluşturulmalı.

· Kanal ve akarsu ile hububat tarlalarının çevresinde yetişen doğal otsu türler ile ağaç ve çalılar korunmalı, mümkünse bu alanlarda Kımıl ve Süne yumurta parazitoitlerinin ara konukçusu durumunda olan böceklerin beslenme ve üremelerine imkân sağlayan doğal otsu bitkiler yetiştirilmeli, tarla kenarındaki yabancı otlar kesinlikle ilaçlanmamalıdır.

Süne ve Kımıl’ın yumurta parazitoitleri ile bunların ara konukçusu durumunda olan bazı böceklerin yazlama ve kışlama durumu dikkate alınarak, hasattan sonra kesinlikle anız yakılmamalıdır.

Parazitoitler ve ara konukçuları için beslenme, barınma ve üreme alanları oluşturan mera alanları bozulmamalıdır.

Sulama imkânı bulunan hububat alanlarında polikültür tarıma geçilmeli, özellikle kurak yıllarda parazitoitlerin etkinliğini artırmak açısından imkânlar ölçüsünde hububat ekilişleri sulanmalıdır.

Süne ve Kımıl mücadelesinin yönlendirilmesi devlet eliyle yapılmalı ve çiftçiler organize edilmeli; Parazitoitlerin yaşamına uygun alanlarda kesinlikle uçakla ilaçlama yapılmamalı, buralar izlenerek, gerektiğinde yer aletleri ile ilaçlama yapılmalıdır.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse; Ülkemizde yapılan çalışmalar ve literatür taramaları birlikte değerlendirildiğinde tarım-dışı habitatların tarım alanlarındaki biyoçeşitlilik için rezervuar alanları olduğu ve zararlı böceklerle mücadelede önemli potansiyele sahip olan doğal düşmanların barınması ve beslenmesi için gerekli olduğu, bu nedenle mevcutların korunması ve yeşil kuşak tesislerinin oluşturulmasının yararlı olacağı görüşüne varılmıştır.

LİTERATÜR

Akıncı A.R. & A. Soysal 1992. *Trakya Bölgesinde Süne (Eurygaster spp.)'nin Yumurta Parazitoitleri ve Etkinlikleri Üzerinde araştırmalar. Uluslar arası entegre zirai Mücadele sempozyumu, İzmir, 145-150.*

Baggen L.R. & G.M. Gurr 1998 The influence of food on *Copidosoma koehleri* (Hymenoptera: Encyrtidae), & the use of flowering plants as a habitat management tool to enhance biological control of potato moth, *Phthorimaea operculella* (Lepidoptera: Gelechiidae). *Biol. Control* 11, 9-17. (doi:10.1006/bcon.1997.0566)

Baggen L.R., G.M. Gurr & A. Meats 1999 Flowers in tri-trophic systems: mechanisms allowing selective exploitation by insect natural enemies for conservation biological control. *Entomol. Exp. Appl.* 91, 155-161. (doi:10.1023/A:1003627130449)

Banaszak J. 1992. Strategy for conservation of wild bees in an agricultural landscape. *Agric. Ecosyst. Environ.* 40, 179-192. (doi:10.1016/0167-8809(92)90091-O)

Barr C.J. 1993. Countryside survey 1990: main report. Eastcote, UK: Department of Environment.

Benton T.G., J.A. Vickery & J.D. Wilson 2003 Farmland biodiversity: is habitat heterogeneity the key? *Trends Ecol. Evol.* 18, 182-188. (doi:10.1016/S0169-5347(03)00011-9)

Bianchi F.J.J.A. & W. vanderWerf 2004. Model evaluation of the function of prey in non-crop habitats for biological control by ladybeetles in agricultural landscapes. *Ecol. Model* 171, 177-193. (doi:10.1016/j.ecolmodel.2003.08.003)

Bianchi F.J.J.A. & W. vanderWerf 2003. The effect of the area & configuration of hibernation sites on the control of aphids by *Coccinella septempunctata* (Coleoptera: Coccinellidae) in agricultural landscapes: a simulation study. *Environ. Entomol.* 32, 1290-1304.

Bianchi F.J.J.A., C.J.H. Booij & T. Tscarntke

2011. Sustainable pest regulation in agricultural landscapes: a review on landscape composition, biodiversity & natural pest control. , *Proc. R. Soc.*, 1715-1727.

Blackman R.L. & V.F. Eastop 1984. Aphids on The World's Crops: An Identification guide. A Wiley. Interscience Publication, pp: 466.

Blackman R.L. & V.F. Eastop 2000. Aphids on The World's Crops: An Identification guide. Second Edition. A Wiley. Interscience Publication, pp:414.

Bugg R.L., J.M. Anderson, C.D. Thomsen & J. Chandler 1998. Farmscaping in California: managing hedgerows, roadside & wetland plantings, & wild plants for biointensive pest management. In *Enhancing biological control: habitat management to promote natural enemies of agricultural pests* (ed. C. H. Pickett & R. L. Bugg), pp. 339-374. Berkeley, CA: University of California Press.

Cardinale B.J., C.T. Harvey, K. Gross & A.R. Ives 2003. Biodiversity & biocontrol: emergent impacts of a multi-enemy assemblage on pest suppression & crop yield in an agroecosystem. *Ecol. Lett.* 6, 857-865. (doi:10.1046/j. 1461-0248.2003.00508.x)

Chamberlain D.E., R.J. Fuller, R.G.H. Bunce, J.C. Duckworth & M. Shrubbs 2000. Changes in the abundance of farmland birds in relation to the timing of agricultural intensification in England & Wales. *J. Appl. Ecol.* 37,771-788. (doi:10.1046/j.1365-2664.2000.00548.x)

Collins K.L., N.D. Boatman, A. Wilcox, J.M. Holland & K. Chaney 2002. Influence of beetle banks on cereal aphid predation in winter wheat. *Agric. Ecosyst. Environ.* 93, 337-350. (doi:10.1016/S0167-8809(01)00340-1)

Coombes D.S. & N.W. Sotherton 1986. The dispersal & distribution of polyphagous predatory Coleoptera in cereals. *Ann. Appl. Biol.* 108, 461-474.

Corbett A. & J.A. Rosenheim 1996. Impact of a natural enemy overwintering refuge & its

interaction with the surrounding landscape. Ecol. Entomol. 21, 155-164.

Costamagna A.C. & D.A. Landis 2004. Effect of food resources on adult *Glyptapanteles militaris* & *Meteorus communis* (Hymenoptera: Braconidae), parasitoids of *Pseudaletia unipuncta* (Lepidoptera: Noctuidae). Environ. Entomol. 33, 128-137.

Cowgill S. E., S.D. Wratten & N.W. Sotherton 1993. The effect of weeds on the numbers of hoverfly (Diptera: Syrphidae) adults & the distribution & composition of their eggs in winter wheat. Ann. Appl. Biol. 123, 499-515.

Cronin J.T. 2004. Host-parasitoid extinction & colonization in a fragmented prairie landscape. Oecologia 139, 503-514. (doi: 10.1007/s00442-004-1549-8)

Dennis P. & G.L.A Fry 1992. Field margins: can they enhance natural enemy population densities & general arthropod diversity on farmland? Agric. Ecosyst. Environ. 40, 95-115. (doi:10.1016/0167-8809(92)90086-Q)

Denys C. & T. Tschardtke 2002. Plant-insect communities & predator-prey ratios in field margin strips, adjacent crop fields, & fallows. Oecologia 130, 315-324.

Dix M.E., R.J. Johnson, M.O. Harrel, R.M. Case & R.J. Wright 1995 Influences of trees on abundance of natural enemies of insect pests: a review. Agrofor. Syst. 29, 303-311, (doi: 10.1007/BF00704876)

Duelli P. & M.K. Obrist 2003. Regional biodiversity in an agricultural landscape: the contribution of seminatural habitat islands. Basic Appl. Ecol. 4, 129-138. (doi: 10. 1078/1439-1791-00140)

Duelli P., M.K. Obrist & D.R. Schmatz 1999. Biodiversity evaluation in agricultural landscapes: above-ground insects. Agric. Ecosyst. Environ. 74, 33-64. (doi:10.1016/ S0167-8809(99)00029-8)

Dyer L.E. & D.A. Landis 1996. Effects of habitat, temperature, & sugar availability on longevity of *Eriborus terebrans* (Hymenoptera:

Ichneumonidae). Environ. Entomol. 25, 1192-1201.

Dyer L.E. & D.A. Landis 1997. Influence of noncrop habitats on the distribution of *Eriborus terebrans* (Hymenoptera: Ichneumonidae) in cornfields. Environ. Entomol. 26, 924-932.

Finke D.L. & R.F. Denno 2004. Predator diversity dampens trophic cascades. Nature 429, 407-410. (doi:10.1038/ nature02554)

Forman, R.T.T. & J. Baudry 1984. Hedgerows & hedgerow networks in landscape ecology. J. Environ. Manage. 8,495-510. (doi:10.1007/BF01871575)

Freeman Long, R., A. Corbett, C. Lamb, C. Reberg-Horton, J. Chandler & M. Stimmann 1998. Beneficial insects move from flowering plants to nearby crops. Calif. Agric. 52, 23-26.

Gurr G.M., S.D. Wratten & J.M. Luna 2003. Multifunction agricultural biodiversity: pest management & other benefits. Basic Appl. Ecol. 4, 107-116. (doi:10.1078/ 1439-1791-00122)

Hailemichael Y. & J.W. Smith Jr. 1994. Development & longevity of *Xanthopimpla stemmator* (Hymenoptera: Ichneumonidae) at constant temperatures. Ann. Entomol. Soc. Am. 87, 874-878.

Hickman J.M. & S.D. Wratten 1996. Use of *Phacelia tanacetifolia* strips to enhance biological control of aphids by hoverfly larvae in cereal fields. J. Econ. Entomol. 89, 832-840.

Hinsley S.A. & P.E. Bellamy 2000. The influence of hedge structure, management & landscape context on the value of hedgerows to birds: a review. J. Environ. Manage. 60, 33-49 (doi:10.1006/jema.2000.0360)

Honek A. 1982. The distribution of overwintered *Coccinella septempunctata* (Col., Coccinellidae) adults in agricultural crops. Z. Angew. Entomol. 94, 311-319.

Honek A. 1989. Overwintering & annual changes of abundance of *Coccinella septempunctata* in Czechoslovakia (Coleoptera, coccinellidae). Acta Entomol. Bohemoslov. 86, 179-192.

Ives A.R., J.L. Klug & K. Gross 2000. Stability & species richness in complex communities. *Ecol. Lett.* 3, 399-411. (doi:10.1046/j.1461-0248.2000.00144.x)

Jmhasly, P. & Nentwig, W. 1995 Habitat management in winter wheat & evaluation of subsequent spider predation on insect pests. *Acta Oecologica* 16, 389-403.

Johnson R.J. & M.M. Beck 1988. Influences of shelterbelts on wildlife management & biology. *Agric. Ecosyst. Environ.* 22/23, 301-335. (doi:10.1016/0167-8809(88)90028-X)

Kleijn D., F. Berendse, R. Smit & N. Gilissen 2001. Agri-environment schemes do not effectively protect biodiversity in Dutch agricultural landscapes. *Nature* 413, 723-725. (doi:10.1038/35099540)

Klein A.M., I. Steffan-Dewenter & T. Tscharntke 2002. Predator-prey ratios on cocoa along a land-use gradient in Indonesia. *Biodivers. Conserv.* 11, 683-693. (doi:10.1023/A:1015548426672)

Kruess A. & T. Tscharntke 1994. Habitat fragmentation, species loss, & biological control. *Science* 264, 1581-1584.

Kruess A. & T. Tscharntke 2000. Species richness & parasitism in a fragmented landscape: experiments & field studies with insects on *Vicia sepium*. *Oecologia* 122, 129-137.

Kruess A. 2003. Effects of landscape structure & habitat type on a plant-herbivore-parasitoid community. *Ecography* 26, 283-290. (doi:10.1034/j.1600-0587.2003.03402.x)

Landis D.A. & M.J. Haas 1992. Influence of landscape structure on abundance & within-field distribution of European corn borer (Lepidoptera: Pyralidae) larval parasitoids in Michigan. *Environ. Entomol.* 21, 409-416.

Landis D.A. & F.D. Menalled 1998. Ecological considerations in the conservation of effective parasitoid communities in agricultural systems. In *Conservation biological control* (ed. P. Barbosa), pp. 101-121. San Diego, CA:

Academic Press.

Landis D.A. & W. van der Werf 1997. Early-season predation impacts the establishment of aphids & spread of beet yellows virus in sugar beet. *Entomophaga* 42, 499-516.

Langer V. 2001. The potential of leys & short rotation coppice hedges as reservoirs for parasitoids of cereal aphids in organic agriculture. *Agric. Ecosyst. Environ.* 87, 81-92. (doi:10.1016/S0167-8809(00)00298-X)

Leather S.R. 1993. Overwintering in six arable aphid pests: a review with particular relevance to pest management. *J. Appl. Entomol.* 116, 217-233.

Lee J.C., G.E. Heimpel & G.L. Leibee 2004. Comparing floral nectar & aphid honeydew diets on the longevity & nutrient levels of a parasitoid wasp. *Entomol. Exp. Appl.* 111, 189-199. (doi:10.1111/j.0013-8703.2004.00165.x)

Loosey J.E. & R.F. Denno 1998. Positive predator-predator interactions: enhanced predation rates & synergistic suppression of aphid populations. *Ecology* 79, 2143-2152.

Maier C.T. 1981. Parasitoids emerging from puparia of *Rhagoletis pomonella* (Diptera, tephritidae) infesting hawthorn & apple in Connecticut USA. *Can. Entomol.* 113, 867-870.

Martin H.E., M. Javahery & C. Jadjabi 1969. Note sur la punaise des cereales (*Eurygaster integriceps* Put.) et de ses parasites du genera Ehtomologie *Phytophath. Appl.* 28: 38-46.

Maudsley M., B. Seeley & O. Lewis 2002. Spatial distribution patterns of predatory arthropods within an English hedgerow in early winter in relation to habitat variables. *Agric. Ecosyst. Environ.* 89, 77-89. (doi:10.1016/S0167-8809(01)00320-6)

Meek B., D. Loxton, T.H. Sparks, R.F. Pywell, H. Pickett & M. Nowakowski 2002. The effect of arable field margin composition on invertebrate biodiversity. *Biol. Conserv.* 106, 259-271. (doi:10.1016/S0006-3207(01)00252-X)

Menalled F.D., J.C. Lee & D.A. Landis

1999a. Manipulating carabid beetle abundance alters prey removal rates in corn fields. *Biocontrol* 43, 441-456. (doi:10.1023/A:1009946004251)

Morales-Agacino E. 1972. FAO report to government of Iran on the ecology of cereal bugs on the control this pest. (R.A.E., 62 (3), Abstr.,1035).

Myers J.H., C. Higgins & E. Kovacs 1989. How many insect species are necessary for the biological control of insects? *Environ. Entomol.* 18, 541-547.

Naylor R.L. & P.R. Ehrlich 1997. Natural pest control services & agriculture. In *Nature's services: societal dependence on natural ecosystems* (ed. G. C. Daily), pp. 151-174. Washington, DC: Island Press.

Nicholls C.I., M. Parrella & M.A. Altieri 2001. The effects of a vegetational corridor on the abundance & dispersal of insect biodiversity within a northern California organic vineyard. *Landscape Ecol.* 16, 133-146. (doi:10.1023/A:1011128222867)

Ostman, O. 2004. The relative effects of natural enemy abundance & alternative prey abundance on aphid predation rates. *Biol. Control* 30, 281-287. (doi:10.1016/j.biocontrol.2004.01.015)

Ostman O., B. Ekbom & J. Bengtsson 2003. Yield increase attributable to aphid predation by ground-living polyphagous natural enemies in spring barley in Sweden. *Ecol. Econ.* 45, 149-158. (doi:10.1016/S0921-8009(03)00007-7)

Patt J.M., G.C. Hamilton & J.H. Lashomb 1997. Foraging success of parasitoid wasps on flowers: interplay of insect morphology, floral architecture & searching behavior. *Entomol. Exp. Appl.* 83, 21-30. (doi:10.1023/A:1002936210051)

Perfecto I. & J. Vandermeer 2002. Quality of agroecological matrix in a tropical montane landscape: ants in coffee plantations in southern Mexico. *Conserv. Biol.* 16, 174-182. (doi:10.1046/j.1523-1739.2002.99536.x)

Perrin R.M. 1975. The role of the perennial

stinging nettle *Urtica dioica* as a reservoir of beneficial natural enemies. *Ann. Appl. Biol.* 81, 289-297.

Petersen M.K. 1999. The timing of dispersal of the predatory beetles *Bembidion lampros* & *Tachyporus hypnorum* from hibernating sites into arable fields. *Entomol. Exp. Appl.* 90, 221-224. (doi:10.1023/A:1003513706764)

Pimentel D., U. Stachow, D.A. Takacs, H.W. Brubaker, A.R. Dumas, J.J. Meaney, J.A.S. O'Neill, D.E. Onsi & D.B. Corzeliuss 1992. Conserving biological diversity in agricultural/forestry systems. *Bioscience* 432, 354-362.

Purtauf T., J. Dauber & V. Wolters 2005a. The response of carabids to landscape simplification differs between trophic groups. *Oecologia* 142, 458-464. (doi:10.1007/s00442-004-1740-y)

Purtauf T., I. Roschewitz, J. Dauber, C. Thies, T. Tscharntke & V. Wolters 2005b. Landscape context of organic & conventional farms: influences on carabid beetle diversity. *Agric. Ecosyst. Environ.* 108, 165-174. (doi:10.1016/j.agee.2005.01.005)

Rahim A., A.A. Hashmi & N.A. Khan 1991. Effects of temperature & relative humidity on longevity & development of *Ooencyrtus papilionis* Ashmead (Hymenoptera: Eulophidae) a parasite of the sugarcane pest *Pyrilla perpusilla* Walker (Homoptera: Cicadellidae). *Environ. Entomol.* 20, 774-775.

Reganold J.P., R.I. Papendick & J.F. Parr 1990. Sustainable Agriculture. *Scientific American* June, 112-120.

Remaudiere G. 1979. Les facteurs de régulation des populations d'Eurygaster et méthodes de prévention écologique, *Bulletin Srop. It* (2): 10-14.

Rieux R., S. Simon & H. Defrance 1999. Role of hedgerows & ground cover management on arthropod populations in pear orchards. *Agric. Ecosyst. Environ.* 73, 119-127. (doi:10.1016/S0167-8809(99)00021-3)

Robinson R.A. & W.J. Sutherland 2002. Post-

war changes in arable farming & biodiversity in Great Britain. J. Appl. Ecol. 39,157-176. (doi:10.1046/j.1365-2664.2002.00695.x)

Rodriguez M.A. & B.A. Hawkins 2000. Diversity, function & stability in parasitoid communities. Ecol. Lett. 3, 35-40. (doi:10.1046/j.1461-0248.2000.00115.x)

Ryszkowski L., J. Karg, G. Margarit, M.G. Paoletti & R. Zlotin 1993. Above-ground insect biomass in agricultural landscapes of Europe. In Landscape ecology & agroecosystems (ed. R. G. H. Bunce, L. Ryszkowski & M. G. Paoletti), pp. 71-82. Boca Raton, FL: Lewis Publishers.

Safavi M. 1968. Etüde biologique et écologique des hymenopteres des eufs punaises des cereales. Entomophaga: 13(5): 381-495.

Schmidt M.H. & T. Tscharncke 2005a. Landscape context of sheetweb spider (Araneae: Linyphiidae) abundance in cereal fields. J. Biogeogr. 32, 467-473. (doi:10.1111/j. 1365-2699.2004.01244.x)

Schmidt M.H. & T. Tscharncke 2005b. The role of perennial habitats for Central European farmland spiders. Agric. Ecosyst. Environ. 105, 235-242. (doi:10.1016/j. agee.2004.03.009)

Schmidt M.H., A. Lauer, T. Purtauf, C. Thies, M. Schaefer & T. Tscharncke 2003. Relative importance of predators & parasitoids for cereal aphid control. Proc. R. Soc. B 270, 1905-1909. (doi:10.1098/rspb.2003.2469)

Schmidt M.H., I. Roschewitz, C. Thies & T. Tscharncke 2005. Differential effects of landscape & management on diversity & density of ground-dwelling farmland spiders. J. Appl. Ecol. 42, 281-287. (doi:10.1111/j. 1365-2664. 2005.01014.x)

Sengonca C., J. Kranz & P. Blaeser 2002. Attractiveness of three weed species to polyphagous predators & their influence on aphid populations in adjacent lettuce cultivations. J. Pest Sci. 75, 161-165.

Settle W.H., H. Ariawan, T. Astuti Endah, W. Cahyana, L. Hakim Arief, D. Hindayana, S. Lestari Alifah & P. Sartanto 1996. Managing

tropical rice pests through conservation of generalist natural enemies & alternative prey. Ecology 77, 1975-1988.

Shchepetilnikova V.A. 1964. Role & significance of egg-eater *Telenomus* in suppression of Sunn Pest (*Eurygaster integriceps* Put.) mass reproduction, 27 s.

Siekmann G., B. Tenhumberg & M.A. Keller 2001 Feeding & survival in parasitic wasps: sugar concentration & timing matter. Oikos 95, 425-430. (doi:10. 1034/j.1600-0706.2001.950307.x)

Snyder W.E. & A.R. Ives 2003. Interactions between specialist & generalist natural enemies: parasitoids, predators, & pea aphid biocontrol. Ecology 84, 91-107.

Soderstrom B., B. Svensson, K. Vessby & A. Glimskar 2001. Plants, insects & birds in semi-natural pastures in relation to local habitat & landscape factors. Biodivers. Conserv. 10, 1839-1863.

Sotherton N.W. 1985. The distribution & abundance of predatory Coleoptera overwintering in field boundaries. Ann. Appl. Biol. 106, 17-22.

Steffan-Dewenter I. 2002. Landscape context affects trap-nesting bees, wasps, & their natural enemies. Ecol. Entomol. 27, 631-637. (doi:10.1046/j.1365-2311.2002. 00437.x)

Steffan-Dewenter I. 2003. Importance of habitat area & landscape context for species richness of bees & wasps in fragmented orchard meadows. Conserv. Biol. 17, 1036-1044. (doi:10.1046/j.1523-1739.2003.01575.x)

Şimşek Z. 1986. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Süne (*Eurygaster integriceps* Put. (Heteroptera: Scutelleridae) ile yumurta parazitoidi (*Trissolcus semistriatus* Nees.) arasındaki bazı ilişkiler üzerinde araştırmalar, Türkiye I. Biyolojik Mücadele Kongresi, 342-354 .

Şimşek Z. 1995. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Süne (*Eurygaster integriceps* Put. Heteroptera: Scutelleridae) ile yumurta parazitoidi (*Trissolcus semistriatus* Nees.,

T. vassilievi Mayr.) ile ara konukçularının populasyon durumu üzerinde araştırmalar, GAP Bölgesi Bitki Koruma Sorunlarına Çözüm Önerileri Sempozyumu, 388-404 .

Şimşek Z. & N. Öner, 2001a, Kızılırmak (Çankırı)'da Kurulmuş Olan Yeşil Kuşak Tesislerinde Yetişen Otsu Bitkilerin Hububatın Ana Zararlıları Süne ve Kımıl'ın Doğal Düşmanları Üzerine Etkileri, *Tabiat ve İnsan Yıl: 35, Sayı: 4, 24-29.*

Şimşek Z. & N. Öner 2001b. Kızılırmak (Çankırı) İlçesinde Yeşil Kuşak Tesis İle Hububatın Önemli Zararlılarından Olan Süne (*Eurygaster spp.*) ve Kımıl (*Aelia spp.*)'ın Yumurta Parazitoitleri (*Trissolcus grandis* Thomson)'ne Uygun Ekolojik Koşulların Sağlanması, *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 5(1-2):59-69.*

Şimşek Z., H. Aktaş, Y. Kondur, E. Koçak, I. Özdemir & V. Karaca 2005. Ülkemizde Hububatın Önemli Zararlısı Süne (*Eurygaster spp.*) ile Hububatta Kök ve Kökboğazı Çürüklüğü Hastalık Etmenleri ve Mücadele Stratejileri. *GAP IV. Tarım Kongresi GAP Tarımının Mevcut Durumu ve Geleceğe Bakış (2005-2015), Cilt I, 323-328.*

Şimşek Z. & Y. Kondur 2007. Çankırı İlinde Tarım Alanlarında Görülen Entomolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri , *Çankırı Araştırmaları Dergisi, Yıl:2, Sayı: 2, 287-296.*

Şimşek Z., Y. Kondur & M. Şimşek 2008. Küresel İklim Değişikliğinin Böcekler Üzerinde Olası Etkileri. *Çankırı Valiliği 4. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni 100. Yıla Doğru Çankırı, 13-15 Kasım 2008 Atatürk Kültür ve Sanat Merkezi, 87-125.*

Şimşek Z., N. Öner, Y. Kondur & M. Şimşek 2010a. Önemli Biyolojik Zenginliklerimizden Ilgaz Dağı Milli Parkı (Yenice-Doruk)'nın Böcek ve Bitki Çeşitliliği. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi, 3(1), 177-182.*

Şimşek Z., N. Öner, Y. Kondur & M. Şimşek 2010 b. Yeşil Kuşak Tesislerinin

Hububatın Ana Zararlısı Olan Süne ve Kımıl'ın Yumurta Parazitoitleri Üzerine Etkileri. *Çankırı Araştırmaları Dergisi, Yıl:5, Sayı:5-6, 207-225.*

Şimşek Z. & N. Yaşarakıncı 1986. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Süne yumurta parazitlerinin (*Trissolcus spp.*) etkinliği üzerinde rol oynayan faktörler, *Türkiye I. Biyolojik Mücadele Kongresi, 330-341 .*

Şimşek Z. & N. Yaşarakıncı 1989. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Süne (*Eurygaster integriceps* Put.) yumurta parazitleri (*Trissolcus spp.*)'nin biyo-ekolojisi, *Uluslararası Biyolojik Mücadele Sempozyumu, 79-84 .*

Şimşek Z., S.T. Yılmaz & N. Yaşarakıncı 1994. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Süne (*Eurygaster integriceps* Put. (Heteroptera: Scutelleridae) ile yumurta parazitoidi (*Trissolcus semistriatus* Nees.)'nin populasyon gelişmesi üzerinde araştırmalar, *Türkiye III. Biyolojik Mücadele Kongresi, 165-174 .*

Thies C. & T. Tscharnkte 1999. Landscape structure & biological control in agroecosystems. *Science 285, 893-895. (doi:10.1126/science.285.5429.893)*

Thies C., I. Roschewitz & T. Tscharnkte 2005. The landscape context of cereal aphid-parasitoid interactions. *Proc. R. Soc. B 285, 203-210. (doi:10.1098/rspb.2004. 2902)*

Thomas M.B., S.D. Wratten & N.W. Sotherton, N.W. 1991. Creation of island habitats in farmland to manipulate populations of beneficial arthropods: predator densities & emigration. *J. Appl. Ecol. 28, 906-917.*

Tscharnkte T., A. Gathmann & I. Steffan-Dewenter 1998. Bioindication using trap-nesting bees & wasps & their natural enemies: community structure & interactions. *J. Appl. Ecol. 35, 708-719.*

Tscharnkte T., T.A. Rand & F.J.J.A. Bianchi 2005. The landscape context of trophic interactions: insect spillover across the crop-noncrop interface. *Ann. Zool. Fenn. 42, 421-432.*

Tylianakis J.M., R.K. Didham & S.D. Wratten

2004. Improved fitness of aphid parasitoids receiving resource subsidies. *Ecology* 85, 658-666.

Van Buskirk, J. & Y. Willi 2004. Enhancement of farmland biodiversity within set-aside land. *Conserv. Biol.* 18, 987-994. (doi:10.1111/j.1523-1739.2004.00359.x)

van Emden, H.F. 1965. The role of uncultivated land in the biology of crop pests & beneficial insects. *Sci. Hort.* 17, 121-136.

Varchola J.M. & J.P. Dunn 2001. Influence of hedgerow & grassy field borders on ground beetle (Coleoptera: Carabidae) activity in fields of corn. *Agric. Ecosyst. Environ.* 83, 153-163. (doi:10.1016/S0167-8809(00) 00249-8)

Wackers F.L. 2001. A comparison of nectar- & honeydew sugars with respect to their utilization by the hymenopteran parasitoid *Cotesia glomerata*. *J. Insect Physiol.* 47, 1077-1084. (doi:10.1016/S0022-1910(01) 00088-9)

Wackers F.L. 2004. Assessing the suitability of flowering herbs as parasitoid food sources: flower attractiveness & nectar accessibility. *Biol. Control* 29, 307-314. (doi:10. 1016/j. biocontrol.2003.08.005)

Weibull A.C, O. Ostman & A. Granqvist 2003. Species richness in agroecosystems: the effect of landscape, habitat & farm management. *Biodivers. Conserv.* 12, 1335-1355. (doi: 10.1023/A: 102361711 7780)

Weibull A.C. & O. Ostman 2003. Species composition in agroecosystems: the effect of landscape, habitat, & farm management. *Basic Appl. Ecol.* 4, 349-361. (doi:10.1078/ 1439-1791-00173)

Weibull A.C., J. Bengtsson & E. Nohlgren 2000. Diversity of butterflies in the agricultural landscape: the role of farming system & landscape heterogeneity. *Ecography* 23, 743-750. (doi:10.1034/j.1600-0587.2000.230611.x)

White A.J., S.D. Wratten, N.A. Berry & U. Weigmann 1995. Habitat manipulation to enhance biological control of Brassica pests by hover flies

(Diptera: Syrphidae). *J. Econ. Entomol.* 88, 1171-1176.

Wilby A. & M.B. Thomas 2002. Natural enemy diversity & pest control: patterns of pest emergence with agricultural intensification. *Ecol. Lett.* 5, 353-360. (doi:10.1046/j.1461-0248.2002.00331.x)

Wilcove D.S., D. Rothstein, J. Dubow, A. Phillips & E. Losos 1998. Quantifying threats to imperiled species in the United States. *Bioscience* 48, 607-615.

Wissinger S.A. 1997. Cyclic colonization in predictably ephemeral habitats: a template for biological control in annual crop systems. *Biol Control* 10, 4-15. (doi:10.1006/ bcon.1997.0543)

Zabel J. & T. Tschamntke 1998. Does fragmentation of *Urtica* habitats affect phytophagous & predatory insects differentially? *Oecologia* 116, 419-425. (doi: 10.1007/s004420050605)

Zatyamina V.V., E.R. Kleehkovskii, V.L. Butakova 1976. Ecology of the egg asites of pentatomid bugs in the Voronezh region (R.A.E., 65(6): Abst., 3156).

Zhou X., A. Honek, W. Powell & N. Carter 1995. Variations in body length, weight, fat content & survival in *Coccinella septempunctata* at different hibernation sites. *Entomol. Exp. Appl.* 75, 99-107.

Zwölfer W. 1959. Report to the Government of Turkey. The study & control of the sunn pest. Expanded Technical Assistance, F.A.O., No: 1059, Rome, 15 s.

ÇANKIRI'DA ÇİĞDEM GEZMESİ

CROCUS TOURS IN CANKIRI

Sadık SOFTA

Öğretmen, Araştırmacı Yazar, Şair,
Çankırı Dr.Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları
Merkezi Yönetim Kurulu Başkanı.

ÖZET

Kışın soğuk günleri boyunca mangal başlarında sohbet ve kadınların çocuklarına “metel satmak”la geçirilen zaman bitip, soğuklar azalmaya başladığında, karlı günler olsa bile o meşhur Çankırı gezmelerinin ilk habercisi Çankırı’da çocuklar olur. Şimdiye kadar gözden kaçan bu husus, çocukların çiğdem gezmesidir. Ardından Hıdrellez, peşinden de Çankırı kadın ve erkek gezmeleri başlar.

Çankırı’da çiğdem gezmesi yaygın olarak bilinmektedir. Bu gelenek daha çok çocuklar tarafından sürdürülmekte ve bütün Anadolu’da olduğu gibi Çankırı’da da çiğdem çiçeklerinin

toprakdan, hatta bazen karların arasından başını göstermesiyle birlikte başlar ve çiğdem çiçeğinin kaybolmasına kadar devam eder. Bu zaman dilimi içerisinde küçüklerle büyüklerin bir araya gelmesine vesile olmakta, tıpkı bayramlarda olduğu gibi onların bir arada mutlu zamanlar geçirmelerine sebep teşkil etmektedir.

Orta Anadolu’da baharın müjdecisi çiğdem çiçeğidir. Karlar erimeye başladığı zaman hemen tepelerde bu çiçek açmaya başlar. Şubat ayının ortalarından itibaren çıkmaya başlayan çiğdemleri toplamak için çocuklar ellerinde ucu sivri çiğdem değnekleriyle (kazgıç (Çorum) veya küsküç

(Yozgat) tepelere tırmanırlar ve daha çok güneşi bol alan kutu yerlerden gür çiğdemleri toplamaya başlarlar. Topladıkları çiğdemleri taşıyabilecekleri büyüklükte bir iğde dalına veya karaçalı dalındaki dikenlere (Çankırı-Şabanözü) asmak suretiyle şehirde mahalleleri, köylerde evleri dolaşarak, baharın geldiğini ev sahiplerine müjdeliler. Bu arada hep bir ağızdan çiğdem çiçeği ile ilgili türküler söylerler.

Bütün evler böylece dolaşıldıktan sonra büyüklerin de önderliğinde bir evde toplanır çiğdem aşısı / çiğdem pilavı yapılarak o günün mutlu geçmesine vesile olur ve dolayısı ile de bu yemeğe büyüklerin de katılımı ile tam bir bayram havası içinde zaman geçirirler.

Çiğdem gezmesi 2010 yılından bu yana Çankırı'nın Karacözü köyünde kutlanmakta, bu unutulmaya yüz tutan kültür ögesi yeniden gündeme taşınarak kültürümüz içindeki yerinin sürdürülmesine çalışılmaktadır. Çankırı Belediye Başkanı İrfan Dinç'in eşi Zeynep Perihan Dinç'in başlattığı bu kutlamalar her yıl çiğdem gezmesi olarak kutlanmakta ve Karacözü Köyü'nden başlayarak Çankırı merkezde de bir dizi etkinlik yapılmaktadır. Aslında bu çabanın boşa gitmediği daha sonra kendini göstermiş, Çankırı'dan bir yıl sonra Yozgat'ta da çiğdem gezmesi kutlamalarına başlanmıştır. Bu güzel kutlamaya Çankırı'nın öncülük etmesi de ayrıca sevinilecek bir durumdur.

Anahtar Kelimeler: Çiğdem, Çiğdem Gezmesi, Çiğdem Aşısı..

ABSTRACT

When the spent time by chatting at a barbecue and “telling fairy tales” to the children by women during the cold days of the winter is over, and the cold weather began to decline, despite the snowy days, the first harbingers of the famous Cankiri tours in Cankiri are children. This issue overlooked so far is the crocus tours of children. Hıdrellez follows it and after that Cankiri woman and male tours start.

Crocus tours in Cankiri are widely known. This tradition is carried out by mostly children in Cankiri as it happens in whole Anatolia and it starts with the emerging of crocus flowers either on earth or through the snow and continues till the disappearance of crocus flower. This duration gathers young and old and helps them to enjoy themselves just like a feast day.

Crocus flower is the harbinger of spring in Central Anatolia. When the snow begins to melt, this flower blossoms on hills. The children, pronged crocus sticks on their hand, climb up the hill to gather these crocuses which start to emerge from the middle of February and they start to gather the rich crocuses on nook places with plenty of sun. They hang these gathered crocuses on a spindle branch or a thorn thistle that they can carry and tour the districts in a town or houses in a village and herald the arrival of spring. While touring they sing songs about crocuses.

After walking around all houses, they gathered in a house under the supervision of adults and have crocus meal and enjoy themselves and have a great time with the adults just like a feast day.

The crocus tour has been celebrated in Cankiri – Karacaozu since 2010. This cultural component which is tended to forget is taken into agenda again. These celebrations which have been started by the spouse of Ms. Zeynep Perihan Dinc, the spouse of Mayor Irfan Dinc, are celebrated annually as crocus tour and some activities are held both in Karacaozu and Cankiri City Center. Actually these efforts indicated that they are not wasted as one year later the crocus tour was celebrated in Yozgat as well. It is also a happy event that Cankiri has led such a good celebration.

Key Words: Crocus, Crocus Tour, Crocus Meal.

GİRİŞ

Anadolu bir kültür hazinesidir. Bu hazinede gün ışığına çıkarmayı bekleyen pek çok konunun araştırılmayı beklediği de bilinen bir gerçektir. Çiğdem gezmesi de bunlardan sadece bir tanesidir. Bu gelenek dünden bu güne çocuklarla büyüklerin bir bayram havası içinde kutlandığı, zahmetine rağmen çocukların büyük bir eğlence kaynağı olarak görerek severek her yıl yaptığı bir uygulama ve kutlamadır.

Orta Anadolu'da baharın müjdecisi çiğdem çiçeğidir. Karlar erimeye başladığı zaman hemen tepelerde bu çiçek açmaya başlar. Şubat ayının ortalarından itibaren çıkmaya başlayan çiğdemleri toplamak için çocuklar ellerinde ucu sivri çiğdem değnekleriyle (kazgıç (Çorum) veya küsküç (Yozgat) tepelere tırmanır ve daha çok güneşi bol alan kutu yerlerden gür çiğdemleri toplamaya başlarlar. Topladıkları çiğdemleri taşıyabilecekleri büyüklükte bir iğde dalına veya karaçalı dalındaki dikenlere (Çankırı-Şabanözü) asmak suretiyle şehirde mahalleleri, köylerde evleri dolaşarak, baharın geldiğini ev sahiplerine müjdeliler. Bu arada hep bir ağızdan çiğdem çiçeği ile ilgili türküler söylerler:

*Çiğdem çiğdem çiçekik,
Ebem oğlu küçekik.*

*Çiğdem geldi kapıya,
Yağ çıkmarın yapıya.*

*Yağ olmasa bal olsun,
Oğlun, uşağın sağ olsun,
Kızı çatlasın ölsün,
Oğlan yanımıza yoldaş olsun.*

Ev sahiplerinden bir ses çıkmaz ise gurup tekrar türküyü devam eder:

*Dam başında boyunduruk,
Dura dura yorulduk.
Verirseniz gideriz,
Vermezseniz dururuk.*

Bu şekilde toplanan armağanlar (yağ, bulgur vs.) bir evde toplanarak değerlendirilir. Çiğdem aşısı, çiğdem pilavı yapılır. Bu aşının içine çiğdem çiçeği atılır. Çocuklar birlikte bu yemeği yerler. Toplanan paralar ise fakir çocuklar arasında paylaşılır (Şabanözü). Şabanözü'nde ise çocukların söyledikleri çiğdem türküsü şöyledir:

*İlkbahar geldi,
Güneş yükseldi,
Çiğdemler açtı,
Hep kuşlar uçtu.*

*Sallallahu Muhammet,
Geçmişlere rahmet,
Ambarlara bereket,
Köylümüze güç, kuvvet.²*

Çiğdem ve Çiğdem Toplama³

Çiğdem denince nedense hep kardelenleri hatırlarım. Çoğu zaman çiğdem de kardelenler gibi karların arasından başını uzatır ve çocuklara gülümsemeye başlar. Çiğdem çiçeği, baharın müjdecisidir.

Bunu ilk zamanlar pek bilmezdik ama sosyal hayatımız tabiatın içinde geçtiği için daha sonra kendiliğimizden fark etmişizdir. İlk çıkışında karların arasından başını uzatan çiğdem çiçeği, karların kalkığı zamanlarda daha da bir istek ve arzu uyandırır. Çünkü karlar kalıp, güneş toprağı ısıtmaya başlayınca yerden fışkırır gibi çıkan çiğdemlerin kendine has bir çekiciliği de vardır. Bu bilhassa çocuklar için daha da bir başka haz ve sevinç kaynağıdır. Kış boyu yağan karlarda kızak zamanı geçmiştir ve bunun yerine büyük bir zevkle dere tepe dolaşarak çiğdem toplama zamanı gelmiştir. Köy çevresinde bu anlar çok güzel değerlendirilirdi.

Bozkır köyünde (Bizim çocukluğumuzda),

¹ Çankırı'da pek çok yemeğe genel olarak aş derler.

² Şabanözü köy ve ilçe araştırma gezilerinde tarafımdan tespit edilmiştir. Sadık Softa

³ Bu yazıda Çankırı Merkez İlçe'ye bağlı Bozkır Köyü'nde yaşanan ve yaşatılan Çiğdem toplaması anlatılmıştır.

çiğdemler çıktığında çarıkların uzun bağlarını, kışlık el örgüsü yün çorapların üzerinden bağlayarak köyün yakınlarındaki tepelere çiğdem toplamaya giderdik. Biz pek çiğdem kutlaması ya da çiğdem günü yapmazdık ama eskiden babamın ve annemin çocuklarında zaman zaman yapıldığını söylerlerdi. Çiğdem ilk çıktığı günler babam beni göndermek istemez, sonra da ısrarlarına dayanamaz izin verirdi.

Çiğdem toplamaya gideceğimiz zaman ya el örgüsü yan çantalarımızı alır, başımızdan geçirdiğimiz bağından sağ ya da sol yanımıza sallandırırız, ya da toplanan çiğdemleri içine koymak için temiz çemberleri belimize kuşak gibi sarar –bazen de gideceğimiz muhit uzak ise bunun içine haşlanmış yumurtayı yufka ekmeğin içine sararak koyar-, elimize de değneklerimizi alarak üç beş arkadaş yola çıkardık.

Çiğdem toplayacağımız arazi daha çok “boz” adı ile anılan, ekilir alanların dışında olan yerler olurdu. Zaman zaman o yıl ekilmeyip nadasa bırakılan tarlalara da gittiğimiz olurdu. Fakat buraların çiğdemleri çok kuvvetli ve toprağın derininde olduğu için elimizdeki değneklerle çıkarmak zor olduğundan bu tür yerlerde fazla eğleşmezdik. Hele ekilmiş tarlalarda daha bir davetkar olan çiğdem çiçeğini görünce bazen dayanamaz dalar-dık ama korku ile birkaç tane topladıktan sonra çıkmak zorunda kalırdık. Çünkü bunu gören, hele o tarlanın sahibi görürse mutlaka bir ceza gelirdi.

Güle oynaya, her birimiz belli bir hırs içinde çiğdem toplamaya koyulurduk. Hele bazen onca arazi bitmiş gibi aynı anda iki çocuk birden tek bir çiğdeme saldırır sonra da birbirimize kırıldığımız bile olurdu.

Bir müddet çiğdem topladıktan sonra kısa mola verilir, bazen karnımız acıkınca bu mola gerçekleşir ve çıkınımızda bulunan nevaleler yenildikten sonra sıra çiğdem yarışmasına gelirdi. İki çocuk karşılıklı durur, çiğdem kökü soyulur, sonra ortasına gelecek şekilde çiğdem çiçekli baş kısmı ile sap kısmı dediğimiz iki ucu yan yana gelecek şekilde tutulur, rakip de aynı şekilde

tuttuğu işin, biri diğerine geçmiş vaziyetteki çiğdemleri herkes kendi tarafına çekerek birinin ortadan bölünmesiyle, ortadan kopan çiğdemi rakip oyuncu alır ve yarışma devam edecekse yine herkes kendi çiğdemi içinden seçeceği en kuvvetli çiğdemle rakibini alt etmeğe çalışır, hırslanır, bazen topladığımız tüm çiğdemler bu yarış sonunda rakiplere giderdi. Bu durumda haydi yeni baştan çiğdem toplamaya başladık.

Toplayıp getirdiğimiz çiğdemler evde büyüklerle paylaşıldı. Ama bu durum karşısında babam pek çiğdeme el uzatmaz, sorduğumda da hep; “Hava gürlemeyince çiğdem yenmez!” derdi. Bu tutumunu hep sürdürmüştür. Getirilen çiğdem kök kısmı soyulur, sonra gövdesi boyunca uzanan “kılçık” adı verilen yeşil, iğne yaparak kısmı çıkarılır; ya öyle yenilir, ya da yufka ekmeğin arasına sarar zevkle yerdik. Bazen fazla çiğdem topladıysak çiğdemlerin sadece kök kısmı soyulur, yeşil yaprak kısmı çıkarılmadan özel bir şekilde örerek başımıza taç yapar köy içinde arkadaşlarla oyun oynamaya giderdik.

Zaman zaman çiğdem aşısı yapmaktan, komşularda arkadaşların annelerinin çiğdem aşısı yaptıklarını duyardım ama bizim evde hiç çiğdem aşısı yapılmazdı. Çiğdem aşısı yapan aileler daha çok kalabalık erkek çocuğu olan evlerdi.

Çiğde mevsimini sonunu da bazı yerlerde öksüz oğlan çiğdemi diye adlandırdıklarını duyduğumuz ama bizim “katır çiğdemi” dediğimiz beyaz renkli çiğdemler getirirdi. Çünkü sarı çi-

çekli -normal çiğdem- erken çıkar, diğerine göre erken ömrünü tamamlardı. Beyaz çiçekli çiğdem normal çiğdemden biraz sonraları, havalar biraz daha ısınınca çıkar ve diğerine göre biraz daha kısa ömürlü olurdu.

Bunlardan başka değişik, ama bizim toplamadığımız ve “yenmez” diye nitelendirdiğimiz “tavuk çiğdemi” ve benzeri çiğdemler de olurdu. O çiğdemlerin hem renkleri biraz daha değişik olur, hem de iğne yaprakları diğerlerine göre daha kısa ve kalın ve geniş olurdu.

Çiğdem mevsimi aslında kışın bitişinin ve baharın gelişinin müjdecisi olduğu kadar, sonbaharın geldiğini ve kışın başlangıcını da bildiren bir bitkidir. Çünkü Bozkır Köyü'nde çiğdem sadece ilk çıktığı dönemde değil, sonbaharda da toplanırdı. Ama bu yaygın olarak bilinmez. Hala da bunu herkes bilmez. Çünkü son bahar geldiğinde ilk çıktığında çiçekleri ile etrafa gülücükler dağıtan çiğdemler olmaz; onun yerine o çiçeklerin tomurcuk bağlamış bir hali ile karşınıza çıkar, bunu da herkes çiğdem olduğunu bile anlamaz. Bunu bazı aileler ve bazı ailelerin çocukları bilirler ve toplarlardı.

Resimlerin Dilinden Çankırı'da Çiğdem Gezmesi

Çocuklar, bugünün küçük afacanları. Yarına hazırlanırken gittikleri yol; sade, temiz, saf, kendileri gibi güzel bir dünyanın içinden yürürler hayat denen karmaşık yolda. Kendi dünyalarını kurarlar, o temiz ruhları gibi temiz ve her türlü art niyetten arınmış dünyalarını. Bu dünya sevgi

üzerine kurulmuştur ve bir o kadar da temiz duygularla beslenir.

Bütün Anadolu'da çocukların tabiatla kucaklaşması, onların dünyasına seslenen, isteklerine cevap veren, fitratına uygun ve büyüklerin de o dünya uyduğu bir gündür çiğdem gezmesi. O gün büyükler de mutludur, küçüklerde. Çünkü bu gün çocukların arzuladıkları ve beklide her an, her saat istedikleri halde bir türlü fırsat bulamadıkları bir gündür ve bu gün onların istediği, onların yapmak istedikleri doğrultuda gelişir her şey, ama her şey. Onun için beklide şimdiye kadar yapamadıkları ve yaşayamadıkları bir zaman dilimini yakalar ve yaşarlar o gün. Büyüklerin özel gün ve kutlamaları varsa çocukların da var, çocukların bu özel günlerinden birisidir çiğdem gezmesi.

Çiçeklerle Karşılandılar....

Çankırı'ya geliyorlardı. Anadolu'nun bağrında, bozkırın ortasında, kendi sakin, suskun, munis yapısını asırlardır sürdürerek gelen Çankırı'ya... Bozkırın Çiçeği Çankırı'ya... İçlerindeki heyecan; hem güzel bir geziye çıkacak olmalarından, hem hayatlarına mutlu, mesut ve ileriye dönük hayatlarına bir sayfa açacak olmalarından kaynaklanıyor olmalıydı. Hem sonra çoğu ilk defa öreceklardı Çankırı'yı. İlk defa unuttukları bir duyguyu yaşayacaklardı. Pek çoğunun bilmediği, hayatında belki de hiç duymadığı bir duyguyu tadacaklardı. Hep bir emsal çiğdem toplamaya çıkacak, çiğdem toplayacak, çiğdemle oyun oynayacak, törenle gezecekler, hep birlikte “Çiğdem Pilavı” bile yiyeceklerdi.

Çankırı’da çiğdem gezmesi dünden bu güne uzanarak neşeli bir gün geçirilmesine vesile oluyordu. Umdukları gibi oldu, çiçeklerle karşılandılar...

“Onlar ki tuza arkalarını döndüler, helak oldular”

Böyle diyordu Hititlerden kalma bir söz. Kaynağı nerden geliyordu bilinmez ama böyle demişlerdi yüzyıllar öncesinden ulu kişiler. Bu söze vesile olan tuz, Anadolu’da en gür kaynaklardan birini oluşturuyor, şehir hayatının bilinmediği gibi onun da ne zamandan beri işletiliyor olduğu bilinmiyor. Hâlbuki bozkırın nadide çiçeği Çankırı’nın en büyük zenginliğini de o oluştuyordu. Öyleyse önce orası gezilmeliydi. Öyle de oldu.

“Galeriler De Büyük Proje De

2,5 yıldır Çankırı’da görev yapan Vali Öner, kente gelir gelmez ilk olarak tuz mağaralarının dikkatini çektiğini söylüyor. Milyonlarca yıl önce bir iç deniz olduğu tahmin edilen Çankırı’nın altı, bugün bu denizin kalıntısı olan tuz yataklarıyla dolu. Hititler döneminde bile Çankırı tuzunun kullanıldığı bilinse de, şehirde şu anda açık olan

madenlerin geçmişi bu kadar eskiye uzanmıyor. Esentepe mevki, Kızılırmak yol ayrımı ve Balıbağı Köyü yakınlarında üç ayrı tuz madeni ocağı çalışıyor. En büyüğü Balıbağı yakınlarındaki. Son 300 yıldır tuz madeni olarak çalıştırılan bu mekanın artık kullanılmayan galerileri, içinden greyder ve kamyon çalışacak kadar büyük, yan yana petek dokusu gibi açılmış boş galeriler kalmış geride.”⁴

Tuz, o kadar çok alınmış ki, yer altına inen tüneller durmadan ilerliyor, her gün kendine bir boyut daha ekliyordu. Dur durak bilmeden yerin altında sokaklar oluşuyor, dehlizler biri diğerine bağlanıyor, biri diğerini takip edip gidiyordu. Devasa bir yer altı tünelleri ki, değil Çankırı, Çankırı gibi bir Çankırı daha olsa içine alıverirdi.

Anadolu’da bir hikaye anlatılır; yoksa masal mıydı?!..

Hani derlerdi ya; “Memleketin birinde bir padişah yaşarmış. Bir gün kafasına bir soru takılmış. “-Acaba beni şehzadeler hangisi daha çok seviyor?!.. diye. Merak bu ya denemeye karar vermiş. Hemen çağırtmış şehzadeleri.

Huzura gelen şehzadelere sormuş: “-Söyleyin bakalım, beni ne kadar seviyorsunuz!..

En büyük şehzade hemen cevaplamış soruyu; “-Seni dünyalar kadar çok seviyorum babacığım.” demiş. Küçüğü durur mu, hemen o da yapıştırmış cevabı: “-Ben seni yağlar, ballar kadar çok seviyorum babacığım.” demiş. Padişah, hayatından memnun. Sonra merakla küçük şehzadeye bakmış. Küçük şehzade düşünmüş, kafasını kaşımış ve o da vermiş cevabını: “-Ben seni tuz kadar seviyorum babacığım.” demiş. “-Vay!.. Sen misin bunu diyen!.. Benim hiç mi değerim yok, beni hiç mi sevmezsin?!.. Atın bunu içeriye...” Atmışlar zindana.

Sonra gel zaman, git zaman padişah hastalanmış. Günden güne hastalığı da artıyormuş. En sonunda doktorları tuzu yasaklamışlar, ondan sonra padişah yediği yemekler tuzsuz, içtiği içecekler tuzsuz. Önceleri pek takmamış bu durumu. Fa-

kat biraz uzayınca yediğinden, içtiğinden bir tat alamaz olmuş. Olmuş ama bir yandan da küçük oğlunun kendisine verdiği cevap kafasına takılmaya başlamış. Tuzsuz günler uzadıkça da küçük şehzade gözünde büyümüş. Nihayet bir gün dayanamamış ve küçük şehzadeyi huzuruna çağırtmış. “-Oğlum sen bana çok büyük değer veriyor, çok seviyormuşsun da bunu ben anlamadım...” demiş. Oracıkta sarmaş dolaş olmuşlar. Böylece küçük şehzadenin de, tuzun da değeri ve kıymeti bilinir olmuş.

Bu değer elbette Çankırı ve Çankırlı tarafından da biliniyor. Onun için de bu mağaraların turizme açılması ve dolayısı ile Türkiye’ye tanıtılması, hatta umulur ki Çankırı’yı dünyaya tanıtan da bu tuz olacaktır ve Çankırı’nın ekonomisine büyük katkı da sağlayacaktır.

...Sadece Bunlar da Değil

Tuz mağarası ile ilgili gezi ve ziyaretler sadece bunun gibi organizasyonlarla da kalmıyor. Bilhassa son dört beş yıldır Tuz mağarası günlük ziyaretçileri karşılıyor. Haftanın altı gün açık olan mağaraya, Çankırlılara olduğu kadar Çankırı dışından da gelenler oluyor. Hem bu umulanın da üstünde gerçekleşiyor. Hatta son zamanlarda şahit olduğumuz bir durum tespitini söylemek gerekirse, önceden geldiği halde tekrar tekrar gelenler de oluyor. Bunun da sebebi galiba tuzun son zamanlarda bazı hastalara ve hastalıklara iyi geldiği tespiti de buna kaynaklık ediyor olmalı.

Tuz Mağarasında Tuz Heykeller

Sanatkâr ellerden çıkan tuz heykeller yıllardır mağarada ki yerini almış ve ziyaretçileri karşılıyor. Değişik ellerden, değişik fikirlerin can bulduğu bu helkelerin hepsinin de ham maddesi tuz.

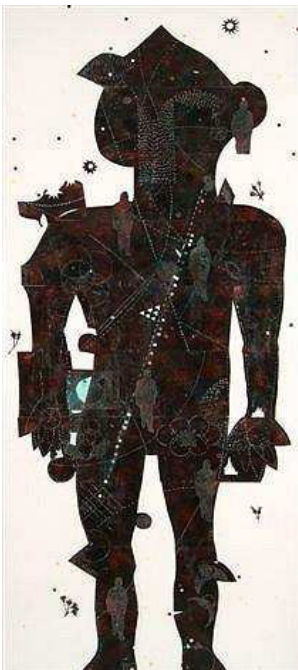
Sanatkâr ellerin marifetleri tarihin derinliklerine göndermeler yapıyor ve bilen biliyor ya bilmeyene de kendi tarihi, efsanevi hikâyelerini koruyarak devam ettiriyor. Tuzun dile geldiği, ayağa kalktığı bu heykeller kendi ortamında bir müzenin de başlangıcı oluyor.

4 Seyahat, Çankırı’nın tuzdan heykelleri, www.hürriyet.com.tr

Bu heykellerin hikâyesi ise Hürriyet Gazetesinde şöyle dile getiriliyor: “Toprağın 150 metre altındayız... Yüksek tavanına aralıklı olarak yerleştirilmiş lambaları ve sisli ortamıyla sanki gece vakti durgun bir kentin bomboş sokaklarında yürüyoruz. Toplam uzunluğu 8 kilometreyi bulan loş koridorlar labirente benziyor, kaybolmak işten değil... Sonunda nefeslik denilen bir yere geliyoruz ve buradan çıkarılmış tuz kütleleri, heykel olmuş duruyor karşımızda. Çankırı’nın kaya tuzu madeni galerileri, sanat galerisi olmak için ilk adımını atmış. Marmara Üniversitesi öğrencilerinin bu madenden çıkarılan kaya tuzuyla yaptığı heykellerle...”

Çankırı şehir merkezinin 20 kilometre doğusunda, Balıbağı Köyü yakınlarındaki tuz madeninde şu sıralar farklı bir heyecan yaşanıyor. Maden denince akla gelen karanlık mekanlar, Çankırı Valisi Ali Haydar Öner’in projesinin ilk adımıyla artık sanatla aydınlanıyor. Projenin adı: “Cristal Art Gallery.”

Hüsamettin Koçan, 250x 110 cm.

Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü öğretim üyesi Yard. Doç. Dr. Nurettin Bektaş bu görev teklif edil-

diğinde önce Çankırı’ya gidip araştırma yapmış. Bektaş “Bildiğim kadarıyla Türkiye’de ilk kez tuzdan heykel çalışması yapıldı. O yüzden malzeme yeniydi, nasıl kırıldığına baktım. Sonra 10 öğrencimi alarak Çankırı’ya gittim. Milyonlarca yıl önce bir iç deniz olan şehrin dağ ve tepelerinde bile deniz kabukları var, zaten şehrin çanağı andıran yapısına da bakınca deniz kurgusu kendiliğinden gelişti.” Heykellerin çoğu deniz temalı, çıpa, deniz kabuğu, denizati, balıkçı figürleri... Ama konu sınırlaması yok.

Özellikle öğrenci Ümit Turgay Durgun’un kaybettiği böbrek hastası bir yakınının anısına yaptığı “Üzgün Melek” heykeli en çarpıcı işlerden. Heykeller 40 - 90 cm boyutlarında. Ankara keçisi, kurbağa, ağlayan göz ve ayı da diğer figürlerden... Bektaş Çankırı’da Güzel Sanatlar Lisesi’nin bahçesinde yaptıkları çalışma sırasında en büyük sorunlarının sürekli yağmur yağması olduğunu söylüyor: “Yontma işlemi sırasında çıkan toz bizi yakıyordu, bu yüzden açık havada çalışmak zorunda kaldık. Kaya tuzu hemen eriyen bir şey değil ama su temas ederse dokusu bozuluyor o da işi deforme ediyor. Bu nedenle bulunduğumuz alanın üstüne bir naylon gerdik.”⁵

Bir de Sergi...

Koçan’ın son olarak “Tuz Tadı” başlıklı sergisi Çankırı Tuz Mağarası’nda yerin 150 m. altında gerçekleşmiştir. Sanatçıya göre serginin ana hareket noktası bu mağaradaki yaşanmışlıkları bir mitolojik algı yöntemiyle kavramak ve gerçek anlamda yeni bir mitoloji yaratmak ve bu mitolojiyi bu mekanın hafızasına armağan etmek olmuştur. Bu mekana yerleştirilen 12 dev figür, tuzla kuşatılmış, mağara-nın öyküsüyle görselleştirilen bir derinlik yaratmıştır. Bu çalışma daha çok bir yerleştirme olarak ele alınmış, geleneksel tuval resmi dahil tüm elemanlar, bu yerleştirme-nin birer parçası olmuştur. Sanatçı böylece Türkiye’ye modernist bir proje daha armağan etmiştir.⁶

⁵ Seyahat, Çankırı’nın tuzdan heykelleri, www.hurriyet.com.tr

⁶ Serpil AKDAĞLI, 1950 Sonrası Türk Resminde Soyut

Resimlerin Dilinden Çankırı'da Çiğdem Gezmesi

Çocuklar, bugünün küçük afacanları. Yarına hazırlanırken gittikleri yol; sade, temiz, saf, kendileri gibi güzel bir dünyanın içinden yürürler hayat denen karmaşık yolda. Kendi dünyalarını kurarlar, o temiz ruhları gibi temiz ve her türlü art niyetten arınmış dünyalarını. Bu dünya sevgi üzerine kurulmuştur ve bir o kadar da temiz duygularla beslenir.

Bütün Anadolu'da çocukların tabiatla kucaklaşması, onların dünyasına seslenen, isteklerine cevap veren, fitratına uygun ve büyüklerin de o dünya uyduğu bir gündür çiğdem gezmesi. O gün büyükler de mutludur, küçüklerde. Çünkü bu gün çocukların arzuladıkları ve beklide her an, her saat istedikleri halde bir türlü fırsat bulamadıkları bir gündür ve bu gün onarın istediği, onların yapmak istedikleri doğrultuda gelişir her şey, ama her şey. Onun için beklide şimdiye kadar yapamadıkları ve yaşayamadıkları bir zaman dilimini yakalar ve yaşarlar o gün. Büyüklerin özel gün ve kutlamaları varsa çocukların da var,

çocukların bu özel günlerinden birisidir çiğdem gezmesi.

Çankırı'da çiğdem gezmesi dünden bu güne uzanarak neşeli bir gün geçirilmesine vesile oluyordu.

Eğilimler (Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, Erzurum 2007, s.74

Karacaözü Köyü

Karacaözü Köyü, Türklerin Anadolu'ya göçleri sırasında, iki Türk beyi obalarıyla birlikte gelerek buraya yerleşirler. Bunlar Karaca Bey ve Saka Bey'dir. Bu iki bey birbirleri ile çok iyi anlaşır ve obaları da onlar gibi birbirleriyle kaynaşır dost olurlar. Köyün adı da yerleşen beylerden birinin adı olan Karaca'dan adını alır ve Karacaözü olarak tanınır.

Karacaözü Köyü' şehir merkezine 25 km, Bağlı olduğu Yapraklı İlçesi'ne ise 3 km.dir. Köyün ortak işleri imece usulü ile yapılmaktadır. Mevsimlik göç vermektedir. Köy geçimini çiftçilik ve hayvancılıkla sağlamakta, bunun yanında dışarıda ise duvarcı ustalığı ve sıvacılık yapılmaktadır.

Bu Köyün asırlara ses veren, baharıyla yeşerip, yazıyla çiçek açan ve rüzgârıyla yürüyüp can tutan mevsimleri mevsimlerde yaşayan ve Anadolu insanı gibi, Karacaözü insanı gibi bu toprakla inançla kök salmış ve gün geçtikçe bu köke bağlı olarak hayatın üstüne üstüne yürümüş, bozkırın bütün zahmetine, ezasına, cefasına ve de sefasına kucak açmış ve kutsallaşarak günümüze kadar yürüyüp gelmiş olan kutsal bir

ağacı vardır. Bu ağaca Köylüler “**Kaba Meşe**” derlerdi. Çankırı’nın bütün köylerinde yapılan çiğdem gezmesi için bu köyün seçilmesine vesile de bu “Kaba Meşe”dir. Onun için üç yıldır Çiğdem Gezmeleri bu köyden başlar ve bu köyde gerçekleşir.

Köye gelen gençler önce çiğdem toplamayı yeğlediler. Çünkü çiğdem gezmesi yapabilmek için çiğdem olması gerekliydi. Anadolu’da her zaman olduğu gibi önce emek verilecek, yani önce iş yapılacaktı ve “alınlarının teri kurumadan” da karşılığını alacaktınız. İşte çiğdem gezmesinde de önce çiğdemler toplanacak, sonra toplanan bu çiğdemlerden güzel bir süs yapılacak ve bu güzelliğin gönüllere hitap edeceği şekilde de çiğdem gezmesi başlayacaktır.

Çiğdem ve Çiğdem Toplama⁷

Çiğdem denince nedense hep kardelenleri hatırlarım. Çoğu zaman çiğdem de kardelenler gibi karların arasından başını uzatır ve çocuklara gülümsemeye başlar. Çiğdem çiçeği, baharın müjdecisidir.

Bunu ilk zamanlar pek bilmezdik ama sosyal hayatımız tabiatın içinde geçtiği için daha sonra kendiliğimizden fark etmişizdir. İlk çıkışında karların arasından başını uzatan çiğdem çiçeği, karların kalkığı zamanlarda daha da bir istek ve arzu uyandırırdı. Çünkü karlar kalıp, güneş toprağı ısıtmaya başlayınca yerden fışkırır gibi çıkan

çiğdemlerin kendine has bir çekiciliği de vardır. Bu bilhassa çocuklar için daha da bir başka haz ve sevinç kaynağıdır. Kış boyu yağan karlarda kızak zamanı geçmiştir ve bunun yerine büyük bir zevkle dere tepe dolaşarak çiğdem toplama zamanı gelmiştir. Köy çevresinde bu anlar çok güzel değerlendirilirdi.

Bozkır köyünde (Bizim çocukluğumuzda), çiğdemler çıktığında çarıkların uzun bağlarını, kışlık el örgüsü yün çorapların üzerinden bağlayarak köyün yakınlarındaki tepelere çiğdem toplamaya giderdik. Biz pek çiğdem kutlaması ya da çiğdem günü yapmazdık ama eskiden –babamın ve annemin çocuklarında- zaman zaman yapıldığını söylerlerdi. Çiğdem ilk çıktığı günler babam beni göndermek istemez, sonra da ısrarlarına dayanamaz izin verirdi.

Çiğdem toplamaya gideceğimiz zaman ya el örgüsü yan çantalarımızı alır, başımızdan geçirdiğimiz bağından sağ ya da sol yanımıza sallandırırız, ya da toplanan çiğdemleri içine koymak için temiz çemberleri belimize kuşak gibi sarar –bazen de gideceğimiz muhit uzak ise bunun içine haşlanmış yumurtayı yufka ekmeğin içine sararak koyar-, elimize de değneklerimizi alarak üç beş arkadaş yola çıkardık.

Çiğdem toplayacağımız arazi daha çok “boz” adı ile anılan, ekilir alanların dışında olan yerler olurdu. Zaman zaman o yıl ekilmeyip nadasa bırakılan tarlalara da gittiğimiz olurdu. Fakat buraların çiğdemleri çok kuvvetli ve toprağın derininde olduğu için elimizdeki değneklerle çıkarmak zor olduğundan bu tür yerlerde fazla eğleşmezdik. Hele ekilmiş tarlalarda daha bir davetkar olan çiğdem çiçeğini görünce bazen dayanamaz dalar-dık ama korku ile birkaç tane topladıktan sonra çıkmak zorunda kalırdık. Çünkü bunu gören, hele o tarlanın sahibi görürse mutlaka bir ceza gelirdi.

Güle oynaya, her birimiz belli bir hırs içinde çiğdem toplamaya koyulurduk. Hele bazen onca arazi bitmiş gibi aynı anda iki çocuk birden tek bir çiğdeme saldırır sonra da birbirimize kırıldığımız bile olurdu.

⁷ Çankırı Merkez İlçe’ye bağlı Bozkır Köyü’nde yaşanan ve yaşatılan Çiğdem toplaması (Çiğdeme Gitme).

Bir müddet çiğdem topladıktan sonra kısa mola verilir, bazen karnımız acıkınca bu mola gerçekleşir ve çıkınımızda bulunan nevaleler yenildikten sonra sıra çiğdem yarışmasına gelirdi. İki çocuk karşılıklı durur, çiğdem kökü soyulur, sonra ortasına gelecek şekilde çiğdem çiçekli baş kısmı ile sap kısmı dediğimiz iki ucu yan yana gelecek şekilde tutulur, rakip de aynı şekilde tuttuğu işin, biri diğerine geçmiş vaziyetteki çiğdemleri herkes kendi tarafına çekerek birinin ortadan bölünmesiyle, ortadan kopan çiğdemi rakip oyuncu alır ve yarışma devam edecekse yine herkes kendi çiğdemi içinden seçeceği en kuvvetli çiğdemle rakibini alt etmeğe çalışır, hırslanır, bazen topladığımız tüm çiğdemler bu yarış sonunda rakiplere giderdi. Bu durumda haydi yeni baştan çiğdem toplamaya başladık.

Toplayıp getirdiğimiz çiğdemler evde büyüklerle paylaşıldı. Ama bu durum karşısında babam pek çiğdeme el uzatmaz, sorduğumda da hep; **“-Hava gürlenince çiğdem yenmez!..” derdi. Bu tutumunu hep sürdürmüştür. Getirilen çiğdem kök kısmı soyulur, sonra gövdesi boyunca uzanan “kılçık” adı verilen yeşil, iğne yaprak kısmı çıkarılır; ya öyle yenilir, ya da yufka ekmeğin arasına sarar zevkle yedik.** Bazen fazla çiğdem topladıysak çiğdemlerin sadece kök kısmı soyulur, yeşil yaprak kısmı çıkarılmadan özel bir şekilde örerek başımıza taç yapar köy içinde arkadaşlarla oyun oynamaya giderdik.

Zaman zaman çiğdem aşısı yapmaktan, komşularda arkadaşların annelerinin çiğdem aşısı yaptıklarını duyardım ama bizim evde hiç çiğdem aşısı yapılmazdı. Çiğdem aşısı yapan aileler daha çok kalabalık erkek çocuğu olan evlerdi.

Çiğde mevsimini sonunu da bazı yerlerde oksüz oğlan çiğdemi diye adlandırdıklarını duyduğumuz ama bizim “katır çiğdemi” dediğimiz beyaz renkli çiğdemler getirirdi. Çünkü sarı çiçekli -normal çiğdem- erken çıkar, diğerine göre erken ömrünü tamamlardı. Beyaz çiçekli çiğdem normal çiğdemden biraz sonraları, havalar biraz daha ısınınca çıkar ve diğerine göre biraz daha kısa ömür-

lül olurdu.

Bunlardan başka değişik, ama bizim toplamadığımız ve “yenmez” diye nitelendirdiğimiz “tavuk çiğdemi” ve benzeri çiğdemler de olurdu. O çiğdemlerin hem renkleri biraz daha değişik olur, hem de iğne yaprakları diğerlerine göre daha kısa ve kalın ve geniş olurdu.

Çiğdem mevsimi aslında kışın bitişinin ve baharın gelişinin müjdecisi olduğu kadar, sonbaharın geldiğini ve kışın başlangıcını da bildiren bir bitkidir. Çünkü Bozkır Köyü’nde çiğdem sadece ilk çıktığı dönemde değil, sonbaharda da toplanırdı. Ama bu yaygın olarak bilinmez. Hala da bunu herkes bilmez. Çünkü son bahar geldiğinde ilk çıktığında çiçekleri ile etrafa gülücükler dağıtan çiğdemler olmaz; onun yerine o çiçeklerin tomurcuk bağlamış bir hali ile karşınıza çıkar, bunu da herkes çiğdem olduğunu bile anlamaz. Bunu bazı aileler ve bazı ailelerin çocukları bilirler ve toparlardı.

Çiğdem çiçeğinin güzelliği hem gezenlerin saf temiz sevgisini, hem de kapısına vardıkları evlerdeki o güzel insanların gönlündeki güzelliği temsil eder gibi bir bayram sevinci içinde bırakırdı. Zaten Anadolu insanının da isteği bu değildi miydi?.. Ne zan başladığını bilmediği bu gibi pek çok gelenek ve göreneğini insanların dirliği, birliği, beraberliği içinde güzel, mutlu ve münevver bir hayata bağlamak ve bunun güzelliğinde kendine güven veren bir çevre içinde yaşayıp gitmek. Bu tutkusunu bu güne kadar yaşattığının en güzel örneği de işte şu yaşanan andı...

Nihayet o an gelmiş ve gençler evlerin yolunu tutmuştu. Şimdi evler tek tek gezilecek, her evin önünde:

*Çiğdem çiğdem çiçek,
Ebem oğlu küçecik.*

8 Çiğdem sevginin ve garipliğin, boynu büküklüğün simgesidir. Bir çiğdem türünün adı da “oksüz oğlan çiğdemi”dir. Onun için her eve varıldığında o gezenlerin içinde bu tür çocukların da bulunacağı hep hatırd tutulur ve çocuklara gösterilen bu sevgi yumağı bu yönden de daha bir önem kazanır, Anadolu insanı buna önem verdiği gibi bu durumu hiç unutmamıştır.

*Çiğdem geldi kapıya,
Yağ çıkmarın yapıya.*

*Yağ olmasa bal olsun,
Oğlun, kızın sağ olsun,
Kızın çatlasın ölsün,
Oğlun bize eş olsun.*

Ev sahiplerinden bir ses çıkmaz ise gurup tekrar türküyeye devam eder:

*Dam başında boyunduruk,
Dura dura yorulduk.
Verirseniz gideriz,
Vermezseniz dururuk.*

Yine mi olmadı:

*İlkbahar geldi,
Güneş yükseldi,
Çiğdemler açtı,
Hep kuşlar uçtu.*

*Sallallahu Muhammet,
Geçmişlere rahmet,
Ambarlara bereket,
Köylümüze güç, kuvvet.⁹*

Bu sefer kapılar akasına kadar açılacak, gelenler sevinçle karşılanacak, hatta bununla da yetinilmeyip kucaklanıp öpülecek, bütün güzel-

⁹ Şabanözü köy ve ilçe araştırma gezilerinde tarafımızdan tespit edilmiştir. Sadık Softa

liklerin, güzel duyguların yaşandığı bir an daha yaşanacak ve hediyeler sunulacak ve her zaman olduğu gibi küçükler büyüklerin ellerini öperek yüzlerde gülücüklerle uğurlanırken, yine gülücüklerle oradan ayrılacaklardır.

Verilen hediyeler o kadar çok ve çeşitlidir ki, ev sahibinin durumu ne ise, o anda elinin altında varsa o hediye olacaktır. Varılan ede o anda evin reisi olan birisini var, o halde hemen kesenin ağzı açılacak, gönülden ne kadar miktar koptu ise hemen oracıkta çocuklara verilecektir. Hatta bozuk para mı var hem de ayrı ayrı hepsine verilecektir; bulgur, yarma, un, yumurta ne gelirse verilir. Bunların belirli kısmı paraya çevrilip şeker, lokum, piskuğut alınacak, bulgur ise çiğdem açısı olarak yemek yapıp hep birlikte yenilecektir.

Çiğdem pilavı, önce tereyağı bir güzel kızartılır. Sonra çiğdem kökü ve kılçıkları alındıktan sonra hazır hale getirilen çiğdemler bu yağın içine atılarak bir güzel karıştırılıp yeteri kadar bulgur ilave edilir. Bulgur danelerinin hepsinin de yağla teması edesiye kadar karıştırılır; yeteri kadar su ilave edilerek kaynamaya bırakılır. Ha!.. Burada hemen unutmadan söyleyelim ki, suyunun ok güzel ayarlanması lazımdır, çünkü pişmek üzere tekrar su ilave ederseniz tadı kaçır. Yine de mecbur kalırsa başka bir kapta kaynatılan su ilave edilmesin yarar vardır. Piştikten sonra servis edilir.

Çankırı'da bunun da özel bir yeri vardır. Yer sofralarında kalabalık kişilere servis yapılır. Ortaya sofra bezi açılır. Üzerine tabla yerleştirilir. Çevresine yar minderleri konulur. Sıra tablanın donatılmasına gelmiştir. Talanın üzerine büyük bir sini (meydan sinisi) yerleştirilir. Bunun da tam ortasına gelecek şekilde üst üste yufkalar yerleştirilir. Yufkaların sayısı sofraya oturacak kişi sayısına göre değişir. Bu bazen altı, yedi yufkaya kadar çıkar. Yufkaların üzerine pilav boşaltılır. Yanına da turşu vb. içecekler için büyükçe bir tas¹⁰ yerleştirilir.

Sıra pilavın yenmesine gelmiştir. Bunun için de herkes önünde buluna taraftan yufkayı yetecek büyüklükte bölerek yine önünden bu böldüğü par-

¹⁰ Kırsal kesimde genelde buna "hoşaf tası" denilmektedir.

ça ekmekle pilavdan alır ve kendi aşığı ile de içeceği uzanır.

Karacaözü'nde de çiğdem pilavı yapılmış, Sayın Zeynep Dinç'in elleri ile hazırlanan çiğdem pilavı öğrencilerin de katısıyla günün anlam ve önemini bir kez daha hatırlatarak, başta Çankırı olmak üzere Orta Anadolu'da sürüp gelen çiğdem gezmelerinin günümüze bir kez daha taşınmasını sağlamıştır. Bununla birlikte bütün Çankırı'da konuşulmaya başlanmış ve "bizim gençliğimizde" diye başlayan sohbetler, ne yazık ki başladığı gibi bitmemiş, köylerde azalan çocuk ve genç sayısı bu geleneğin de yok olmak üzere olmasından dolayı kaynaklanan bir üzüntünün verdiği burukluğun yanında hayıflanmayla biten hatıralara yeniden bir son nokta koymuştur.

Adı Değişmiş...

Adı değişmiş... Sıradanlaş-mış... Çünkü yeni adı bir özellik taşıyor. “Anıt Ağaç” diyorlar son zamlarda. Oysa yıllar önce yazılan hikâyesinde köylüleri ona “Kaba Meşe” demişlerdi. Aslında bu ad ona daha çok yakışıyor doğrusu. “Kaba Meşe” adı onun diğer ağaçlardan daha büyük ve daha bir iri, daha bir gösterişli olmasından kaynaklanıyor.

“Kaba Meşe” kutsal bir ağaçtır. Karacözü Köyü’nde onun büyük bir değeri ve kutsiyeti vardır. Yaşını kimse bilmez, asırlara uzanır. İçinde bulunan oyukta bir zamanlar insanları da korumuştur. Gözden ırak olmak isteyen bazı suçlular burasını kendisine bir sığınak bellemiş, bir ara buraya sığınmış. Kaba Meşe, onları bile korumuş. Sonra kimse Kaba Meşeye zarar vermek istemez ve bir nebze, bir kıymık bile almaz. Hem sonra dererler ki; “bu kutsal ağaç bazı gecelerde ışık bile saçarmış.”

Bir de hikâyesi var.

Bu hikâye köyün ve hatta çevrenin de özel günlerinde çektiği sıkıntıları dile getirmek bakımından önemlidir. Önemi, köyün yaşadıklarını ve yaşanan sıkıntıların şahidi bu ağaçtır.

Davul Şov

Aslında Çankırı'nın kuzey kesimlerini de içine alan Batı Karadeniz bölgesi kendine has erkek oyunları ile de tanınmaktadır. Her ne kadar bazıları bunu görmemezlikten gelmeye çalışsa da bu yörenin insanı hayatın her safhasında yer alır. Düğünlerini düğün gibi, bayramlarını bayram gibi ve diğer günleri de layık olduğu veçhile kutlarlar.

Genelde düğünlerde ve yaylaya çıkışlarda bu manzaraları bu yörelerde bilhassa Çankırı İlinin batı kesiminde her zaman görmek olasıdır ve bu gelenekleri ısrarla yaşatırlar.

“Yörede “köçek” adı verilen oyunlar erkekler tarafından oynanmaktadır. Günümüzde daha çok kadınlar arasında yaygın olan köçeğin, tarihe bakıldığında, Bolu Kastamonu, Safranbolu gibi yerlerin yanında Çankırı merkez, Çerkeş, Eskipazar, Ovacık gibi yörelerde çok yaygın olduğu görülür. (Sadi Yaver Ataman)”¹¹

11 Sadık Softa, Duyuşlar ve Çankırı-Bir Şiirdir Bozkırlarda Yaşamak, s. 68, 69

Halay...

Çankırı'da, bilhassa kırsal kesimde öteden beri halay düğünlerin vazgeçilmezidir. Bu özelliğini günümüze kadar getirmiştir. Düğünlerin dışında özel gün ve kutlamalarda da artık halay vazgeçilmezler arsındadır. Bu meydanlara kural tanınmasa da yine de halaydan vazgeçilmez.

Çankırı'da halay konusuna gelince: “Çankırı halk oyunları arasında aslında en yaygın olanı halaylardır. Halaylar bölgenin özelliğini göstermekte, orijinalitesini de korumaktadır. Halaylar belli bir kural dairesinde ve belli sıraya göre çekilir (oylanır). Adları değişse de; değişen figürlerle birlikte genelde ağırlamadan başlayarak, yerleme ve hoplatma (uçayak) türleri hepsi birden tek halay gibi çekilir. Hiçbir zaman bu üçü bir arada çekilmeden bırakılmaz. Başlıca halay isimleri ise; ağırlama, yerleme, tekayak, çiftayak (çiftasma), uçayaktır.

Bazı folklorcular, Çankırı halayını, Çankırı zeybeği, halay/alay, çiftayak, çiftasma, helisa şeklinde de göstermişlerdir. Diğer halayları kendi aralarında kadınlar da çekmektedirler.”¹²

12 Sadık Softa, Duyuşlar ve Çankırı-Bir Şiirdir Bozkırlarda Yaşamak, s. 68

“Çankırı’da halaya “alay” da derlermiş. Çankırı köylerinde 15-20 kadar genç ve orta yaşlılardan birleşik bir grup elele yapışarak yarım halka kurarlar. Her iki bastakiler, ellerinde birer çevre/mendil sallayarak ve çalınan havanın ahen-gine ayak uydurarak, usulü dairesinde dönerler. Davul-zurna yarım dairenin ortasındadır. Halaya Çankırı’da “Ağırlama” ile başlanır.

Ağırlama: Halay önce ağırlama sekiyle bas-lar. Adından da anlaşılacağı gibi, hareketler ağırdır ve adeta halaya ısınma faslıdır. Davul ve zurnanın ritmine uyularak, bastaki oyuncunun yöne-timinde eller ve kısa, kısık seslenmelerle, ayaklar çok yavaş hareket eder. Sonra aynı hava içinde yavaş yavaş hareketlerde bir canlanma hissedilir. Bu hareketlerden oyunun hızlanacağı hissedilir. Ağırlamanın hemen pesinden, oyuna hiç ara ve-rilmeden “yerlemeye” geçilir.

Yerleme: Yerlemeye geçişte, ya baştaki oyuncunun davulcuya, ya da zurnacıya işaret et-mesiyle veya çalgıcıların kendiliğinden havayı değiştirmesiyle geçilir.

Bu bölümde, ağırlamanın aksine hareketler çok hızlıdır. Ayak hareketleri hızlı, dizler hare-ketli, seslenmeler yüksek perdeden ve vücut öne doğru eğik, omuzlar ise daha çok dizlerin hare-ketlerini destekler şekilde sarsılmalar gösterir.

Oyunun hoplama denilen kısımlarının ardın-dan, zaman zaman davul susarak zurna esliğinde halaycılardan birisi, bir dörtlük türkü ya da mani söyler. Maninin bitimiyle birlikte, çok acil olarak davul hemen halayı kaldığı yerden başlatır.

Dairenin basında bulunan oyuncu, dairenin basından ayrılarak, çemberin içinde ve meydan-da, diğer oyuncularla aynı ritmi tekrarlayarak tek başına ortada döne döne oyunu idare eder. Davul ve zurnanın yavaşlamaya geçeceği anla birlikte, dairedaki yerine gelir ve diğer oyunculara ver-diği işarete kendisi de uyarak diğer oyuncularla birlikte oyunun normal seyrine dönmesini sağlar. Bu işaretlemeler hem halay çekenlere, hem de davul ve zurnacıyla uyum içinde yapılır.

Üçayak / Hoplatma: Halayın üçüncü ve son bölümü, bazı köylerin “hoplatma” dedikleri üça-yak kısmıdır. Yerlemenin pesinden hoplatma ya da diğer söylenişle üçayak bölümüne geçilir.

Bu bölümde, yerlemeden daha hızlı hare-ketler vardır. Üçayak halayın en hızlı bölümünü teşkil eder. Aslında ağırlama, yerleme ve üçayak halayları başlı başına bir oyundur. Fakat halayda öteden beri bu sıralama ile çekile gelmiştir.

Üçayağa geçişle birlikte daha da hızlanan oyun ana figürü çok hızlı olarak peş peşe ileri üç defa sekerek gidilir ve yine davul ve zurnanın rit-mine uyularak hemen peşinden üç adım ve aynı hızla geriye doğru sekerek çekilir. Oyun böylece devam eder.

Aslında üçayak yerine diğer oyunlardan bi-risi ve hızlı olarak çekilen halaylar yerlemeden sonra çekilir. Bütün hoplamalar, ağırlama, yerle-me ve hoplama olarak üç ana bölümden meydana geldiği görülür. Bu üçleme tamamlanmadıysa, halay eksik çekilmiş sayılır.”¹³

...Ve Yarışmalar

Oyun, her yaşta eğlencenin doruğu, her za-man kendini göstermek isteyen en güzel yol, her zaman geçerli ve her zaman tercih meselesi. Ga-liba biraz da hayata hazırlan-manın ve kendimizi geliştirmenin alt yapısı olmalı. Kendine güvenin, hayatta dimdik durmanın da ana durağı oyun.

Çankırı, oyun bakımından da zengin bir il-

¹³ Sadık Softa, Duyuşlar ve Çankırı-Bir Şiirdir Bozkırlarda Yaşamak, s. 77, 78

dir. Bu güne kadar etraflı bir araştırma yapılmamış, derli toplu olarak bir araya getirilmemiştir. En azından Anadolu'da yaygın olan düğünlerde oynana oyunlar bile derlenip tespiti yapılmalıydı. Tespit edilen oyunlar genelde Çankırı Yâren Meclislerine oynanan oyunlar olmuştur. Bunun dışında ayrıca bu konuya eğilinmemiş, tespit edilenler de yetersi kalmıştır. Geçelim.

Bu kadar genç bir araya toplanır da hiç eğlen-ce olmaz m?!.. Hele de böyle bir günde...

Bu seferde öyle oluyor ve hem eğlenmek, hem yarışmak üzere aktif bir faaliyet başlıyor...

Önce oyunlar belirleniyor, sonra oyun düzeni ve kuralları hatırlatılıyor. Hoş hatırlatmaya da gerek yok, herkes zaten biliyor ya, olsun.

Torba yarışmasında da herkes torbasını seçiyor. Herkes yerini ve tavrını alıyor. İlk işaretle birlikte fırlıyor yerinden, dudaklardaki gülücükler keyif katıyor herkese.

Sonuçlandığında da mağluplar da galipler kadar keyifli anlar yaşıyorlar. Mühim olanı da bu değilmi zaten. Yeneni tebrik etmek ve onun neşesini paylaşmak. Güzel, güzel olduğu kadar da olgunluk örneği bir davranış...

Zaman Güzel Geçiyor

Zaman hızla ilerliyor ve heyecan içinde geldiği gibi neşe içinde ve dudaklarda gülümsemenin en hası oturuyor. Köydeki gezi bitiyor ve şehre dönüş başlıyor. Kim bilir ne sürprizler bekliyor, bu heyecan bitmiş değil. Çünkü onlar biliyorlar ki kendilerini bekleyen bir program akışı var ve bu akış eksiksiz, aksamadan sürüyor.

Muzip bir öğrenci, dönüş yolunu tutan arkadaşlarının arkasından davul çalıyor... Olsun... Teneke çalmaktan iyidir herhalde.

Şehir ve Gezi

Çankırı ve gezi adeta özdeşleşmiş durumdadır. Yukarıdan bu yana anlatmaya çalıştığımız tarihi şehir gezmeleri şehrin ruhuna sinmiş, apayrı bir kimlik oluşturmuş ve bu kimliği ile şehir hala yaşantısını devam ettirmektedir.

Çiğdem gezisi, program gereği Karacözü Köyü'nden sonra Çankırı kent merkezinde bir gezi düzenlenmiş ve bu gezide Çankırı'nın otantik yapısı, el sanatları ve tarihi mekânları tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çankırı, tarihi bilinmeyen zamanından bu yana varlığını koruyan ve kale kent olarak tarih

sahnesine çıkan bir özellik gösterir. Bu özelliğinin yanında kalesin de sağlamlığı ile ünlenmiş, Paflagonya'ya başkentlik, uç bölgesinde önemli bir Selçuklu şehri olmuş ve sancak merkezi olmuştur; cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte de Türkiye Cumhuriyet Devleti'nin 68 vilayetinden biri olarak günümüzde de tarihi misyonunu sürdürmektedir.

Çankırı, 1071 Malazgirt Savaşı ile birlikte fethedilen vilayetlerden biridir ve bölgeyi fetheden Emir Karatekin'in Selçukluya bağlı olarak kurduğu Emir Karatekin Beyliği'ne de merkezlik yapmıştır. Şehrin ve Kuzey Karadeniz Bölgesinin ilk fatihi olarak görülen Emir Karatekin, fethettiği Çankırı Kalesi'nde metfundur ve bugün için ziyaret edilen tarihi ve kutsal yerlerin başında gelir.

Taş Mescit

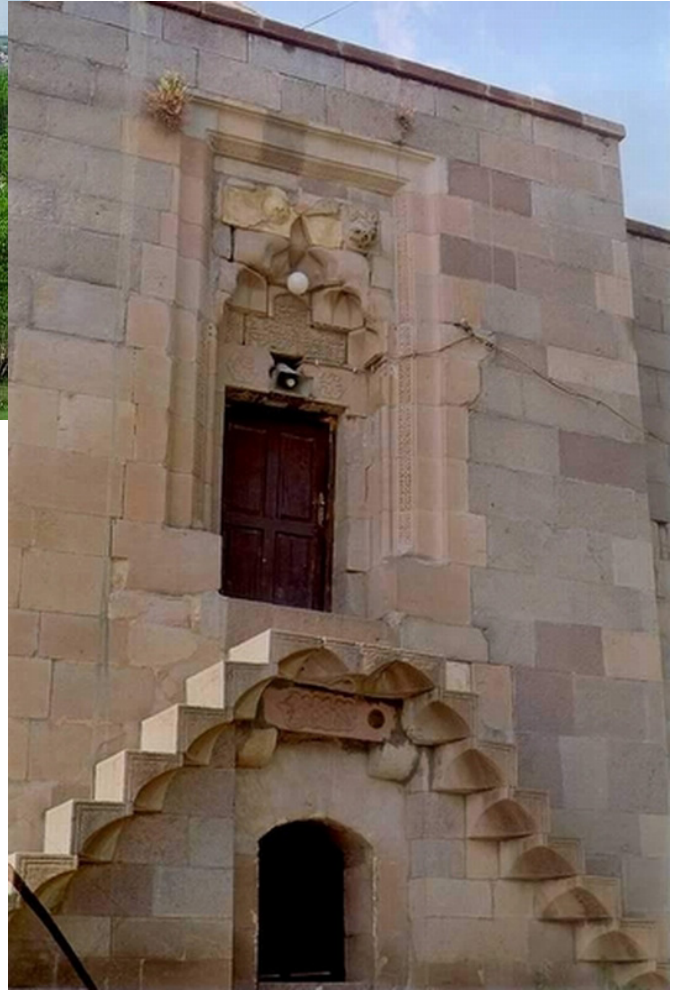
“Çankırı merkezinde, bu gün kısmen ayakta kalabilmiş yegâne Selçuklu eseri olan Taş Mescit, şehrin güney batısında ‘Derbent’ denilen kuru çayın kenarında, eski adıyla ‘Timarhane Mahallesi’nde, yüksekçe kayalık bir tepe üzerine inşa edilmiş ve halen Taş Mescit adı ile anılan, Anadolu Selçukluları’nın eyvanlı medrese plânlı yapılarından bir binadır.

Tesis için bu mahallenin seçilmesinin sebebi, şehre yakın, fakat gürültüden uzak, gerisindeki çam ormanlarının tesiriyle çok havadar olması ve yine civar tepelerden getirilmiş hafif içimli bir suyun bulunmasıdır.

Çankırı Darüşşifası: Selçuklu sülüsü ile yazılmış beş satırlık ak kalker üzerine yazılmış kitabesinden anlaşıldığına göre şifahane, Keyhüsrev oğlu Alaeddin Keykubad zamanında, Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından, 1235 M. yılında bu günkü binasının arkasındaki saha üzerinde bir şifahane yaptırmıştır.

Darüşşifa’ya ait, fakat neresinden alındığı belli olmayan iki parçadan ibaret taş kitabenin Türkçe metni şöyledir:

“Bu mübarek Darülatifiye’nin yapılmasını 633 yılı Muharrem ayında Büyük Sultan, memleket açan, Abbasiye Halifesinin ortakçısı ve Keyhüsrev oğlu Alaaddin Keykubad -Allah aziz ve mansur eylesin- devletli günlerinde kulların fakiri ve Allah’ın rahmetine muhtaç azatlı kölelerden Atabey Lala Cemaleddin Ferruh -Allah muvaffak eylesin- emretti.”

Ele geçirilen bazı fotoğraflarda da görüldüğü gibi Taş Mescit’in hemen arkasında bir avlu tarafına sıralanan ve eski Darüşşifa’nın bir kısım sahasını kaplayan, bu yapıya Darülhadis’in kuzeybatı köşesine bitişik basık kemerli ve üzeri ahşap, üçgen saçaklı cümle kapısından geçilerek giriliyordu. Bu kapının karşısına gelen on üç odalı, ahşap, iki katlı şeyh dairesi, buna bağlanan, yine iki katlı, dahilde sütunlu bir galeri ile çevrilmiş, ahşap, kubbeli, sekizgen plânlı bir semahane ve bunun yanı sıra imaret, mutfak ve helalar ve alt katta da bir ahır inşa edilmiş; Odun pazarı ile aşağı bahçelerin gelirleri buraya vakfedilmiştir. Yine civarda oturan eskilerin naklinde Mevlevihane’nin arkasındaki arazinin de Dergâh’a ait bağ ve bahçeler olduğu anlaşılmaktadır.

Darüşşifa’da, Darülhadis gibi (30/11/1341 tarih ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyeler’le türbelerin seddine ve türbedarlıkla bir takım unvanların men ve ilgasına dair kanun ile kapatılıncaya

kadar) Çankırı Mevlevihanesi olarak kullanılmıştır... Bu, kanunla kapatıldıktan sonra Özel İdare'nin eline geçmiş, daha sonra da sahipsizlik ve bakımsızlık yüzünden süratle harap olmuştur... Ayrıca Darüşşifa'nın temelleri alttaki kayalık zemine iyi oturtulmadığı ve moloz taşla inşa edildiği (bakiyeler bunu teyit ediyor) için çeşitli tecavüzler, bu mntıkada sık sık ve çok şiddetli vuku bulan zelzeleler neticesinde yıkılmıştır. (Y.Önge)

Çankırı Darülhadişi: Çankırı Darüşşifa'sının yapımını takip eden yedinci yılın sonrasına rastlayan 1242/1243 M (640 H.) yılında, Darüşşifa'yı yaptırmış olan Atabey Cemaleddin Ferruh, zamanın âdetine uyarak, binaya ilave olarak bugün "Taş Mescit" diye anıla gelen "Darülhadiş" ve bunun altına da kendisine bir mezar türbe yaptırmıştır. Taş Mescit'in kuzey tarafında mukarnas süslü, iki taraflı merdivenle çıkılan kapısında orijinallliğini hâlâ koruyan bir kitabe vardır. Bu kitabenin (Zeki Oral), Türkçe metni şöyledir:

"Bu Darulhadis ve mübarek makberenin (mezar odasının) yapılmasına lâtif olan Allah'ın rahmetine muhtaç Abdullah oğlu Atabey Ferruh 640 yılında emretti."

Taş Mescit'in temeller; altındaki kayalığa adeta kenetlenmiş bir şekilde, altta kül rengi-kırmızı ve üstte de gri-beyaz kesme taşlardan itinalı olarak yapıldığından mukavemetini muhafaza ederek günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır.

Taş Mescit, Darüşşifa binasının kuzeyinde

yer alan kayalıklar üzerine iki katlı düşünülerek yapılmıştı, dışardan iki duvar, bir köşe kulesiyle desteklenmiş ve dayanıklı bir yapı olarak vücuda getirilmiştir (Dr. Metin Sözen, Y. Önge). Önde, iki yana nisbetle ileri doğru çıkartılmış cephede konsol taşlardan müteşekkil, iki kollu bir merdiven ve bunu nihayetinde tipik Selçuklu profilleriyle çerçevelenmiş, stalaktitli bir nişin içinde esas kapı görünür. Bunun altında basamakların teşkil ettiği üçgenin ortasında ve üst kapı aksına gelen basık kemerli küçük kapı, mumyalık kısmının girişidir.

Bugün öndeki zeminin aşınması ve toprağın akması neticesinde merdivenin alt basamakları ve türbe kapısının hizası zeminden iki metre kadar yukarıda askıda kalmıştır .

Cümle kapısı; düz letonlu olup, iki parçadan ibarettir. Bu taş ortada çifte kırlangıç kuyruğu şeklinde bir kilit taşıyla bağlanmıştır. Fakat bu kilit taşı düşmüş, bugün yeri boştur. Bunun iki tarafında simetrik olarak altıgen iki geçme motif kabartma, daha yukarıda ve stalaktitlerin altında Darülhadiş'in orijinal kitabesi mevcuttur. Dikdörtgen kapı çerçevesini teşkil eden güzel, sade bir geometrik motifle işlenmiş profil ile mukar-

nasların arasında kalan köşe boşlukları, iki iri müzeyyen kabartma ile tezyin edilmiştir. Öte taraftan sağ yanında ve yukarısında, basit silmeli bir çerçevede içinde dikdörtgen bir çerçeve mevcuttur.

Binanın statik bünyesi ile alakalı enteresan bir hususiyet de kayalığın en düşük irtifalı kısmına isabet eden sağ yani kuzeydoğu köşesinde yuvarlak kesitli minare gövdesine benzer bir istinat kulesinin mevcudiyetidir. Bu istinat ayağı basit üçgen dilimlerle zeminden biraz yüksek, dört köşe bir kaideye oturur.

Doğu cephesinde; üstte, ön cephedekinin benzeri, silmeli bir pencere ve bunun altında (zeminde) yine silmeli, basit kemerli küçük bir kapı görünür. Buradan moloz taşlarla inşa edilmiş, beşik tonozlu, örtülü, küçük bir odaya girilir. Buradaki taş tarafı kavuklu büyük alçı sanduka son zamanlarda yapılmıştır. Kapı üstünde, fakat aksından güneye doğru mazgal şeklindeki pencere odayı aydınlatmaktadır.

Güney cephe, moloz taşlarla, itinasız bir şekilde örülmüş olup yer yer sıvalıdır. Ortada bir kapı ve bunun iki yanında birer pencere görünür. Duvarın derinliğine doğru daralan bu küçük dikdörtgen pencerelerin söve ve letonları kesme taşlarla inşa edilmiştir. Güneybatı köşesi ise, paslanmış olup, yer yer tuğla ve turkuvaz çinilerle süslenmiştir. Keza, güneydoğu köşesinde de bir intizamsızlık ve yıkıntı izi mevcuttur.

Batı cephesinde; üstte, basit dikdörtgen bir pencere ve bunun altında zemin kattaki mezar odasına ışık veren mazgal şeklinde bir yarık görülür.

Binanın plânı ise; kuzeydeki cümle kapısından girildiğinde kesme taştan inşa edilmiş dört sivri kemerin üstünde tuğla pandadiflere oturtulmuş, yine tuğla kubbeli, küçük bir hacim ve bunun sağ ve sol tarafında kesme taştan inşa edilmiş dört sivri kemerin üstünde tuğla pandadifler oturtulmuş, yine tuğla kubbeli, küçük bir hacim ve bunun sağ ve sol taraflarında, kesme taş, sivri tonozların örttüğü ve merkezi zeminden farklı seviyelerde yükseltilmiş iki eyvandan ibarettir. Batı

eyvanı, alt kattaki kabirleri (Darülhadis'in banisi olan Atabey Cemalü'd-din Ferruh'un mezarı vardır.) sembolize eden ve kare şeklinde, firuze renkli, çinî plâklarla kaplı alçak bir sandukayı ihtiva eder. Eyvanın batı nihayetinde, zeminden biraz yüksek dikdörtgen bir pencere, burayı aydınlatır. Güney duvarda dışarıya doğru genişleyen bir mazgal pencere mevcuttur. Bu eyvanın 70 cm. yüksekliğinde olan seki cephesi, üzerleri belirlenmiş, ince tuğla plâk ve kesme firuze çinilerle geometrik bir tezyinat teşkil edecek bir surette işlenmiş, döşemesi de yine tuğla plâklarla kaplanmıştır.

Doğu eyvanın sekisi daha alçak olup, cephesi yine üzeri belirlenmiş tuğla plâkla geometrik bir nizamla süslenmiştir. Burada hemen hemen zemin hizasında biri kuzeye diğeri doğuya bakan, iki dikdörtgen pencere ve güney yüze bakan bir de mihrap nişin mevcuttur. Zemin yine tuğla plâklarla kaplanmıştır.

Cümle kapısının iç yüzünde, kemer ayaklarının önüne gelecek şekilde çok alçak iki küçük seki daha mevcut olup, bunların da hem cepheleri hem de üstleri tuğla plâklarla kaplıdır. Kubbenin altına isabet eden kare saha ise, gayri muntazam, büyük taşlarla örülmüştür.

Güney cephede, dışarıya açılan kapının iç yüzü, bazı Selçuklu devri eserlerinde olduğu gibi, yarım yıldız motiflerinin sıralandığı, basit bir silme ile çerçevelenmiş ve kapı üzerindeki basık kemerin kavsi ile bu silme arsında kalan boşlulara birbirinden farklı, Selçuklu tarzı geçmeli, hendesi şekilleri ihtiva eden kabartma iki rozet işlenmiştir. Kapı çerçevesinin hemen üstünde, Selçuklu nesihisi ile yazılmış, üç satırlı küçük bir mermer kitabe mevcuttur. Bu kitabenin alt son satırı kırıktır, diğer kısımlarda “Şehabeddin İnal Bin El Cemali” yazısı okunabilmektedir. Bu şahsın, bu yapılarda mimar ve süslemeci olarak çalıştığı zannedilmekte ise de, son satırın kırık olması, kati bir hüküm vermeyi zorlaştırmaktadır. Enteresan olan tarafı, bu kapının kemer arkasından batıya doğru kaydırılmış olmasıdır.

Darülhadis'in cümle kapısının altında, basık kemerli ve bu gün zeminden hayli yüksekte kalmış, mumyalık girişinden, moloz taşlarla örtülmüş, alçak sivri tonozlu bir odacığa geçilir. Tavandaki delikler ve tonozun üst seviyesinde görülen gayri muntazamlık, bize üst kat döşemesinin, vaktiyle çökmüş ve sonradan, gelişi güzel tamir edilmiş olduğu fikrini vermektedir. Sağ taraftaki kapıcıkta esas mezar odasına girilir ki, bu kısım itinalı bir şekilde, kesme taşlardan tonoz ile örülmüş olup, doğu tarafındaki duvarda mevcut pencereden ışık alır. İçeride altı adet, üstü açık ve yarı yarıya çürümüş cesetleri ihtiva eden, ahşap sandukalar mevcuttur. Halk arsında bunlara 'kaditler' denilmektedir. Bunlardan, ortadaki ayaklı binanın banisi Cemaleddin Ferruh'a ait olduğu sanılmaktadır.

Çifte Yılan / Ejder Motifi: Çankırı Darüşşifası ve Darülhadi'si'nin, tıp ve sanat tarihçelerinde önem verilen bir özelliği de, iki figürlü plâstik parçadan ileri gelmektedir. Bunlardan birisi "Çifte Yılan - Ejder Motifi"dir. Bu motifler, sürekli üzerinde durulmuş ve yayınlara konu olmuştur. Bilhassa, araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir.

1.00 x 0.25 m. Boylarındaki bu kabartmanın özelliği, gövdeleri birbirine dolanan iki ejder motifi taşımasıdır. Ejderlerin başları karşılıklı gelecek şekilde biçimlendirilmiştir. Zamanımızda tıbbın sembolü olarak kullanılan kabartmanın aslında ejderlerden birisinin baş kısmında hafif bir kırık görülmüş ve resimlenmiş iken, kaybolmuş ve bu resimde bulunan örnekten hareketle aslına uygun olarak yaptırılan yenisi, 13.03.1986 tarihinde Darülhadis binasının giriş kapısının üstüne monte edilmiştir.

Su İçen Yılan: Halk arasında "Su İçen Yılan" olarak adlandırılan ikinci parça, diğeri gibi alçak kabartma olmayıp, başlı başına bir heykel görünümünde yapılmıştır. Gözenekli taştan yapılmış olan parça, 0.18 x 0.23 m. boyutlarında,

bir dikdörtgen tabana oturmaktadır. Yılan figürü, kupa şeklinde bir bölgeye sarılmakta ve 0.25 x 0.17 m. boyutlarındaki oval üst kısımda, 0.15 m. bir uzantı yaparak sonuçlanmaktadır. Yılanın başı, kesinlikle belli olmamakla beraber, diğer örnekteki gibi stilize edilmemiş, yalın bırakılmıştır (Dr. Metin Sözen)."¹⁴

Çivitçioğlu Medresesi'nde

Çivitçi Oğlu Medresesi, restore edilip de Çankırı Belediye Başkanı İrfan Dinç tarafından açıldıktan sonra kısa sürede çevrede duyulmuş, akın akın ziyaretçiler gelmeye başlamış ve o gün bu gündür Çankırı'dan olduğu kadar Çankırı'ya gelenler, memleketinden uzak kalıp hasret geçirmeye gelenler, davet edilip gelenler, görenlerin etrafında eşine-dostuna haber vererek meraklanıp gelenler velhasıl gelenler, gelenler, gelenler... Son dönem birkaç yıla mührünü vuran ziyaret yerlerinden sadece bir tanesi...

Medrese, kısık sesle sürekli çalan klasik müzik ile otantik yapısı ile kapısından girer girmez sizleri sıcak bir ortamda karşılıyor. N ve gittiğinizde çayınız da hazırdır. Dostça bir karşılama ve medrese hakkında gerekli bilgiler edinebilir ve her odasında bir marifetin sergilendiği değişik ve huzurlu bir ortamda olduğunuzu iliklerinize kadar hissedersiniz.

14 Sadık Softa, Duyuşlar ve Çankırı-Bir Şiirdir Bozkırlarda Yaşamak, s. 125, 126, 127, 128, 129, 130

Ebruda Ölümsüzleşen An...

Tarihi bir mekân, tarihi bir doku ve tarihten uzanıp gelen anları kucak açıp çatısı altına aldığı yerde, Çivitçioğlu Medresesi'nde, tarihine uygun bir mekânda, buna uygun uygulamalardan birisi, yine tarihten elini uzatarak gelen ebru sanatının işlevini hala sürdürdüğünü görmek bir başka bah-tiyarlık ve bir başka haz.

Çivitçioğlu Medresesi, son dönem Çankırı'sında insanların nefesini kesercesine sanatın dile geldiği özel mekânlardan birisi. Tarihi misyonuna uygun ve de yakışırcaasına aktif halde günlerin değerlendirildiği bir yer.

Sadece Ebru mu?..

Çivitçioğlu Medresesi'nde sadece ebru değil, klasik müzik eşliğinde medreseyi gezerken işinin ustaları olan sanatçılarla karşılaşıyorsunuz.

Her biri kendi sanatında usta olan bu insanlar, bir yandan satını icra ederken, bir yandan da sanatçı ruhlarının inceliği ile hassas davranışlarını da sergiliyorlar

Bu ustalar sizleri hep güler yüzle karşılıyorlar ve yaptıkları işlerin özellikleri hakkında bilgiler de veriyorlar.

Tarihi Çamaşırhane

Çamaşır hane, eski bir Anadolu geleneği simgelediği gibi, yoksullukların da şahidesi gibidir. Tabi bunun yanda toplumsal bilinci ve paylaşmanın örneğini de simgeliyor.

Toplu yaşamının ya da şartların meydana getirdiği durumu bize ispatlarcasına ayakta duran Çamaşırhane, yaşlı, genç, çoluk çocuk, hatta kadınlara has mekânda belli yaşlardaki erkek çocuklara bile kapısını açmanın yanında, pek çok konuların da konuşulduğu çeşme başlarına benzer. Hoş çamaşırhanede çeşme de vardır ama bu öyle Anadolu'daki çeşmeler ve onların başındaki şen şakrak, manili atışmalara kadar vardıracak mahiyette değildir. Ama yinede oralarda kadınların yaptığı şakalaşmalara kadar kulağımıza gelenler de vardır ve günümüz insanını gülümseterek eskilerin o samimi içten havasını yansıtmaya devam eder.

Çankırı Çamaşırhanesi, XIX. Yüzyılın ikinci yarısında 1885 yılında yapılmıştır. Moloz taş temeli ve ahşaptır. İçinde ocaklar ve çamaşır yıkama yerleri vardır. Tarihi Çamaşırhane, Türkiye'deki birkaç çamaşırhane arasında en büyüğü olarak bilinmektedir. Mülkiyeti Belediye'ye ait-

tir. Sosyal ve kültürel faaliyetlerde (kına evi ve kültür –sanat sergi salonu ve benzeri) amaçlı olarak kullanılmaktadır.”¹⁵

Günü özelliğinden dolayı yapılan bazı etkinlikler de görmeye değerdi doğrusu. Anadolu'nun sosyal hayatından yansımalar tarihin derinliklerine doğru yürürken Türk kadınının sosyal yaşantısını, gündelik işleri, bu hayatın içinden süzülüp gelen dün, hepsi bir arada idi. Folklorik unsurlar ve antropolojik unsurlar bir arada dün bugünde yaşıyordu.

Proğrama hazır bekleyen genç kızlar önceünkü genç gelinlerin ve kızların nasıl çamaşır yıkadığını gösteren bir mizansenle başladılar. Bu

çamaşır hanenin asli görevini yansıtan bir gösteriydi ve bu onu da bilgi edinilmesini sunuyordu. Ardından Anadolu kadınının hala pek çok yerlerde, bilhassa kırsal kesimlerde yaşattığı unlu mamuller ve yapılışını örnek gösteriyorlar ve Çankırı'nın o sıcak sıcak sunulduğuna hiç kimse'nin geri çeviremeyeceği bazlamaç yapıyorlardı. O anda sahne “ala beşik”in başındaki gençler de dikkatlerden kaçmıyordu.

Bulgur çekenin Çankırı'da ayrı bir yeri vardır. Diğerlerinde olduğu gibi başlı başına bir kùltürdür. Genç kızların ve gelinlerin güz dönemi kutlamaları gibidir. Maniler, türküler, şakalaşmalar, hatta zaman zaman içlerinden en gencine takılarak yapılan şakalaşmalara kadar uzanın bu etkinlik, her evde görebileceğiniz olağan işlerdendi de. Bu etkinlik çoğu kez sabahlara kadar sürdüğü bile olurdu. Hala devam ettirilse de son dönemlerini seksenli yıllarda yaşayıp bitirmiş gibidir. Çünkü bu dönemden itibaren artık sıkı bir göç olayı başlamıştır ve önceleri baba ocağını terk ederek gurbete para kazanmaya giden gençler artık gittikleri yerde de ev kurup, ocak yakmaya ve tabi ki eşlerini ve çocuklarını da yanlarında götürmeye başlamışlardı artık. Bunun bir başka

15 Bahattin Ayhan, Çankırı Gezi Rehberi, İstanbul ÇANFED 2007, Mega Basım-Avcılar/İstanbul, 2009, s. 44, 45

ve en önemli nedenlerinden biri de galiba bu dönemden itibaren gençlerdeki okuma oranının yüksek seviyelere ulaşması, köyden gide gencin bir yerlere başvurması için cebinde bir diploması ile gitmesi idi..

Bir diğer iş de elişidir. Her kız, her gelin ve zaten her kadının bildiği el işleri ki, bunların başında da çorap örme gelir. Çorap örme güz döneminde yoğunluk kazanan işlerdendir. Hatta kış boyunca sürer ve hangi ev olursa olsun her ferdi-ne birer ikişer çorap örülmesi de gereklidir. Ha bir şey daha, ta o zamanlardan kalma bir adet daha vardır, birinin çorabını başkası pek giymez. Onun için fert başına birkaç çorap örülür ve genç kızlar en güzelilmeklerini en güzel motifleri oluşturmak için atarlar. Hatta bazıları bununla da kalmaz, oturur, kafa yorar ve kendisi kafasına göre yeni bir motif üretir.

Ve Kına...

Bütün Anadolu'da olduğu gibi düğünlerin baş tacı ettiği kına geceleri vardır. Kadınlara has olan kına geceleri, bir bayram titizliği ile hazırlanılmasına vesile olur. Yaşlısı genci bütün bayan-

lar o gün için sakladıkları özel elbiselerini giyerler.

“Bu gün için Çankırı’da kına gecesi yapılan etkinliğe niye yer verilmiştir?” diye bir soru soracak olursak cevabı çok enteresandır. Çünkü cevabı içinde sakla olan bu etkinliğin tıpkı Yâren Meclisi’nde olduğu gibi Çankırı’ya has bir özelliği vardır. Bu özellik Çankırı’da ne zamandan beri yapıldığı bilinmez. Ama günümüze yakın tarihlere kadar genç kızların vazgeçmeden sürdürdükleri, sürekli gündemde tutup bu etkinliğe yer vermeleri de bilinen bir gerçektir.

Nedir bu etkinliğin adı?..

İlk etapta kına gecesi geliyor akla değil mi?.. Kesinlikle kına gecesi değildir. Çankırı’da uygulanan ve kendine has bir ad edinen bu etkinliğin adı Kısır Düğündür.

Kısır Düğün...

Kısır düğün bildiğimiz kına gecesi olarak yapılır. Yalnız bir farkla. Bu düğünde akla ilk geldiği gibi bir gelin vardır. Fakat damat olmaz. Damatsız düğündür bu.

Eskiden damat olmadan genç kızlar bunu

bir araya geldiklerinde oyun olarak yaparlarmış. Düğünün bütün safhalarını da bu özel oyunların-da yaşatmaya çalışırlarmış. Gittikçe diğer yönle-ri kalkarak sadece kına gecesi yapılan etkinlikler ve oyunlar kalmış.

Bakınız bu kısır düğünü Tahsin Nahit Uygur nasıl anlatıyor: “Eskiden, kadınların “Panayır Gezmesi” dedikleri “Karaköprü Bahçeleri gez-mesi” çok meşhurmış. Bu gezme güz sonunda, yani “Yapraklı Panayırı”ndan dört gün evvel – teşrinevvelin ikini cumartesi günü- yapılmış.

Gezmeden üç gün evvel kadınlar kına yakar-lar. Sekiz on çeşit elbise hazırlarlar İki gün evvel gidecekleri bahçe et, pirinç, yağ, şeker, un gibi “harç” gönderirler. Cumartesi günü güneş doğ-madan evvel zengin aileler araba ile gücü yetme-yenler yaya olarak ve türkü söyleyerek bahçelere giderler. Bahçe sahipleri konukları karşılar. Bah-çe içine götürürler. Orada otururlar. Bir müddet sonra yemek gelir Hakır hakır güle oynaya ye-mek yenir. Sofrada olmadık şakalar yapılır. Me-sela biri diğerinin kaşığını kapar, kaçar. Öbürü kalkar, elinde bir bakraç su ile onu takip eder, ya-kaladığı yerde tepesinden suyu aktarır.

Hulâsa, eğleneceğiz, diye nasıl yemek ye-diklerini bilmezler. Nihayet herkes elbiselerini değiştir. Kaftanlı, fermaneli, canfes şalvarlı, en-tarili, fistanlı, belleri gümüş kemerli, gerdanları incili, altınlı, elmaslı, başları namaz bezi ile örtü-lü teyzeler –kızlar, gelinler- elele verirler. Halka teşkil ederler “helisa” çekerler:

*İstanbul da bir kuyu var
İçinde tatlı suyu var
Her güzelin bir huyu var
Helisa... Helisa...*

Bu deyişi birkaç defa tekrar ederler.

Gözcülük vazifesini yapan yaşlı kadınlar bir yerlerde otururlar. Gezmeye iştirak eden “ulaşık kızlar” varsa hepsine kaftan giydirebilirler. Yan yana sandalyelere oturturlar. Orada bu kızların şerefine bir “kısır düğün” yaparlar. Sonra ceviz dallarına,

bahçe içerine kurulan salıncaklara, çıkıncaklara binerler. Top oyunu oynarlar.. İsteyenler “ oynat-mak için” “çengi” getirirler. Kadınlar bir halka yaparlar. Oyuncular, halkın ortasında def çalar oynarlar.”¹⁶

... Ve Mutlu Son

Bir gün daha hareketli, huzurlu ve mut-luluk içinde, oynaya güle geçmiştir. Gelindiğine de, gezildiğine de değmiştir. Yarının büyükleri kim bilir hatıra defterlerine ne kayıt düşecekleri-dir. Doğrusu okumak isterdim...

Geldiklerinde nasıl karşılandılarsa gi-derlerken de yine öyle güler yüzle ve içtenlikle uğurlanıyorlardı. Hem de Çankırı Belediye Baş-kanı İrfan Dinç tarafından özel bir uğurlama ile. Ama galiba yüzlerde ayrılışın burukluğu vardı. Her güzel an, her güzel saat, her güzel gün gibi bu gün de bitmişti ve yolcu yolunda gerekti...

16 Tahsin Nahit Uygur, Çankırı Halk Edebiyatı; Türküler, Maniler, Nin-niler, 1932, Okuyan Adam Yayınları 2002,s. 59, 60

Ahşap Köprü Bayramören / ÇANKIRI

Sakaeli Kaya Mezarlığı Orta / ÇANKIRI

ÇANKIRI EVİNDE MUTFAK KÜLTÜRÜ VE ETNOGRAFYASI

CULINARY CULTURE AND ETHNOGRAPY IN ÇANKIRI

Yrd. Doç. Dr. Emine KARPUZ

Selçuk Üniversitesi Meslek Eğitim Fakültesi

ÖZET

Kaynağı çok eski yüzyıllara kadar giden mutfak Türk evinin önemli bir mekânıdır. Çankırı’da mutfak, ya avlunun (bahçenin) bir köşesinde ya da evin zemin katında mütevazı bir mekândır.

Bu makalede, Çankırı evinde eski mutfak ve pişirme mekânlarını kırsal alan ve kent merkezinden örneklendirilmiştir. Günümüzde şehirde mutfak evin içerisine bağımsız bir mekân olarak yer alırken köylerde ise bağımsız bir mutfak mekânının halen kullanıldığı tespit edilmiştir.

Gösterişten uzak olarak tasarlanan mutfak bir kültür ünitesidir. Yaşamak, hayatımızı devam ettirmek için Tanrı nimetlerinin hazırlandığı ve piştiği, saklandığı bu mekâna her zaman kutsal olarak görülmüştür. Bu sebeple Türk kültüründe mutfak bir eğitim yeri olmuştur.

İncelememizde günümüze ulaşan geleneksel mutfak kaplarından hareketle örnekler tanıtılmaya, tasnif edilmeye ve malzeme, teknik ve süsleme özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Örneklerin büyük bir kısmı yörede yaşayan kişilere ait olmasına rağmen kesinlikle sadece Çankırı’nın mutfak etnografyası örnekleri demek mümkün değildir. Zira göçler, gelin almalarla ve küçük etnografik nitelikli eserler olduklarından bir yerden başka bir yere taşınmaları mümkün olmaktadır.

ABSTRACT

The kitchen used for centuries is a significant place of Turkish house. The kitchen in Çankırı is either a modest place just around the corner of the courtyard (garden) or on the ground floor.

In this article, samples from rural and urban

areas related to old kitchens and cooking places in the houses of Çankırı were provided. Recently, it is identified that kitchen is an independent place in urban areas and on the other hand, it is used independently in rural areas.

A modestly designed kitchen is a cultural unit. A place where the blessings of God are prepared, cooked and stored is always seen as holy. For that reason kitchen is accepted as a training facility in Turkish culture.

In our study, we have tried to introduce and classify the traditional kitchen containers which have reached up to now and determine the technical and ornament specifications of these materials. Although a great deal of these samples belong to the inhabitants of that region, it is absolutely impossible to call them as the samples of Çankırı kitchen ethnography. Due to migrations, marriages and as they are small ethnographic items, it is possible for them to be carried out from one place to another.

1. GİRİŞ:

Bu araştırmanın konusunu Çankırı’nın geleneksel konutlarında halen varlığını sürdüren mutfak mekanı, mutfak kültürü ve kullanım eşyaları oluşturmaktadır. Günümüze ulaşan ve Çankırı evlerinin anlatıldığı yayınlarda mutfak mimarisinden hiç söz edilmemektedir. Bazı yayınlarda ise mutfak etnografyası ve kültürüne kısmen de olsa değinilmekte ancak ağırlıklı olarak yöresel yemekler tanıtılmaktadır. Her şehrin yemek kültürü, yerel tadları oldukça önemlidir. Ancak

bu farklı lezzet ve görüntüdeki çeşitliliğin hangi mekanlarda hazırlandığı, pişirildiği ve hangi kaplarda lezzet bulunduğu da bir o kadar önemlidir. Ayrıca mutfak için de yaşanan hayat, yemek adabı ve dolayısıyla yemek kültürü ile birlikte ele alınmalıdır.

Çankırı tarihi ve coğrafyası üzerine en önemli kaynaklardan biri BAŞER, Tayip, **Düñkü ve Bugünkü Çankırı**, Ankara, 1956 adlı eserdir. Çankırı'nın sivil mimarisi üzerine yapılan yayınların başında AKOK, Mahmut, “Çankırı'nın Eski Evleri”, **Arkitekt**, C.XXII, Sayı: 261-262, (1953), gelir. Yayında evlerin plan tipleri, malzemesi, yapım tekniği, plan ve süsleme elemanları v.b. genel özellikleri açıklanarak geleneksel yapıdaki evlerin plan ve kesitleri verilmiştir. Mutfaklar hakkında bilgi yer almamaktadır.

Araştırma konumuzla ilgili olarak hazırlanan yayınların başında **Çankırı Yöresi Yemek Kültürü**, Çankırı Belediyesi Yayınları (No: VII, 2007) ile BALCI, Sabahattin-DAĞLAR, Hasan-GÜMÜŞOĞLU, Zekiye, “Geçmişten Bugüne Çankırı'da Sofra Adabı ve Yemek Kültürü”, **III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri**, (Eylül- 2005) adlı yayınlardır. Bu araştırmada yemek kültürü ve sofrada adabı ile yemek ve mutfak ile ilgili Çankırı folklorundan örnekler verilmektedir.

Yukarıda verilen çalışmalardan anlaşılacağı üzere Çankırı merkez ve köy evlerindeki mutfak mimarisi ve mutfak etnografyası üzerine bugüne kadar detaylı bir araştırmanın yapılmamış olması konuyu seçmemizde önemli etken olmuştur.

Bu çalışmamız kaynak araştırması ve alan araştırması olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Alan araştırmasında Çankırı'nın geleneksel konutlarında kullanılan ve bugüne kadar korunarak gelebilen özel koleksiyonlardaki mutfak kaplarına ulaşılmıştır. Yöresel özellik gösteren kaplar araştırmaya dahil edilmeye çalışılmıştır. Çankırı kent merkezi evlerinin yanı sıra kırsal alan mutfak, kiler mimarisi ve yemek kültürü konularında araştırmalar yapmak üzere merkeze

bağlı Çivi Köy ile bu köye bağlı Dede mahallesine gidilerek incelemeler yapılmıştır. Merkez ve köylerdeki yaşı 50 ve üzeri kişilerle görüşülmüş, alınan bilgiler doğrultusunda araştırma gerçekleştirilmiştir.

Günümüzün geleneksel evlerinde mutfak mimarisi özellikle kırsal alanda halen devam ettirilmektedir. Şehir yaşantısında ise arazi darlığı, kullanım zorluğu, gibi sebeplerle mutfak evin planı içine alınmıştır. Geleneksel yaşantının sürdürülmemesi günlük kullanım eşyalarına da yansımıştır. Yapılan araştırmada bakırın yerini aliminyum, plastik, çelik ve emayenin aldığı görülmüştür. Şehir merkezindeki evlerde kısmen korunarak ev teşhirinde kullanıldığını görmek bizleri mutlu etmiştir. Köy yaşantısında ise şehre nazaran bakır kapların hala günlük ve önemli günlerde (düğün, ölüm, kış hazırlığı gibi) kullanıldığının tespit edilmesi kültürün yaşatılması açısından oldukça önemlidir.

2. ÇANKIRI EVLERİNDE MEKAN OLARAK MUTFAK VE YARDIMCI MEKANLAR

Mutfak:

Çankırı merkezinde yer alan evlerin mutfakları erken tarihli örneklerde yüksek taş veya kerpiç duvarlarla çevrili avlunun eve yakın bir kenarında yer alırdı. Genellikle yakınında ya da bitişiğinde ambar (kiler) bulunurdu. Dikdörtgen planlı mutfak, içten ahşap kirişlemeli, düz toprak damlı ve bir giriş kapısı olan mekândır. Bu mekana ekmekevi de denilmektedir. Mutfağın en önemli unsuru pişirme ocağıdır. Ocak kerpiç duvarın içine açılmıştır ve kemerlidir. İçi tuğla ile örülmüştür. Bacadan havalandırılır. Bu ocak ekme pişirmek, çamaşır yıkamak, günlük yemek pişirmek amacıyla kullanılır. Ocak tandır olarak

1 Bu konunun araştırılması sırasında yardımlarını gördüğüm kaynak kişilere, araştırmamız sırasında bize rehberlik yapan Çankırı'lı mesai arkadaşım Öğrt. Gör. H.Ayla ŞENTÜRK ve ailesine, ayrıca emeği geçen herkese teşekkür ederim.

da adlandırılmıştır. Mutfak içerisinde duvarda ahşap dolap ve raflar bulunurdu. Mutfak ocaklarının üstünde Baca kaşık adı verilen kerpiçten bir raf bulunmakta idi. Buraya kibrit, lamba v.b. günlük gerekli eşyalar konulmaktaydı. Ocaklarda odun, saman yakılmıştır. Günümüze çok az orijinal mutfak gelebilmiştir.

Bazı evlerin avlularında mutfağın dışında ocak bulunmaktadır. Bu ocaklarda mevsimlik ekmeğin pişirilir, büyük kazanlarda bulgur, pekmez kaynatılır, çamaşır suyu ısıtılır.

Günümüz köy ve şehir evinde mutfak sadece pişirme mekânıdır. Hazırlık ve bulaşıklarda evin bir odasının kullanıldığı, kap-kacakların da sergen adı verilen raflarda muhafaza edildiği görülmüştür.

Çankırı evlerinde bu ocakların yanında pişirmede maltız, üçayak, mangal, gaz ve ısırtı ocakları da kullanılmıştır.

Ambar (kiler):

Bu mekan ya evin mutfağına bitişik olarak ya da evin zemin katında bulunur. Buradaki sekiler üzerinde değişik boyda küp ve kavanozlarda turşu, salça, konserve gibi kış yiyecekleri muhafaza edilmektedir.

3. MUTFAK ETNOGRAFYASI

Türk kültürü içinde gelişen Türk mutfağı, yemek çeşitleri, pişirme yöntemleri, servis düzeni ve bunları gerçekleştirebilmek için gerekli mutfak düzeni ve araç- gereçleri ile dünyanın en ünlü mutfaklarından biri olmuştur.

Anadolu'da yemek pişirme ve yemede kullanılan en erken kap örnekleri pişmiş toprak kapların yanı sıra bakır kaplardır. Özellikle Anadolu insanı uzun bir tarihi geçmişi olan, hem dayanıklı ve aynı zamanda da sağlıklı olan bakır eşya kullanımına önem vermiştir.

Geleneksel Çankırı mutfağında kullanılan kapların ahşap, metal ve toprak malzemeden ya-

pıldığı görülmüştür.

3.1. Kap Tipleri:

- **Bakraç:** Bakırdan yapılmış olup, düz ve geniş dipli, boyna doğru daralıp, ağız kenarına doğru genişleyen, derin, üstten hareketli yarım daire biçimli kulplu, kapaklı ya da kapaksız taşıma kaplarıdır. Bu kaplarda süt, yoğurt, yağ, hoşaf, bal, pekmez gibi yiyecek maddeleri bulundurulur veya taşınır.

- **Depni:** Bakır yapılan yoğurt taşıma³ ve saklama kabıdır. Kaidesiz düz dipli, daire gövdeli, ağza doğru daralan boyunlu, iki kulplu kaptır. Boyundaki kulplara geçirilen zincirle taşınmaktadır.

- **Havan ve Eli - Dibek:** Neolitik çağdan bugüne insanoğlu tarafından kullanılan ve içerisinde ufalanması istenen yiyeceklerin dövüldüğü mutfak eşyasıdır. Çankırı mutfak etnografyasında tunç, pirinç malzemeden yapılan farklı boylardaki havan ve eli ile ahşaptan yapılan eli taş veya demirden olan dibeklerle karşılaşılmıştır.

- **Gügüm - İbrik:** Türk evinin ve dolayısıyla Türk mutfağının en çok kullanılan eşyalarından biridir. Su taşıma, bulundurma ve ısıtma kaplarıdır. Bakır olan gügümler kaidesiz, düz dipli, geniş gövdeli, dar boyunlu, tek kulplu ve kapaklıdır. İbrikler ise kaideli, geniş gövdeli, dar boyunlu, emzikli ve tek kulpludur. Bu kapların topraktan yapılan ve küp adı verilen kaplarla da karşılaşılmıştır. İçindeki suyu soğuk tutan ve dinlendiren bu kaplar halen yaygındır. Bu kapların içi sırlı, dışı sırsızdır.

- **Kaşık:** Tas ya da sahandaki yiyecekleri almak için kullanılan mutfak eşyaları arasındadır. Eskiden günlük yaşamda ahşap kaşıklar kullanıldığı tespit edilmesine karşın, günümüzde metal kaşıkların daha yaygın kullanıldığı tespit edilmiştir. Avrupalılaşma süreci içerisinde Türk mutfak kültürüne çatal da dâhil olmuştur. Yöre

3 ÜÇÖK, Hasan, Çankırı Tarih ve Halkiyatı , s.127 (Basılmamış Notlar).

kaşıklarının Konya’da imal edilen örnekleri ile karşılaşmıştır. Yine yörede kaşıkların bir arada bulunması amacıyla iki gözlü olarak ahşap *kaşıklıklarla* da karşılaşmıştır.

- **Kazan:** Çok miktarda yiyecek pişirmek veya su ısıtmak için kullanılan kapların geneline verilen addır. Türklerin sosyal yaşantısında ve kültüründe ayrı bir yeri olan kazanlar genellikle bulgur, pekmez, aşure kaynatmak, yemek pişirmek, et kavurmak ve çamaşır suyu ısıtmak için kullanılmıştır.

Yapılan araştırmada günlük yaşamda ve düğün yemeklerinde farklı boyutlardaki kazanların kullanıldığı tespit edilmiştir. Yörede kazanın küçüğüne *hereni* denilmektedir.

- **Kepçe:** Kepçe, yemek karıştırmak, almak ve dağıtmak için kullanılan bir mutfak eşyasıdır. Uzunca bir sap ve kepçe kısmından meydana gelmiştir. Kepçe kısmı kaşıktan daha derindir. Kepçenin ahşap ve bakır örnekleri ile karşılaşmıştır.

- **Kevgir:** Yemek karıştırmak için kullanılan uzun saplı ve delikli gövdeden oluşmaktadır. Tören yemeklerinde daha büyükleri kullanılırken evlerde küçük boyutta olanları kullanılmıştır.

- **Küpecik:** Turşu, salça, pekmez, peynir gibi kışlık için hazırlanan yiyecekler sağlıklı ve dayanıklı olduğu için geçmişten günümüze toprak kaplarda muhafaza edilmiştir.

- **Lenger:** Bakırdan, daire gövdeli, yayvan ve derinliği az, kenarları geniş olan, içine pilav, et gibi susuz yemeklerin konduğu servis kabıdır. Çankırı müze evlerinde lengerlerin farklı boyutta olanları ile karşılaşmıştır. Anadolu’nun muhtelif yerlerinde büyük lengerler “*kuzu lengeri*” olarak adlandırılmaktadır.

- **Sahan:** Çoğunlukla bakırdan yapılan, derinliği fazla olmayan, daire gövdeli, kenarları yayvan yemek kabıdır. Sahanların kapaklı ve kapaksız örnekleri ile karşılaşmıştır. Yöre sahanlarının kenarları genellikle kertikli (kirtişli-tırtıklı)

dir.

- **Saplı:** Düz dipli, derin gövdeli ve tek kulplu bir kaptır. Kazanda pişen sulu yemekleri veya taneleri çokça almak için kullanılmıştır.

- **Sini:** Üstüne yerleştirilen yemek sahan ya da taslarıyla aynı anda birçok kişinin oturarak yemek yiyebildiği, daire gövdeli, ince kenarlı servis, sunma ve taşıma kabıdır.

- **Süzgeç:** Bakırdan sulu yiyecekleri süzmek ve büyük kazanlardan taneli yiyecekleri almak için kullanılır.

- **Tabla:** Günlük yemeklerin yanı sıra düğün, toplantı gibi törenlerde kullanılan, büyük grupların oturabildiği ahşap sofralara yörede verilen addır. Kaideli veya kaidesiz olabilir.

- **Tas:** İçine sulu yiyecekler konulan, yuvarlak ve derin gövdeli kaplardır. İçine konulan içeceklere göre su tası, hoşaf tası, ayran tası gibi adlarla anılır. Çankırı mutfağında kullanılan tasların bir kısmı kaideli, bir kısmı ise düz diplidir. Bunların ağız kenarları kertikli olanları ile de karşılaşmıştır.

- **Tava:** Ateş üzerinde bir şey kavurmak ya da kızartmak için kullanılan yuvarlak gövdeli, derin, bir veya iki saplı bir kaptır. Çankırı evlerinde kulpsuz ve oldukça geniş ve derin olan, salça, pekmez, et kavrulan tavalarda vardır.

- **Tencere:** Yemek pişirmek amacıyla kullanılan yuvarlak dipli, derin, kulplu veya kulpsuz, kapaklı kaptır. Anadolu mutfağında en yaygın kullanılan ve halen bulunduran kaplardandır.

- **Tepsi:** Çay, kahve sunmak için veya baklava, börek pişirmek için kullanılan kaplardandır. Siniden küçük, kenarları biraz daha kalkıktır.

- Ayrıca yörede hamur yoğurmak için ahşap **hamur teknesi**, hamurdan ince ekmek(yoka) açmak için **oklağaç**, üzerinde hamur açmaya yarayan **yassıağaç (yaslağaç)**, ince ekmeği sacda çevirmek için **bükleğaç (bikleğaç)**, geniş ağız olan ve hamuru kesmek için **eysiran (eğsiran)** kullanılır. Ayrıca tarhana, yarma v.b taneleri (yöresel ağızla deneleri) elemek için **kalbur**, ekinin sapı-

nı, çöpünü ayırmak için **gözer**, tereyağı yapmak için **yayık ve tokmağı**, içine yağ basılan **külek (gülek)** yörede görülen mutfak etnografyasına ait diğer eşyalardır. Çay ve kahve ile ilgili olarak kullanılan eşyalar arasında kahve tanelerini çekmek için **kahve değirmeni**, çekilen kahveyi saklamak için **kahve kutusu**, pişirmek için **cezve**, su ve sulu yiyecekleri içmek için **maşrapa**, çay demlemek için **çaydanlık** sayılabilir. Tarlaya, bağa-bahçeye yemek taşımak için **sefertası, sepet**, yiyecekleri serin ve havadar muhafaza eden canlı haşarata karşı koruyan **tel dolaplar** eski mutfaklarımızın vazgeçilmezleri arasındaydı.

3.2. Kullanılan Malzeme:

Günümüze ulaşan mutfak eşyalarının malzeme özellikleri değerlendirildiğinde; kaşık, dibek, tabla, hamur teknesi, kahve kutusu oklağaç(oklava), yassı (yash) ağaç, bükleğaç, kalbur, gözer, yayık ve tokmağı, külek (gülek), sepette ağaç kabukları ya da ahşap malzeme kullanılmıştır. Bakraç, cezve, çaydanlık, depni, güğüm, ibrik, kazan, kepçe, kevgir, maşrapa, süzgeç, lenger, sahan, saplı, sini, tas, tava, tencere, tepsilerde bakır malzemeden yapılmıştır. Araştırmamızda karşılaştığımız havan ve eli ile kahve değirmeni pirinç malzemedendir.

3.3. Kullanılan Teknikler:

Kullanılan teknikler açısından yöre kaplarını değerlendirecek olursak; bakır kapların yapımında dövme tekniğinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülür. Birkaç kapta döküm tekniği görülmektedir. Bu kaplarda parçalar birbirine kaynak, kenet ve perçinle birleşmiştir. Tamirlerde lehim de görülür. Süslemeli bakır kapların tamamında kazıma tekniği kullanılmıştır. Ahşap kaplarda ise tornada çekme, oyma ve çakma teknikleri görülür. Çankırı yöresine ait olmayan ancak Çankırı mutfaklarında da kullanıldığını bildiğimiz ahşap kaşıkların süslemesinde kalem işi (boyama) tekniği görülmektedir.

3. 4. Süsleme Programı:

Çankırı evlerinde, ahşap malzemeden yapılan eserlerden sadece kaşık ve dibeklerde süsleme görülmüştür. Diğer eserlerde süsleme yoktur. Kaşıklarda bitkisel karakterli dal, yaprak ve çiçek motiflerinin kalem işi tekniğiyle bezeli olduğu görülür. Bunlar Konya kaşıklarıdır. Ayrıca kaşıklarda yazılı bezemelerle de karşılaşmıştır.

Dibek örneklerde ise ahşap yüzeyin kazılması veya oyulması ile geometrik kompozisyonlar oluşturulmuştur.

Metal örneklerden pirinçten yapılan havanlarda süsleme görülmez. Bakırdan yapılan ve doğrudan ateşle temas eden kazan, tencere, tava, tepsi, ibrik, güğüm gibi kaplarda süslemeyle karşılaşmamıştır.

Bunun dışında servis kabı olarak kullanılan lenger, sini, bakraç, sahan gibi kaplarda zengin süsleme programları görülür. Bu kaplar kazıma tekniği süslemelidir. Süsleme zigzag, kırık çizgi gibi geometrik motiflerin yanı sıra, içi çizgisel bezemeli madalyonlar yan yana sıralanarak kompozisyon oluşturulmuştur.

En zengin süsleme programı olan lengerlerin kenar kısımlarında stilize nar, selvi, şemse, lale, kıvrık dal, madalyon motiflerinin yanı sıra sahip adlarının yer aldığı yazılı bezeme ile de karşılaşmıştır. Süslemede kazıma ve kabartma teknikleri uygulanmıştır.

Sahanlarda ise süsleme oldukça azdır. Bu kaplarda genellikle sahip adları görülür.

Anadolu'nun genelinde siniler bir servis ve prestij kabı olarak en zengin süslemeli kaplardır. Ancak Çankırı evlerinde ve bakırcılar çarşısında erken dönem sinilerine sonradan kazıma ile süslemelerin yapıldığı görülmüştür. Bu uygulama son yıllarda Anadolu'da oldukça yaygındır.

4. MUTFAK KÜLTÜRÜ:

4.1. Günlük İşler: Kadın ve kızlarımızın ömrünün büyük bir kısmı mutfaklarda geçer. Aile-

nin günlük beslenmesinin yanı sıra, düğünlerde, ölümelerde, bayram ve kış hazırlıklarında en çok mutfak mekânı kullanılır. Burası aynı zamanda bir eğitim yeridir. Geleneksel yaşantıyı sürdüren Çankırı evlerinde yemek, ortaya konan sini ya da tabla da tek bir kaptan yenilirdi. Ekmek, yemekler yere dökülmesin diye bir örtü açılır, sininin altına bir kasnak koyarak yükseltildi. Açılan örtü yemekten sonra avlunun bir köşesine kuş ya da tavukların yemesi için çırpılırdı. Büyükler oturmadan, özellikle de evin reisi baba oturmadan sofraya kesinlikle oturulmazdı. Besmele çekildikten sonra yemeğe önce büyükler başlar, sofranın alt tarafına oturan çocuklar daha sonra yemeğe başlardı. Hatta bazı köylerde önce erkekler, sonra hanımlar ve çocuklar yerd⁵. Büyükler su içmeden, küçükler içmezdi. Yemeğe başlanmadan önce dua yapılırdı.

Mutfakta kullanılan bakır kaplar gerektiği zaman kalaycılara götürülür ve kalaylı olarak kullanılırdı. Günümüzde Çankırı merkezinde sayıları oldukça azalmış bakırcılar ile kalaycılar bulunmaktadır.

4.2. İnanmalar:

Bu inanmalardan bazıları şunlardır:

- Yörede yeni işe başlayan biri ilk maaşı alınca bakır bir kap alırdı. İş sağlam-daim olsun diye.

- Akşam ezan vakti soğan, sarımsak, süt verilmez. Verilmesi gerekiyorsa içerisine biraz kara bir şey atarak (örneğin kömür) verilirdi. Verilirse nazar olacağına inanılır. Ayrıca beyaz süt kefene delalettir. Acı yiyecekler cenaze gibi acı habere işarettir.

- Loğusanın sütü gelmezse çobana ekmek (azık) verilir. Çoban dolaştıkça loğusanın sütünün geleceğine inanılır.

4.3. Kış hazırlıkları:

⁵ Komisyon, Çankırı Yöresi Yemek Kültürü, Çankırı Belediyesi Yay. No: VII, 2007, s. 3.

Yörede karasal iklim yaşandığından kışlar oldukça soğuk ve uzun geçerdi. Bu nedenle kış için önemli hazırlıklar yapılırdı. Bunların başında ekmek yapmak gelirdi. İmece usulü ile yapılan ince ekmek ya da bazlama ekmek yapımı günümüzde de devam etmektedir. Kış için makarna, erişte kesilir, domateslerden salça hazırlanır çömleklere basılırdı. Yaz sebzeleri kurutulur, bez torbalarda asarak kaldırılırdı. Bulgur kaynatılır, yarması dövülür, düğüsü hazırlanırdı. Patlıcan, biber, domates turşuları yapılır, küplere konurdu. Kızılçık şurubu, kuşburnu marmelâdı yapımı geçmişte olduğu gibi halen yapılmaktadır. Toyga çorbası hamuru, tarhana hazırlanır ve kış için saklanırdı. Yapraklar salamura yapılır, peynir ve tereyağı küpeciklere bastırılarak korunurdu. Üzüm ve pancardan pekmez kaynatılırdı. Kış yiyeceklerin hepsi ambarda(kiler) saklanırdı.

4.5. Temizlik: Anadolu mutfağında temizlik oldukça önemlidir. Kullanılan bakır kaplar kararınca toprakla sürtülür, isi çıkarılırdı. Kalayı bozulan kaplar kalaylatılır ve raflara öyle yerleştirilirdi. Ocak bulunan açık mutfakların isi ocak söndükten hemen sonra sıvanırdı. İslî olarak insanların görmesi o evin pek temiz olmadığına işaretti. Buna çok dikkat edilirdi. Mutfağın tabanını, avlu her gün süpürülür ve sulanırdı. Çamaşır ve bulaşıklarda kil ve kül suyu kullanılırdı.

5. SONUÇ:

Mutfak Türk evinin önemli bir mekânı olup, kaynağı çok eski yüzyıllara kadar gitmektedir. Bazı bölgelerimizde mutfak evin yaşanan mekânı iken (Erzurum evlerinde olduğu gibi) birçok şehrimizde ise Çankırı örneğinde olduğu gibi ya avlunun (bahçenin) bir köşesinde ya da evin zemin katında mütevazı bir mekândır.

Bu bildirimizde Çankırı evinde eski mutfak ve pişirme mekânlarını kırsal alan ve kent merkezinden örneklendirmeye çalıştık. Artık şehirde mutfak evin içerisine bağımsız bir mekân olarak

yer almaktadır. Köylerde ise bağımsız bir mutfak mekânının halen kullanıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmada günümüze ulaşan geleneksel mutfak kaplarından hareketle örnekler tanıtılmaya, tasnif edilmeye ve malzeme, teknik ve süsleme özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Örneklerin büyük bir kısmı yörede yaşayan kişilere ait olmasına rağmen kesinlikle Çankırı'nın mutfak etnografyası örnekleri demek mümkün değildir. Zira göçler, gelin almalarla ve küçük etnografik nitelikli eserler olduklarından bir yerden başka bir yere taşınmaları mümkün olmaktadır.

Gösterişten uzak olarak tasarlanan mutfak mekânının asıl önemi, onun bir kültür ünitesi olduğudur. Yaşamak, hayatımızı idame ettirmek için Tanrı nimetlerinin hazırlandığı ve piştiği, saklandığı bu mekâna her zaman kutsallık izafe edilmiştir. Bu sebeple Türk kültüründe mutfak bir eğitim yeri olmuştur. Çankırı Yaran kültüründe de yeme içme adabı önemli bir yer tutar.

Mutfak kültürünün önemli özelliklerinden birisi de düğün yemeği, cenaze yemeği, hac yemeği v.b. yemeklerde toplumsal birliktelik sağlanır. Sevinç, kederler paylaşılır. Ziyafetlerin amacı sadece lezzetli yemekler sunmak değil, toplumsal problemlerin çözümü için de gerekli olmuştur. İç Anadolu ile Karadeniz Bölgesi içinde kalmış tarihi bir yerleşme yeri olan Çankırı'nın özellikle kale eteklerinde bulunan tarihi doku içerisindeki geleneksel konutların aslına uygun olarak restore edilmesi ve işlev verilmesi şehrin gelecek nesillere doğru tanıtılması açısından güzel olacağı inancındayım. Tarihi evlerimizle birlikte mekân olarak mutfaklarının da korunması, mutfak kaplarının bütün halinde bulundurulması ve müzele- rimize kazandırılması gerekmektedir. Geçmişten gelen mirasın gelecek nesillere doğru aktarılmasının hepimizin üzerine düşen bir borç olduğuna inanıyorum. Yörenin mutfak kültürünün kaynak kişiler hayattayken daha ayrıntılı araştırılıp, tanıtılmasının önemli olduğunu belirtmek isterim.

BİBLİYOGRAFYA:

- AKOK, Mahmut, “Çankırı'nın Eski Evleri”, Arkitekt, C.XXII, Sayı: 261-262, (1953)
- BALCI, Sabahattin-DAĞLAR, Hasan- GÜ-MÜŞOĞLU, Zekiye, “Geçmişten Bugüne Çankırı'da Sofra Adabı ve Yemek Kültürü”, III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, (Eylül) 2005.
- BAŞER, Tayip, Dünkü ve Bugünkü Çankırı, Ankara, 1956.
- Komisyon, Çankırı Yöresi Yemek Kültürü, Çankırı Belediyesi Yay. No: VII, 2007.
- ÜÇOK, Hasan, Çankırı Tarih ve Halkiyatı. (Basılmamış Notlar)
- ÜLKÜCAN- Akile, KOŞAY, H.Z., Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı, Ankara, 1961.
- ÖGEL, B., Türk Kültür Tarihine Giriş 3, Ankara, 1978.
- SARGIN, Hatice, “Çankırı Evleri ve Sosyal Yaşantı”, Çankırı Araştırmaları, Yıl:1, Sayı:1, 2006.

Akmanlar Konağı Çerkeş / ÇANKIRI

Doruk'ta Kış Ilgaz / ÇANKIRI

ÇANKIRI İLİNİN BAHÇE BİTKİLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİNDE MEVCUT DURUMU VE POTANSİYELİ

CURRENT SITUATION AND POTENTIAL OF HORTICULTURE CROPS IN ÇANKIRI, TURKEY

Hamdi ZENGİNBAL

Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu MYO

Bahçe Tarım Programı, 14200 BOLU

hzeninbal@gmail.com

ÖZET

Türkiye, 24,5 milyon ton sebze ve 17,7 milyon ton meyve üretimiyle bahçe bitkileri yetiştiriciliği yönünden önemli bir ülkedir. Bu üretim içinde Çankırı ili 101.403 ton sebze (%42) ve 16.636 ton meyve (%0,09) üretimine sahiptir. Çankırı ili bitkisel ürün yetiştiriciliği yönünden mevcut durumu incelendiğinde toplam üretimin % 80,10'unu tarla bitkileri, % 19,90'nı bahçe bitkileri oluşturmaktadır. Bahçe bitkileri yetiştiriciliği yönünden ilin mevcut durumu incelendiğinde ise üretimin %2,81'i meyve, %17,10'u sebze üretimi oluşturmaktadır. Çankırı ilinde ağırlıklı olarak tarla bitkileri yetiştiriciliğinin yapılması bahçe bitkileri yetiştiriciliğini engellemiştir. İlde en fazla elma, kiraz, armut ve erik meyveleri; kavun, sofralık domates, taze fasulye ve karpuz sebzeleri yetiştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, Bitkisel Üretim, Meyve Üretimi, Sebze Üretimi

ABSTRACT

Turkey is an important country in terms of horticulture crops with productions of 24.5 million tons of vegetables and 17.7 million tons of fruit. Çankırı province has productions of 101,403 tons of vegetables (42%) and 16.636 tons of fruits (0.09%) in this production. Analyzing the current situation in terms of crop cultivation of Çankırı province, field crops and garden crops, respectively, have shares 80.10% and 19.90% in total production. Having studied the current status of

the province in terms of garden crops, 2.81% of the production is fruit and 17.10% of the production is vegetables. The cultivation of field crops is done predominantly in the province of Çankırı and this situation has prevented the cultivation of horticultural crops. In the province mainly apples, cherries, pears and plums are growing. As vegetables melon, fresh tomatoes, green beans and watermelon cultivation has the largest share.

Key Words: Çankırı, Crop Production, Fruit Production, Vegetables Production

1. Giriş

Orta Anadolu'nun kuzeyinde, Kızılırmak ile Batı Karadeniz ana havzaları arasında yer alan Çankırı ili batıda Bolu, kuzeybatıda Karabük, kuzeyde Kastamonu, doğuda Çorum ve güneyde Ankara ile Kırıkkale illeri ile komşudur. Denizden yüksekliği 723 metre olup toplam 7.388 km²'lik bir alana sahiptir.

Karadeniz iklimi ile İç Anadolu kara iklimi arasında geçiş kuşağında yer alan Çankırı ilinde genellikle İç Anadolu iklimi hakimdir. Çankırı Merkez, Ilgaz ve Yapraklı İlçelerinde kışlar yağışlı ve soğuk, yazlar kurak ve sıcak geçmektedir. Her mevsim yağış olmakla birlikte en çok yağış kış ve baharda görülmektedir. Yıllık ortalama sıcaklık 9-12 °C; yıllık yağış miktarı 392-538 kg/m² arasında değişmektedir. Çerkeş İlçesi'nde ise kışlar soğuk, yazlar serin geçmektedir. En fazla yağış Yapraklı ilçesinde görülmektedir. İl bazın-

da görülen en yüksek ve en düşük sıcaklık değerleri 41.8 °C ve -30.7 °C'dir. İlde donlu gün en fazla Çerkeş'te (137 gün), en az Ilgaz'da (87 gün); karlı gün sayısı 24-62 arasında değişmekte olup, en çok Yapraklı ilçesinde görülmektedir (Anonim a, b, 2012).

Çankırı'nın doğal bitki örtüsü üst florasını karaçam, sarıçam, ardıç, meşe, ladin ve köknar gibi orman ağaçları ile ahlat, kızılıçık gibi meyve ağaçlarından oluşmakta; alt florada ise hububat, yemlik ve yemeklik baklagiller gibi bitkilerden oluşmaktadır.

Meyvecilik potansiyeli bakımından Türkiye üretiminde önemli sayılabilecek bir üretime sahip olmayan ilde, yumuşak ve sert çekirdekli meyve türlerinin yanında sert kabuklu, üzüm ve üzümü meyve türleri yetiştirilmektedir. Bunun yanında doğal ortamda kültüre alınmayan ekolojik birçok meyve tür ve çeşitleri bulunmakta ve yöre insanı bu ürünlerden değişik şekillerde yararlanmaktadır.

İlde yaygın olarak tarla tarımı özellikle buğday yetiştiriciliği yapılmaktadır. Yöre insanı tarla tarımından yeterli gelir elde edememekte ve yetiştiricilikte yeni arayışlar içerisine girmektedir. Ülkemizde üreticiler sorun yaşanan tarım ürünlerinden hemen vazgeçilip alternatif ürünlere

yönelmektedirler. Bu durum zaman zaman kontrolsüz gelişmeleri ortaya çıkarmaktadır. Özellikle meyvecilik gibi uzun ömürlü yatırımlarda sorunlar daha büyük boyutlarda olmaktadır. Bunun için yeni bir ürüne yönelimde, pazar istekleri ve tüketim potansiyelleri başlangıçta dikkate alınması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Çankırı'nın bahçe tarımında mevcut durumu, potansiyeli ve geleceği konusunda görüşler sunulacaktır. 2012 yılı üretim verileri resmi olarak açıklanmaması nedeniyle metinde tartışma ve yorumlarda 2010 yılı üretim verileri esas alınmıştır.

2. Çankırı İlinin Tarım Deseni

Çankırı ilinde, bitkisel üretimin yapıldığı 1.903.893 dekar alanın %63,55'i tarla bitkileri, %32,19'u nadas, %3,06'sı sebze ve %1,19'u meyve üretimine ayrılmıştır. Bitkisel üretim içinde bahçe bitkilerinin toplam payı ise %4,25'dir (Çizelge 1). Bu değerler ilin tarım alanlarının büyük kısmının tarla bitkileri yetiştiriciliğine ayrılmış olduğunu göstermektedir. Çankırı ilinde yıllık yağışın çok az olması, kışın soğuk, yazın ise sıcak olması bahçe bitkileri yetiştiriciliğini kısıtlamaktadır.

Çizelge 1. Çankırı İlinin Bitkisel Üretim Deseni (Anonim, 2010)

Türler	Alan (dekar)	Alan İçindeki Payı (%)	Üretim (ton)	Bitkisel Üretim İçindeki Payı (%)
Meyve	22.738	1,19	16.636	2,81
Sebze	58.374	3,06	101.403	17,10
Tarla Bitkileri	1.209.890	63,55	475.002	80,10
Nadas	612.891	32,19	-	-
Toplam	1.903.893	100	593.041	100

3. Çankırı İlinin Bahçe Bitkileri Yetiştiriciliğindeki Mevcut Durumu

Türkiye'de yaklaşık 24,5 milyon ton sebze üretimi yapılmaktadır. Bu üretim içinde Çankırı ili toplam 101.403 ton sebze üretimi ile Türkiye sebze üretimine düşük bir katkı (%0,41) sağlamaktadır. İlde kavun üretimi en fazladır. Bu sebze türünü sofralık domates, taze fasulye ve kar-

puz sebzeleri izlemektedir (Çizelge 2).

Çankırı ilinin merkezle birlikte 12 ilçesi bulunmakta ve değişik sebze türleri yetiştirilmektedir. Kızılırmak ilçesinde kavun, sofralık domates, karpuz ve taze fasulye yetiştiriciliği yapılmakta ve ilde bu sebzeler en fazla bu ilçede üretilmektedir. İl merkezi, Eldivan ve Yapraklı ilçelerinde birçok sebze türü yetiştirilmekte olup ilin sebze

üretiminin büyük bir bölümünü bu ilçeler karşılamaktadır (Çizelge 3). Bunun yanında ilde 74

adet yüksek tünelde sebze üretimi yapılmaktadır (Anonim, 2010).

Çizelge 2. Türkiye ve Çankırı İlinde Türlerle Göre Sebze Üretim Değerleri (Anonim, 2010)

Sebzeler	Türkiye Sebze Üretimi (ton)	Çankırı Sebze Üretimi (ton)	Türkiye Sebze Üretimindeki Payı (%)	İl Sebze Üretimi İçindeki Payı (%)
Soğan (Taze)	165.478	538	0,33	0,53
Soğan (Kuru)	1.900.000	552	0,03	0,54
Pırasa	244.812	330	0,13	0,33
Havuç	533.253	106	0,02	0,10
Turp (Bayır)	16.130	168	1,04	0,10
Turp (Kırmızı)	139.543	60	0,04	0,06
Domates (Sofralık)	7.173.188	13.179	0,18	13,00
Domates (Salçalık)	2.878.812	1.473	0,05	1,45
Hıyar (Sofralık)	1.593.844	1.734	0,11	1,71
Biber (Dolmalık)	387.626	716	0,18	0,71
Biber (Sivri)	816.901	2.531	0,31	2,50
Bamya	36.748	191	0,52	0,19
Patlıcan	846.998	1.543	0,18	1,52
Kabak (Sakız)	314.340	198	0,06	0,20
Balkabağı	89.368	1.613	1,80	1,59
Kabak (Çerezlik)	26.694	75	0,28	0,07
Fasulye (Taze)	587.967	4.823	0,82	4,76
Barbunya Fasulye (Taze)	70.614	1.089	1,54	1,07
Kavun	1.611.695	62.680	3,89	61,81
Karpuz	3.683.103	3.860	0,10	3,81
Karnabahar	158.579	20	0,01	0,02
Lahana (Beyaz)	491.228	1.792	0,36	1,77
Lahana (Kırmızı)	118.170	554	0,47	0,55
Marul (Kıvırcık)	131.952	337	0,26	0,33
Marul (Göbekli)	226.144	502	0,22	0,50
Marul (Aysberg)	61.202	13	0,02	0,01
İspanak	218.291	537	0,25	0,53
Maydanoz	56.332	81	0,14	0,08
Tere	4.058	56	1,38	0,06
Nane	11.772	52	0,44	0,05
Toplam	24.594.842	101.403	0,41	100

Türkiye’de yaklaşık 17,7 milyon ton meyve üretimi yapılmaktadır. Bu üretim içinde Çankırı ili toplam 16.636 ton meyve üretimi ile düşük bir paya (%0,09) sahiptir. Çankırı ilinde yumuşak çekirdekli meyve grubu üretimi 7.171 tonla ilk sırayı (%43,11) almaktadır. Bu meyve grubunu 4.897 tonla sert çekirdekli meyveler (%29,44), 2.980 tonla üzüm ve üzümsü meyveler (%17,91) ve 1.588 tonla sert kabuklu meyveler (%9,55) grubu izlemektedir. Meyve türleri içerisinde en çok (4.730 ton) elma üretilmektedir. Başta Amasya elması olmak üzere Golden, Starking ve Grannysmith elma çeşitleri üretilmektedir. Elma üretimini sırasıyla üzüm, kiraz, erik ve ceviz üre-

timleri izlemektedir (Çizelge 4).

Çizelge 5’e bakıldığında Çankırı merkez ve ilçelerinde değişik meyve türleri yetiştirilmektedir. Eldivan ve Yapraklı ilçelerinde meyve üretimi diğer ilçelere göre daha yoğun yapılmaktadır. Eldivan ilçesinde birçok meyve türü özellikle kiraz, elma, armut yoğun olarak üretilmesine karşın Yapraklı ilçesinde kısıtlı meyve türleri (sofralık üzüm, elma, armut ve ceviz) üretilmektedir. Bunun yanında il merkezinde hemen hemen bütün meyve türlerinin yetiştiriciliği yapılmaktadır. Çankırı ili organik tarım için gerekli çevre ve toprak özelliklerine sahip olmakla birlikte bu potansiyel yeterince değerlendirilmemektedir. İlde 263

kayıtlı çiftçi 106 hektar alanda 2.610 ton organik elma üretimi gerçekleştirmiştir (Anonim, 2011).

Bu sonuçlar neticesinde Çankırı ili, Bahçe bitkileri yetiştiriciliğinde Türkiye üretiminde düşük bir paya sahip olduğunu söyleyebiliriz. İlde ağırlıklı olarak tarla bitkileri yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bahçe bitkileri yetiştiriciliğinde ağırlıklı olarak sebze üretimi (özellikle kavun ve sofralık domates) yapılmaktadır. Meyve üretimi oldukça düşük düzeyde olan ilde ağırlıklı olarak elma, sofralık üzüm, armut ve kiraz üretimi yapılmaktadır. Sebze üretimi yönünden Kızılırmak, Merkez, Eldivan ve yapraklı ilçeleri ön plana çıkmaktadır. Meyve üretimi yönünden ise Eldivan, Yapraklı ve Merkez ilçeleri ön plana çıkmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Çankırı ili Karadeniz iklimi ile İç Anadolu kara iklimi arasında değişik iklim kuşağına sahiptir. Aynı zamanda değişik toprak yapısına sahip olması nedeniyle değişik sebze, meyve tür ve çeşitleri rahatlıkla yetiştirilebilir. Bunun yanında Türkiye'nin başkentine olan Ankara'ya yakınlığı ile pazarlama açısından il önemli bir yer tutmaktadır. Bu avantajlardan dolayı öncelikli olarak tarla tarımından bahçe tarımına bir geçişin yapılması yöre insanının faydasına olacağı bir gerçektir. Özellikle tarla tarımından yeterli gelir sağlayamayan üreticiler için yeni bir üretim kolu olacaktır.

İlde bahçe tarımının gelişmemesinin temel sebebi iklim ve coğrafi koşullarının elverişsizliğidir. Özellikle ilkbahar mevsiminde görülen geç donlar ilde meyveciliğin önündeki ciddi sorunlardan birisidir. Meyvecilik daha ziyade sınır ağacı şeklinde yapılmakta olup kapama bahçe uygulaması yaygın değildir. Bunun için ilkbahar donlarına dayanıklı tür ve çeşitler ilde yetiştirilmesiyle bu olumsuz sorun ortadan kaldırılabilir. Nitekim Gıda Tarım ve Hayvancılık il ve ilçe Müdürlüklerinin öncülüğünde Eldivan ilçesinde kiraz ve Şabanözü ilçesinde elma ve Yapraklı ilçesinde ceviz yetiştiriciliği önemli ölçüde arttırmıştır. Bunun

yanında sebze üretimine yönelik yapılan desteklemelerle kavun, sofralık domates ve karpuz yetiştiriciliği önemli ölçüde artmıştır. Bunun yanında İl Özel İdare desteğiyle kavun tohumu dağıtımının yapılması ilde sebzeciliğin geliştirilmesinde önemli katkılar sağlamıştır.

Yörede bahçe tarımının geliştirilmesi için öncelikli olarak sebze - meyve tür ve çeşitler için adaptasyon çalışmaları yapılmalı ve modüler bahçeler kurulmalıdır. İnsanımızın en önemli özelliği söylenene değil yapılan şeye inanmasıdır. Bunun için yörede rahatlıkla bahçe tarımı yapılabilmesini göstermek amacıyla bahçeler kurulmalı ve avantajlı yönleri gösterilmelidir. Bunun yanında organik sebze ve meyvecilik turizmle entegre edilerek eko turizm canlandırılmalıdır. Özellikle orman altı tarım alanlarında organik meyvecilik rahatlıkla yapılabilir. Ayrıca çiftçi yayım faaliyetlerine ağırlık verilerek yöre insanı organik yetiştiricilik konusunda bilinçlendirilmelidir.

Sonuç olarak yetiştiricilikte başarı, pazarladaki başarıyla ölçülebilir. Bu nedenle, farklı iç ve dış pazarlara ürün satabilmek için, kitlesel üretim yapmanın mümkün olamadığı küçük aile işletmelerinde, işletmelerin birlikte hareket ederek belirlenecek sınırlı sayıda tür ve çeşitleri yetiştirmeleri gerekmektedir. Bu uygulamalar, ülkemiz için önemli bir tarımsal değeri olan Çankırı ilinde tarımsal verimliliğinin ve üretim kalitesinin artması yanında, sosyo - ekonomik yapısının korunması ve iyileştirilmesi üzerine de olumlu etkiler yapacaktır.

5. Kaynaklar

Anonim, 2010. Türkiye İstatistik Kurumu. www.tuik.gov.tr.

Anonim, 2011. T.C. Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Bölge Planı 2011-2013, Çankırı.

Anonim a, 2012. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. www.cankirikulturturizm.gov.tr.

Anonim b, 2012. Meteoroloji Genel Müdürlüğü. www.dmi.gov.tr.

Çizelge 3. Çankırı İli Merkez ve İlçelerinde Türlerle Göre Sebze Üretimi (Anonim, 2010)

Sebzeler	Merkez	Atkaracalar	Bayramören	Çerkeş	Eldivan	Ilgaz	Kızılırmak	Korgun	Kurşunlu	Orta	Şabanözü	Yapraklı
Soğan (Taze)	297	1	24	-	30	20	70	30	24	-	10	32
Soğan (Kuru)	225	1	-	-	-	22	-	4	-	-	-	300
Pırasa	330	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Havuç	106	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Turp (Bayır)	138	-	-	-	22	8	-	-	-	-	-	-
Turp (Kırmızı)	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Domates (Sofralık)	1.748	15	56	20	-	600	3.024	272	55	3	224	6.050
Domates (Salçalık)	827	-	-	-	1.112	-	600	46	-	-	-	674
Hıyar (Sofralık)	624	21	36	20	137	15	26	10	11	14	146	-
Biber (Dolmalık)	574	-	3	-	-	8	100	-	-	-	6	25
Biber (Sivri)	910	5	3	5	13	38	1.440	15	20	-	6	76
Bamya	191	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Patlıcan	1.018	-	-	-	-	-	525	-	-	-	-	-
Kabak (Sakız)	120	-	4	-	15	15	-	-	-	-	6	38
Balkabağı	1.134	-	9	-	100	75	-	15	-	-	-	280
Kabak (Çerezlik)	-	-	-	-	-	75	-	-	-	-	-	-
Fasulye (Taze)	900	3	55	16	540	910	1.000	115	98	8	268	910
Barbunya Fasulye (Taze)	172	1	-	-	-	420	-	109	-	-	224	163
Kavun	19.500	-	-	-	782	-	42.000	-	-	-	-	398
Karpuz	1.575	-	-	-	154	-	2.000	-	-	-	-	131
Karnabahar	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Lahana (Beyaz)	117	-	8	-	825	650	-	12	-	-	-	180
Lahana (Kırmızı)	52	-	7	-	495	-	-	-	-	-	8	-
Marul (Kıvırcık)	107	5	9	-	24	10	-	9	6	90	8	69
Marul (Göbekli)	235	9	12	3	24	10	-	-	6	120	-	66
Marul (Aysberg)	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İspanak	329	2	4	-	11	80	-	7	-	-	4	100
Maydanoz	63	-	4	-	-	3	-	-	-	1	-	10
Tere	51	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-
Nane	38	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	10
Toplam	31.474	63	238	64	4.284	2964	50.785	644	220	236	910	9.512

Çizelge 4. Türkiye ve Çankırı İlinde Türlerle Göre Meyve Üretim Değerleri (Anonim, 2010)

Meyve Gruplar	Türkiye Üretimi (ton)	Çankırı Üretimi (ton)	Türkiye Meyve Üretimindeki Payı (%)	İl Meyve Üretimi İçindeki Payı (%)
Yumuşak Çekirdekli				
Armut	380.003	1.905	0,50	11,45
Ayva	121.085	536	0,44	3,22
Elma	2.600.000	4.730	0,18	28,43
Toplam	3.101.088	7.171	0,23	43,11
Üzüm ve üzümşüleri				
Çilek	299.940	18	0,01	0,11
Dut	75.096	372	0,50	2,24
Üzüm	4.255.000	2.590	0,06	15,57

Toplam	4.630.036	2.980	0,06	17,91
Sert Kabuklu				
Ceviz	178.142	1.200	0,67	7,21
Badem	55.398	388	0,70	2,33
Toplam	233.540	1.588	0,68	9,55

Meyve Gruplar	Türkiye Üretimi (ton)	Çankırı Üretimi (ton)	Türkiye Meyve Üretimindeki Payı (%)	İl Meyve Üretimi İçindeki Payı (%)
Sert Çekirdekli				
Erik	240.806	1.497	0,62	9,00
İğde	4.600	11	0,24	0,07
Zerdali	26.132	166	0,64	1,00
Kiraz	417.905	1.942	0,46	11,7
Kızılcık	12.517	316	2,52	1,90
Vişne	194.989	866	0,44	5,21
Şeftali	539.403	26	0,00	0,16
Kayısı	450.000	73	0,02	0,44
Toplam	1.886.352	4.897	0,23	29,44

Çizelge 5. Çankırı İli Merkez ve İlçelerinde Türle Göre Meyve Üretimi (ton) (Anonim, 2010)

Meyveler	Merkez	Atkaracalar	Bayramören	Çerkeş	Eldivan	İlgaz	Kızılırmak	Korgun	Kurşunlu	Orta	Şabanözü	Yapraklı
Elma	967	129	89	180	1168	305	106	294	160	151	526	1.140
Armut	141	67	33	99	460	92	27	118	74	116	239	300
Ayva	104	16	-	-	169	11	1	69	14	-	38	-
Erik	362	15	26	184	209	120	2	87	42	17	67	-
İğde	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Zerdali	20	-	-	-	80	-	-	-	-	-	28	-
Kiraz	186	45	42	3	1.509	35	-	1	4	-	67	-
Kızılcık	64	-	20	52	165	13	-	-	-	-	-	-
Kayısı	21	-	-	-	-	1	1	1	-	-	3	-
Vişne	231	34	21	54	159	14	-	6	30	158	125	-
Seftali	16	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-
Çilek	15	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-
Dut	180	-	-	10	108	27	-	-	7	-	20	-
Üzüm	8	-	-	-	74	14	520	114	-	-	130	2.703
Ceviz	386	24	200	51	238	29	1	8	7	-	165	300
Badem	133	-	-	-	213	-	2	-	-	-	-	-
Toplam	2.845	330	431	633	4.555	666	660	698	338	442	1.408	4.443

ÇANKIRI'DA BİR GÖNÜL KAPISI: SABİHA ASTARLI

A HEARTFELT DOOR IN ÇANKIRI : SABİHA ASTARLI

Doç.Dr.Nesîme CEYHAN AKÇA

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü - ÇANKIRI

Her mekânın canlara ferahlık veren, yol açan, gönül açan, dert dinleyen, çözüm ya da sabır teklif eden dost insanları vardır. Zaman geçer, asırlar devrilir, bu insanlar tükenmez. Biri diğer âleme göçtü mü diğeri doğar. Vazife ondan diğerine aktarılır. Halka hizmeti Hakk'a hizmet addeden bu ruhlar, bulundukları mekânda yüzyıllar sonra da anılırlar. Bu insanlar sayesinde toplumlar ruhi buhranlarını, ekonomik krizlerini, aile problemlerini ve evlat sıkıntılarını daha makul zeminlerde, kendilerine ve etrafa zarar vermeden atlattılar. Astarlızâde Hilmi Efendi'nin gelini Sabiha Astarlı da bu gönül erlerinden, hizmet kapılarından biridir.

1927 yılında Çankırı'da doğan Sabiha Astarlı, Çankırı'nın tanınmış ailelerinden biri olan manifaturacı esnafı İsmail ve Nâile Çamahmetoğlu ailesinin beş evladından biridir. Kendisinden büyük üç kız kardeşi ve kendisinden küçük bir erkek kardeşi vardır. İki ablası genç yaşta vefat etmiş, öğretmen okulunu bitiren diğer ablası eski valilerden Kemâl Gazezoğlu ile evlendirilmiştir. Ablasının evlenip evden ayrılması ile babasının işte bir desteğe ihtiyaç hissetmesi küçük Sabiha'nın okul hayatını olumsuz etkilemiş, Gazi İlkokulundan sonra Çankırı Kız Meslek Lisesi Akşam Sanat Okuluna bir müddet devam etmiş ve okulu bırakmıştır. Kolağası Hüseyin Efendi'nin evinde verilen dikiş kursundan iki sene kadar ders alır.

Sabiha Astarlı babasının yanında manifatura dükkanında çalışan, neşeli hayat dolu, yardımsever ve çalışkan bir gençtir. Annesi Nâile Hanım, Astarlızâde Hilmi Efendinin bağlılarından bir hanımdır. Genç Sabiha da annesiyle birlikte dergâha

gidip gelmektedir. Astarlızâde Hilmi Efendi'nin bir mektupla İsmail Çamahmetoğlu'dan oğlu Mehmet Muhittin Astarlı'ya istediği kızı Sabiha, ailenin başlangıçta hissettiği bazı endişelere rağmen olumlu cevapla Dergâha gelin olarak gidişiyle neticelenmiştir. Genç Sabiha bir hilâlin çengelinde dergâha götürüldüğünü rüyasında görmüş, aile de kalp ferahlığı ve kızlarının rızasıyla evliliğe onay vermiştir.

Evlilikle birlikte 1947 yılında Sabiha Astarlı'nın Astarlızâde Hilmi Efendi'nin dergâhındaki hayatı başlar. Bu başlangıç onun manevi dünyasında ve ruhundaki terbiyenin de başlangıcıdır. Sabiha Astarlı, bu tarihten Astarlızâde Hilmi Efendi'nin 1962 yılındaki vefatına kadar on beş sene dergâha ve kayınpederine hizmet etmiş, onun yanından hiç ayrılmayarak manevî tasarrufundan istifade etmiş; bu tarihten sonra da kendi vefatı olan 2010 yılı Şubat ayına kadar Çankırı'daki ve Paşaköy'deki Dergâh'ın bir bakıma bekçiliğini yapmıştır. Bu hizmetinde ömrü vefa ettiği kadar eşi Mehmet Muhittin Astarlı kendisine destek olmuştur. Muhittin Astarlı, Hilmi Efendi ile Adeviye Hanımefendi'nin tek erkek çocuklarıdır. Manifaturacılıkla meşgul bir esnaftır. Dürüst, halim selim, güzel ahlâklı, örnek bir zattır. Hâl ehlidir.

Zengin ve yaşam tarzı bakımından rahat bir ailenin kızı olan genç Sabiha, kayınpederi ve kayınpedersinin yoğun ilgisi; eşinin şefkat ve dikkatleriyle kısa zamanda dergâhtaki yaşama ayak uydurmuştur. Sabahları toplu hâlde kılınan namaz ile başlayan günlük hayat, dergâhta eksik olmayan misafirlerin gün ve gece boyu

ağırlanmalarıyla devam eder. Oğlu Hilmi Bey'in söylediğine göre evde hiç kimse pijama ile görülmez. Çocuklar anne ve babalarına dedelerine büyük annelerine günlük kıyafetleri haricinde hiç tesadüf etmemişler, çocuklar da büyüklerine bu hâllerde görünmemeye özenli imişler. Misafirler yatmadan çocuklar da yatmaz, daima kendilerine düşen getir götür işleri ve bir köşede sohbet dinleme vazifesini ifâ ederlermiş. Sabiha Anne ve eşi Muhiddin Bey, ev işleri ve misafirlerle o kadar meşguldürler ki çocukları ile ilgilenme fırsatları olmaz. Evin iki evlâdı Hilmi ve İsmâil, dergâha dönem dönem bırakılan kimsesiz çocuklarla birlikte onlarla aynı şartlarda ve terbiye âdâbına göre yetişirler. Dergâhta iki temel öğün yemek yenir. Gelen misafirlere de ihtiyaca ve vakte göre sofraya açılır, Dergâh'tan ikram görmeden çıkan olmaz. Yemek, iki çeşidi geçmez. Dergâh'a dışarıdan para kabul edilmez. Dergâh daha ziyade Paşaköy'deki bağ, tarla ve bahçeden gelen buğday, meyve ve sebze ile yetiştirilen hayvanların ürünleri ile çevrilir. İçte fakir, dışta zengin görünen bir hayat tarzı mevcuttur.

Paşaköy, Çankırı'ya 20 km uzaklıkta ağaçsız, bahçesiz, bağısız bir köydür. Astarlızâde Hilmi Efendi, burada dünyada rıziksız kalınmayacağı'nın ve bakılırsa her yerin cennetten bir bağ olacağını işaretini verir. Köyün üst tarafına yaptığı sulama havuzu, ilmî usullere uygun bir şekilde dikilmiş her çeşit meyveden oluşan -ağırlık elma ağacıdır- meyve bahçesi, üzüm bağı ve ekilen tarla ile arıcılık, yetiştirilen büyük ve küçük baş hayvanlar, Paşaköylüye adeta miskinliği bırakın, çalışın, boş durmayın mesajı vermiştir. İvaz, armudun her çeşidi, fındık ve daha birçok meyve teknik usullerine göre yetiştirilir. Limon denenir; ancak büyütülemez. Meyvelerden pestil yapılır ve bir kısmı satılır. Sabiha Astarlı, zengin evin hanım kızı bu köyde mânevî dünyasının önemli basamaklarını atlamıştır. Bahçe eken, ağaç diken, inek sağan, tezekle yakacak yapan bu genç hanım; kuşlarla, ağaçlarla sabaha kadar söyleşe-

cek hâle burada gelmiştir. Gönül ehlinin tabiatla hemhâl olmasının ehemmiyetini tasavvufla meşgul olanlar bilir. Bir tek gün yakınmadan, ağaca, kurda kuşa hizmet eden bu genç kadın, ömrünün son demine kadar bu cennet bahçesini bırakmamış, hep özlemle yâd etmiştir. Bu büyük bahçede çeşitli işlerde çalıştırılan birçok insan olmuş, her biri ücretini almıştır. Sabiha Anne ise belki de en iyi ücreti mânevî dünyasındaki keşiflerle almıştır.

1997 yılında bir gün, ziyaretine gelen bir gence nerede çalıştığını sormuş, "İşsizim." diyen genci sitemle karışık azarlamıştır. İnsan, nasıl işsiz olur. Çarşıya gidilir, alınır verilir, iş olur. Bir boş bahçeye varılır, ekilir, dikilir iş olur. Toprak kişiyi aç koymaz ve ticaret, en ufağı bile kişiyi kurtarır. İş illa devlet iş, memuriyet midir? Sabiha Astarlı, ömrü sürekli çalışma ile geçmiş biri sıfatıyla "İşsizim!" cevabına razı değildir.

Çankırı'daki ve Paşaköy'deki tüm dergâh bu bahçelerin, tarlanın ve hayvanların nimetleriyle rızıklanır. Neredeyse dışarıdan hiçbir şey almaya ihtiyaç kalmaz. Yaz nimetleri kış nimetine ustaca dönüştürülür. Çankırı'daki dergâhın arka tarafındaki misafir evi, buraya gelen, yatan kalkan insanlar, bu el emeği nimetlerle ağırlanır. Çankırı'daki dergâhta 17 tane dokuma tezgâhı vardır. Dokuma da yapılır. Kimseye muhtaç olunmaz.

Sabiha Astarlı'nın bu bahçe ile yakınlığını ve bahçenin ona ne ifade ettiğini anlamak için onun hatıralarını kaydettiği notlarına göz atmak gerek. Burada tabiatla kurduğu ilişkiyi tasavvuf erbabı olanlar eminim daha güzel mânâlandırabileceklerdir:

"Güzel elmalık, kokusu, lezzeti başka, boyaları da başka. Boyayan boyacıyı görmek isterim. Her ağacın dibine varmak, onları budama usulüyle terbiyeye koymak, su vermek, hastalıklarını, sevinçlerini anlamak başka bir âlemdir.

Hizmetlerini yaptığım gün herkes hayatından memnun. Kokuları, yaprakları ile teşekkür eder, kendilerini alamazlar. Huşuu içinde titreşerek Rablerini zikrederler.

Hele meyvelerini koparıırken hiç kıyamam. Hangisine elimi değsem onları yapanı düşünür, kıyamadan geri döner, gözyaşlarına gömülürüm.

Sebzelere sorarım: “Koparmama razı mısınız?” Hizmetleri tam yapıldı ise hayatlarından memnun: “Koparıp yiyiniz, içiniz. İbadete kuvvet.” Sedalarıyla bağrışırılar. Hepsinde ayrı koku, ayrı lezzet, onlarla konuşmak bambaşkadır. Gece zikretmelerine doyum olmaz. Seslenirler yaprakları ile: “Gel sen de aramıza katıl, bak neler, ne âlemler var.

(...)

Maneviyat bahçesinde gezmek bu bahçelere benzemez. Gezerken koku başkalaşır. O kokuyu alıp derinliğine inmek ister. Yürüyünüz, yorulmak yok. Aşk sultanlarının sarayları dolaştığı gibi, ileri.

Aralanan perdeden görüş, konuş. Kalem ileri gitmiyor. O bahçeyi gezen, tadan bilir. Allah (CC), o maneviyat bahçesini herkese tattırsın. Kendine hakiki âşık kulundan etsin. ”

Kalem ileri gitmez ve zahir bahçelerden sonra aralanan maneviyat bahçesinden fazla sır verilmesine razı olunmaz. Defterine kaydettiği hatıralar ve hisler elbette bir sınır taşır.

Sabiha Astarlı'nın hatıraları yanında toplu olarak bir başka deftere kaydettiği şiirleri ve “Zuhurat” adlı Allah aşkıyla ilhamla yazılmış nesir metinleri de mevcuttur. Doğrusu, hislerini bu şekilde yazma bilinci ve dikkati de kayınpederinden sirayet etmiş olmalıdır.

Bilindiği gibi Astarlızâde Hilmi Efendi icazetini Nakşibendi Şeyhlerinden Çerkeşli Şeyh Mehmed Hilmi Efendi'den almış ve ardından Çankırı'da Dergâh'ını açmış ömrü boyunca Kur'an ve sünneti kendine rehber ittihaz etmiş, asrın ilimleriyle donandıktan sonra manevî ilimlerde yol almış velî bir zâttır. Bu kapılarda ev hizmetinde bulunan; ancak hiç ders almadım diyenler bile belli bir hayat terbiyesi ile donanırlar. Günlük yaşamda sünnete uygun hareketleri giyindikleri gibi, hayatın getirdiği şiddetli du-

rumlar, imtihanları da makul bir karşılama tarzı edinirler. İsyan etmeme, gayret ve tevekkül bu tavırların başında gelir. Kötülük karşısında iyilikle mukabele, sıkıntı karşısında şekvadan kaçınma, alınan her nefese şükretme, başa gelen her hâlin bir hikmete bağlı olduğuna inanma kişiyi dünyada çaresizlikten ve başkalarının kınamalarından koruyacak asıl terbiye unsurlarıdır.

Kibarlığı ve zarâfetiyle gönüller fethetmiş bulunan Astarlızâde Hilmi Efendi, gelininin mânevî bilgiye yatkınlığını hissettiğinden onunla hususî olarak ilgilenmiştir. Kayınpederinin vefatı ardından Sabiha Astarlı, ondan el almış değildir; ancak onun yolunu, kapısını açık tutmakla vazifelendirilmiştir. Sabiha Astarlı, eskisi gibi Dergâh'a ziyarete gelen sevenleri karşılamış, ağırlamış ve dili döndüğünce, eli yettiğince eşi ile birlikte müşkülli çözmeye çalışmıştır. Sabiha Astarlı, bir müddet sonra çevresine makul nasihatlerde bulunan bir gönül kapısı hüviyetine bürünmüş, Çankırlıların ve dışarıdan birçok kişinin Sabiha Annesi oluvermiştir.

Kendini Hilmi Efendi'nin dergâhının hizmetkârı ve bekçisi kabul eden Sabiha Anneden halk ne bekliyordu? Akşama kadar açık kapıdan girenler, hastalıklarına şifa, darlıklarına ferahlık umdular. Sabırla her bir kişiyi dinleyen bu engin ruh, elinden geldiğince yol gösterdi kapısına gelenlere, hastalara önce tabiplere başvurmalarını tavsiye etti, tüm hastalıkların esasının Allah'la irtibat yoksunluğu olduğunu bildiğinden onları Allah'a kulluğa da davet etti elbette. Küçük temizlik tavsiyeleri verdiğini, eşlere birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğini ısrarla hatırlattığını biliyoruz. Misafire, yaşlıya, hastaya hürmeti ve ikramı, küçüklere tahammül ve şefkat göstermek gerektiğini tekrar tekrar anlattı. Çalışmanın faziletini, işsizlik diye bir şeyin asla kabul edilemeyeceğini, eğitime en üst seviyeye kadar devam edilmesi gerektiğini sık sık dillendirdi. Bir kadının temel vazifesinin Allah'a kulluktan sonra eşi-ne ve evlatlarına hizmet olduğunu, eşi memnun

etmenin her şeyden daha hayırlı ve lüzumlu olduğunu vurguladı. Temiz ve güzel giysinin önemini, çocukları sevindirmenin ecrini daima tekrarladı. Çocukları kalabalıkta azarlayanın, onları sürekli yaramazlıkla suçlayanın yanlışlığını her anneye fısıldadı.

Toplumumuzun belki en zayıf yanı olan bu kapılardan kerametler bekleme, hâlini, yanlışını düzeltmek yerine Allah dostu kabul ettikleri kimseye derdini anlatıp deva umma mantığına şiddetle itiraz etmiştir. İmanın kıyafetlerle kazanılmadığını, toplumun en büyük probleminin imandaki zaafı olduğunu ben bizzat kendisinden işittim. Bu bakımdan ısrarla çocukları Allah’la (cc) korkutarak Allah’tan (cc) uzaklaştırmayın, kalplerini kazanın mesajı vermiştir.

Onun kaleminden bize intikal edenlere kulak verelim:

“Ey Arkadaş!

Ömrün, nefsini tamir etmekle geçsin. En birinci düşmanın nefsin. El ne derse desin senin çamurun ebedilik çamuru, elbette taşlanacaksın. Bu da herkese nasip olmaz. Taşlanmazsan aşlanmazsın. Korkma, yoluna devam et.

Hamdım, piştim, yandım. Korkma, herkese nasip olmaz.”(...)

Ey Arkadaş!

O sefîneyi görmeye çalış. Kalbin, içindeki sefinen olsun. Kalp Kâbe’si kur. Fazla başını ağrıttım. Bu işin erbabı isen bir çift sözüm kaldı. Dinlersen söyleyeyim. Sabırlı ol, acele etme: Bu yol, sabır yolu. Bu yol; cefa, iptilâ, intihan yolu. Bu yol, öyle bir yol ki. Gülü koklamak için dikenine katlanmak lâzım. Acelecisin. Son sözü mü bekliyorsun? Sabırlı ol, dedim ya! Yine sabırsızsın. Güzel ahlâk istersin. İbadet o borcun. Nasıl ki ek-meksiz sofraya oturulmuyor, ibadet de iç âlemin gıdasıdır.

Dışını yıkamakla kendini bir şey zannediyor-sun. İç isterim. İçin içindeki iç ki onu temizle. O,

sefîneyi çıkar da defineci olduğunu bileyim.

Şaşırma!. Defineci ol. Hazineyi bul. Buldu isen biraz dinlen. Üzerinden sağın ve solun pisliklerini temizle. Sefîneye yanaştıkça heyecan artar, merak artar. Ateş arttı ise; ateş deyince ateş ateşi yakar mı? Kendinde kendini ara. Defineci kendin ol. O sefîneyi kendinde bul. Elin definesi, sefînesi kendine, herkes kendi kendine. Eğer anlamadı isen erbabına git, tahlil yaptır. Sen de sefîneye sahip ol. Eğer oldu isen, biraz biraz eşine dostuna tattır., ehline tattır, kadrini bilene tattır, hem kendin sefîneyi gizle. Fakat komşuna da vermeyi unutma. Erlik, yiğitlik burada.

Hak tecelli eyleyince

Hak ile Hakk’a vâsıl olunca

Gönül bu sırrı bilince

Kimseye söyleme gayrı.”

Hatıralarından, kendi kaleminden aktardığım bu satırlar dahi Sabiha Astarlı’nın bilhassa Mevlânâ’nın Mesnevî’si’ne yatkın bir tasavvuf birikimi olduğunu hissettiriyor. Yakınları da onun Mesnevî okumaktan pek hazzettiğini söylüyorlar. Mesnevî’den başka İlmihâl de Kur’an gibi daima başucunda bulunur. Sabiha Astarlı’nın tabii ki konuşması, sohbetleri bu kadar kapalı ve metaforik değildir. Bu dil, daha ziyade yazdıkları metinlerde karşımıza çıkar. Açık nasihatler içeren metinleri de vardır.

Sabiha Astarlı’nın sevdiklerine yazdığı mektuplar da onun hayatının önemli bir parçasını teşkil eder. Onun mektup yazması için muhatabının çok uzaklarda yaşaması da gerekmez. Çok yakınındaki sevdiklerine de mektuplar yollar. Millî mânevî günlerde kutlama ve tebrik mektubu yazmayı hiç ihmal etmez. Öğretmenler gününde öğretmen dostlarına hediyesi ile mektubunu birlikte yollar. Mektupların sevgiyi ve ünsiyeti pekiştirdiğine inanır.

Sabiha Anne, sofraya yalnız oturmaktan bilhassa kaçınmıştır. Her sofrasında muhakkak

dostlarını yahut misafirleri arzu eder. Sofrada israfa karşıdır. Çok canım istedi diyerek hazırlattığı yemeklerden birkaç kaşık yer ve bırakır. Sofrada dostlarıyla sohbetle doyduğunu sık sık söyler. Çok yemek yiyenin yere batacağını, az yiyenin daima yükseleceğini söylemiştir.

Bir mecliste hatalı gördüğü tavrı, sahibine direkt yönelmeden ortaya söyler, hatayı izah eder, doğruyu gösterir ve hata sahibini kırmamaya çalışır. Kişi ne yapması gerektiğini danışıyor ve tavsiye edilene uymayıp hatasında ısrar ediyor, kendi haklılığında diretiyorsa hiç riyaya düşmeden onu azarlayabilirdi de. Özensiz yapılan işten; giyimine, bakımına, temizliğine dikkat etmeyen kadından hiç hoşlanmazdı. Eşlerinden yakınan kadınlara çok kızar; eşlerine söylenmelerinden dönmüş kendilerine bakmalarını salık verir. Eşleriniz eve gelmiyor ya da size soğuk davranıyorsa sebebi sizsiniz, der. Eşten isabet eden kötü bir tavra ısrarla iyi tavır sergilemenin aile içinde problemi azaltacağına işaret eder. Eşe yapılacak hizmetin önemine sıkça deyir. Eşi hasta karşılayanın, kapıdan girer girmez yakınmalara başlayanın, kirli, özensiz ve uyumsuz giyeceklerle evde dolaşmanın, sabah eşini göndermek üzere yataktan kalkmamanın eşle irtibatı bozacağını söyler. Eşiniz sizin çatınız, çadırınız; çatısız evde oturulur mu, der. Akşam ezanı okunmadan ev hanımlarının evlerinde olmalarını tavsiye eder.

İnsanları olduğu gibi kabul etmenin huzurun temeli olduğuna, karşımızdaki insanları eleştirip değiştirmeye uğraşmanın netice vermeyeceğine işaret eder. Herkesi fitratıyla kabul etmek gerek, der. Bu yolu bugün de birçok iletişim uzmanı tekrar ediyor.

İdeolojileri bir vücudun uzuvları olarak görmüştür. Bize sağ kol da gerek sol kol da. Bu kollarla nasıl hizmet edildiğidir önemli olan. Siyasal görüşler farklı olsa da baştaki seçilmiş idareciye destek olmak gerektiğine inanır.

Görüldüğü gibi Sabiha Astarlı, etrafındakiler

için tabii bir rehber ve yol göstericidir. Her hususta sanki önceden hazırlanılmış gibi sakin ve soğukkanlı bir cevabı vardır. Çok zaman sözünün kesilmesinden huzursuz olur; çünkü meseleye konsantre olduğunda araya girilmesiyle akışın kesildiğini söyler.

Hastaneye yatıncaya kadar en yakınları bile üzerinde gecelikle onu göremezler. Sağ yanına döner, ayaklarını kıvrıp öyle uyurdu. Ziyaretleri sever, sevdiği kişilerde gece yatısına da kalırdı. Her sabah ve akşam şeker iğnesi vurdurur, kahvaltıdan sonra günlük işleri yardımcıları ile planlar. Çok az yer; onu bile birileriyle paylaşmayı isterdi. Misafir yoğunluğunda, misafirlere hürmetsizlik etmemek için şeker hastalığına rağmen saatlerce aynı yerde oturup insanların sorunlarını dinlerdi. Geceleri ibadetle değerlendirirdi.

Astarlızâde Hilmi Efendi'nin dergâhının kapısı Sabiha Anne zamanında da eli dar olanın mahcup edilmeksizin rahatlatıldığı, kimsesiz çocukların, gençlerin, yetiştirildiği, misafirlerin ruhen ve bedenlen gıdalandırıldığı bir kapı olmayı sürdürmüştür. Sabiha Astarlı, kayınpederinden öğrendiklerini özümsemiş, kendine mâl etmiş ve sohbetlerinde onu takip etmiştir.

Burada Sabiha Astarlı'yı, Çankırı'nın Sabiha Annesini bütünüyle anlatabilmemize elbette imkân yoktur. Yazımızı, kendisinin notlarından bir bölümle bitirmek istiyoruz. Nûr içinde yatsın.

29 Ekim 1976

“Pek Değerli Kardeşlerim,

Çarşamba, saat: 11.30, Maneviyat Çeşmesinden...

Dünya Allah'(cc)ın evi, insanlar misafirlikte birer yolcudur. Her yolcunun bir kalkış noktası vardır. Dergâhlar, maneviyat yolcularının kalkış noktasıdır. Emin bir vasıta, Rabbi ile Rab olmuş Mürşid-i Kâmiller, müridi vasıtaadır.

Mürid, Allah'ın muradıdır. Tüm insanlığa nasip etsin. Herkes sevsin, sevebilsin.

Tam mânâsı ile cem vücutta ârifâne sezişle, ihlaslı adımla, irfanlı bakışla, küllî teslimiyetle hizmet gerek.

Hizmette himmet, himmette muhabbet, muhabbette Muhammed (sav) hâsıl oluyor, Hakk'a vasl ile...

Fenâfillâh yani Vahdet-i Vücut zevkini bulmuş oluyor. Kim ki Allah ile olursa Allah da onunladır.

Güzellikler arasında üç şeyi severim, herkesin de sevmesini isterim: Aşk, edep, irfan... Yalnız aşk, edep, irfan. Cebri Rahman insanlara mahsustur. Onun için, Onun olmak için hayat değerlidir...

İnsanları sevmek ve (onlara) hizmet etmek için yaşamın zevki hudutsuzdur.

Rabbi ile Rab olmak. Hak her yerde hâzır ve nâzırdır.

Mürşid-i kâmiller, insan-ı kâmiller Hak ile Hak olmuş kimselerdir. Hak görüntüsü onlardadır. Yetmiş bin âlemi onlar vasıtası ile seyrederek. Hicap perdeleri onların yüzünü görmeye yırtılır. Perde aradan kalkar...

Hak her yerde, her şeyde yeter ki o göz gerek. Bu da ancak ve ancak mürşid-i kâmiller vasıtası ile olur, gözlük camı ile değil. Onların gözlüğünü takacaksın.

Aşk, iki cihan güneşinin gözlük camı ile bakmakla olur. Hak her yerde hâzır ve nâzırdır. Mürşid-i kâmiller vasıtasıdır. Rûhânî âlemde ayrılık yoktur, cem vücutta.

Aşk, âşık-mâşuk bir ise mürşid-mürid aynen birdir. Gül, gül suyu, gül yağı, birdir. Güneş, ay, yıldız, yine birdir. Hissedemeyen mutlak şaşkıdır.

Tüm insanlığa, yoklukta varlığı bilmezsen ruhunda bayram olmaz.

Sesini duyurup hakikati öğretmesini öğret.

Duygu aşısı ile duygulanmanızı dilerken, huzur, huzur ve huzurlar dilerim.

Selâmlar,

(Sizleri)Emaneti zâyi etmeyen Allah(cc)'a emanet ederim.

ÇANKIRILI ASTARLIZÂDE MEHMED HİLMİ EFENDİ HAKKINDA BİR BİYOGRAFİ DENEMESİ (1876-1962)

A BIOGROPHY OF TRIAL ABOUT ÇANKIRILI ASTARLIZÂDE MEHMED HİLMİ EFENDİ

Cahit AKTAŞ

Çankırı İmam Hatip Orta Okulu
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni.

1843/Kendilerinin manevi yol göstericisi hocası ve şeyhi Çerkeşli Mehmed Hilmi Efendi, Çerkeş'in Okçular Mahallesinde doğdu.

1853/Medrese hayatında, hocaları arasında önemli bir yere sahip olan Ahmed Mecbur Efendi doğdu.

1857/Babası İsmail Efendi doğdu. İsmail Efendi, esnaf olup manifaturacılık yapardı.

1857/Muhterem valideleri Sıddıka Hanımefendi doğdu.

1876/Sevenleri tarafından “Hacı Baba” veya “Efendi Baba” diye hitap edilen son dönem mutasavvıflarından Astarlızade Mehmed Hilmi Efendi Çankırı’da doğdu. Künyesi “Mehmed Hilmi bin İsmail el Müştehir bi Astarlızade el-Kengiri”dir.

1878/Dört kardeşinden, büyük kardeşi Ömer Efendi dünyaya geldi. İki erkek ve iki kız kardeşi bulunan Mehmed Hilmi Efendi ailenin ikinci çocuğudur. Kız kardeşleri ailenin büyük kızı Adeviye Hanım ve en küçük kardeşleri Huriye Hanımdır.

1884/ Küçük kardeşi Mustafa Efendi doğdu.

1888/Hıfzını ilkmal etti. Mehmed Hilmi Efendi daha beş yaşında iken Kur’an-ı Kerim’i

usulüne uygun olarak okumaya başladı.. On iki yaşına gelince Kur’an-ı Kerim’i baştan sona ezberleyerek Hafızlık Mertebesine erişti.

1889/İlköğrenimini Çankırı Tevfikiye ibtidaiyesin de tamamladı. İlkokulu pekiyi derce ile tamamladığında on iki yaşlarında idi.

1896/ Yirmi-Yirmi beş yaşlarında iken (1896-1901) İstanbul da kalmış ve iki sene tıp tahsili yapma imkânı bulmuştur. Bu yıllarda dönemin medreselerinde okutulan astronomi, hukuk ve matematik ilimlerini öğrenmiştir. Yabancı dil öğrenme merakı ve kabiliyeti sayesinde Arapça, Farsça’nın yanı sıra batı dillerinden Fransızca ve İngilizce öğrenmişlerdir. Fransızca seviyesinde hayli mesafe kat ettiğinden Fransız Büyükelçiliği tarafından takdir belgesi verilmiştir.

1902 ? /İstanbul’dan döndükten sonra muhtemelen 1902’de, Nakşibendi tarikatının Hali-diyye kolunun büyük müridlerinden Seydişehirli Abdullah Efendi’nin halifelerinden Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi’ye intisap etti. Çerkeş’teki dergahda seyru sülûkunu tamamladığı anlaşılmaktadır.

1906/Şeyhi ve hocası Çerkeşli Mehmed Hilmi Efendi Hac dönüşünde Cidde’de, yetmiş yaşlarında vefat etti. Mekke kapısı Saidler Kabristanına defnedildi.

1907/Cemaziyelevvel 1325 (Haziran 1907) tarihinde Yüksek tahsilini yaptığı Mecbur Efendi Medresesinde, hocası Çankırlı Şeyh Zaimzade Ahmed Mecbur efendiden icazetname aldı.

1914/Muhterem valideleri Sıddıka Hanımefendi vefat etti.

1916/Kırk yaşları civarında iken Osman Şevket Paşa zamanında Balkan ve Çanakkale harbi için çıkartılan seferberlikte ihtiyat askerliği yaptı.

1918/Babası İsmail Efendi vefat etti.

1919/Çankırı'nın müderrislerinden, kendisinin ilim tahsil ettiği ve icazet aldığı hocası Ahmed Mecbur Efendi vefat etti.

1920/Kırk beş yaşlarında iken, kendisinden yaşça hayli küçük olan Adeviye Hanımla evlenmişlerdir.

1920/Ailenin en küçük çocuğu Muhittin Astarlı doğdu. Kendisi esnaf olup manifaturacılık ile meşgul olurdu. Sabiha Hanımefendi ile evlenmiştir.

1921/Kızı Fatıma Hanım (Özcenk) dünyaya geldi.

1925/Bir mutasavvıf olarak Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına şahit oldu.

1934/Soyadı kanunu kabul edilince önceden lakabı olan “Astarlızade” den mülhem olarak “Astarlı” soyadını aldı.

1944/Şeyhi ve hocası Çerkeşli Mehmed Hilmi Efendi'nin, Çerkeş'te bulunan camisi ve dergahı bu tarihte meydana gelen depremle yıkıldı.

1949/Hac vazifesini ifa etti. Ömründe bir

defa hacca gitmiştir. Aynı haccında bir de umre yapmıştır.

1959/ Büyük kardeşi Ömer Efendi vefat etti.

1961/1944 depreminde Çerkeş de yıkılan dergâh ve camii, Mehmed Hilmi Efendi'nin gayret ve himmeti ile yıkılır yıkılmaz tamir ve imarına başlanmış olup 1961 senesinde minaresi ikmal edilmiştir.

1962/Küçük kardeşi Mustafa Efendi vefat etti.

1962/Çankırlı Astarlızade Mehmed Hilmi Efendi 17 şubat 1962 yılında Cumartesi günü öğleye doğru vefat etti. Ertesi günü, Çankırı'da o zamana kadar nadir görülebilen büyük bir kalabalıkla Sarıbaba mezarlığındaki aile kabristanına defnedildi.

1976/13 Haziran 1976 tarihinde hayat arkadaşı sevgili eşi Adeviye Hanım vefat etti. Sarıbaba kabristanlığında Mehmed Hilmi Efendi'nin yanında medfundur.

1989/Oğlu Muhittin Astarlı 5 Ağustos 1989 tarihinde 63 yaşında iken vefat etti. Kabri Hilmi Efendi'nin yanında aile mezarlığındadır.

2010/ Mehmed Hilmi Efendi'nin gelini Sabiha Hanım 7 şubat 2010 tarihinde 86 yaşında iken Hakkın rahmetine kavuşmuştur.

KAYNAKÇA:

1-AKKUŞ, Mehmet, “Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi ve Manzum Mevlid'i” Çankırı Valiliği, III. Çankırı Kültürü bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı-2005.

2-AŞKAR, Mustafa, Çankırlı Astarlızade Mehmed Hilmi Efendi, İstanbul- 2005.

3-AŞKAR, Mustafa, “Bir Mutasavvıf ve âlim olarak: Çankırlı Astarlızade Mehmed Hilmi Efendi”, Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı-2005.

ASTARLIZÂDE MEHMET HİLMİ EFENDİ'NİN HOCALARI

THE SCHOLARS OF ASTARLIZÂDE MEHMET HİLMİ EFENDİ

Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL

Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü,
e-mail: iakyol18@karatekin.edu.tr

ÖZET

Birçok tarihi, dini, sosyal ve kültürel değişimlerin yaşandığı 20. yüzyılda, bu değişimden Çankırı'nın diğer şehirlere göre en az etkilenmesi burada yaşayan kanaat önderlerinin tutumuyla ilgilidir. Bunlardan birisi olan Çankırlı Astarlızade Mehmet Hilmi Efendi, bu yüzyılda hem tasavvufî kişiliği hem de ilmî yönü ile Çankırı'nın en önemli şahsiyetlerindendir. Hilmi Efendi'yi bu tutuma sevk eden en önemli etken almış olduğu eğitim ve ileri görüşlülüğüdür. Mehmet Hilmi Efendi, tasavvufî eğitimini Nakşibendi şeyhlerinden Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi'nin yanında, medrese eğitimini ise Hacı Mustafa Hazım Efendi ile Ahmet Mecbur Efendi'nin yanında tamamlamıştır. Hocalarından almış olduğu ilmî ve tasavvufî icazetnameleri kesintisiz olarak Hz. Peygamber'e (SAV) kadar ulaşmaktadır.

ABSTRACT

Cankiri is less affected when compared with other cities from many historical, religious, social and cultural transitions that took place in the 20th century as a result of the attitudes of the opinion leaders that settled in Cankiri. One of these opinion leaders is Astarlızade Mehmet Hilmi Efendi who lived in Cankiri, and he is one of the most important figures in Cankiri both his mystical personality and scientific aspect. The most important component which impelled him to this attitude is the education he received and his being forward-looking. Mehmet Hilmi Efendi took his Sufi training from Naqshbandi Shaykh Mehmet

Hilmi Efendi from Cerkes and completed his Madrasa education alongside Hacı Mustafa Hazım Efendi and Ahmet Mecbur Efendi. His scientific and mystic authorizations from his masters reach to the Prophet (SAV) uninterruptedly.

GİRİŞ

Son devrin en önemli mutasavvıflarından birisi olan Çankırlı Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi (1296/1876-1381/1962), tasavvufî kişiliğinin yanında klasik/geleneksel medrese eğitimini de tamamlamış, icazetli bir alimdir. Onun Fahren Râzî'ye uzanan ilmî şeceresi, kütüphanesindeki eserlerin çeşitliliği ve onların kenarlarına düştüğü notlar sade bir medrese eğitiminden de öte, sorgulayan, düşünen, araştıran ilmî bir tecsüse sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Mustafa Aşkar, Çankırlı Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi adlı çalışmasında iki adet ilmî icazetinin olduğunu söyler. Bunlardan birincisini, hocası Ahmet Mecbur Efendi'den almıştır. Bu icazetnâme de şu şahısların isimleri geçmektedir:¹

1. Çankırı Müftüsü Hacı Mustafa Hazım Efendi
2. Çankırlı Hacı Ali b. Ahmed Efendi
3. Hadimli Ahmed eş-Şehid b. Abdullah Efendi
4. Hâdim müftüsü Hacı Muhammed Emin Efendi
5. Hadimli Seyyid Muhammed Ebû Said Efendi

¹ Mustafa Aşkar, Çankırlı Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi, İstanbul-2005, s. 68.

6. Şeyh Mustafa Hadimî
7. Muhammed Tarsûsî
8. Muhammed b. Ali
9. Hayreddin Deylemî
10. Şeyhülislam Zekerîyye el-Ensârî
11. Ahmed b. Hacer el-Askalanî
12. Hafız Hüseyin ibnu'l-Mübarek Sirâcuddin

ez-Zebidî

13. Ebu'l-Hasen Abdurrahman b. Muhammed ed-Devvâdî
14. Abdullah es-Serahsî
15. Muhammed b. Yusuf el-Ferberî
16. Muhammed b. İsmail el-Buhârî

Mehmet Hilmi Efendi'nin ilim öğrendiği ikinci bir icazeti daha bulunmaktadır ki bu icazeti ise Çankırılı Ali b. Ahmed Efendi'den almıştır. Bu icazetnâmedeki silsile Hz. Peygamber'e (SAV) kadar ulaşmaktadır.²

1. Çankırılı Ali b. Ahmed Efendi
2. Hafız Kasım b. Şeyh Hacı Mahmud Kayseri
3. Hacı Osman b. Mustafa el-Akşehrî
4. Seyyid Ömer Harputî
5. Seyyid Mehmed el-Medenî
6. Seyyid Muhammed Ebu Said Hâdimî
7. Allâme Ahmed Kâzabâdî
8. Muhammed Sivâsî
9. Ali el-Gürânî
10. Zeynelâbidîn el-Gürânî
11. Şeyh Ahmed el-Cezerî
12. Ahmed el-Mencil
13. Mirzâcân eş-Şirâzî
14. Celaledîn Devvânî
15. Muhyiddin Kûşkenârî
16. Ali b. Ali Şerif el-Cürcânî
17. Mübâreh Şah el-Buhârî
18. Kutbeddîn er-Râzî
19. Ömer el-Kâtîp el-Kazvînî
20. Fahreddin Râzî
21. Ebu Muhammed Abdullah Ziyâeddin

Cüveynî

22. Ebu't-Tayyib Muhammed b. Süleyman es-Sa'lûkî
23. Ebû İshak İbrahim el-Mervezî
24. Ebu'l-Abbâs Ahmed
25. Ebu'l-Kasım Osman
26. Ebu İbrahim İsmail
27. Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafî
28. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî
29. Ebu Hanife Nu'man b. Sabit
30. Hammad b. Süleyman
31. İbrahim Zeyd en-Nehâî
32. Alkame b. Zeyd
33. Ebû Abdurrahman b. Esved b. Zeyd
34. Ebû Abdurrahman b. Abdillâh b. Habib
35. Ali b. Ebi Talib
36. Hz. Muhammed Mustafa Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

Bu icazetnamelerden öğrendiğimize göre, Astarlızâde Mehmed Hilmi Efendi'nin bizzat ilim öğrendiği kişiler, Ahmet Mecbur Efendi, Çankırı Müftüsü Hacı Mustafa Hazım Efendi ve Çankırılı Ali b. Ahmed Efendi'dir. Ayrıca tasavvuf yönünden şeyhi ve mürşidi ise Çerkeşli Hilmi Efendi'dir.

AHMET MECBUR EFENDİ (1269/1852 - 1335/1919)

Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi'ye 1323 / 1907 verdiği icazetnamede bizzat kendini şöyle tanıtmaktadır: “Es-Seyyid Ahmet Mecbur en-Nakşibendî el-Hâlidî el-Müştehir bi-Şeyh Zaimzâde el-Kangırî bin Muhammed Saîd bin Abdullah en-Nâbî” Bu ifaden anlaşılacağına göre, Zaimzâdeler sülalesinden Abdullah Nabî dedesi, babası ise Mehmed Said olup babası şeyhtir. Bu kişilerin mezar taşlarından anladığımız kadarıyla -kesin olmamakla beraber- bu ailenin Halvetî olduğunu düşünüyoruz. Yine yukardaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Ahmet Mecbur Efendi, Nakşi-

² Mustafa Aşkar, a.g.e., s. 69-70.

bendi tarikatının Halidiyye kolundandır.

Mecbur Efendi 1269/1852 tarihinde Alibey mahallesinde doğmuş olup ilk tahsilini Kütükcü Hoca denilen Hacı Mehmet Efendi'den yapmış, ilk Arapça tahsilini de Mumcuşâde Hacı Mehmet Efendi'den almıştır. Çankırı'da ilk defa açılan Rüştîye mektebine başlamış ve tamamlamıştır. Bir ara ticaret mahkemesi zabıt katipliğine atanmış, iki sene sonra başkatipliğe getirilmiştir. Müftü Hacı Mustafa Hazım Efendi'nin derslerine devam etmiş 1301/1885 yılında icazet almıştır. Ayrıca hocası Mustafa Hazım Efendi'nin kızıyla evlenmiştir.

Tahsilini tamamladıktan sonra Mecbur Efendi, kendi medresesini kurmuş ve burada müderrislik yapmıştır. Ayrıca Rüştîye mektebine hüş-hat hocası olarak da tayin edilir. 1306/1890'da Rüştîye mektebine muallim-i sâni, 1308/1892 yılında yeni açılan İdâdiye'ye akaid ve hüsn-i hat muallimi olmuş, hayatının sonuna kadar da bu vazifeyi devam ettirmiştir. Bu esnada medresedeki eğitime devam ederek 1313/1897 yılında 13, 1323/1907 yılında 23 kişiye icazet vermiştir. Astarlızâde Hilmi Efendi'nin icazet tarihi ise 1 Haziran 1323 / 14 Haziran 1907'dir. 1312/1898 yılında 8 odalı medresesini genişleterek kârgir bir kütüphane inşa ettirmiş ve bu kütüphaneye de 1200 cilt kadar yazma ve matbu eser bağışlamıştır.

1316/1898 senesinde Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi'ye intisap etmiş, bu tarikatta ser-halka (nâib) olmuştur. Mecbur Efendi daha hayatta iken iki kızının ve üç oğlunun ölümleri onu çok sarsmış, vücudu iyice zayıflamış tutulduğu dizanteri hastalığından kurtulamayarak 1335/1919 yılında vefat etmiştir. Sarıbaba mezarlığındaki aile mezarlığına defnedilmiştir.

Ahmet Mecbur Efendi, şiirde önceleri Vefdi mahlasını seçmiş daha sonra ise Mecbur mahlasıyla şiirlerini yazmıştır. Gençliğinde kıymetinin bilinmediğinden şikayet etmiştir:

Bililir kıymet ü kadrin sen ölünce Mecbur

Şöhret-i şi'rin eder su gibi dünyâyı muhîr

Mecbur Efendi, Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilmekte idi. Özellikle Farsça bilgisi mükemmel olup Farsça şiirleri de mevcuttur. Farsça'daki bu derin bilgisi sebebiyle, döneminin Mevlevî tarikatının postinişini Velet Çelebi, Çankırı Mevlevihanesi, Mesnevi hanlığı görevini ona vermiştir. Mecbur Efendi de bu görevini vefatına kadar yerine getirmiştir. Ayrıca İmaret camiinde de kendi hazırladığı hutbeleri okur ve namaz kıldırırdı.

Ahmet Talat Onay, onun hakkında şunları söylemektedir: "Mecbur Efendi âlim, fazıl, şair, ehl-i tarikat, zahid, âbid olmakla beraber asla mutaassıb değildi. Sertliği ahlaksızlığa, dinde adam kayırmaya ve hükümette haksız yiyiciliğe ve rüşvete karşı idi. İlminin mağrur idi... Gençliğinde;

Nâdan ile ünsiyetü ülfetten usandım

Vefdi-veş olup nazmîle eş'âr ile me'lûf,

Diyerek nâehillerle görüşmekten kaçınmış, son yirmi senelik hayatını uzlet içinde geçirmiş, camiye, medreseye, mektebe, eve daima تنها sokaklardan gelip gitmiştir. Onun kahvehanelerde, çarşıda oturduğu görülmemiştir. Kahvehane müdavimlerini sevmez, ağzında sigara ile dolaşanları çirkin görür ve herkesten terbiye, temizlik, ciddiyet ve marifet tahsili beklerdi."³

Mecbur Efendi, mutasavvıf bir şahsiyettir. Şiirlerinde tasavvufu çokça işlemiştir.

O "şeyh" redifli gazelinde tasavvuf anlayışını da ortaya koymaktadır.⁴

**Bilirsün çünkü ey dil ârif-i billâh olur şeyh
İlimde vâris-i hâss-ı Resûlullah olur şeyh**

**Huzûrunda culûs et zâhir ü bâtın edeble
Mürîd-i sâlikin her sırrına âgâh olur şeyh**

**Sırât-ı müstakîm üzre giden bîçâregâna
Medetle destgirü rehber-i hâk-râh olur şeyh**

³ Ahmet Talat Onay, Çankırı Şairleri, c.2, Çankırı-1932, s.215-216

⁴ Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.257

**Hayalinden çıkar sen zulmet-i nefis ü
hevâyı**

Înâyetle semâyı kalbine bir mâh olur şeyh

**Hemân teslîm olup kayd-ı alâyıkdan halâs
ol**

**Vücûdun mülküne bir şâh-ı âlîcâh olur
şeyh**

**Seni sırr-ı maârifden ede elbet haberdâr
Hakikatte fenâfillah bekâbillah olur şeyh**

**Heman Mecbûr muhabbetle cemâl-i
mürşîde bak**

Basîret ehline mir'ât-ı vechullah olur şeyh

**ÇANKIRI MÜFTÜSÜ HACI MUSTAFA
HAZIM EFENDİ**

(1245/1830-1311/ 1893)

Astarlızâde Hilmi Efendi'nin icazetinde yer alan ilk kişidir. Hacı Mustafa Hazım Efendi, Çankırı tarihinde "Büyük Müftü" olarak bilinir.

Çankırı'nın tanınmış ulemâsındandır. Merkeze bağlı Ünür köyünde doğmuştur. Doğum tarihi 1245/1830'dur. Babası Hacı (Sofî) İsmail Efendi'dir. Onun babası Yetim Mehmet Efendi, onun babası ise ulemadan Mustafa Efendi'dir. İlk tahsilini Ünür köyünde görmüştür. Tahsil hayatının yüksek derecelerini görmek ve ilme karşı beslediği içten isteği karşılamak için Çankırı'ya gelmiştir. Çankırı'ya geldiği zaman babası Hacı İsmail Efendi'nin selam ve tavsiyesini iletme üzere, Çankırı ulemâsından Yüklüköylü Hacı Ali Efendi'nin yanına gitmiştir. Hacı Ali Efendi yanında bulunanlardan bir kişiye, Mustafa Hâzım'ı takdim ettiği zaman adı geçen zatın bir müddet küçümseyen bakışlarıyla karşılaşmıştır. Hacı Ali Efendi bunu hissetmiş ve "Biz göremeyiz, belki bir zaman gelir bu memleketi avuçlarının içine alır." demekten kendini alamamıştır.

Hacı Ali Efendi'nin takdir ve güvenine mazhar olan Mustafa Hazım Efendi, o günden itiba-

ren Hacı Ali Efendi'nin eğitim ve ders halkasına katılmış; tahsilini tamamlamayıcaz almıştır.

Ulema ailesinden gelen Mustafa Hâzım Efendi, Hocası Ali Efendi'nin tahminini boşa çıkarmamış, Çankırı'nın her türlü meselesinin çözümü için ilk akla gelen isim olmuştur. Kendisi bu hususlarda gerekli bütün liderlik niteliklerine sahiptir. Ahmet Talat Onay, bazı kitap ve makalelerinde onun nüktelerinden ve bazı konulardaki görüşlerinden bahsetmiştir.

Altmış altı senelik ömrünün otuz beş senesini Çankırı'da geçirmiştir. Üç defa, yüzlerce talebeyle icâzet vermeye muvaffak olmuştur ki, hemen her köyde bir kaç tane ondan icâzet almış talebesi bulunurdu. Zamanında Çankırı eğitim ve öğretim hayatının en verimli günlerini yaşamıştır. Kırk sene kadar Cuma ve Salı günleri tefsir derslerine devam etmiştir.

Mustafa Hâzım Efendi'nin Çankırı'nın imarı hususunda fevkalâde önemli hizmetleri olmuştur. Çankırı'da Büyük Camii tamir ettirerek son cemaat yerini, yedi kubbe üzerine kârgir olarak yeniden inşa ettirmiş ve söz konusu camiye vakıf olmak üzere, yirmi adet kârgir dükkan yaptırmıştır.

45 yaşında iken, 1291/1875'de Çankırı Müftülüğüne tayin olunmuş ve 1300/1883'de halkın yardımı ile Buğdaypazarı Camii civarında bir kaç evi satın alıp yerlerine iki katlı (fevkanî ve tahtanî) 24 odalı, avlusunda mükemmel bir fiske ve şadırvanı bulunan bir medrese inşâ ettirmiştir. Buraya Hâzımiye Medresesi ismi verilmiştir. Burada ayrıca öğretime başlamış ve üç defa icâzet vermiştir. Bunlardan başka Çankırı'da yapılan çoğu mektep ve medresenin, muhacirler için tesis ve inşa olunan Hamidiye Mahallesi'nin su yollarının yapım ve tamirleri hususunda pek çok hizmetleri görülmüştür.

Mustafa Hâzım Efendi, iki oğlulahaccagıtmiş ve 1311 senesi Muharremi'nin başında (Temmuz 1893) hac dönüşünde İstanbul'da vefat ederek va-

siyeti üzerine Edirne Kapısında defnolunmuştur. Oğlu Mehmet Tevfik Efendi(1871-1944) de âlim bir kişi olup, hem Osmanlı Meclis-i Mebusânı, hem de Türkiye Büyük Millet Meclisinde Çankırı Milletvekili olarak Çankırı'yı temsil etmiştir. Sofizâde Mustafa Hazım Efendi vefat ettiği zaman Astarlızâde Hilmi Efendi ise 18 yaşında bulunmakta idi.

ÇERKEŞLİ MEHMET HİLMİ EFENDİ (1254/1838-1324/1907)

Çerkeş'in yetiştiği alim ve mutasavvıflardan birisi olan Nakşibendi şeyhi Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi'nin doğum tarihini oğlu Şemseddin Aydemir, 1259/1843 tarihini verirken⁵ talebesi ve halifesi olan Astarlızade Hilmi Efendi, 1254/1838 tarihini verir.⁶ Çerkeş'te Okçular mahallesinde dünyaya gelen Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi'nin babasının adı Delihocaoğlu Ali Ağa, dedesinin adı Süleyman'dır.

Padişah IV. Murat'ın yaptırdığı medresede Keskinli Ali Rıza Efendi'den Arapça ve Kur'an-ı Kerim dersleri alan Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi, buradan Beypazarı'na giderek oradaki medresede bir müddet eğitimine devam etmiştir. Hocasının tavsiyesi üzerine İstanbul'a gidip Yerebatan medresesinde 15 yıl okumuş, hocası Cevherîzâde Mehmet Efendi'den icazet almıştır. 1292/ 1875 yılında memleketi Çerkeş'e dönerek muallimlik yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda Mevlana Celaled-din-i Rûmî'nin Mesnevi-i Şerif'i ile Kadî İyaz'ın Şifâ-i Şerif'ini Sultan Murat camiinde 4 yıl okutmuştur.

Çerkeşli Mehmed Hilmi Efendi'nin ilk intisâb ettiği şeyh, Nakşibendi tarikatının Müceddidiye kolundan olan Afganistanlı Şeyh Abdolvâhid Efendi (ö.1882/83) olup şimdiki bilgilerimize göre Çankırı'ya ilk defa Nakşilîği getiren kişidir. Şeyh Abdolvâhid Efendi ile Çerkeşli Mehmet

Hilmi'nin karşılaşmalarının 1879-1880 yıllarında olması icap eder. Şemseddin Aydemir eserinde karşılaşmalarını şöyle anlatmaktadır:

“Çerkeş'e misafir olarak teşrif eden tarikat-ı âliye-i nakşibendiye meşâyihından Abdolvahid (KS) hazretlerine intisâb ve terk-i irâdet ederek meşâgil-i tedrisiyye ve dünyeviyeyi arkaya bırakarak zâhir ve bâtını ile yüzünü Mevlâ'ya çevirmiştir.... Vaki teveccüh ve telkin sırasında üç kere **“daha evvel bir yere intisâb ettiniz mi?”** sualine muhatap olmuştur. Hayır cevabını alınca, **“intisâb bir yere, feyiz bin yerden”** ve **“size bir taraftan kuvvetli bir feyiz ve vâridât var”** diyerek bir himmet-i âliye-yi kudsiyenin tasarruf ve terbiyesi altında olduğunu haber vermiştir. Şeyh Abdolvahid Efendi, Çankırı'ya döndükten kısa bir süre sonra 1882'de vefat etmiştir.

Şeyh Abdolvahid Efendi'nin vefatı üzerine manevi kemâlâtını tamamlamak maksadıyla seyahate çıkmış, önce Ankara'da Hacı Bayram Veli'nin kabrini ziyaret etmiş, sonra Konya'ya gitmiştir. Konya'da aldığı manevi bir işaretle Seydişehir'e giderek burada Nakşibendi- Halidi kolundan gelen Seydişehirli Abdullah Efendi'ye (1807-1903)⁷ intisap etmiş, halvete girmiş, erbaîn çıkararak kemâlâtını tamamlamıştır.

Şeyhinden aldığı Nakşibendi ve Mevlevî icazeti ile memleketi Çerkeş'e dönen Mehmet Hilmi Efendi, önceleri şehrin dışında mezarlığın civarındaki cami yanında bir mekan tesis etmiş, burada riyazet ve irşadla meşgul olmuştur. Daha sonra kendi adına Burhaniye adıyla anılan bir dergah yaptırılmıştır. Rüşdiye muallimliği sırasında Sultan Murat camiinde okutmuş olduğu derslerine devam etmiş, ayrıca Arapça sarf-nahiv ile şer'î ilimler de okutmuştur. Dergahta da riyazet yaparak zikir telkin ederek müritlerinin ve cemaatinin manevi terbiyelerine de ihtimam göstermiştir.⁸

Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi, iki kere ev-

⁵ Şemseddin Aydemir, Nakşibendi tarikatından Çerkeşli Mehmet Hilmi, Ankara-1954, s. 4-5

⁶ Bu bilgiler, Şeyh Mehmet Hilmi Çerkeş'i'nin manzum Mevlidinin başına ve yine onun tercüme ettiği İnsan-ı Kâmil tercümesinin sonuna Astarlızade Hilmi Efendi tarafından yazılmıştır.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Şerafeddin Yıldız, Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi, Konya-2012, 116 s.

⁸ Mehmet Akkuş, “Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi ve Manzum Mevlidi” Geçmişten Geleceğe Çankırı, III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı-2005, s.43

lenmiştir. İlk hanımından Ali ve Süleyman isminde iki oğlu olmuş, bunlar da on-onbir yaşlarında vefat etmişlerdir. İkinci evliliklerinden ise iki kızı ve dört oğlu olmuştur.

Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi'nin vefatı ile ilgili olarak; Hac dönüşü Cidde'de vefat ettiğini ondan bahseden bütün kaynaklar ittifak halindedir. Ahmet Mecbur Efendi medhiyesinde;

***Kemâl-i ihtirâmla rûh-ı ehl-i makber-i Cidde
Sevindi hep görünce böyle kudsiyyetlü
mihmânı***

diyerek onun Cidde'de vefat ettiğini söylemektedir.⁹ Vefat tarihi ile ilgili olarak ise, Ba-haeddin Gerçekler, 20 Zilhicce 1322 / 25 Şubat 1905 tarihini verirken, oğlu Şemseddin Aydemir, müritlerinden Aziz Sertkaya 22 Zilhicce 1324/6 Şubat 1907 tarihini vermektedirler. Ahmet Mecbur Efendi, şeyhi için yazmış olduğu tarih manzumesinde;

***Aceb mi cevher-i eşkimle yazsam levh-i
târîhin***

Oyakdı firkatıyla âh bu kalb-i müstemendânı
beytiyle 1324/1907 tarihini vererek bu durumu te'yd eder.¹⁰ Hac yolculuğuna çıkarken müridlerine de şöyle vasiyet etmişlerdi: "Kardeşlerime selam söyleyiniz. Müslümanları ziyareti terk etmesinler. Hacca giden bir kere hacı olur ve bir hac sevabı alır. Kardeşlerini ziyaret eden her ziyaretinde bir hac sevabı alır."¹¹

Ahmet Mecbur Efendi, şeyhine yazdığı bir medhiyesinde ona niyazda bulunur:

***El-meded şeyhim efendim bana ihsân eyle
Nazar-ı merhametin hâlîme her ân eyle***

***Bu şifâhâne-i ma'nâda tabîb-i hâksin
Hasta-i gaflet olan gönlüme dermân eyle***

***Seni Hakk sâki-i sahbâ-yı hakikat kılmış
Ke's-i lütfunla bu teşne-dili reyyân eyle***

⁹ Ahmet Talat Onay, Çankırı Şairleri, c.2, Çankırı-1932, s.374

¹⁰ Vefat tarihi ile ilgili olarak kaynakların tenkidi için bakınız: Mustafa Aşkar, Çankırlı Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi, Ankara-2005, s.25-26

¹¹ Bahattin Gerçekeroğlu ile, İslam Mecmuası, s.39, Haziran-1984

***Gerçi ihlâs ile hizmette kusûrum çoktur
Nazar-ı feyzde muhlislere seyyân eyle***

***Hak seni mazhar-ı esrâr-ı ledünnî kılmış
Beni sen mahrem-i sır sâhib-i irfân eyle***

***Deşt-i hayrette bu mahzun gezen âvâre dili
Menzil-i maksûda îsâl ile şâdân eyle***

***Kıldı Hak kalbini gencîne-i feyz-i akdes
Nefs-i pâkini bu mürde dilime cân eyle***

***Koydu Mecbûr başın eşiğine ağlar gitmez
Lutfedip kapuna kıtmirliğe şâyân eyle***¹²

HALİFELERİ: Şemseddin Aydemir; Hz. Şeyhin bir halifesi olduğunu bunun Ilgaz'ın Akçaviran köyünden Hafız Şakir Efendi olduğunu, Çankırlı Ahmet Mecbur Efendi ile, Orta'nın Kır-sakal köyünden Bekir Efendi'nin naib olduğunu söylemektedir. Mustafa Aşkar yapmış olduğu incelemede Çerkeşî'nin yetiştirdiği talebeleri şöyle sıralamaktadır: 1. Süleyman Seyfeddin Efendi 2. Ahmet Ziyaeddin Efendi, 3. Mevlevi Şeyhi Ali Enver Efendi, 4. Hasan Şemseddin Aydemir 5. Hafız Mustafa Gökmen Erdoğan 6. Şeyh Hafız Şakir Akçavirânî 7. Hacı Bekir Efendi 8. Hafız Mustafa Efendi 9. Mehmet Celaledin Efendi 10. Çankırlı Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi¹³

ESERLERİ: Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi'nin oğlu Şemseddin Aydemir ile halifesi Astarlızade Hilmi Efendi'nin verdiği bilgilere göre, Şeyh Çerkeşî'nin "İnsan-ı Kâmil" adlı eserinin tercümesi, Fusûs-ı Hikem'in haşiyesi, manzum Mevlid-i Şerif ve bazı risaleleri bulunmaktadır.

1. İnsân-ı Kâmil Tercümesi:

Muhyiddin-i Arabî'nin izinden giden bir mu-

¹² Ahmet Talat Onay, a.g. e. s. 339

¹³ Mustafa Aşkar, a.g.e. s.31

tasavvıf olan Abdulkerim Cîlî'nin (ö.832/1428) Arapça olarak kaleme aldığı, tasavvufun ana meselelerinden vahdet-i vücûd, hazarât-ı hams , küllî ve cüz'î bütün âlemleri, ilâhî ve kevnî kitapların tamamını kendinde toplayan, ruhu, kalbi, aklı ve nefsi ile mükemmelleşip mutlak tasarruf sahibi olan, kusursuz bir ayna gibi maddî-mânevî her şeyin yanı sıra ilâhî vasıfları ve kudretleri de yansıtan insân-ı kâmil fikrini ve birçok tasavvufî ıstılahları açıklayan¹⁴ İnsân-ı Kâmil adlı eserini tercüme etmiştir. Astarlızâde hattıyla olan bu tercüme, Astarlızade Hilmi Efendi kütüphanesinde 2 cilt halinde bulunmaktadır. Yazma nüshanın sonunda Zühdi isimli bir şair şu ifadeleri kullanır:

Şüphesiz bu eser-i âlî kâsıd-ı Ka'be'ye olmuş pîşvâ

Habl-ı metindir ey kardeş koyuverirsen kalırsın bî-nevâ

2. Mevlîd-i Nebî fî Hazreti

Hamsi'l-Küllîye:

Çerkeşli Mehmet Hilmi'nin yazmış olduğu Mevlidü'n-Nebî, on iki bölümden oluşup toplam da 207 beyittir. Mevlid'in ilk kısmında, "hazerâti'l-hamsi'l-küllîyye" adını verdiği beş mecâli, beş hazreti anlatmaktadır.

*Gel imdi mevlidinin sırrını işit
Havâss u aklını başından iş it*

*Bu söze bulmak istersen mecâlî
Gerek biline sana beş mecâlî*

*Mecâlî ya'ni beş hazrettir anla
Muhakkıklar sözün cân ile dinle*

*Ki bu beş mertebe beş âlem olmuş
Bu hazretlerde sâlik âdem olmuş¹⁵*

Mehmet Akkuş neşrinde, Mevlidin sonunda uzunca bir dua metni bulunmaktadır ki

Şeyh Çerkeşî'ye atfedilen bu duanın hem içerik hem de uslûp yönünden incelendiğinde halifesi Astarlızâde Hilmi Efendi'ye ait olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi'nin bu mevlidi, Hz. Peygamber'in manevi doğuşu sözü edilen mertebelere göre anlatılmaktadır. Bu mevlid, vahdet-i vücud düşüncesi çerçevesinde tamamıyla tasavvufi bir anlayışla yazılmıştır.

SONUÇ: Çankırılı Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi, tasavvufî eğitimini Nakşibendi tarikatının Halidiye kolunun şeyhlerinden Seydişehirli Abdullah Efendi'nin halifesi Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi'nin yanında tamamlayarak tasavvufî hilafetini almıştır. Medrese eğitimine Çankırı'nın büyük alimlerinden ve halk arasında "Büyük Müftü" olarak bilinen Hacı Mustafa Hazım Efendi'nin yanında başlamış, hocası Ahmet Mecbur Efendi'nin yanında tamamlamıştır. Hocalarından almış olduğu ilmî ve tasavvufî icazetnameleri kesintisiz olarak Hz. Peygamber'e (SAV) kadar ulaşmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkuş, Mehmet, "Çerkeşli Mehmet Hilmi Efendi ve Manzum Mevlidi" Geçmişten Geleceğe Çankırı, III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı-2005.

Aşkar, Mustafa, Çankırılı Astarlızâde Mehmet Hilmi Efendi, İstanbul-2005.

Aydemir, Şemseddin, Nakşibendi Tarikatından Çerkeşli Mehmet Hilmi, Ankara-1954.

Bahattin Gerçekeroğlu ile, İslam Mecmuası, Haziran-1984.

Onay, Ahmet Talat, Çankırı Şairleri, c.2, Çankırı-1932.

Şahinoğlu, M. Nazif, "Abdulkerim el-Cîlî" TDVİA, , c.1.

Yıldız, Şerafeddin, Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi, Konya-2012.

¹⁴ M. Nazif Şahinoğlu, "Abdulkerim el-Cîlî" TDVİA, , c.1, s.250

¹⁵ Mehmet Akkuş, a.g.m. s.58

¹⁶ Duanın metni için bakınız: Mehmet Akkuş, a.g.m. s.72-79

Ulu Cami / ÇANKIRI

BİLİNMEYEN YÖNLERİYLE ÇANKIRILI BİR TARİHÇİ: MUSTAFA ÇAĞATAY ULUÇAY

A HISTORIAN FROM CANKIRI WITH HIS UNKNOWN ASPECTS: MUSTAFA ÇAĞATAY ULUÇAY

Songül KAVUŞTUK

Çankırı Karatekin Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Bu makale, Çankırlı bir tarihçi olan Mustafa Çağatay Uluçay'ın hayatı boyunca tarih eğitimi-ne ve bilimsel tarih araştırmacılığına verdiği katkıları konu almaktadır.

Araştırma yöntemi olarak, literatür taraması yapılmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu araştırmayla ilgili bilgi almak için Çankırı'nın Çerkes ilçesinde ilgili kişiyle görüşülüp, birebir yapılan röportaj sonrasında konuyla alakalı mevcut ses kayıtlarının çözümülenmesi ve görsel materyallerle de bu çalışma desteklendirilmiştir.

Ayrıca tarihi kaynakları ve geçmişe ait kültürel birikimleri derinlemesine irdeleyerek incelemelerde bulunan Mustafa Çağatay Uluçay, pedagoji bilgisi ve öğretmenlik eğitiminin yanı sıra yerel tarih, sosyal tarih ile psiko-tarih alanındaki araştırmalarıyla, Ülkemizde tarihin doğru değerlendirilmesine ilişkin yaptığı katkıların ele alınmasıdır.

Bu çalışmanın amacı; gerçekleştirilen mülakatın mevcut ses kayıtları çözümülenerek elde edilen veriler doğrultusunda, Mustafa Çağatay Uluçay'ın farklı yönleri değişik açılardan ele alınarak gün yüzüne çıkartılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak bu makalede; değerli bir tarihçi olan Mustafa Çağatay Uluçay'ın ve ailesinin bilinmeyen yönleri, ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Çağatay Uluçay, Tarih, Kültür, Araştırma, Röportaj, Eğitimci Yönü.

ABSTRACT:

This article is about the contributions of Mustafa Çağatay Uluçay, from Cankiri, to history education and scientific history researches throughout his life.

As a method of research, the literature search was conducted. Besides, in order to collect data related to the subject matter research, an interview was realized in Cankiri- Çerkes and this study is supported by the analyzed recordings of the interview and visual materials.

Moreover, the contributions of Mustafa Çağatay Uluçay, who had examined the historical resources and old cultural backgrounds deeply, to the evaluation of history correctly in our country with his researches in the fields of history, social history and psychohistory besides his pedagogy knowledge and teacher training, are handled in this study.

The aim of this study to unveil the different aspects of Mustafa Çağatay Uluçay by handling them from various perspectives through the data obtained from the analyzed recordings of the interview.

Consequently, the unknown aspects of valuable historian Mustafa Çağatay Uluçay and his family are introduced in this article.

Key Words: Mustafa Çağatay Uluçay, History, Cultural, Research, Interview, Trainer Aspect.

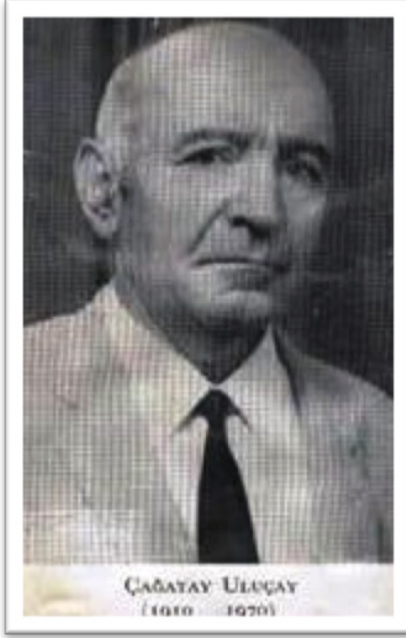
GİRİŞ

“Çankırılı bir tarihçi olan Mustafa Çağatay Uluçay, Cumhuriyet devri erken dönem Türk tarihçiliğinin en önemli isimlerinden, öğretmen-bilim adamı bir tarihçidir.”¹

Sürekli okumayı-öğrenmeyi seven ve yaptığı kitap çalışmalarıyla tarih bilimine kazandırdığı bir çok eseri de kaynak niteliğindedir.

Böylelikle “eğitimci kişiliği ile arşivci-tarihçi kişiliğini şahsında toplamış eşsiz bir tarih öğretmenidir.”² Bu araştırmayla ilgili bilgilere, önceden yapılmış literatür çalışmasıyla elde edilmiştir.

Mamafih Mustafa Çağatay Uluçay, kendi geçmişini ve kökenini merak ederek araştırmıştır ve hatıratında da bunu dile getirmiştir. Ayrıca memleketiyle ilgili yazılar kaleme almış lakin bunları yayınlamaya ömrü vefa etmemiştir. Zira bu bilgilere, ilgili kişiyle birebir yapılan görüşme sonucunda ulaşılmıştır.

Mustafa Çağatay Uluçay'ın Hayatı

Çankırı ilinin Çerkeş ilçesinde Arif Ağa ile Hatice Hanım'ın ikinci çocuğu olarak 1910 yılında dünyaya gelen Mustafa Çağatay Uluçay, ilk ve orta öğrenimini memleketi Çerkeş'te tamam-

ladıktan sonra dönemin gözde mesleklerinden biri olan öğretmenlikte ve tarih alanında kendini geliştirmek istiyordu.³

Çünkü üzerine aldığı her görevi layıkıyla başarıya ulaştırma çabası onun tarihi araştırmaya, eğitime ve bilime verdiği önemi göstermektedir.

Bu nedenle öğrenimine İzmir Erkek Muallim Mektebi'ne (1925-1929) devam ettiği sıralarda Okulun müdür muavini Faik Tolunay tarafından kendisine “Çağatay” adı verilmiştir. Ardından da Yüksek tahsilini yapmak için 1929'da Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü'ne geçen Mustafa Çağatay Uluçay, Enstitü'nün Tarih-Coğrafya şubesinden mezun olmuştur. Mamafih 1933-1934 eğiti-öğretim yılında Burdur Ortaokulu Tarih Öğretmenliğine atanarak meslek hayatına başlar ve burada Türkçe Öğretmeni Sabri Bey'le birlikte çıkardığı Gül Mecmuasının da yazdığı makaleleriyle yazın hayatına başlar.⁴

Böylesine araştırmayı seven, araştırırken de çevresindekilere bilgiyi öğretmeyi seven, bunu karşılık beklemeden yapan, ufku geniş ve eğitim canlısı bir insandı. Bunu da tarih eğitimine ve tarihi bilimsel yönleriyle araştırarak, geride bıraktığı değerli eserlerinden ve tarih çalışmalarından anlaşılmaktadır.

Ayrıca Mustafa Çağatay Uluçay ve ailesi bölgede (Çankırı'nın Çerkeş İlçesi) Kadıkıranlar olarak tanınmaktadır. İşte 19.yüzyılda Orta Anadolu'yu kasıp kavuran Kadıkıranlar'ın torunu olduğunu uzun çalışmalar sonucu ortaya çıkartmıştır. Fakat bununla ilgili bir kitap veya yayınlanmış bir yazısı mevcut olmadığı sanılıyor.⁵

Ama bu konuyu araştırırken Mustafa Çağatay Uluçay'ın Çerkeş'te yaşayan akrabası ile birebir yapılan görüşme esnasında Kadıkıranlar'ın torunu olduklarını ifade etti. Bu bilgilere, ilgili kişiyle birebir yapılan görüşme'nin ses kayıt ci-

1 Bayram Eyüp Ertürk, "Mustafa Çağatay Uluçay Bibliyografyası Denemesi", Çığdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt:3/ sayı:8, 1998, s.385

2 Bahri Ata, "Bir Çankırılı Tarihçi: Mustafa Çağatay Uluçay ve Tarih Eğitimine Katkıları", Çankırı Araştırma Dergisi, sayı:2, 2007, s.41

3 Bayram Eyüp Ertürk, "Mustafa Çağatay Uluçay Bibliyografyası Denemesi", Çığdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt:3/ sayı:8, 1998, s.385

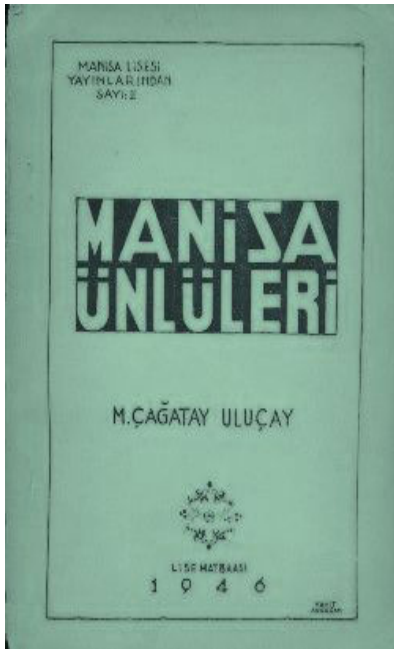
4 Bahri Ata, "Bir Çankırılı Tarihçi: Mustafa Çağatay Uluçay ve Eğitimine Katkıları", Çankırı Araştırmaları Dergisi, sayı:2, 2007, s.36

5 Kürşat Ekrem Uykucu, "Mustafa Çağatay Uluçay ve Eserleri", Tarih Dergisi, sayı:25, İstanbul, 1971, s.201

hazına kaydedilmek suretiyle ulaşılmıştır.

Yayınlanmış kaynaklarda yazılan bilgilere göre; 19. yüzyılda Osmanlı Devlet İmparatorluğu'nun bir çok bölgesinde ayaklanmalar baş göstermiş. Bu ayaklanmalardan bitanesi de 1831-1833 yılında çıkan Kadıkıran Ayaklanmasıdır. Çankırı ve Kastamonu taraflarında aslen Türkmen asıllı olan Kadıkıran Mehmet'in önderliğinde ortaya çıkan bir ayaklanmadır. Aslında bu ayaklanmanın nedeni de, vergi dağıtımındaki adaletsizlik ve benzeri uygunsuz tutumlar olarak gösterilmiştir. 1832-1833 senelerinde Mısırlı İbrahim Paşa'nın güçleri ile uğraşan Osmanlı Devleti'nin, Kadıkıran eşkiyalık faaliyetleri karşısında etkisiz ve çaresiz kaldığı düşünülüyor. Ancak Kadıkıran, İbrahim Paşa kuvvetlerine karşı sürekli Osmanlı'nın yanında yer almıştı. Daha sonra Kadıkıran kendi uhdesine bir yer verilmesini istedi fakat bu isteği Osmanlı tarafından reddedildi. Padişahın sert tepkisiyle karşılaşan Kadıkıran, bunun üzerine af diledi ise de affedilmedi ve İran üzerinden Rusya'ya kaçtı. Ruslar kendisini yakalayarak Osmanlı İmparatorluğu'na geri verdi.⁶

Musafa Çağatay Uluçay'ın Tarihçi Kişiliği ve Eserleri

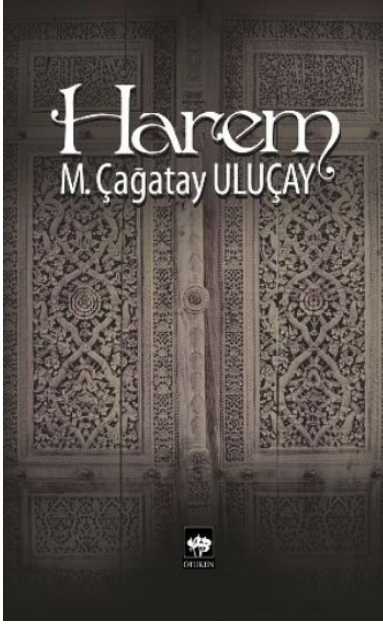

6 Ahmet Elibol, "19. yüzyıl Başlarında Çankırı", Çankırı Araştırmaları Merkezi Yayını, Mart, 2008, s. 142-143

1935-1947 yılları arasında Manisa Ortaokulu ve Manisa Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak çalıştı. Burdur ve Manisa da yayınlanan dergilerde yazılar yazdı. Halkevleri yönetmeliğine göre, Tarih Öğretmeni olarak, Manisa Halkevi'nin "Dil, Tarih ve Edebiyat" şubesinin başkanı ve Halkevi'nin çıkardığı Gediz dergisinin genel yayın direktörlüğünü yaptı. Ayrıca 433 defterlik Manisa Şer'i Mahkeme Sicillerini tek başına düzenleyip bilim dünyasına kazandırması ile çok mühim bir yer işgal etmiştir. Bu yıllarda Manisa Tarihi (1939), Manisa Ünlüleri, Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar (1940), Ünlü Bilginler, İlk Müslüman Türk Devletleri, Tarih Ansiklopedisi, Tarih, Padişahların Kadınları ve Kızları, Atçalı Kel Mehmet, Taht Uğruna Baş Veren Sultanlar gibi eserlerinin yanında bir çok yazı ve makaleler kaleme almıştır. Bir Çankırılı olarak Manisa üzerine yaptığı araştırmalar onun ulusçuluk anlayışında geldiği düzeyi gösterir. Türkiye de gerçek anlamda sosyal tarih yapan bir kişidir. 1947 yılında Balıkesir Necati Bey Eğitim Enstitüsüne Tarih Öğretmeni olarak atandı ve aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İngiltere'ye gönderildi. Londra'da ki yirmiye yakın okulu gezmiş, dersleri incelemiş, kitapları incelemiş ve gözlemlerde bulunmuştur. 1949 yılında yurda döndükten sonra Ders kitabında resim, harita, grafik, tarihi levhalar olmalıdır demiş ve arkadaşı Himmet Akın ile birlikte yazdığı 4. sınıf Tarih ve Ortaokul Tarih (1-2-3) kitaplarında yukarıda sözü edilen ve İngiltere'de gördüğü uygulamaları somut olarak uygulamaya çalıştı. Tarihi Çevre İncelemelerinde de bulunmuştur.⁷

Daha sonra 1949-1951 yıllarında Topkapı Saray Müzesi Arşivindeki belge tasnif görevine başladı. Burada rastladığı bazı belgeleri dergilerde yayımlanmaya başladı. Adından da yeni bir alan olan Harem'le ilgilenmeye başladı. Harem-den Mektuplar, Osmanlı Saraylarında Harem

7 Bahri Ata, "Bir Çankırılı Tarihçi: Mustafa Çağatay Uluçay ve Tarih Eğitime Katkıları", Çankırı Araştırmaları Dergisi, sayı: 2, 2007, s. 36-37

Hayatı'nın İç Yüzü adlı çalışması hareme ilişkin ilk bilimsel kaynak niteliğindedir. Yaptığı sosyo-ekonomik, yerel tarihçilik çalışmaları, çağdaş eğitim-öğretimle bilime bir çok katkıda bulunmasının yanı sıra İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü ve Yüksek Öğretmen Okulunda Tarih Öğretmenliği görevini 4 Ağustos 1970'de beyin kanaması sonucunda vefat edene kadar çok sevdiği ve ömrünü adadığı mesleğini son anına kadar icra etmiştir. Eserleri, makaleleri, bildirileri, dergi yazıları, ders kitapları gibi pek çok çalışma yapmıştır.⁸

Mustafa Çağatay Uluçay'ın Harem hayatıyla ilgili değerli çalışmalar yapmış. Harem, Haremden Mektuplar gibi değerli eserler kaleme almıştır. Bu kitapları kaynak niteliğinde ve Hareme ilişkin çalışması ilk bilimsel kaynak olma özelliğini ve niteliğini taşımaktadır.

-Mustafa Çağatay'ın ölümünün ardından arkadaşları Bahri Oksay'ın 14.08.1970 tarihinde Millet Gazetesin de yer alan yazısı vardır.⁹

“Yıllarca okuyan bir çocuk (tarihi) mahalle camisinin adını, yaptırınını, yapılış tarihini, niçin yapıldığını, çevresindeki tiyatronun kimlere ait olduğunu, ne zaman ve nasıl yapıldığını bilmezse

⁸ Bayram Eyüp Ertürk, "Mustafa Çağatay Uluçay Bibliyografyası Denemesi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, cilt:3/ sayı:8, 1998, s.386-387

⁹ Bahri Ata, "Bir Çankırılı Tarihçi: Mustafa Çağatay Uluçay ve Tarih Eğitime Katkıları", Çankırı Araştırmaları Dergisi, sayı:2, 2007, s.36

tarih okuttuğumuzu, görerek ve işiterek tarihi çocuklarımızın ruh ve kafalarına işlediğimizi iddia edebilir miyiz?"

Mustafa Çağatay Uluçay

Hamdi Emir Uluçay ile Mustafa Çağatay Uluçay Üzerine Röportaj (22-23 Nisan 2013)

(Mustafa Çağatay Uluçay'ın halen Çerkeş de yaşayan akrabası, Hamdi Emir Uluçay'ın Resmi) ¹⁰

-Hamdi Emir Bey, Mustafa Çağatay Uluçay'ı biraz anlatır mısınız?

Mustafa Çağatay Amcam, orta boylu, çatık kaşlı, renkli gözlüydü. Gittiği her yerde okuyan, entelektüel bir insandı. Yaptığı araştırmaları metodolojik yöntemle çalışırdı. Özel yemekleri çok severdi. Duygusal yönü olan kibar ve mütevazı birisiydi. Çocukları çok severdi.

-Hamdi Emir Bey, sizin de bahsettiğiniz gibi Mustafa Çağatay Bey 1944 yılında ki Çerkeş depreminden sonra bir travma geçirmiş. Bundan bahseder misiniz?

Mustafa Çağatay Amcam, bütün ailesi Çerkeş de yaşıyor. 1944 yılında Çerkeş'in miladı da diyebileceğimiz tahminen 6,9 şiddetinde kaydedilmiş

¹⁰ "Bu fotoğraf, Makalede yayınlanmak üzere Hamdi Emir Uluçay dan izin alınarak yayınlanmıştır.", 23 Nisan 2013 tarihinde Çerkeş'de Songül Kavuşuk Tarafından Hamdi Emir Uluçay ile yapılan görüşme sırasında Fotoğraflandırılmıştır.

en büyük depremlerden biri yaşanıyor. Deprem esnasında amcam burada değil. O zamanlar irtibat pek fazla iyi değil. Burada ki akrabalarından haber alamayınca Çerkeş deki bütün ailesini deprem de kaybettiği korkusunu yaşıyor. Apar topar görev yaptığı yerden senelik iznini alıp buraya geliyor ve görüyor ki harabiyat-yıkım var ama ailemizden depremde hiçbir kayıp yaşanmamış. Depremde ki hasarın giderilmesinden sonra ailesini yaşayabilir duruma getiriyor. Mustafa Çağatay Amcamın hayatının en önemli enstrümanları ne, kitapları... Bu arada depremden önce Çerkeş çok büyük bir kitaplığa sahip, bunun sebebi de tarihten bu tarafa Çerkeş kent ve şehir kültürüne sahip bir memleket. Dolayısıyla Osmanlı'nın önemli konaklama ve ordugah merkezlerinden biri, yabancı ticaret kervan sahiplerinin uğrak yeri olduğu için Çerkeş'i dışarıya, Osmanlı'nın, yönetimin, idarenin tanıtıldığı bir merkez haline getirmek amaçlı buraya kent görünümü, hem mimaride, hem kültürde, sanatta, edebiyatta bir merkez haline getirmeye çalışmış eskiden. Ayrıca burası tasavvuf-tekkeler merkezidir. Bunun en bilineni Mustafa Pir-i Çerkeş-i San-i Hazretlerinin tekkesidir. Osmanlı Tarihi boyunca Pir-i San-i Hazretleri, Osmanlı Hanedanı tarafından çok sevilmiştir. Bu sebeple burası Sultan anaları, saray efradı tarafından ilgi görmüş ve saraydan buraya hediyeler gönderilmiştir. Alimin hediyesi ne olur, kitap.-1944'de işte bu birikim 12 bin cilt olduğu söylenen çok büyük bir Kütüphane deprem altında kalmış. Mustafa Çağatay Uluçay Amcamda o zaman ki Devletle olan ilişkileri, Bakanlıklarla olan ilişkileri yani araştırmacı-yazar kimliğinden dolayı, o zaman ki buraya destek veren bakanlıklarla kitapları kurtarmakla ilgili yardım istemiş, bu 12 bin ciltlik eser Mustafa Çağatay amcamın Çankırı Hatırasında (Mustafa Çağatay Uluçay'ın kendi yazdığı 400 sayfalık hatıratında) yazdıklarını okuduklarımdan anladığım kadarıyla, bu 12 bin ciltlik eser **Deveyi Onlu Tasnif** vasıtasıyla kolilenmiş. Kültür Bakanlığının da yardımıyla

İzmir ve İzmir Tire Kütüphanesine, Çankırı Valiliği tarafından Çerkeş de bunları yeniden muhafaza edilecek bir Kütüphane oluşturulduğu da geri alınmak üzere Yedi Emin edilmiştir.

Amcam Mustafa Çağatay'ın da yardımıyla Çerkeş'in bilimsel literatürü, külliyyatı ve birikimi şuan İzmir Tire Kütüphanesindedir. Bu Yedi Emin edilen kütüphane ve kitaplar görüldüğünde anlaşılabilecektir ki Çerkeş'in çok büyük bir kent kültürü, büyük bir bilgi birikimi ve Çerkeş'in tarih boyunca olan büyüklüğünün de belgeleridir. Mustafa Çağatay amcam 1944 depreminden sonra bu kitapları kurtarıyor ve bu kitapların orda olduğunu bilen az insan vardır. Ayrıca Amcam, depremle ilgili Osmanlıca yazılmış el yazması, anılarını yazdığı 400 sayfalık hatıratı vardır.

-Peki! Hamdi Emir Bey, bu 12 bin ciltlik eser ve kaynaklar halen İzmir ve İzmir Tire Kütüphanesinde mi duruyor?

Evet... İzmir ve İzmir Tire Kütüphanesinde duruyor. Bu belgeler elimde mevcut. İl Genel Meclis üyeliği yaptığım yıllar da 1944 yılıyla ilgili il genel meclis kayıtlarını okuyordum. Bu kayıtlar da, bu belgeleri de arşivlerden tespit ettim. Bu kitapların İzmir ve İzmir Tire Kütüphanesine Yedi Emin edildiğinin belgelerini de isterlerse verebilirim.

-Atatürk'ün, Mustafa Çağatay'a verdiği görevden söz ettiniz. Rica etsem anlatır mısınız?

Şimdi efendim, tarih bilimiyle uğraşan insanların tamamı bunu bilirler ki tarihi belgeler, tarihi vesikalar, Cumhuriyetle birlikte bu belgeler 25,50,75,100 yıllık yasaklarla açılması bu zaman kesitlerinde ara sıra ulaşılabilir hale gelmiştir. O dönemde Atatürk'ün de yaptığı o gün için çok doğrudur. Çünkü koskoca bir imparatorluk mirasını, rejimi değiştireceksiniz. Ama büyük bir mirasla karşı karşıyasınız. Bu büyük mirası dejenere etmesinler, bu büyük mirası yadsımasınlar, özel şeyler genellenmesin, tartışmasınlar diye Atatürk, Osmanlı Mirasını ve Osmanlı Haremını

korumaya almıştır. Atatürk, 100 yıllık gizli belgeleri, Osmanlı Mahsusa Belgeleri ve Harem Belgelerini de korumaya almıştır.

-Peki! Buraya sadece Mustafa Çağatay Uluçay'a mı girme izni verilmiştir?

Şimdi, o dönemde Haremle ilgili gerçeklerin yanlış anlaşılmasını ve yanlış yorumlanmasını önlemek için Atatürk, bunların ehil bir kişi tarafından incelenmesini ve raporlanmasını istemiştir. Benim bildiğim kadarıyla Atatürk tarafından Cumhuriyet tarihin de araştırma yetkisi sınırsız olarak verilmiş tek tarih araştırmacısı Mustafa Çağatay Uluçay'dır. Gündemi takip edenler bilir ki Haremle ilgili, Osmanlı Haremiyle, Osmanlı Hanedanı'nın eviyle ve kaynaklarla ilgili başvurduğu tek yetkin insan Mustafa Çağatay Uluçay'dır. Dolayısıyla şunu ifade ediyor. Atatürk'ün o tarihi vesikalara (Ben Hamdi Emir Uluçay, o belgeler elimde mevcut) sınırsız-sonsuz, mahsusa belgeleri de dahil araştırma izni verdiği tek tarih araştırmacısı, belgesiyle Mustafa Çağatay Uluçay'dır. Onun yetkisinde hiçbir tarih araştırmacısı o yetkiyi alamamıştır. Buda tabi sınırsız belgelere ulaştığı içinde bu kadar çok eser vermesi ve yayınlanmış 62 eser vermesi, makaleleriyle birlikte 96'nın üzerinde eser vermiş ve ham yayınlanmaya hazır 10-15 tane eserde ailemizin elinde mevcut. Mustafa Çağatay Amcam, bu kadar çok belgeyi derin bir araştırmadan sonra çıkarmıştır. Bu belgelere ulaşmasının yolu herhalde Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün verdiği o yetkiden kaynaklanır. Tarihi bili alanında en fazla eser veren, özel araştırmaları yapan, Atatürk'ün araştırma izni verdiği, belge verilen tek kişiymiş. Zira, Askeri Savaş Tarihi Vesikalarına girme izni verilen ve bunları sadece Atatürk, Mustafa Çağatayla paylaşıyormuş.

-Mustafa Çağatay Bey'in eserlerinden biraz bahseder misiniz?

Çok enteresan Atçalı Kel Mehmet'in torunuyla tanıştım. Amcam önceden çok enteresan bulduğu adamın, Atçalı Kel Mehmet'i araştırmış

ve bu adamın hayatını kaleme almış. Atçalı Kel Mehmet'in torunu; Mustafa Çağatay kimdir, benim dedemi bu kadar nerden tanıyor diye böyle bir tanışıklık oldu. Haremle ve Manisa Tarihleriyle ilgili bir çok eserin yanında, yayınlanmamış çalışmaları Çerkeş ve Çerkeş'in geçmişiyle ilgili, Çankırı'nın geçmişiyle ilgili yayınlanmamış benim ve ailemizin elinde, M. Çağatay Amcamın kitapları vardır. Bazı tarihçiler, Mustafa Çağatay'ı irengi noktası olarak almışlardır.

-Hamdi Emir Bey, Mustafa Çağatay Bey'in Mahlası "Perisi" kullandığından söz ettiniz. Rica etsem bu konuyla ilgili bildiklerinizi anlatır mısınız?

Efendim, şimdi amcam çalışmaya kendini o kadar kaptırmış ki şahsi bakımlarını falan ihmal edermiş ve bir eseri araştırırken, bir yola girerken yemek yemeyi unuturmuş. O kadar kendini çalışmaya verirmiş ki ya bir elini yüzünü yıka dediklerinde bir durun şimdi zamanı değil der ve orda ki çalışmadan kopmamak için biraz bakımsız görünürmüş. Tabii bu ilk araştırmalara başladığı yıllarda aile büyüklerimizden bir tanesi de bir cemiyette bunun Perisi Pis demiş. Mustafa Çağatay Amcamda bunu çok sevmiş ve bir çok "Perisi Mahlaslı" makaleleri vardır. Mesela Perisi ne demek diye... Perisi Pis dese belki bazı şeyleri anımsayacak ama "Perisi Mahlasını" kendisinde kabul etmiş ve bu mahlasla bazı yayınlar yapmıştır. Çağatay'ın Mahlası "Perisi" dir.

-Kadıkıranlar soyundan geldiğiniz söylüyor. Doğru mu?

Evet...

-Kadıkıranlardan, kim olduklarından, nerden geldikleri hakkında bilgi verir misiniz?

Tabiki. Benim sülalemin Çerkeş deki lakabı Kadıkıranlardır. 17. yüzyıl sonuna doğru Niğde'nin Bor kazasından buraya (Çerkeş'e) göç etmiş bir ailedir. Orada (Niğde'den) Çağatay amcamın da tespit ettiği kadarıyla bir tarla, bir mülkle ilgili mahkemelik olan bir olayda üç sefer üst üste haksız verilen bir karar sebebiyle büyük

büyük dedemiz bu kadiya dayanamamış ve artık vurmak zorunda kalmış. Bu çok kötü bir görüntü olara algılanabilir ama o kadiyi vuran dedemiz de sülalemizin en yaşlı, en kâmil, en uslu insanların-
dan birisi idi olarak bilinirdi. Artık o kadar açma-
za düşmüş ki...

Çankırı tarihinde ki bu meşhur Kadıkıran da bizim bu büyük dedemizin kardeşi oluyor. Biz buraya (Çerkeş) kırk hane gelmişiz. Çankırı / Çerkeş ilçesinin Dağ Çukur Ören köyünün bildir-
cın yaylasına konmuşuz ilk. Kırk çadırlık bir oba şeklinde... Niğde'nin Bor Kazasından. Bütün servetimizi, birikimimizi, her şeyimizi bırakmı-
şız buraya gelmişiz. Ayrıca Amcam Mustafa Çağatayın da çok net araştırmalarıyla, belgelerle de tespitiyle, Niğde'nin Bor kazasına da Orta Asya (Özbekistan'ın Taşkent veya Buhara şehirlerin-
den)' dan gelmişiz. Yani kökümüz öz Türk'tür, Türkmen'dir. İşte Niğde'de 100-150 yıllık bir geçmişimiz var. Bu olay sebebiyle Niğde'den göç etmişiz, Çerkeş'in Bildircın yaylasına ve burada 2 yıl konaklamışız. Bildircın yaylasına büyük dedemin diktiği bir ahlat vardır. Bu ahlatı Kadıkıran ismi verilmiş yani bu bizim orda ki tarihimizin, gelişimizin de belgesidir. Tabii kadısı öldürüle bir devlet o zaman bu aileyi takip ediyor. Bildircın yaylasında da yerleri tespit ediliyor. Oradan da göçüyorlar Çerkeş'in Taşanlar köyüne, tabii aile büyüyor, genişliyor kalabalık bir aileyiz, yerleşik değiliz. Kaçan bir aileyiz. Sonra arık bu kaçış bizi çok ciddi olumsuz etkilemiş. Çağatay amcamın tespitlerinde de, Hatıratında da bunlar açık ve net bir şekilde yazılıdır. Bu Çankırı tarihinde kadıkıran hadisesi ise Çankırı tarih belgelerinde yazdığı gibi 1833 de Osmanlı'yı uğraştıran Mısırlı İbrahim Paşa güçlerine karşı Kadıkıran, Osmanlının yanında yer almış. Bunu fırsat bilerek, Padişah-tan kendi uhdesine bir yer verilmesini istemiş ama kabul edilmemiştir. Padişahın sert tepkisiyle karşılaşınca af dilmiş, affedilmemiştir. Bunun üzerine ailesinin çoğunluk unsuruyla bu kez Çerkeş merkeze göç etmiştir. Çağatay amcamın araş-

tırmalarından anlayış kadarıyla 1800'lü yıllarda Çerkeş'in Taşanlar köyünde büyük büyük dedemizin mezarı olduğu düşünülüyor. Yine bu yıllarda Çerkeş'de sülalemize ait mezarlarımız var.

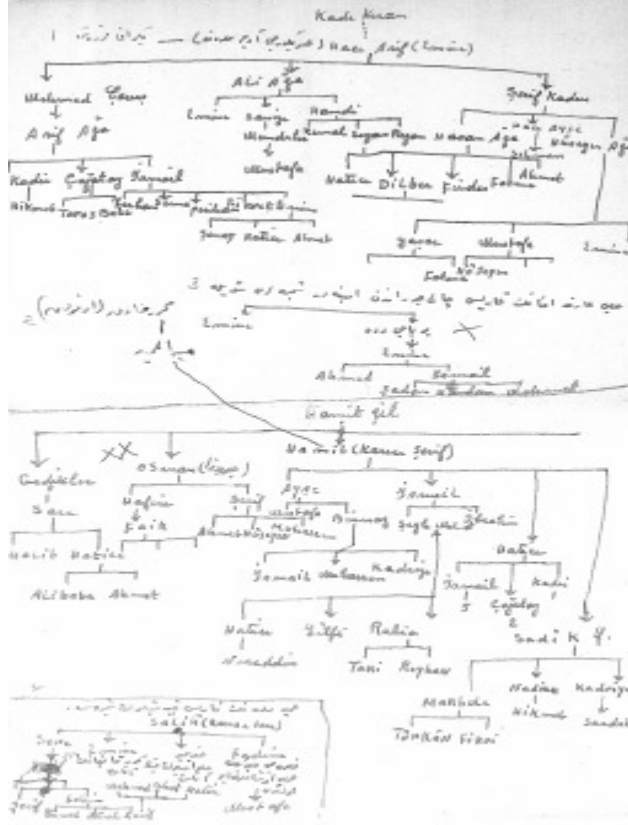
-Peki Hamdi bey, Mustata Çağatay Uluçay'ın Kadıkıranlarla ilgili araştırma çalışmasından ve ailenizden bahseder misiniz?

Tabii... Amcam kendi kökenimizin nerden geldiğini, kendi geçmişini ve Kadıkıran adının nerden geldiği ile ilgili bir araştırma yapıyor. Zaten biraz önce de bahsettiğim gibi Kadıkıranların soyundan geldiğimizi Çağatay amcamın yaptığı araştırmalarıyla belgelerle tespitiyle çok net anlaşıyor. Bu belgeler de ailemizin elinde mevcut.

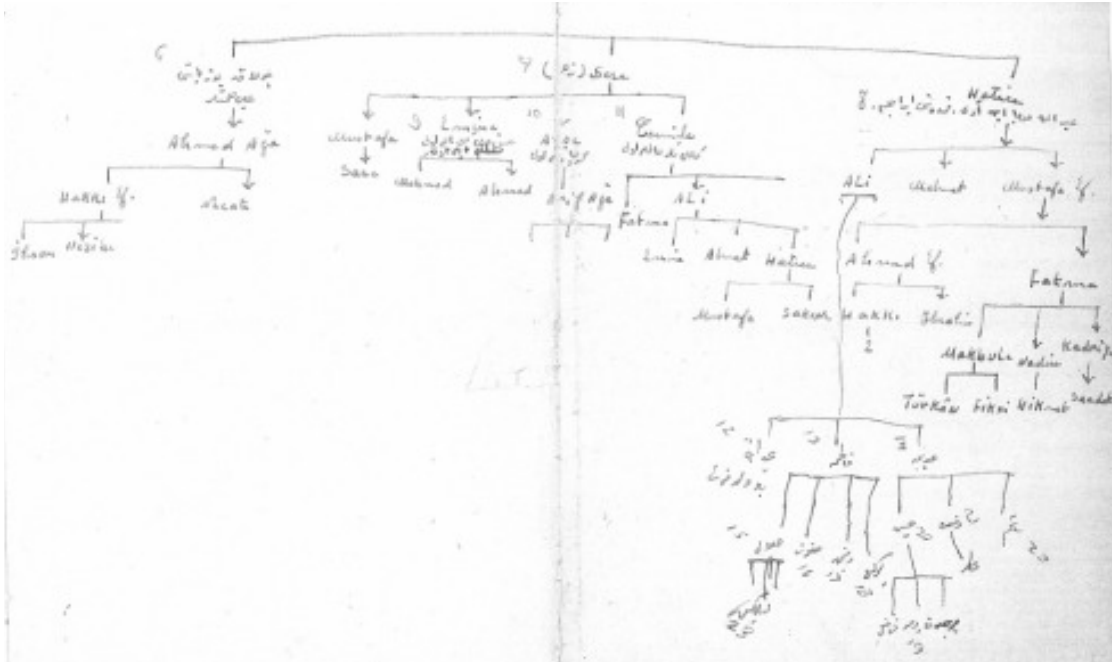
Kadıkıran namı ile bilinen en büyük dedemizdir. 1700-1800'ün ilk yarısında yaşadığı tahmin ediliyor. Oğlu Hacı Arif Ağa (eşi Çalcıörenli Emine Hanım)'dır. Hacı Arif Ağa 1800'lü yıllarda yaşamıştır. Çocukları Mehmet Çavuş, Ali Ağa ve Şerife Hanım'dır. 1855-1935 yılları arasında yaşamış (mezarı Çerkeş'de) Mehmet Çavuşun (eşi Ayşe Hanım) tek çocuğu Arif Ağa (1878-1931)'dir. Arif Ağa ile eşi Hatice Hanımdan, İsmail, Kadir ve Mustafa Çağatay dünyaya gelmiştir.

İşte, Çağatay amcamın dedesi Mehmet Çavuş ile Benim büyük büyük dedem Ali Ağa kardeşler. Ali Ağa'nın oğlu Hamdi'dir. Hamdi dedemin (eşi Kadriye Hanım) oğlu ise Kemal'dir. Babam'ın adı Kemal, annemin ismi Türkan'dır.

Ayrıca konuya geri dönelim Mustafa Çağatay Amcam, Kadıkıranların soyundan geldiğimizle ilgili araştırma yapmış ve tespitlerini de kendi el yazısıyla kaleme almıştır.

Ek:1) Mustafa Çagaatay Uluçay'ın, kendisi ve Ailesi'nin Kadıkıranlar Soyundan geldikleriyle ilgili yaptığı araştırma belgesidir. " Tarihçi Mustafa Çagaatay Uluçay'ın bizzat kendi el yazısıdır ve bu metni Osmanlıca-Türkçe alfabeyle yazmıştır." Bu belge, Mustafa Çagaatay Uluçay'ın Çerkeş'deki akrabası(Amca Oğlu) olan Hamdi Emir Uluçay ile birebir yapılan görüşme sonucunda elde edilmiştir. Hamdi Emir Bey'in aile arşivindendir.¹¹

Ek:2) :1) Mustafa Çagaatay Uluçay'ın, kendisi ve Ailesi'nin Kadıkıranlar Soyundan geldikleriyle ilgili yaptığı araştırma belgesidir. " Tarihçi Mustafa Çagaatay Uluçay'ın bizzat kendi el yazısıdır ve bu metni Osmanlıca-Türkçe harflerle yazmıştır." Bu belge, Mustafa Çagaatay Uluçay'ın Çerkeş'deki akrabası(Amca Oğlu) olan Hamdi Emir Uluçay ile birebir yapılan görüşme sonucunda elde edilmiştir. Hamdi Emir Bey'in aile arşivindendir.¹²

11 Hamdi Emir Uluçay'dan izin alınarak, makalede bu belgeye yer verilmiştir.

12 Hamdi Emir Uluçay'dan izin alınarak, makalede bu belgeye yer verilmiştir

-Amcamızla ilgili sizin veya ailenizden duyduğunuz kadarıyla bir hatırasını anlatır mısınız?

İmdi Çağatay amcam, benim baba amcam değil dede amcamdır. Yani benim büyük dedem Hamdi nin babası Ali Ağa ile Mustafa Çağatay amcamın büyük babası Mehmet Çavuş kardeşler. Çağatay amcamın eşinin adı Rabia, çocuklarının ismi ise Toros ve Batu dur.

Neyse Çağatay amcam şimdi Kızılcahamam da bulunan Sey Hamamını (Şeyh Hamamını) çok severdi. 2 yaşında Çağatay amcam beni buraya getirmiş ve Amcam hamamda minerallerden oluşan bir mil, şifalı çamur ve amcam içine girmiş ben de onun ayak baş parmağını çekiyordum. Amcamda şakayla karışık bana bağıırıyormuş, ben de gülererek kaçıyordum. Bende bunu hayal meyal çok az anımsıyorum, benim IQ seviyem tespitli çok yüksek. Babam Kemal ile Amcam bazen münazara ederlermiş sohbet tarzında. Çağatay amcam müsbet bilim ağırlıklı çalışmayı seven birisiydi. Entelektüel yüksek bir insandı. Çikolatayı sever ve insan-çocuk psikolojisini iyi anlayan birisiydi.

-Hamdi Emir Bey, Mustafa Çağatay Uluçay'ı tarihçiliğe ve tarihi araştırmaya iten güç neydi?

Kendi dedesini araştırmak, kendi ailesini, kendi geçmişini araştırmakla başlamış. Bu Kadıkıran ismi nerden geliyor. Kökenimiz nerden geliyor diye ta'a İlkokul ve Ortaokul yıllarında bunları merak ederek araştırmakla başlayan bir macera ile bir hocası tarafından yol gösterilerek ve dil bilimine olan yatkınlığı sebebiyle Çağatay amcam Batı dillerinden; İngilizce, Fransızca, Almanca dillerinin yanı sıra Doğu dillerinden de Osmanlıcanın yanında Arapça ve Farsça dillerini de biliyordu. Amcam Fransızca bir metni okurken Almanca yazabilip Türkçeye çevirebilen bir adam. Bu sebeple üç boyutlu bir beyne sahip, beyin kapasitesi üç işi bir anda yapabilen, aynı anda farklı alanlara kulak veren, çok yönlü düşünebilen bir beyne sahiptir. Bu nedenle devletin bir çok

kurumuna danışmanlık vermiş inanılmaz bir yetenek, ehemmiyeti yeterince anlaşılamamış fakat Atatürk'ten başka hiç kimse Çağatay Uluçay'ın bu kabiliyetini, yeteneğini ve beyin kapasitesini görememiş. Araştırma ve bilgi seviyesi inanılmaz yüksek bir tarihçi...

-Hamdi Emir Bey, kendinizden biraz bahsedebilir misiniz? İlgi alanlarınız nelerdir?

1968 yılında Çerkeş de doğdum. Annemin adı Türkan, Babamın ismi ise Kemal Uluçay'dır. İlk ve Orta Öğrenimimi Çerkeş de tamamladım. Çankırı Meslek Yüksek Okulu Elektrik-Elektronik Bölümünü okurken dikey geçiş sınavında başarıyla geçtikten sonra KATÜ Elektrik-Elektronik Mühendisliğine geçiş yaptım. İlerdeki yıllarda Oya Erişen vasıtasıyla Gazi Üniversitesi İşletme Bölümün de Yüksek Lisansımı 2012 yılında tamamladım. Nasip olursa yabancı dildeki eksikliklerimi tamamlayarak 2013 yılı itibarıyla Doktora da yapmayı düşünüyorum. Ayrıca İl Genel Meclis Üyeliği ve TRT de Kaynak kişi sıfatıyla danışmanlık yaptım. Osmanlıca okumayı biliyorum.

Çankırı vilayetinde Nuri Öcal isimli bir lise de okurken Spor il müdürümüz vardı ve çok ciddi güreşçiler yetiştirirdi. Ben de hasbel kader babamın da eski Mili sporcu olması sebebiyle babam beni spora itti. Ama babamın yaptığı spor bokstu. Lakin ben sevdiğim bir spor olan Milli güreşçiliğe yöneldim ve Türkiye'yi de beş kere temsil etme şerefine erişme şansını buldum. Altıncısında sakatlanarak güreşi bırakmak zorunda kaldım. Ayrıca yamaç paraşütçüsüyüm ve kort tenisi ile uzak doğu sporlarını bilirim ve müzikle de ilgilenmeyi ve kitap alanımdır. Derlemeler yaptım ve şuan Çankırı ve Çerkeş'i anlatan bir kitap yazıyorum 500 sayfa oldu sonuç bölümündeyim, 12 yıldır bu kitap üzerinde çalışıyorum geçmişte kimsenin önemsemediği belgelerle ilgili bir çalışma oldu. Çankırı ve Anadolu'nun kültürünü anlatan bir çalışmadır. Bundan herhangi bir maddi beklentim yoktur.

Zira Amcam Mustafa Çağatay Uluçay, yaptığı yerel ve bilimsel çalışmaları, tarihin doğru değerlendirilmesi ve insanlara ölmez eserler bırakmak maksadlı çalışmıştır. Bu kadar kıymetli bir tarihçinin umarım değeri anlaşılır.

-Hamdi Emir Bey, sizinle yapılan bu görüşme sonunda verdiğiniz Mustafa Çağatay beyin aile fotoğraflarını ve belgeleri, bu makale de kullanılmasına izin veriyor musunuz?

Mustafa Çağatay Uluçay ile ilgili verdiğim aile fotoğraflarını ve Çağatay amcamın kadıkıranlarla ilgili kendi eliyle yazdığı soy şemasını bu makalede kullanılmasına izin veriyorum. Benim için bir mahsuru yok, aksine böyle önemli bir tarihçiyi ismine yakışır bir şekilde anılmasından mutluluk duyuyorum.

-Hamdi Emir Bey, röportaj yaptığınız ve zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

Böyle değerli bir tarihçiyle ilgili böyle bir çalışma yaptığınız için asıl ben size çok teşekkür ederim.¹³

SONUÇ

Mustafa Çağatay Uluçay, eğitim kişiliği ile arşivci-tarihçi kişiliğini şahsında toplamış değerli bir tarih eğitimcisidir.

Bu makalede, onun tarihi çevre incelemeleri, yerel çalışmaları ve hakkında bilinmeyen yönleri gün yüzüne çıkartılmaya çalışılmıştır. Yayınlanmış pek çok eseri kadar, Memleketiyle ilgili yazdığı çalışmaları yayımlamaya ömrü vefa etmemiştir. Mamafih 1944 yılında Çerkeş`de meydana gelen deprem sonrasında zengin bir kütüphaneye sahip olan Çerkeş kütüphanesinin yıkılmasıyla 12.000 Ciltlik eser Mustafa Çağatay Uluçay`ın uzun çalışmaları ve desteğiyle Çerkeş de yeniden kütüphane yapılasıya kadar geri alınmak üzere İzmir-İzmir Tire kütüphanesine “Yedi Emin” edildiği ve kendi geçmişiyle ilgili olan Kadıkıranlar soyunun kökeninin nerden geldiğiyle ilgili

bir araştırma yapmış ve kendi kökeni olan Kadıkıran soy şemasını kendi el yazısıyla yazdığı, Zira Mustafa Çağatay`ın 400 sayfalık Hatıratında da bunu kaleme aldığı ve ailesin de bu yedi emin belgelerinin ellerinde mevcut olduğu ve bu çalışmada yer verilen aile fotoğraflarına da, Mustafa Çağatay Uluçay`ın Çerkeş deki akrabasıyla birebir yapılan görüşme sonrasında bu bilgilere ulaşılmıştır. Nitekim okumayı ve araştırmayı çok seven, bilgili, kültürlü, çok yönlü düşünebilen, gelişmeye açık bir o kadar da yerel çalışmalara ağırlık veren, nitelikli bilimsel çalışmaları kaynak niteliğindedir. Ufku bu kadar geniş olan bir insanın okumayı-öğrenmeyi ve öğretmeyi başarıyla sabitleyen bir tarihçidir.

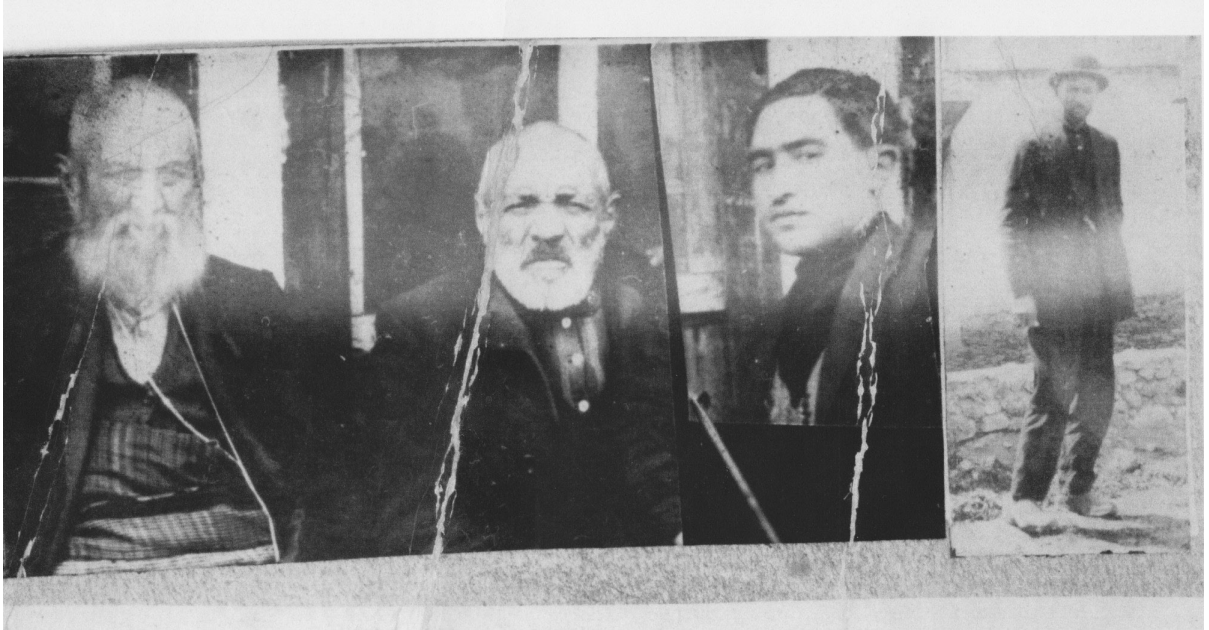
Sonuç olarak böyle önemli bir tarihçinin Ülkemizde değeri henüz tam olarak anlaşılamamıştır. Bu sebeple, bu kadar önemli bir eğitimcinin tarih bilimine yaptığı katkılar bir nebze de olsa bu makalede ifade edilmeye çalışılmıştır.

¹³ Hamdi Emir Uluçay (45), "Mustafa Çağatay Uluçay`ın Amca Oğlu", 22-23 Nisan 2013 Tarihinde Gerçekleştirilen Görüşme Kayıtları, (Songül Kavuşuk Arşivi).

Mustafa Çağatay Uluçay'ın Aile Fotoğrafları (Çerkeş'li Kadıkırangil Ailesi'nin Bazı Resimleri)

Resim:1) “27.08.1934 Çerkeş”, Oturanlar; Mustafa Çağatay Uluçay(solda), Arif Ağa(Mustafa Çağatay'ın Babası-ortada-1878-1931), Hamdi Uluçay(Hamdi Emir'in dedesi- sağda), İsmail Bey(Mustafa Çağatay'ın kardeşi-ayakta ki).

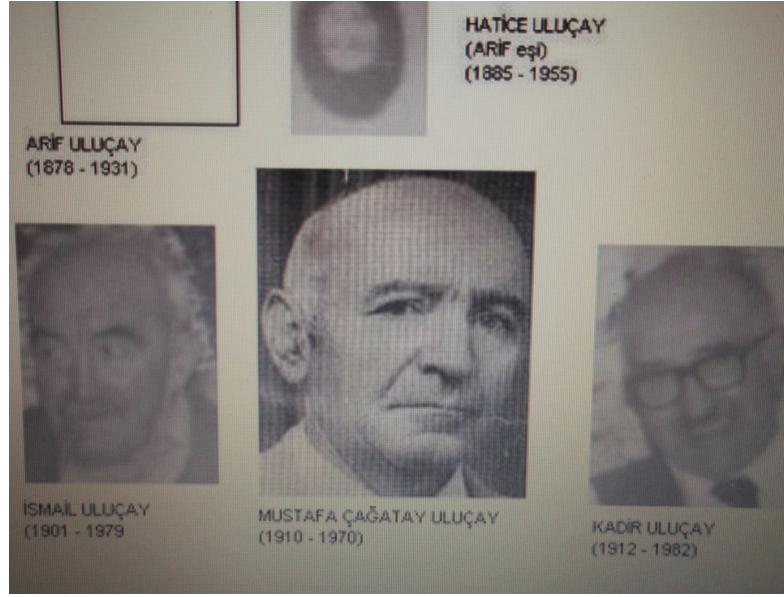
Resim:2) (Tahminen 1920'li yıllar Çerkeş); Mehmet Çavuş Uluçay(1855-1936), Arif Ağa Uluçay “Mehmet(1878-1931), İsmail Uluçay, Hamdi Uluçay.

Resim:3) Çerkeş; Hatice Uluçay (Mustafa Çağatay`ın Annesi-solda-), Mustafa Çağatay Uluçay -ortada, Rabia Uluçay (Mustafa Çağatay Uluçay`ın Eşi-sağda)

Resim:4) Mustafa Çağatay`ın Annesi Hatice Uluçay 1885-1955( Arif Ağa`nın da eşi)

Resim:5) Mustafa Çağatay`ın solunda Abisi İsmail, sağında ki Kardeşi Kadir Uluçay`dır. “Babaları Arif Ağa 1878-1931, Anneleri Hatice Uluçay 1885-1955)

Resim:6) Toros Uluçay 1937-2012

(Mustafa Çağatay Uluçay`ın Oğlu) ve Eşi Bilhan Uluçay)- -.”Mustafa Çağatay Uluçay`ın Aile Resimleri`nin hepsi, Mustafa Çağatay`ın Çerkeş`deki akrabası(Amca Oğlu) olan Hamdi Emir Uluçay ile 22-23 Nisan 2013 Tarihinde birebir yapılan görüşme sonucunda elde edilmiştir. Hamdi Emir Bey`in aile arşivindendir.¹⁴

¹⁴ Hamdi Emir Uluçay`dan izin alınarak, makalede bu resimlere yer verilmiştir.

Resim:7) Mustafa Çağatay Uluçay ve Ailesinin Çerkeş`de ki Evleri ¹⁵

-.”Mustafa Çağatay Uluçay`ın Aile Resimleri`nin hepsi, Mustafa Çağatay`ın Çerkeş `deki akrabası (Amca Oğlu) olan Hamdi Emir Uluçay ile 22-23 Nisan 2013 Tarihinde birebir yapılan görüşme sonucunda elde edilmiştir. Hamdi Emir Bey`in aile arşivindendir.¹⁶

KAYNAKÇA

Ata, Bahri, “Bir Çankırlı Tarihçi: Mustafa Çağatay Uluçay ve Tarih Eğitimi Katkıları”, Çankırı Araştırmaları Dergisi, sayı:2, 2007

Elibol, Ahmet,”19.yüzyıl başlarında Çankırı”, Çankırı Araştırmaları Merkezi Yayını, Mart, 2008

Ertürk, Bayram Eyüp, “Mustafa Çağatay Uluçay Bibliyografyası Denemesi”, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, cilt:3/sayı:8, 1998

Uykucu, Kürşat Ekrem, “Mustafa Çağatay Uluçay Eserleri”, Tarih Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, sayı:25, 1971

RÖPORTAJIN KAYNAĞI

-Uluçay,Hamdi Emir (48),(Mustafa Çağatay Uluçay`ın Amca Oğlu), 22-23 Nisan 2013 tarihinde gerçekleştirilen görüşme kayıtları(Songül Kavuşuk Arşivi)

-Ek:1/ Ek:2, -Uluçay,Hamdi Emir (48),(Mustafa Çağatay Uluçay`ın Amca Oğlu), 22-23 Nisan 2013 tarihinde gerçekleştirilen görüşme sonucunda elde edilmiştir.(Hamdi Emir Uluçay Aile Arşivi)

¹⁵ "Bu Resmi, Makalede yararlanabilmek için Hamdi Emir Uluçay dan izin alınmıştır.", 23 Nisan 2013 Yılında Çerkeş`de Songül Kavuşuk Tarafından Fotoğraflandırılmıştır.

¹⁶ Hamdi Emir Uluçay`dan izin alınarak, makalede bu resimlere yer verilmiştir.

AÇIKSÖZ GAZETESİNDE ÇANKIRI KONULU YAYINLAR (1919-1931)

ÇANKIRI SUBJECT PUBLICATIONS IN AÇIKSÖZ NEWSPAPER (1919-1931)

Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZKastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü, 37200 Kastamonu,
myilmaz@kastamonu.edu.tr**ÖZET**

Açıksöz gazetesi, Milli Mücadele ve Türk Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yer tutar. Gazete 15 Haziran 1919'da Kastamonu'da yayınlamaya başlamıştır ve 14 Aralık 1931 yılına kadar 12 yıl devam etmiştir. 15 Haziran 1919 ve 14 Aralık 1931 tarihleri arasında 2.770 sayısı üzerinden hareketle gazetede yer alan Çankırı konulu yayınlar taranmıştır. Çalışmada Açıksöz gazetesinde söz konusu döneme ilişkin veri olup olmadığı sorusuna cevap aranmış, Çankırı şehir tarihi ve gazete üzerinde çalışma yapacak araştırmacılara kolaylık sağlanması ve gazetenin yerel araştırmalara kaynaklık etmesi amaçlanmıştır. Taramamızda, Çankırı'nın idari durumu nedeniyle Kastamonu ve Ankara arasında sıkışmış olduğu ve bununla ilgili bazı sorunların olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Açıksöz, Milli Mücadele, Kastamonu, Çankırı

Abstract

The newspaper Açıksöz has a significant place in respect to the National Struggle Period and in the history of Turkish Republic. The Newspaper had started to issue in Kastamonu in June 15th, 1919 –and continued 12 years until December 14th, 1931. The publications related to Çankırı in the Newspaper in 2770 issues between June 15th, 1919 and December 14th, 1931 was scanned. In this study an answer to the question whether there is data or not related to the subject matter period in the Newspaper was searched and

it is aimed to facilitate for the researchers who will study on the Çankırı city history and the Newspaper for the local history researches. In our scanning, it is understood that Çankırı was stuck between Kastamonu and Ankara due to its administrative situation and had some problems related to it.

Key words: Açıksöz, National Struggle, Kastamonu, Çankırı

GİRİŞ

Bu çalışmada Açıksöz gazetesinin 15 Haziran 1919 ile 14 Aralık 1931 tarihleri arasında yayınlanmış olan 2770 sayısı üzerinden hareketle gazetede yer alan Çankırı konulu yayınlar taranmıştır. Çalışmada Açıksöz gazetesinde söz konusu döneme ilişkin veri olup olmadığı sorusuna cevap aranmış, Çankırı kent tarihi konusunda çalışma yapacak araştırmacılara kolaylık sağlanması ve gazetenin yerel tarih araştırmalarına kaynaklık etmesi amaçlanmıştır. Çankırı konulu yayınların yayın tarihi sırasına göre künyeleri verilmiş ve birkaç cümle ile konunun özü belirtilmiştir.¹

Açıksöz gazetesi Milli Mücadele Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Açıksöz gazetesi Kastamonu'da 15 Haziran 1919 tarihinde yayınlanmaya baş-

¹ Daha önce Açıksöz gazetesine göre 1919-1922 yılları arasını ihtiva eden Çankırı konulu bir bildiri sunulmuş ve yayımlanmıştır. Bildiri metni için bakınız. Mehmet Serhat Yılmaz, "Açıksöz Gazetesine Göre Milli Mücadele Döneminde Çankırı (1919-1922), Milli Mücadele, İstiklâl Yolu ve Çankırı Sempozyumu, (21-23 Ekim 2010), Çankırı Valiliği, Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı, 2012, s.464-478.

lamış ve 14 Aralık 1931 tarihinde kapanmıştır. Kastamonu’da süreli yayın olarak 12 yıl yayın hayatını sürdürmüştür. Açıksöz başyazarı olan Hüsnü Açıksöz gazetesinin önemini şu şekilde ifade etmiştir: “İstiklâl Harbi’nde Kastamonu gazeteleri deyince akla evvela Açıksöz gelir... Bu gazete Kastamonu’nun Kuvva-yı Milliye ile birleşmesinden sonra yazılarını çoğalttı, sütunlarını genişletti. Haftada bir kere ve bir yaprak çıkarken, bu birleşmeden sonra dört sahife olarak, haftada iki kere çıkmaya başladı. İstanbul gazetelerinin Anadolu’ya girmesi yasak edildikten sonra da, her gün çıkmaya başladı. Gazetenin 1920-1922 (1336-1338) senelerinde dağılma sahası çok genişledi. Basım sayısı bin beş yüzü geçti. Zonguldak, Sinop, Çankırı vilayetleri ile Kastamonu’nun, daha doğrusu Kuzey Anadolu’nun garp kısmının biricik gazetesi oldu. Zonguldak ve İnebolu muhabirleri İstanbul haberlerini, Ankara muhabiri de Ankara haberlerini çok çabuk veriyorlar ve böylece İstanbul gazetelerinin yokluğu hiç de duyulmuyordu.”²

Gazetenin sahibi Hamdi Çelen, sorumlu müdürü Hüsnü Açıksöz’dür. Basıldığı yer ise Kastamonu Vilâyet Matbaası’dır. 1919 Temmuzunun ilk haftasında matbaa işçilerinin greve gitmeleri sonucu 4. sayısı teksir makinesinde çoğaltılmıştır. 16 Eylül 1919 tarihinden sonra Kastamonu’nun Kuvva-yı Milliye ile birleşmesiyle 21 Eylül tarihli 13. sayıdan sonra Açıksöz, dört sayfa olarak yayınlanmaya başlamıştır. 1920 yılının kışı çok şiddetli geçtiğinden dolayı o yıl İnebolu yolu kapanmış, İstanbul’a sipariş edilen kâğıtlar gelmediği için 14 Şubat 1920 tarihli 34. sayıdan itibaren Açıksöz, tek yaprak olarak birinci hamur

kâğıda basılmıştır. Açıksöz, 21 Mart 1920 tarih ve 39. sayıdan itibaren tekrar dört sayfa olarak çıkarılmaya başlanmıştır. 49. sayıdan itibaren ise Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere haftada iki gün olarak çıkarılmaya başlanmıştır. Açıksöz 9 Mart 1921 tarih ve 128. sayıdan itibaren cumartesi günleri hariç her gün yayınlanmaya başlamıştır. Ebadı aynı kalmakla birlikte sayfa adedi dörtten ikiye inmiş, sütun adedi ise dörtten beşe çıkmıştır. 1 Nisan 1921 tarihinde yayınlanan 149. sayıdan itibaren ebadı 41x57’ye büyütülmüş, sütun adedi ise beş olarak kalmıştır. Açıksöz’ün 261. sayısından itibaren başyazarlığına Hüsnü Açıksöz yerine İsmail Habib (Sevük) gelmiş ve her gün bir makale yayınlamıştır. 16 Aralık 1922 tarihli 609. sayısından itibaren başyazarlığa Dr. Fazıl Berki (Tümtürk) getirilmiştir. Dr. Fazıl Berki, 12 Aralık 1924 tarihli 1237. sayısına kadar resmen Açıksöz’ün başyazarlığını yapmıştır. Bu tarihten sonra gazetede başmuharrir kaydı kaldırılmıştır. Yeni harflerin kabulü üzerine Açıksöz’ün, 5 Haziran 1928 tarihli 2271. sayısından itibaren bazı tarihleri yeni harflerle yayınlamış, 9 Eylül 1928 tarihli 2341. sayıdan itibaren ilk defa yeni harflerle dizilmiş bir haber yayınlamıştır. Daha sonraları 5 Aralık 1928 tarih ve 2411. sayıdan itibaren tamamen yeni harflerle yayınlanmaya başlanmıştır. Nihayet Açıksöz’ün 14 Aralık 1931 tarihinde 2770. Sayısı yayınlandıktan sonra kapanmıştır.³

2011-2012 yılları arasında Açıksöz gazetesinin bazı sayıları eksik olmakla birlikte 2709 sayısı üzerinden hareketle Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü lisans öğrencileri tarafında lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu çerçevede gazetede yer alan konuların kısa izahatıyla birlikte bir bibliyografyası çıkarılmış ve 28 ciltten oluşan bir külliyyat ortaya çıkmıştır.⁴

2 Açıksözcü Hüsnü, İstiklâl Harbinde Kastamonu, Kastamonu Vilâyet Matbaası, Kastamonu, 1933, s.88. Ayrıca bakınız. Aziz Demircioğlu, 100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972, Kastamonu, 1973. İsmail Özçelik, “Millî Mücadelede Açıksöz Gazetesi ve Kastamonu Kamuyunun Güney Anadolu İllerinin İşgali karşısındaki Tavrı”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu- Tebliğler (19-21 Ekim 1988 Kastamonu), Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Yüksekokulu, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s.109-114., Aziz Demircioğlu, “Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu- Tebliğler (19-21 Ekim 1988 Kastamonu), Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Yüksekokulu, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s.155-156.

3 Faruk Söylemez, “Millî Mücadelede Kastamonu Basını”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:3, Sayı:12, (1993), s.412-414.

4 Araştırmacılar için ilgili çalışmalara Kastamonu İl Halk Kütüphanesi ve Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi’nden ulaşılabilir.

1. Açıksöz’de Çankırı Konulu Yayınlar (1919-1931)

“İntihabât”, Açıksöz, Yıl:1, Sayı:11, (31 Ağustos 1335), s.2. (Kastamonu’da olduğu gibi Çankırı’da da seçimler için Ağustos ayı içerisinde mahallelerden istenen seçmen kütükleri gelmiş Seçim Kurulu tarafından kanun ve yönetmelik gereği defterler incelenmiş ve asılmak suretiyle ilan edilmiştir.)

“Sultanî Edebiyat Muallimliği”, Açıksöz, Sayı:15, (5 Teşrin-i Evvel 1335), s.4. (Vilayet Sultanîsi edebiyat muallimliğine genç şairlerden İzmir Sultanîsi Edebiyat Muallimi Çankırlı Talat Bey’in tayin buyrulması hakkında bilgi verilmektedir.)

“İlan”, Açıksöz, Sayı:15, (5 Teşrin-i Evvel 1335), s.4. (Reji Müdürü Bey’in Küpceğiz Mahallesindeki evinde Kadınları Çalıştırma Derneği adıyla bir derneğin tesis olunduğundan, harpte şehit düşen Çankırı’da medfun Ali Fehmi Bey’in, İnebolu’da medfun Operatör Sabri, Doktor Muhammer ve İsmail Hakkı Beylerin mezarının inşasına iane vererek iştirak edenlerden ve Kastamonu Reji Merkez Müdüriyetinden verilen ilandır.)

“İntihabât”, Açıksöz, Yıl:1, Sayı:16, (12 Teşrin-i evvel 1335), s.3. (Vilayete 9 Ekim 1919 tarihli telgrafla bildirilen Hükümetin milletvekilliği genel seçimleri konusunda yayınladığı seçim kararnamesine göre azami kırk gün içerisinde Meclis-i Millî’nin içtima edeceği belirtilmiştir. Ayrıca seçimlerin başlatılması için bir talimat gelmeden seçimlerin başlatılmaması gerektiği bildirilmiştir.)

“İntihabâtın Teşrii”, Açıksöz, Yıl:1, Sayı:17, (19 Teşrin-i evvel 1335), s.4. (Seçimlerin başlatılması ve çabuk bir şekilde tamamlanması konusunda Dâhiliye Nezareti tarafından gönderilen emir hakkındadır.)

“Çankırı ve Sinop Livaları Mebus Namzetleri”, Açıksöz, Yıl:1, Sayı:18, (26 Teşrin-i evvel 1335), s.1. (1919 Meclis-i Mebusân seçimlerinde Çankırı Livasından seçime katılacak milletvekili

adayları dört grupta ele alınabilir. Bunlar, Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti tarafından aday gösterilen kişiler, Siyasi partiler tarafından aday gösterilen kişiler, Çiftçi Yurdu yönetimi tarafından aday gösterilen kişiler ve bunlar dışında her hangi bir cemiyet veya grup dışında kendi adaylığını açıklayan kimselerin isimleridir.)

“Bu Haftaki Namzetler”, Açıksöz, Yıl:1, Sayı:19, (2 Teşrin-i sani 1335), s.1. (Çiftçiler Yurdu, Millî Ahrar Fırkası, Ahali İktisat Fırkası ve bağımsız adayların isim listelerini gösteren haberdur.)

“Çankırı Muhabir-i Mahsusamızdan- Birinci Mektup”, Açıksöz, Yıl:1, Sayı:21, (16 Teşrin-i sani 1335), s.2-3. (Açıksöz gazetesini muhabiri mektubunda vilayetin mülkî ve idarî teşkilatı bakımından Çankırı’nın durumunu eleştirel bir şekilde ele alınmış, şehrin asayiş durumuna değinilmiştir. Kastamonu’yu Çankırı ve Ankara’ya bağlayan yollarının genel olarak durumunun iyi olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca memurluk ve memuriyet konusu Çankırı bağlamında ele alınmakta ve memurların olumsuz tutumları eleştirilmektedir.)

“Mülhakat Haberleri”, Açıksöz, Sayı:21, (16 Teşrin-i Sâni 1335), s.2-3. (Çankırı yollarının bozuk olması, yolların düzeltilmesi gerektiği, Çankırı’da yolsuzlukların şekavetin de olması, zamanında telefon hatlarının oluşturulduğu şimdiye bu hatların tamir görmediği dolayısıyla çalışmadığı hakkındadır.)

“Mülhakat Haberleri”, Açıksöz, Sayı:22, (23 Teşrin-i Sâni 1335), s.2-3. (Çankırı’da marazların tedavi edecek bir tabibin gelmediğinden, su yollarının harap olduğundan su sorunu bulunduğu, kolera, tifüs, dizanteri gibi hastalıkların önünün alınamadığı, harpten dolayı mekteplerin harap olduğu ve tamir edilmesi gerektiği konuları üzerine dir.)

“Tayin”, Açıksöz, Sayı:22, (23 Teşrin-i Sâni 1335), s.4. (Çankırı Sancağı’nın Hükümet tababetine Yemen Vilayeti Merkez Hükümet Tabibi

Abdurrahman Ekrem Bey'in tayin edilmesi hakkında bilgi verilmektedir.)

"İkinci Mektup", Açıksöz, Yıl:1, Sayı:22, (23 Teşrin-i sani 1335), s.3. (Çankırı Mekteb-i İdadîsi'nin mevcut durumu ve binanın zaman içinde çeşitli sebeplerle farklı amaçlarla kullanılması anlatılmıştır. Ayrıca milletvekili seçimleri, vilayetin içme suyu meselesi ve madenleri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.)

"Çankırı Muhabiri Mahsusamızdan- Üçüncü Mektup", Açıksöz, Yıl:1, Sayı:24, (7 Kanun-ı evvel 1335), s.3-4. (Milletvekili seçimleri ele alınmıştır. Çankırı muhabiri belediye teşkilatının kurulması konusunda açıklamalar yaparak Çankırı Belediyesi'nin dönem içerisindeki durumunu gözlemlerine yer vererek anlatmaktadır.)

"İntihabât", Açıksöz, Yıl:1, Sayı:24, (7 Kânûn-ı evvel 1335), s.4. (7 Aralık 1919 tarihinden önce Kastamonu Merkez Sancağı ve Çankırı Livasının (Müstakil Sancak) milletvekilliği seçimleri son bulması hakkındadır.)

"Dördüncü Mektup", Açıksöz, Yıl:1, Sayı:26, (21 Kanun-ı evvel 1335), s.4. (Muhabir, 1919 yılı sonunda belediye işlerinin Çankırı'da konuşulan en önemli konulardan birisi olduğunu ifade etmiştir. Belediye yönetimine Çankırı'da yağmurların olduğunu, yolların fenersiz, kaldırımların belediyenin ihmali sebebiyle bozuk ve çamurdan geçilmediği eleştirilerini yöneltmiştir. Sağlık konusunda da Çankırı'nın iyi durumda olmadığı belirtilmekte ve özellikle söz konusu dönemde görülen frengi hastalığı konusunda vilayette gerekli tedbirlerin yeterince alınmadığı belirtilmektedir)

"Mülhakat Haberleri", Açıksöz, Sayı:26, (21 Kânûn-ı Evvel 1335), s.4. (Çankırı'daki belediye işleri, Kastamonu'da olduğu gibi Çankırı'da da frengi hastalığının bulunduğu, muallimlerin durumu konularına ilişkindir.)

"İspanyol Nezlesi", Açıksöz, Sayı:29, (11 Kânûn-ı Sâni 1336), s.3. (Çankırı'da ve merkezde bu hafta birkaç tane İspanyol nezlesine rast-

landığı ve Ali Kemal Bey'in geçen sene İspanyol nezlesiyle ilgili neşrettiği kitap hakkında bilgi verilmektedir.)

"İntihab", Açıksöz, Yıl:1, Sayı:30, (18 Kânûn-ı sanî 1336), s.3. (Çankırı livası için eski mebuslardan Behçet Bey ile Çankırı Müftüsü ve eski milletvekillerinden Hacı Tevfik Efendinin seçilmesi hakkındadır.)

"Eşkîya Haberleri", Açıksöz, Sayı:30, (18 Kânûn-ı Sâni 1336), s.4. (Çankırı ve Ayancık civarında meydana gelen eşkıya olayları konulu haberdır.)

"Akit", Açıksöz, Sayı:42, (11 Nisan 1336), s.1. (Çankırı eşrafından ve meclisi umumi azasından Hacı Şeyhzâde Sait Bey'in kerimeleri hanımla Çankırı hükümet tabibi Atıf Bey'in nikâh akdi hakkındadır.)

"Tecellî Risalesi", Açıksöz, Sayı:42, (11 Nisan 1336), s.1. (Çankırı'nın yetiştirdiği güzide gençlerden Sabri Abdülhak Bey tarafından Tecelli namıyla Merzifon'da bir risalenin neşredilmeye başlanması hakkında bilgi verilmektedir.)

"Çankırı'da Gençler Mahfeli", Açıksöz, Yıl:1, Sayı:47, (16 Mayıs 1336), s.4. (Çankırı'da bir Gençler Mahfeli açılması hakkındadır.)

"Çankırı'da Çorapçılık", Açıksöz, Yıl:1, Sayı:52, (7 Haziran 1336), s.4. (Çankırı'da kadınların yünden ipliklerin bir kısmını harice sattığı geri kalanıyla da çorap yaptıkları hatta fabrika tesis edildiği, Artin Kemal'in jurnaliyle fabrikanın dağıldığı hakkındadır. Çankırı'nın kalkınması meselesinde çorap ve fanila örgü sektörünün geliştirilmesi konusu teşvik edilmektedir.)

"Şaki Derdesti", Açıksöz, Sayı:54, (14 Haziran 1336), s.2. (Çankırı ve havalisinde şekavet eden Batumlu Süleyman ve bunun gibi kişilerin derdest edilmeleri hakkında bilgi verilmektedir.)

"Muhabirimizden", Açıksöz, Sayı:55, (21 Haziran 1336), s.3. (Çankırı'da Haziranın birinci gecesi hırsızlık amacıyla bir eve girip tahrip edenlerin derdest edilmesi hakkındadır.)

"Çankırı Mebusları", Açıksöz, Sayı:58, (1

Temmuz 1336), s.2. (Çankırı mebuslarından Hacı Tevfik ve Behçet Beylerin İnebolu yoluyla Dersaadet'ten şehre gelmeleri hakkında bilgi verilmektedir.)

“Vefat”, Açıksöz, Sayı:59, (5 Temmuz 1336), s.2. Zonguldak Maarif Müdürü muallimi Talat Bey'in dayıları Çankırı eşrafı ve mütehayyiri Binbaşızade Şakir Bey'in vefat etmesi hakkındadır.)

“Gençler Mahfili”, Açıksöz, Yıl:2, Sayı:59, (5 Temmuz 1336), s.2. (Çankırı Gençler Mahfilinin resmi açılış hazırlıklarının sürdüğü, ekonomik, sosyal, sağlık, ilmî, musiki ve idman şubelerinin oluşturulacağı hakkında haberdır.)

“Çankırı'da”, Açıksöz, Sayı:59, (5 Temmuz 1336), s.2. (Çankırı'da sirkat eden ve etrafta şekavet edenlerin derdesti konulu haberdır.)

“Çerkeş'te Gençler Mahvili”, Açıksöz, Yıl:2, Sayı:61, (12 Temmuz 1336), s.2. (Çerkeş'te de gençler tarafından Gençler Mahvili teşkilatı kurulması hakkındadır.)

“Çankırı'da Müstakil”, Açıksöz, Yıl:2, Sayı:63, (19 Temmuz 1336), s.4. (Seçimlerin yapılmasından altı ay kadar sonra Temmuz 1920'de Çankırı Sancağının müstakil liva olması, Bakanlar Kurulu kararı alınması ve Çankırı'nın Kastamonu ile olan mülkî, idarî bağlantısı kesilmesi hakkındadır.)

Açıkgöz, “İnanmayınız”, Açıksöz, Sayı:63, (19 Temmuz 1336), s.2. (Çankırı'nın müstakil olması hakkındadır.)

“Çankırı Muhabirimizden”, Açıksöz, Sayı:70, (12 Ağustos 1336), s.2. (11 Ağustos günü gecesı Çankırı'da şiddetli yağmur yağdığı, evleri su basarak tarlalara, bahçelere zarar verdiği hakkında haberdır.)

“Çankırı Mutasarrıflığı”, Açıksöz, Sayı:71, (16 Ağustos 1336), s.2. (Çankırı Mutasarrıfı Lütfi Bey'in, Beyazıt mutasarrıfıyla becayişleri hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı Yolunda Şekavet”, Açıksöz, Sayı:79, (20 Eylül 1336), s.1. (Çarşamba akşamı

Ankara'dan Çankırı'ya giden yolcuların eşkıya tarafından soyulması hakkında bilgi verilmektedir.)

“İstiklal Mahkemesi Havadisleri”, Açıksöz, Sayı:102, (9 Kânûn-ı Evvel 1336), s.2. (Çankırı mevkiinde askerlikten iki defa firar eden kişilerin idamından ve Çankırı'da, Araç'ta şekavet edenlerin cezalandırılmaları konusundaki haberdır.)

“İstiklal Mahkemesi Kararları”, Açıksöz, Sayı:110, (10 Kanun-i Sani 1337), s. 3-4 (Çankırı'da Kenanoğullarından Mehmet oğlu Yusuf ve Kethüdaoğullarından Hasan ve Hasan Çavuş oğullarından Müslüm ve Hasan, Kaçıroğlu Hüseyin'in cezalandırılmaları ve bu cezanın Çankırı Hapishanesi'nde gerçekleştirilmesi hakkındadır.)

Çankırlı Özdemir, “Çankırı'da İstiklâl-i Millî”, Açıksöz, Yıl:2, Sayı:111, (13 Kanun-ı sanî 1337), s.2. (İstiklâl Günü kutlamaları 1921 yılında Çankırı'da belediye başkanı, müftü ve yönetici ve memurların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kutlamalara okullardan öğrenciler, esnaf ve sanatkârlar da dükkânlarını kapatarak katılmışlardır. Tören belediye binası önünde gerçekleştirilmiştir.)

“Adliye Tayinleri”, Açıksöz, Sayı:125, (28 Şubat 1337), s. 2 (Çankırı Livasında İstinaf Mahkemesi'nin teşkil edilmesinden, azalığına Genel İstinaf Muavini Necip Bey'in tayin edilmesinden, İskilip Kazası Hâkim-i Münferit-i Umumiliğine İstinaf Mahkemesi Aza Mülazımlarından Medenî Bey'in tayin edilmeleri hakkında bilgi verilmektedir.)

“Fırara Sebep”, Açıksöz, Sayı:211, (17 Haziran 1337), s. 1 (Çankırı'da askerden firar eden Abdi Efendiye yardım eden Mustafa oğlu Satı hakkında açılan davaya ilişkin haberdır.)

“Tosya Mahkemesi”, Açıksöz, Sayı:127, (7 Mart 1337), s.2. (Tosya Bidayet Mahkemesi'nin Çankırı İstinaf Mahkemesi'ne ilhak edilmesi hakkında bilgi verilmektedir.)

“Avdet”, Açıksöz, Sayı:201, (2 Haziran

1337), s. 2 Bir hafta evvel Çankırı'ya gider Doktor Hadi Bey'in geri gelmesi hakkında bilgi veriyor.)

“Menzil Mintıka Müfettişliğinden”, Açık-söz, Sayı:224, (3 Temmuz 1337), s. 2 (Menzil idaresine taşımacılık için müracaatların Temmuz sonuna kadar olacağı, İnebolu'dan Kastamonu'ya 29 kuruş, Kastamonu'dan İnebolu'ya 37 kuruş ve Çankırı'dan Ankara'ya 33 kuruş fiyat biçilmesi konusundadır.)

“Çankırı Tariki İçin”, Açık-söz, Sayı:230, (10 Temmuz 1337), s.2. (Çankırı yolunun tamiri için muhasebe-i hususiden istenen ödeneğin reddedilmesi hakkında bilgi verilmiştir.)

“Çankırı Panayırı”, Açık-söz, Sayı:280, (11 Eylül 1337), s.2. (Çankırı panayırının Ekim ayının on ikinci günü açılacağı hakkındadır.)

“İstiklal Mahkemesinin Talimatnamesi”, Açık-söz, Sayı:258, (13 Ağustos 1337), s. (Kastamonu İstiklal Mahkemesi reisi ve Saruhan mebusu Mustafa Necati, Trabzon mebusu Hamdi, Çankırı mebusu Neşet Nazım ve Canik mebusu Hamdi Beyler tarafından imzalanan 14 maddelik Kastamonu ve havalisi için İstiklal Mahkemesi Talimatnamesi hakkında bilgidir.)

“İstiklal Mahkemesinin İlk Cezası”, Açık-söz, Sayı:259, (14 Ağustos 1337), s. 1 (Çankırı'da bulunan Kastamonu ve havalisi İstiklal Mahkemesi'nin faaliyete geçerek ilk cezai işlemini uyguladığı hakkında haberdır.)

“Hami Bey Çankırı'da Dava Vekili”, Açık-söz, Sayı:281, (13 Eylül 1337), s. 2 Hami Bey'in Çankırı'da dava vekâletine baktığı hakkındadır.)

“Tellerin Bozukluğu”, Açık-söz, Sayı:323 , (31Teşrin-i Evvel 1337), s.2 (Fırtınadan dolayı Çankırı arasındaki tellerin bozulduğu için dün Anadolu ajansı gelmediği gibi bugün de gelmemiş ve hattı tebliğ resmi dahi alınamamıştır. Bozulan tellerin tamir edileceğinin ümit edildiği hakkında haberdır.)

“Çankırı'da Matbaa”, Açık-söz, Yıl:3, Sayı:325, (2 Teşrin-i sanî 1337), s.2. (Çankırı'nın

müstakil liva olmasının ardından vilayette bir matbaa kurma çalışmaları başlatılmış olup matbaanın kurulması ve maliyeti hakkındadır.)

Açık-söz, Yıl:3, Sayı:426, (2 Mart 1338), s.2. (Matbaa binası için ise Çay boyunda Mekteb-i İdadî yanında bulunan ve önceden Maarif Kiraathanesi olan bir bina 300-400 yüz lira masraf ile bakımı yapılarak matbaaya çevrilmesi hakkında haberdır.)

Açık-söz, Yıl:3, Sayı:426, (2 Mart 1338), s.2. (Mekteb-i İdadî binası Sakarya Savaşı sırasında hastane olarak kullanılmış, zaman içerisinde hasta sayısının azalmasıyla birlikte bina tahliye edilmiştir.)

“Çankırı Muhabirimizden –Çankırı Haberleri”, Açık-söz, Yıl:3, Sayı:426, (2 Mart 1338), s.2. (Muhabir mektubunda 1922 Çankırı belediye seçimleri konundaki görüş ve düşüncelerini açıklamıştır.)

“Çankırı Havadisi”, Açık-söz, Yıl:4, Sayı:544, (30 Temmuz 1338), s.2. (1922 yılında Ankara'dan 400 mevcutlu bir amele taburunun Çankırı'ya gönderilmesi ve Taburun bir müfrezesinin Hamamlı Köprüsü'nü yeniden tamir ve inşası etmesi hakkında haberdır.)

“Halk Yolu Mecmuası”, Açık-söz, Sayı:719, (27 Şubat 1339), s.2 (Çankırı gençleri tarafından Halk Yolu isminde bir derginin yayına başlaması hakkında haberdır.)

“Çankırı İçin Meb'us Namzedi”, Açık-söz, Sayı:755, (11 Nisan 1339), s.2 (Bolu Maarif Müdürü Talat Bey'in Çankırı için namzetliğini koyduğunu bildirmesi hakkındadır.)

“Yeni Mebus Namzedleri”, Açık-söz, Sayı:757, (14 Nisan 1339), s.2 (Çankırı Mutasarrıfı Kastamonulu Hilmi ve Erkan-ı Harb Miralayı Dadaylı Halid Beylerin Kastamonu livası mebusluğuna namzetliklerini koymaları hakkındadır.)

“Mebus Namzetliği”, Açık-söz, Sayı:766, (25 Nisan 1339), s.2 (Çankırı mutasarrıf esbaki Ahmed Lütfü Bey'in Müdafaa-i Hukuk namına mebus namzetliğini koymuş olması hakkındadır.)

“Dar’ül-muallimin”, Açıksöz, Sayı:822, (5 Temmuz 1339), s.1. Yazar Eğitim Bakanlığı’nın Öğretmen Okullarını on vilayete indirmesini ve Kastamonu’yu bu vilayetlerin dışında tutmasını uzun uzadıya eleştiriyor. Kastamonu’da hem erkek öğretmen okulu hem de kız öğretmen okulu olduğunu, Kastamonu’nun ilim ile aydınlanması gerektiğini, Kastamonu’nun Birinci Dünya Savaşı’nda çok büyük yararlılık gösterdiğini, Bolu, Zonguldak, Çankırı ve Kastamonu sancaklarına öğretmen okulu verilmesinin doğru olmadığını, Kastamonu’daki öğretmen okullarının faaliyetinin devam etmesinin beklendiğinden bahsedilir.

“Orman Müdüriyetinden”, Açıksöz, Sayı:829, (15 Temmuz 1339), s.2. Kastamonu vilayetiyle Çankırı livası mülhakatında açılan orman koruma memurlukları için merkezde müsabaka imtihanının yapılacağı talep edenlerin gerekli belgeleri hazırlayarak müracaat etmeleri ilanı yer alır.

“Çankırı Livası Mebus İntihâbatı”, Açıksöz, Sayı:840, (1 Ağustos 1339), s.2 (Çankırı livasında milletvekili seçimlerinde Müdafaa-i Hukuk adaylarının kazandığı hakkında haberdır.)

Açıksöz, Sayı:851, (14 Ağustos 1339), s.1 (Kastamonu Valisinin Çankırı’ya gelmesi, Tekâlif-i Milliye Mazbataları konulu kısa haberdır.)

“Halk Yolu ve İhtiyat Zabıtları”, Açıksöz, Sayı:869, (4 Eylül 1339), s.2 Çankırı’da çıkan Halk Yolu Mecmuası’nın İhtiyat Zabıtları’nın fedakârlıklarından dolayı tebrik etmesi hakkındadır.

“Tahvil, Tayin”, Açıksöz, Sayı:880, (19 Eylül 1339), s.2 (Vilayet Nüfus Müdürü Necati’nin Çankırı nüfus müdüriyetine, Çankırı nüfus müdürü hafız Osman’ında vilayet nüfus müdüriyetine tayin edilmesi haberdır.)

“Çankırı’da Açıksöz”, Açıksöz, Sayı:900, (13 Teşrin-i Evvel 1339), s.2. (11 Teşrin-i evvel 1339 tarihinde Çankırı muhabirinden Açıksöz

gazetesine gönderilen mektup sureti yer alır. Bu mektupta Açıksöz’ün Kastamonu’da hizmet ettiği gibi Çankırı’da da hizmet edilmesinin arzalandığı, Çankırı’nın da buna ihtiyacı olduğu hakkında yazıdır.)

“Heyet Çankırı’da”, Açıksöz, Sayı:919, (7 Teşrin-i Sâni 1339), s.1. Ankara ya azimet ettiği bilinen heyet’in dün Çankırı da bulunduğu ve heyetin bu sabah Ankara’ya hareket edeceği bildirilmektedir.)

“Tayin”, Açıksöz, Sayı:922, (11 Teşrin-i sani 1339), s.2. (Vilayet Sultanisi Edebiyat Muallimliğine genç şairlerden İzmir Sultanisi Edebiyat Muallimi Çankırlı (Çankırı) Talat Bey’in tayin buyrulması hakkında bilgi verilmektedir.)

Ali Rıza, “Açıksöz Gazetesi Müdüriyet-i Aliyyesine”, Açıksöz, Sayı:929, (19 Teşrin-i Sâni 1339), s.2. (Kastamonu-Çankırı yolunun Kastamonu’dan itibaren 21. kilometresiyle 22. kilometresi dahilindeki harap şosenin tamiri ve inşası için geçen sene amele taburu tarafından yakın mahallelerde taşlar toplandığı ancak taşların kaliteli olmamasından ötürü yağmurlu günlerde yolların çamur haline geldiği, bu yüzden taş ocaklarından sağlam taşların tedarik edilmesi gerektiği ve yolların düzeni için tonlarca taşa ihtiyaç olduğundan bahsedilmektedir.)

“İlan”, Açıksöz, Sayı:935, (26 Teşrin-i sani 1339), s.2. (Çankırı yolu üzerinde kayıp bir ester bulunduğu, sahibinin en kısa zamanda polis dairesine müracaat etmesi gerektiği bildiriliyor.)

“Eşkîyanın Takip ve Tenkilinde”, Açıksöz, Sayı:943, (5 Kânûn-ı evvel 1339), s.1. (Burdur Valisi Sabit, Çorum Valisi Baha, Çankırı Valisi Hilmi Beylerin eşkıya takip ve tenkilindeki adem-i muvaffakiyetlerinden dolayı azl olundukları bildirilmektedir.)

“Maliye Vekâletine”, Açıksöz, Sayı:967, (3 Kanun-i sani 1340), s.2. (Yüz kırk beş rey ile Çankırı mebusu Abdülhalık Beyin memuriyetinin tasvip edildiği bildirilmektedir.)

“Heyet Geliyor”, Açıksöz, Sayı:995, (14

Teşrîn-i sanî 1339), s.2. (Ankara'dan hareket eden tebrik heyetinin araba ile Çankırı'dan hareket ettiği, bugün ise Kastamonu şehrine geleceği bildirilmektedir.)

“Çankırı'da Seller”, Açıksöz, Sayı:1104, (22 Haziran 1340), s.2. (Her yerde olduğu gibi Çankırı'da de büyük seller meydana gelmiş ve çevreye büyük ölçüde verdiği hasar hakkında bilgi verilmektedir.)

“Maliye Vekili Abdülhaluk Bey”, Açıksöz, Sayı:1106, (24 Haziran 1340), s.1. (Maliye Vekili'nin Çankırı'dan geldiği hakkında bilgi verilmektedir.)

“Evkâf Kadrosu”, Açıksöz, Sayı:1113, (1 Temmuz 1340), s.2. (Çankırı ve Sinop vilayetlerinin evkaf idarelerinin vilayetimiz Evkaf Müdüriyetine raptedilmesine ve memur maaşları hakkında bilgi verilmektedir.)

Yusuf Selim, “Çankırı Yollarında”, Açıksöz, Sayı:1121, (19 Temmuz 1340), s.2. (Yusuf Selim Bey'in Cide'den başlayan yolculuğundan ve bu yolculukta Çankırı'ya kadar gitmesinden, burada bir yıl önceye kadar İstiklal Mücadelesinin halk ve bölge üzerinde getirdiği tahribat ve büyük etkilerden ve bölgedeki izlenimleri hakkında bilgi verilmektedir.)

Yusuf Niyazi, “Çankırı Yolunda-2”, Açıksöz, Sayı:1122, (20 Temmuz 1340), s.1-2. (Yusuf Niyazi Bey Çankırı'yı Kastamonu'ya nispetle daha küçük ve pek çok hizmete muhtaç bulmuştur. Alışveriş işleri harap dükkânlarda cereyan etmektedir. Yusuf Niyazi Bey'in belediye reisi ile yaptığı mülakat hakkında bilgi verilmektedir.)

“Yakılan Bir Han”, Açıksöz, Sayı:1124, (22 Temmuz 1340), s.2. (Çankırı yolunda Beşdeğirmen'lerin bu tarafında bulunan hanın yakıldığı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı'da Spor Derneği”, Açıksöz, Sayı:1137, (7 Ağustos 1340), s.2. (Çankırı'da bir spor derneğinin teşkil edilmesi hakkında bilgi verilmektedir.)

“Adliye Vekili”, Açıksöz, Sayı:1155, (27

Ağustos 1340), s.2. (Adliye Vekili Necati Bey'in Çankırı ve Kastamonu Teşkilat-ı Adliyesini teftiş etmek üzere şehrimize geleceği hakkında bilgi verilmektedir.)

“Orman Müdürü”, Açıksöz, Sayı:1170, (15 Eylül 1340), s.2. (Kastamonu ve Çankırı vilayetleri orman müdürü olan Şükrü Bey'in görevinde azli ve bu babda İnebolu ve Zağferanbolu memurlarının görevlerinden azledilmesi üzerine Şükrü Kaya beyânatta bulunmuştur. Şükrü Bey kendisinin ve görev arkadaşlarının bu duruma düşmesinden Basri Bey'in parmağının olduğu ve neden işten el çektirildiklerini anlatmış olduğu beyânâtı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Ankara Muallimleri”, Açıksöz, Sayı:1177, (23 Eylül 1340), s.2. (Ankara muallimlerinin içtima ettikleri ve idare heyeti arasında Çankırı mebusu Talat Bey'i başkan seçtikleri hakkında bilgi verilmektedir.)

“Şaki Eğri Ahmed ve Refikanın Cesetleri”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1408, (7 Temmuz 1341), s.1. (Alınan malumata nazaran uzun müddetten beri Kastamonu ve Çankırı havalisinde dolaşan Eğri Ahmed, Hacı İsmail Çankırı nahiyesinde jandarma tarafından yakalanması hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı'daki Medreseler Eğitim Bakanlığı'na Devredilmiştir”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1418, (19 Temmuz 1341), s.1. (Çankırı'da ki medreselerin eğitim için Eğitim Bakanlığı'na Devredilmesi hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı Muallimleri Köylerde”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1427, (30 Temmuz 1341), s.1. (Muallimler birliği tarafından teşkil edilen üç heyet köylere hareket etmesi hakkında bilgi verilmektedir.)

“Merkez Hastane Operatörlüğüne Çankırı Operatörü Tayin Ediliyor”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1428, (1 Ağustos 1341), s.1. (Merkez hastane operatörlüğüne Çankırı operatörü tayin edilmesi hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1441, (23

Ağustos 1341), s.2. (Muvasalat ve istikbal Çankırı'nın en elim ve derdi olan şu meselesi Çankırı vilayet mi olmalı yoksa kaza mı? Bu günlerde bu mesele üzerine çok dedikodu başlamış. Çankırı etrafında bataklığı kurutmak için gelenlerin sözleri Çankırı efkârını karıştırmıştır. Bu meselenin tez zamanda çözüm bulacağı yazılmıştır.)

“Gazi Paşa Hazretleri Çankırı’da”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı 1449, (2 Eylül 1341), s.1. (Nasıl İstiklal edildi. Gazi Hazretleri serpuş ve tekkeler hakkında izahatı, Gazipaşa Hazretleri bugün öğlenden sonra şehrimize teşrif buyurmuşlardır. Kadın-Erkek halk tarafından istikbal olmuştur. Rençperler kırmızı beyaz kardelenlerle süslü ve başak dolu bir kağıt ihzar etmişlerdi. Bütün halkın başı açık olduğu belirtilmiştir.)

“Büyük Misafirimiz Nasıl Ayrıldı”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1449, (2 Eylül 1341), s.1. (Aziz misafirimiz Mustafa Kemal Paşa hazretleri dün saat on ikide Çankırı’ya hareket bulunmuşlardır. Halk gazimizin konağından şehir haricine kadar izlemiştir. Asker ve halkın ellerin sıkarak “Allah’a ısmarladık” diyerek ayrılmıştır.)

“İsmail Hakkı Bey”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1466, (22 Eylül 1341), s.1. (Ankara, Kastamonu ve havalisi Cumhuriyet Halk Fırkası müfettişi İsmail Hakkı Bey’in Çankırı’ya azimet etmesine dair bilgi verilmektedir.)

“Çankırı Valisi Cemil Bey Eskişehir Valiliğine Tayin Edildi”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1480, (10 Teşrin-i Evvel 1341), s.1. (Çankırı Valisi Cemil Bey’in Eskişehir valiliğine tayin edilmesi hakkında bilgi verilmektedir.)

“Abdullah Bey”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1603, (7 Mart 1926), s.2. (Ziraat Bankası Müdürü Abdullah Bey’in Çankırı maliye vekilliğine tayin edildiği ve bir iki güne kadar vazifeye başlayacağı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Jeolojinin Haritası”, Açıksöz, Yıl:7, Sayı:1619, (20 Mart 1926), s.2. (Kastamonu, Çankırı, Zonguldak, Bolu, Sinop, Ankara, Eskişehir ve Kocaeli havalisinin jeoloji haritası Al-

man âlimi ile Kastamonu Lisesi Almanca Muallimi Cemil Bey tarafından haritanın çizileceği hakkında bilgi verilmektedir.)

“Sürgün”, Açıksöz, Yıl:8, Sayı:1702, (13 Temmuz 1926), s.1. (Ceza kanununun tatbiki üzerine Çankırı’dan dört, Sinop’tan sekiz sürgünün Kastamonu’ya gönderildiği hakkında bilgi verir.)

“İsmail Hakkı Bey”, Açıksöz, Yıl:8, Sayı:1729, (10 Ağustos 1929), s.2. (Cumhuriyet Halk Fırkası Birinci Mıntıka Müfettişi İsmail Hakkı Bey’in Çankırı’dan Kastamonu’ya hareket ettiği hakkında bilgi verir.)

“Makam-ı Vilayetten”, Açıksöz, Yıl:8, Sayı:1736, (18 Ağustos 1926), s.2. (1 Ağustos’ta yapılan kayıp kabul imtihanında yeteri kadar talebe temin edilmediğinden yirmi sekizinci cumartesi günü lise binasında imtihan yapılacağı hakkında üç gün süren seri ilandır.)

“Tayyare Piyangosu”, Açıksöz, Yıl:8, Sayı:1736, (18 Ağustos 1926), s.1. (Tayyare piyangosunda dolgun ikramiye alan şanslı biletlerin numaraları hakkında bilgi verir.)

“Aliyulâlâ Halis”, Açıksöz, Yıl:8, Sayı:1736, (18 Ağustos 1926), s.2 (Meskurat Bayi Kemal Bey tarafından Asri Lokanta karşısındaki dükkânında ağızları mühürlü şişelerde halis üzüm rakısı satışı hakkında verilen seri ilandır.)

“İktisadî Kongre”, Açıksöz, Yıl:8 Sayı:1738, (21 Ağustos 1926), s.1. (Kastamonu, Çorum, Çankırı ve Bolu vilayetlerinde mevcut ticaret odaları temsilcilerinin de katılacağı bir kongrenin Kastamonu’da yapılacağı hakkında bilgi verir.)

“İlan”, Açıksöz, Yıl:8 Sayı:1744, (28 Ağustos 1926), s.2. (Maktu vergi hakkında, şartları içeren ve halkın dikkatine sunulduğu hakkında bilgi verir.)

“Makam-ı Vilayetten”, Açıksöz, Yıl:8, Sayı:1744 (28 Ağustos 1926), s.2. (Küre kazasının muhasebe-i hususiye memurluğuna talip olanların evrakları ile birlikte idare-i hususiye müdürüne müracaat edilmesi gerektiği hakkında

bilgi verir.)

“Ankara’ya Otomobil”, Açıksöz, Yıl:8 Sayı:1746, (31 Ağustos 1926), s.2. (Yarın Ankara ve Çankırı’ya hareket edecek kamyonet vardır. İhtiyacı olanlar Cumhuriyet odasında şoför Hüseyin Efendi ye müracaatları hakkında bilgi verir.)

“Ticaret Kongresi”, Açıksöz, Yıl:8, Sayı:1748, (2 Eylül 1926), s.2. (Mıntıkamız Ticaret Kongresi bu cumartesi toplanacaktır. Çorum, Bolu ve Çankırı’dan gelecek olan Murahhaslarının cumartesi günü şehrimize ulaşmak üzere yola çıktığının telgraflarla bildirildiğine dair bilgi verir.)

“Şehrimize Gelenler ve Gidenler”, Açıksöz, Yıl:8, Sayı:1766, (25 Eylül 1926), s.2. (Bir aydır şehrimizde bulunan Cumhuriyet Halk Fırkası müfettişi İsmail Hakkı Bey’in Çankırı’ya hareket ettiği hakkında bilgi verir.)

“Çankırı’ya Kamyonet”, Açıksöz, Yıl 8, Sayı:1829, (6 Kânun-ı Evvel 1926), s.2. (Yarın sabah Çankırı’ya bir kamyonet hareket edecektir. Cumhuriyet otelinde şoför Çankırlı Hasan Efendiye müracaat edilir.)

“Maarif Eminimizin Beyanâtı”, Açıksöz, Yıl 8, Sayı:1833, (11 Kânun-ı sâni 1926), s.1. (Dün şehrimizden Çankırı’ya avdet eden maarif emini-miz İshak Raif Bey maarif işleri hakkında gazete-yeye bulunduğu beyanatta ziraat mektebinin binası ve teşkilatı ikmal edildiği takdirde kayda değer olacağını belirtmiştir.)

“Ankara-Ereğli Hattı”, Açıksöz, Yıl 8, Sayı:1834, (23 Kânun-ı Evvel 1926), s.1. (Ankara-Ereğli hattının inşası hakkındaki kanunun kabulü münasebetiyle Çankırı’da 3 günden beri halk sokaklarda tezahüratlarda bulunmaktadır.)

“Çankırı’da”, Açıksöz, Sayı:1923, (9 Nisan 1927), s.2. (Şeker Bayramın da feci bir trafik kazası olduğu bir ölü ve beş yaralının bulunduğu hakkında bilgi veriyor.)

“İsmail Hakkı Bey”, Açıksöz, Sayı:1941, (1 Mayıs 1927), s.1. (Mıntıkamız CHF müfettişi İsmail beyin Çankırı ya gideceği ve Kastamonu

ya da gelme ihtimali olduğu hakkında bilgi veriyor.)

“Çankırı Vilayeti’nde”, Açıksöz, Sayı:1973, (8 Haziran 1927), s.2. (Vilayette ihaleye çıkarılan eczane mamulleri hakkında bilgi veriyor.)

Milliyet, “İçkiyi Bırakmalı”, Açıksöz, Sayı:2000, (16 Temmuz 1927), s.1. (İçkiyi bırakanlar cemiyetinin her şehirde desteklendiği Adana, Çankırı ve Zonguldak gibi illerde de revaç gördüğü ve üyelerinin arttığı hakkında bilgi veriyor.)

“Kastamonu Tayyare Şubesinde”, Açıksöz, Sayı:2125, (18 Kânûn-i Evvel 1927), s.2. (Şabanözü Nahiyesi merkezinde mevcut buğday ve arpanın 20 Kânûn-i evvel 1927 Pazar günü hasad layığını bulduğu takdirde ihale Çankırı Tayyare şubesinde icra kılınmak üzere müzakere çıkarıldığına dair bir ilandır.)

“Müdde-i Umumimiz”, Açıksöz, Sayı:2137, (1 Kânûn-i sâni 1928), s.1. (Daha önce Kastamonu vilayetine tayin olacağı söylenen Çankırı Müddde-i Umumisi Sadık Bey’in bugün vilayete gelerek vazifelerine başladığı hakkında bilgi verir.)

“Şehrimiz”, Açıksöz, Sayı:2140, (4 Kânûn-i sâni 1928), s.1. (Ankara’dan gelen haberlere nazaran vilayetin maarif eminliği mıntıkası olacağı, bu mıntıkanın Sinop, Zonguldak, Çankırı, Bolu vilayetlerine rağbet edeceği hakkında bilgi verir.)

“Zabıta Vukuatı”, Açıksöz, Sayı:2191, (4 Mart 1928), s.2 (Semerciler Çarşısı Ekmekçi Mehmet oğlu Hüseyin’in açıkta bulunan bir adet cep saatini çalan Çankırı Cami-i Kebir Mahallesi’nden İsmail oğlu Bekir’in yakalanarak mahkemeye çıkarıldığı hakkında bilgi verir.)

“Yine Kapandık Kaldık”, Açıksöz, Sayı:2193, (6 Mart 1928), s.1. (Sekiz on gündür yolların kapalı olduğu, Ankara ve İnebolu tarafında ulaşımın durduğu, her iki tarafta da yolların açılması için çalışıldığı, havalar müsaade ederse üç beş güne kadar Çankırı ve İnebolu ile temasların mümkün olabileceği hakkında bilgi verir.)

“Polis Müdürlüğünün Dikkatine”, Açıksöz, Sayı:2200, (14 Mart 1928), s.2. (Araba pazarında Kemer altında Çankırlı Recep Usta imzasıyla bir mektup geldiği, bu mektupta evvelki gün bir şahsın Recep Bey’in dükkânından eşya çaldığı, Recep Bey’in derhal şahsı takip ettiği ve kale kapısında bizzat yakaladığı ve o anda oradan geçen polise durumu izah ettiği, bu esnada şahsın tekrar firar ettiği hakkında bilgi verir.)

“Çankırı Yolunda”, Açıksöz, Sayı:2238, (2 Mayıs 1928), s.1. (Çankırı’da yol üzerine göçen büyük bir taştan bahsedilmiştir.)

“Adliye vekilimiz”, Açıksöz, Sayı:2270, (13 Haziran 1928), s.1. (Adliye Vekili Mahmud Esad Bey’in Cuma günü Çankırı’ndan hareketle Kastamonu’ya gelecek olması hakkındadır.)

“Feyizli Yağmurlar”, Açıksöz, Sayı:2278, (23 Haziran 1928), s.1. (İsimsiz olan makalede yazar, “Kurban Bayramı’ndan beri yağmur yağmaması vilâyetimiz mıntikasının ova kısımları mahsulâtını kuraklık tehlikesine maruz bırakmıştır. Birkaç gündür hava bozuluyor fakat yağmur yağmadan yine açıyordu. Nihayet dün öğleden sonra gök gürültüleri ve yağmur yağmaya başlamış ve muhtelif aralıklarla bugünde devam etmiştir... Bu yağmurlar mahsulât için fevkalâde faydalı olmuştur. Yağmurların bütün Kastamonu havalisinde düştüğü tahmin olunmaktadır. Son günlerde yağmur olmadığından buğday fiyatı hayli yükselmişti. Bilhassa; Çankırı piyasasından alınması buğday piyasasının yükselmesine neden olmuştu. Son yağmurların yağması şüphesiz piyasada derhâl tesirini gösterecektir” demiştir.)

“Vekil Bey Efendiyi”, Açıksöz, Sayı:2289, (5 Temmuz 1928), s.2. (Vekil Efendiyi istikbal için Çankırı muallimlerinin şehre gelmesi hakkındadır.)

“Posta ve Telgraf Haberleri”, Açıksöz, Sayı:2290 , (7 Temmuz 1928), s.2. (İlgaz ve Çankırı ile de ücretli telefon muhaveresine başlandı ve bu muhaverenin gündüzleri saat dokuzdan on bire ve on beşten on yediye kadar devam edece-

ği bildirilmekte, vilayete bağlı mahaller arasında posta teşkilatı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Konservatuar Heyeti”, Açıksöz, Sayı:2300, (18 Temmuz 1928), s.2. (Konservatuar heyetinin sabahleyin Çankırı’ya hareket etmesi hakkındadır.)

“Fevkalade Hilal-i Ahmer Kongresinde”, Açıksöz, Sayı:2306, (11 Safer 1347), s.1. (Hilal-i Ahmer kongresinin bugünkü toplantısında iâşe darlığı bulunan mıntikalardaki muhtaçlara ve kuraklık yaşayan Ankara ile Çankırı vilayetlerindeki ahaliye yardım yapılmasına karar verildiği hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çerkeş Mektubu”, Açıksöz, Sayı:2310, (15 Safer 1347), s.2. (Çerkeş’te bir iki senedir devam eden kuraklıkta bu sene mahsulâtın hasara uğradığı, suların kuruduğu, bazı yerlerde harman yapılmadığı, kazada doktor olmadığı ve Hilal-i Ahmer’in Çerkeş’e yardım kararı aldığı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı’nın Sevinci”, Açıksöz, Sayı:2319, (26 Safer 1347), s.2. (Ankara-Ereğli şimendifer hattının Çankırı’ndan geçmesinin Çankırı halkını sevindirdiği hakkında bilgi verilmektedir.)

“Şimendifer”, Açıksöz, Sayı:2320, (27 Safer 1347), s.1 (Döşenecek olan şimendifer hattının Ankara ile Ereğli arasında olacağı ve Çankırı’ndan da geçeceği, hattın özellikle kömür taşımacılığında kullanılacağı ve aynı zamanda Ankara ile Ereğli’yi birbirine bağlayacağı ve iktisadi açıdan ne kadar önemli olduğu hakkında bilgi verilmektedir.)

Mahmut Naim, “Ereğli - Ankara Hattı”, Açıksöz, Sayı:2328, (6 Rebiülevvel 1347), s.1. (Ereğli-Ankara demiryolunun güzergâhının sahipli takip etmeden iç memleketlere gireceği, Çankırı güzergâhından geçeceği ve inşaata Ankara yönünden de derhal başlanması gerektiği hakkında bilgi verilmektedir.)

“Yollarımızda Faaliyet”, Açıksöz, Sayı:2341, (24 Rebiyülevvel 1347), s.2. (Son günlerde yollardaki faaliyetlerin arttığı ve bütün yollarda çalı-

şan amele sayısının arttığı ve ilk iş olarak Kastamonu-İnebolu-Çankırı yolunda çalışmalara başlanacağı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Erzurum ve Çankırı’da Yeni Harfler Faaliyeti”, Açıksöz, Sayı:2346, (30 Rebiülevvel 1347), s.2. (Erzurum’da Türk Ocağı ve Ticaret Odası’nda yeni harfler kursu açıldığı ve Çankırı’da yeni harflerin tamimi için köylerde bulunan Vali ve Maarif müdürünün merkeze döndüğü hakkında bilgi verilmektedir.)

“Yeni Harfler Hakkında Mebuslarımızın Faaliyetleri”, Açıksöz, Sayı:2350, (4 Rebiülahir 1347), s.1. (Ankara, Adana, Mardin ve Çankırı mebuslarının seçim bölgelerini dolaşarak yeni harfler hakkında halka irşatta bulundukları hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı İle Tosya Arasında Feci Bir Otomobil Kazası”, Açıksöz, Sayı:2363, (19 Rebiülahir 1347), s.2. (Dün Çankırı’dan Kastamonu’ya gelmek üzere hareket eden otomobilin Çankırı-Tosya arasında kaza yaptığı hakkında haberdır.)

“Bir Otomobil Dereye Uçtu”, Açıksöz, Sayı:2382, (27 Teşrin-i Evvel 1928), s.1. (Kastamonu şoförlerinden Kazım Efendinin 25-26 Ekim gecesi Çankırı’dan dönerken manevra yaptığı esnada dereye uçtuğu ve Kazım Efendiyle muavininin yaralı olarak kurtarıldığı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Ali Nazmi Bey Çankırı’da”, Açıksöz, Sayı:2396, (14 Teşrin-i Sani 1928), s.1. (Cumhuriyet Halk Fırkası müfettişi Ali Nazmi Beyin Çankırı’ya geldiği ve Perşembe günü Kastamonu’da olacağı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Her Tarafta Millet Mektepleri Tezahürlerle Açıldı”, Açıksöz, Sayı:2422, (6 İkinci Kânun 1929), s.1. (Konya, Adana, Muğla, Çankırı, Kırşehir, Kastamonu, Bolu, Giresun ve Samsun’da Millet Mektepleri açıldığı ve halkın büyük tezahüratlarla karşıladığı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı’da Ne Okuyan Var”, Açıksöz,

Sayı:2425, (13 İkinci Kânun 1929), s.1. (Çankırı’daki Millet Mektepleri ve okuyan talebe sayısı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı Sporcuları”, Açıksöz, Sayı:2464, (19 Haziran 1929), s.1 (Çankırı Spor Yurdu’nun Kastamonu İdman Yurduna maç teklif ettiği hakkında bilgi verilmektedir.)

“Feci Bir Kaza”, Açıksöz, Sayı:2471, (4 Temmuz 1929), s.1. (Çankırı-Kastamonu posta müteahhidine ait kamyonun Ilgaz’da dereye yuvarlandığı ve üç yolcu ile birlikte şoförün ağır yaralandığı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı’da”, Açıksöz, Sayı:2607, (11 Teşrin-i evvel 1930), s.1. (Serbest Fırka mensuplarından Niğde milletvekili Galip Beyin Çankırı’ya gelmesi hakkında haberdır.)

“Duygu Refikimiz”, Açıksöz, Sayı:2611, (20 Teşrin-i evvel 1930), s.2. (Çankırı Mebusu Ahmet Talat Bey tarafından Çankırı’da Duygu isimli bir gazetenin yayınlanmaya başlanması hakkındadır.)

“Çankırı-Ankara Yolunda Soygunculuk”, Açıksöz, Sayı:2619, (12 Teşrin-i sani 1930), s.1. (Çankırı’ya altı saat ve Kalecik’in Tüney karakoluna yarım saat mesafede olan Hacı Bey Hanı civarında meydana gelen soygunculuk olayı hakkında haberdır.)

Ahmet, “Görünür”, Açıksöz, Sayı:2632, (12 Kanun-ı sani 1931), s.2. (Çankırı Nafia Fen Memuru Kastamonulu Ahmet Beyin Menemen olayı hakkında duygularını yansıtan beş kıtalık şiiridir.)

“Mülkî Teşkilatta Çankırı ve Sinop Vilayetleri Lağv mı ediliyor?” Açıksöz, Sayı:2641, (4 Şubat 1931), s.2. (TBMM’nin 1931 yılı içtimasında mülkî teşkilatta tadilat hususunda bir kanun yapılacağı ve Çankırı ve Sinop vilayetlerinin lağvedilip edilmeyeceği hakkındadır.)

“Çankırı’da Şenlikler”, Açıksöz, Sayı:2643, (9 Şubat 1931), s.1. (Senelerce beklenen ilk lokomotifin Çankırı’ya girmiş olduğu, istasyonda biriken binlerce kişi tarafından karşılanışı konulu haberdır.)

“Tosya İçin Duygu Refikimizin Yazdıkları”, Açıksöz, Sayı:2651, (4 Mart 1931), s.2. (Bazı vilayetlerin ve bu bağlamda Çankırı vilayetinin de lağvedileceği şayiası üzerine Duygu gazetesinde bu duruma karşı çıkan bir yazı yayınlanması hakkındadır.)

“Kaybolan Posta Çantası”, Açıksöz, Sayı:2658, (21 Mart 1931), s.1. (6 Mart’ta Ankara’dan Çankırı’ya gelmekte olan postada Kastamonu’ya ait çantanın gelirken kalecik ile Kastamonu arasında düşürüldüğünün anlaşılması hakkında haberdır.)

“23 Nisan’da Çankırı’ya İlk Tren Geliyor”, Açıksöz, Yıl:12, Sayı:2671, (20 Nisan 1931), s.1. (Çankırı istasyonu 23 Nisan Perşembe günü büyük törenle açılacağı, davetlileri Çankırı’ya götürecek olan tren açılışı sabahı saat 8.20’de Ankara’dan kalkacağı, 15.30’da Çankırı’ya varacağı, açılışta Çankırı mebusu Mustafa Halik Bey nutuk verip kurdeleyi keserek istasyonu açacağı, saat 20.00’de belediyede bir akşam ziyafeti verileceği, 00.05’de davetlileri getiren tren Çankırı’dan hareket edeceği hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı Filyos Hattında Büyük Tünel”, Açıksöz, Yıl:12, Sayı:2677, (9 Mayıs 1931), s.2. (3440 metre uzunluğa sahip olacak olan Çankırı-Filyos hattı Batı Beli Tüneli’nin inşasına son faaliyetle çalışıldığı, tünelin Çankırı girişinden 200 metre, Kargı methalden 250 metre girildiği, her iki taraftan da günde 1 metre açılabilirdiği, tünelin müteahhidinin de işçilerinin de tamamen Türk olduğu, 4 senede tamamlanacak olan bu tünelin 932 Nisanında resmi açılışı yapılacağı hakkında bilgi verilmiştir.)

“Kastamonu Posta, Telgraf, Telefon Baş Müdürlüğünden”, Açıksöz, Yıl:13 Sayı:2706, (15 Temmuz 1931), s.2. (Haftada dört seferli Kastamonu-Ilgaz-Çankırı, iki seferli Kastamonu-Küre-İnebolu, iki seferli Kastamonu-Devrekâni arası postaları yirmi gün müddetle münakaşaya konulduğu, taliplerinin baş müdüriyete müracaatları

gerektiğinin ilanıdır.)

“Tophane Ford Fabrikasının Kastamonu, Çankırı ve Havalisi Resmi Acenteliği”, Açıksöz, Yıl:13 Sayı:2707, (18 Temmuz 1931), s.2. (Tophanedeki büyük otomobil fabrikasının işçilerinin yarısından fazlasının Türk olduğu, hem rakipsiz ucuzluğu, hem de kuvvetli otomobillerle milli sanayimizin geliştirilmesi açısından büyük öneme sahip olduğu ve milli sanayimize hizmet etmek, ucuza kuvvetli otomobil sahibi olmak isteyenlerin vakit kaybetmeden acenteye müracaat etmeleri hakkındaki reklamıdır.)

“Kastamonu Posta, Telgraf, Telefon Baş Müdürlüğünden”, Açıksöz, Yıl:13, Sayı:2709, (22 Temmuz 1931), s.2. (Kastamonu-Ilgaz-Çankırı-Küre-İnebolu-Devrekâni arası postaların 13 Temmuz 1931 tarihinden itibaren yirmi gün müddetle münakaşaya koyulduğu, talip olanların başmüdürlüğe müracaatlarının ilanı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı Su Ferişiyatı”, Açıksöz, Yıl:13, Sayı:2711, (27 Temmuz 1931), s.2. (Çankırı kasabasına getirilen yeni suyun kasaba dahili demir boru ferişiyatının bugün ihale edildiği hakkında bilgi verilmektedir.)

“Çankırı’da Su”, Açıksöz, Yıl:13, Sayı:2712, (29 Temmuz 1931), s.1. (Çankırı kasabasına getirilecek su için bu hafta işe başlanıp, iki ay zarfında hizmete gireceği bilgi verilmektedir.)

“Türkiye’nin En Büyük Tüneli”, Açıksöz, Yıl:13, Sayı:2733, (19 Eylül 1931), s.1. (Çankırı’dan 40 km ileride büyük bir demiryolu tünelinin açılacağı, 3400 metre uzunlukta olacak Türkiye’nin en büyük tüneli olacağı hakkında bilgi verilmektedir.)

“Büyük Tüneli Görmek İçin”, Açıksöz, Yıl:13, Sayı:2738, (30 Eylül 1931), s.1. (Çankırı Ereğli hattındaki büyük tünelin inşaatını görmek üzere Türk gazetecileri birliğinden dört kişilik bir heyetin geldiği hakkında bilgi verilmektedir.)

SONUÇ

Açıksöz gazetesi Milli Mücadele dönemi içerisinde Kastamonu, Sinop ve Çankırı havali- sinde yer alan gelişmeler hakkında okuyucuları bilgilendirmek ve millî harekete destek vermek amacıyla yayınlanmaya başlamıştır. Bu süre içe- risinde Çankırı konulu haber ve yayınların ga- zetede çok ağırlıklı olmasa da yer aldığı anlaşılmaktadır. Gazetenin ilk yıllarda iki sayfa, daha sonra ise dört sayfa yayınlanması ve buna bağlı olarak yer darlığı sebebiyle çok teferruatlı bil- gi verilemediği görülmektedir. Ayrıca bu günkü vilayet gazeteciliğinin ötesinde daha geniş bir yayın alanına sahip olması gibi dönemin şartla- rının da bu duruma etkisinin olduğu söylenebilir. Açıksöz’de özellikle haberler çok kısa verilmiş- tir. Çankırı’nın müstakil liva olması ve Çankırı Matbaası’nın kurulmasından sonra ise yerel ga- zeteciliğin başlamasına paralel olarak Çankırı konulu haberlerin daha da azaldığı söylenebilir.

Millî Mücadele döneminde Açıksöz gaze- tesinde yer alan mektup ve haberlerden yola çı- kılarak yapılan konu tasnifinde, Çankırı Gençler Mahfeli’nin kurulması, Kastamonu-Çankırı-An- kara yolu ve yolun durumu, 1919 son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimleri, ilk Büyük Millet Meclisi seçimleri, belediye teşkilatı ve faaliyetle- ri, belediye seçimleri içme suyu meselesi, halkın durumu, sağlık, Çankırı Matbaası’nın kurulması, Çankırı Mekteb-i İdadîsi, vilayet teşkilatı, vilaye- tin madenleri, memurlar ve memuriyet ve asayiş durumu gibi konuların yer aldığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise genel ve yerel se- çimlere ilişkin bilgiler, inkılap hareketlerine bağlı olarak Çankırı’daki gelişmeler, Çankırı demiryö- lu hattının inşa ve açılması hakkındaki haberler, Çankırı’nın içme suyu meselesi, il genelinde çe- şitli gelişmeler, tayin, nakil ve vefat haberlerinin yer aldığı anlaşılmaktadır.

Sonuçta Osmanlı son döneminde Çankırı’nın mülkî idarî yapılanma durumundan dolayı Kasta- monu ve Ankara arasında sıkıştığı ve buna bağlı problemlerin olduğu anlaşılmaktadır. 1920 yılı

ortalarında Bakanlar Kurulu kararıyla müstakil liva olması ile bu problem ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu dönem içerisinde Kastamonu-Çan- kırı-Ankara yolunun durumunun iyi olmadığı, yol güzergâhındaki konaklama yerlerinin sağ- lıklı olmadığı, yol yapım ve tamir çalışmalarının ülkenin içerisinde bulunduğu şartlar dolayısıyla yerine getirilemediği ve Cumhuriyetin ilanından sonra düzenli yol çalışmalarına başlanabildiği an- laşılmaktadır. Bu durumun en önemli sebebinin Birinci Dünya Savaşı şartları ve savaşın ardından ülkenin içerisine düştüğü siyasî, iktisadî ve ben- zeri problemler olduğu söylenebilir. Bu durum Millî Mücadele hareketinin de ne denli zor şartlar altında sürdürülebildiğinin bir kanıtıdır. Yukarıda ifade edilen bazı olumsuzluklara karşın söz ko- nusu dönemde Çankırı’da basına yansıdığı kada- rıyla asayiş bakımından ciddî bir problem göze çarpmamaktadır.

KAYNAKÇA

Açıksöz, (Kastamonu İl Halk Kütüphanesi’nde kayıtlı bulunan sayılar).

AÇIKSÖZCÜ, Hüsnü, İstiklâl Harbinde Kastamonu, Kastamonu Vilayet Matbaası, Kastamonu, 1933.

DEMİRCİOĞLU, Aziz, 100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972, Kastamonu, 1973.

DEMİRCİOĞLU, Aziz, “Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamo- nu- Tebliğler (19-21 Ekim 1988), Gazi Üniversitesi Kas- tamonu Eğitim Yüksekokulu, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s.151-158.

ÖZÇELİK, İsmail, “Millî Mücadelede Açıksöz Gaze- tesini ve Kastamonu Kamuoyunun Güney Anadolu İllerinin İşgali karşısındaki Tavrı”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu- Tebliğler (19-21 Ekim 1988), Gazi Üniversi- tesi Kastamonu Eğitim Yüksekokulu, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1989, s.109-114.

SÖYLEMEZ, Faruk, “Millî Mücadelede Kastamo- nu Basını”, Atatürk Yolu Dergisi, Cilt:3, Sayı:12, (1993), s.412-414.

YILMAZ, Mehmet Serhat, “Açıksöz Gazetesine Göre Millî Mücadele Döneminde Çankırı (1919-1922), Milli Mücadele, İstiklâl Yolu ve Çankırı Sempozyumu, (21-23 Ekim 2010), Çankırı Valiliği, Yenigün Ofset Matbaacılık, Çankırı, 2012, s.464-478.

ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİ ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Çankırı Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayınlanan hakemli akademik bir dergidir. Dergimizde dil, edebiyat, tarih, eğitim, sosyoloji, felsefe, iktisat, işletme, iletişim gibi sosyal bilimlere ait alanlarda hazırlanmış akademik çalışmalara, derleme ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir.

Makale Gönderme: Yazarlarca dergiye gönderilen yazıların daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış orijinal yazılar olması gerekir. Herhangi bir sempozyum ya da kongrede bildiri olarak sunulan yazılarda kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.

Derginin Yayın Dili: Türkçe olmakla birlikte, gerekli ve uygun görüldüğü durumlarda İngilizce, Almanca, Fransızca ya da yayın kurulunun kararıyla yaygın kullanıma sahip olan bir dilde yapılan yayımlara da yer verilmesi mümkündür.

Değerlendirme Süreci: Editörlerin şekil ön değerlendirmeye tabi tuttuğu yazılar içerik ve biçim bakımından incelenmek üzere hakeme gönderilir. Hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlidir. Olumlu rapor alamayan makaleler yayınlanmaz ve yazarına iade edilmez; bu konuda idarî ve adlî sorumluluk kabul edilmez. Düzeltme istenen yazılar, gerekli değişiklikler için yazar(lar)ına geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Yayınlanan makalelerin her türlü telif hakkı Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine, hukuki ve bilimsel sorumlulukları ise yazar(lar)a aittir.

Biçim: Dergiye gönderilecek makaleler IBM uyumlu bilgisayar ve Microsoft Word yazılım programı kullanılarak Times New Roman 11 punto, en az 1 satır aralığı, A4 kağıdının ön yüzüne ve kenar boşlukları, sol 4,5 cm., sağ 4,5 cm., üst 5 cm. ve alt 5 cm. olarak, düz metin, satır sonu hecelenmeden ve 20 sayfayı geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Tablo, şekil, resim, grafik, çizelge ve benzerlerinin dergi sayfasının boyutlarının dışına taşmaması ve bunların hazırlanmasında 8 puntodan küçük yazı kullanılması gerekir. Metin içinde yer alacak şekil, tablo, grafik veya çizelgelere sıra ile numara ve başlık verilmelidir. Tablo ve çizelgelerin başlıkları üstte, şekil ve grafiklerin başlıkları ise altta yer almalıdır.

Türkçe Başlık Sayfası: Başlıklar 15 kelimeyi aşmamalıdır. Makalenin başlığı, birinci sayfanın başına

büyük harflerle, kalın ve ortalananarak yazılmalıdır. Yazının başlığının altında sadece yazar adı bulunmalıdır unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek eposta adresi gibi bilgilere yazara adına düşülecek dipnotta yer verilmelidir. Başlıktan açılacak bir dipnotla yazar gerek olması halinde çalışmanın daha önce konferans, sempozyumda bildiri olarak sunulduğunu belirtmelidir.

Türkçe Özet: Makalenin başında 300 kelimeyi aşmayacak biçimde Türkçe özet yer almalıdır. Özetlerde, çalışmanın içeriği, amacı, yöntemi, bulguları ve sonuçlarına ilişkin kritik bilgilere yer verilmelidir.

Türkçe Anahtar Kelimeler: Türkçe özeti altında “Anahtar Kelimeler” başlıkları altında en az 5 en fazla 10 sözcükten oluşan, makale kapsamına ilişkin anahtar kelimelere yer verilmelidir.

İngilizce Başlık ve Özet: İngilizce başlık altında makalenin en az 150, en fazla 300 kelimeyi aşmayacak İngilizce özeti yer almalıdır.

İngilizce Anahtar Kelimeler: Anahtar kelimelerin İngilizce çevirisine yer verilmelidir.

Ana Metin: Ana metin yazının ikinci sayfasından başlamalıdır. Yazıda numaralı başlık kullanılmamalı, Bölüm Başlığı (tümü büyük harf, kalın ve ortalananarak), Alt Orta (yalnızca ilk harfleri büyük, kalın ve ortalananarak), Yan (yalnızca ilk harfleri büyük, kalın ve yanda) ve Paragraf (Normal tümce düzeni ve kalın) başlıkları kullanılmalıdır. Bölüm, alt orta ve yan başlıklarından hemen önceki ve hemen sonraki metinler ve bütün paragraflar arasında tek satır boşluk bırakılmalıdır. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara girilmemelidir.

İmlâ ve noktalama işaretleri açısından, makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında Türk Dil Kurumu’nun İmlâ Kılavuzu esas alınmalıdır.

Kaynak gösterimi:

Gönderilen yazılarda metin içi ya da dipnot olarak kaynak gösterilebilir.

Ekler: Ekler, araştırmada kullanılan ölçekler veya anketler gibi bilgileri içerir. Ekler verilirken yeni bir sayfadan başlanmalıdır.

Telif Hakkı: Dergimize gönderilen makaleler, daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmalı, dergimizde yayınlanması durumunda ise telif hakkının Çankırı Araştırmaları Dergisine ait olacağı kabul edilmiş sayılır.

